

Львівський державний університет внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ
ФУНКЦІОНУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА

(осінні читання)

Збірник тез
Всеукраїнської наукової конференції
здобувачів вищої освіти

19 листопада 2021 року

Львів

УДК 34
М55

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 28 жовтня 2021 р. № 3)*

Упорядник – **Ю. М. Шевців**,
науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ

Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (19 листопада 2021 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 612 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень, які внесено до програми традиційних «осінніх читань», що проводяться у рамках щорічної Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства» (осінні читання) у Львівському державному університеті внутрішніх справ 19 листопада 2021 року.

Учасники конференції – курсанти, студенти, магістранти, ад'юнкти та аспіранти закладів вищої освіти України.

Тези опубліковано в авторській редакції.

УДК 34

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021

АКТИВНА МОЛОДЬ – ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ ДІЄВОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Щорічна Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)» у Львівському державному університеті внутрішніх справ стала традиційною демонстрацією високої інтелектуальної активності молодих науковців. Приємно відзначити, що кількість учасників конференції щоразу збільшується. На цьогорічний захід надійшли майже 200 наукових доповідей, у яких звертається увага на найбільш гострі проблеми сучасності: захист прав і свобод людини та громадянина, подолання корупції, протидію торгівлі людьми й домашньому насильству, додержання гендерної рівності, вплив пандемії Covid-19 на соціально-економічний розвиток держави, формування громадянського суспільства тощо. Сподіваємося, що така тенденція збережеться й надалі і до нас приєднається ще багато учених-початківців, які є рушійною силою державного прогресу.

Сучасна ситуація в Україні вимагає рішучих дій, спрямованих на реалізацію стратегічних програм її політичного, соціально-економічного і культурного зміцнення. Важливою основою будь-яких демократичних зрушень вважається активне, впливове та розвинене громадянське суспільство, яке виконує одну з ключових ролей у впровадженні суспільних змін, ефективному урядуванні, управлінні державними справами та вирішенні питань регіонального і місцевого значення. Розглядаючи громадянське суспільство як простір, де громадяни здійснюють представництво своїх інтересів та ведуть суспільно значущу діяльність, беручи на себе відповідальність за спільне благо, стає очевидною важливість участі в ньому молоді.

Активне молоде покоління виступає двигуном розвитку країни, ініціатором прогресу, його спрямовуючою силою, і ця енергія молодіжного руху ідей дозволяє державі міцніти та ставати кращою. Українська молодь здатна стати впливовим актором громадянського суспільства за умови подолання імітаційних ініціатив і практик квазігромадянської активності, формування почуття державницького патріотизму та політичної відповідальності на індивідуальному і груповому рівнях, а отже, утвердження зрілого та виваженого громадянства.

Саме в молодому віці формується ціннісно-мотиваційна сфера особистості людини, що проявляється в її відповідних потребах, інтересах, ідеалах, прагненнях і мотивах. Натомість система ціннісних орієнтацій особистості значною мірою залежить від якості виконання державою своєї виховної функції, що передбачає формування стійких

свідомо-вольових засад активної діяльності молодих людей. Отже, державний механізм має забезпечувати сприятливі умови для становлення високодуховних, гуманістичних цінностей та ідеалів української молоді, розвитку громадянської та демократичної активності, національно-патріотичних світоглядних засад, спрямованих на ідейне об'єднання та консолідацію Української держави і побудову громадянського суспільства. На жаль, сучасний стан соціально-політичного розвитку України супроводжується низкою проблем. У сфері виховання молоді такі проблеми зумовлені особливостями цієї вікової соціально-демографічної групи, домінуванням у молодіжному середовищі прагматичних інтересів та індивідуалістичних цінностей, прагненням до матеріального комфорту тощо. Молодь ставить доволі високі вимоги перед суспільством щодо якості життя, метою її соціальної активності стає гарантованість життєвої безпеки та добробуту (наявність житла, висока заробітна плата, побутові вигоди та інше) з мінімальною затратою власних зусиль, що призводить до посилення інфантилізму.

Тому суспільство і держава повинні спрацювати на випередження та забезпечити духовні й культурні потреби молоді з урахуванням її матеріальних запитів, надати рівні можливості для розкриття професійного, творчого, інтелектуального потенціалу, набуття соціального досвіду, формування конкурентоздатності на ринку праці та вміння жити у відкритих спільнотах, гарантувати підтримку сімей, якісну освіту, правовий захист. Саме такий підхід, очевидно, сприятиме забезпеченню безперервності розвитку української державності, ґрунтуючись на дієвості молодого покоління як активної суспільної сили і стратегічного ресурсу розвитку країни. Молоді українці, які не мають за плечима досвіду життя в умовах несвободи, більш органічно й безболісно можуть увійти в практики справжнього, а не імітаційного громадянства європейського взірця, а надалі – продемонструвати ефективність засвоєння цих практик для своїх батьків і старших колег. Така громадянська освіта здатна сформувати новітню загальнонаціональну культуру громадянства. Сподіваюся, що участь у цього-річній конференції допоможе кожному з нас зробити свій внесок у розбудову громадянського суспільства в Україні, залишить позитивні враження і дасть поштовх до подальших наукових пошуків.

Бажаю всім учасникам заходу приємного і результативного наукового спілкування, творчих успіхів, здоров'я, миру та добра!

Роман БЛАГУТА,
*ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
полковник поліції*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У часи глибоких соціально-економічних перетворень в Україні дуже великої актуальності набрало питання охорони державної таємниці: з одного боку виникають все нові та серйозніші загрози національній безпеці держави, з іншого – механізм охорони державної таємниці в державі здійснюється в більшості випадків не належним чином.

У таких умовах дослідження цих питань із зазначенням конкретних наукових позицій та пропозицій щодо вдосконалення системи регулювання питань, пов'язаних із охороною державної таємниці, заслуговують великої уваги та мають із кожним днем все більше допрацьовуватись.

Інформація, яка містить державну таємницю, є найбільш цінною з точки зору недопущення настання суспільно-небезпечних наслідків, в наслідок чого забезпечення та реалізація її гарантій у кримінальному провадженні потребує неабиякої уваги. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) робить акцент на реалізації процесуальних повноважень учасників кримінального провадження по справі, правове регулювання охорони предмета державної таємниці залишається без достатньої уваги з боку учасників цього провадження, які вимагають дотримання та забезпечення законного порядку охорони інформації, що містить державну таємницю. Кримінальне провадження, що містить відомості, які мають державну таємницю, регулюється положеннями глави 40 КПК України [1].

Державною таємницею є правовий інститут держави, який надає їй право здійснювати незалежну політику, відстоювати власні інтереси, безпосередньо впливати на перебіг міжнародних подій у бажаному для себе напрямку, від чого буде залежати міжна-

родна політика інших держав. Ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що в даний момент основним реальними і потенційними загрозами національній безпеці відповідає насамперед розголошення інформації, що становить державну та іншу, встановлену законом, таємницю [2].

У ст.ст. 1, 2, 3, 8 та 12 Закону України «Про державну таємницю» зазначається, що до відомостей із державною таємницею відноситься інформація у сферах економіки, оборони, науки та техніки, зовнішніх відносин, охорони правопорядку і державної безпеки, розголошення якої становить загрозу національній безпеці України, яка за рішенням державних експертів із питань таємниць визнана державною таємницею та включена до Зводу відомостей, які становлять державну таємницю [3].

Сучасна практика здійснення досудового розслідування свідчить про поширення випадків застосування оперативними та слідчими підрозділами застосування негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), особливо при розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів, скоєних організованими групами осіб. НС(Р)Д – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК.

Під нерозголошенням відомостей слід розуміти обмеження допуску та доступу до них сторонніх осіб, засекречування цих відомостей, вжиття заходів щодо їх захисту та недопущення їх несанкціонованого витоку [4].

Вимоги КПК України передбачають доступ до участі у кримінальному провадженні, що містить відомості, пов'язані з державною таємницею, лише тим особам, що мають офіційний допуск до державної таємниці відповідної форми, яким надано доступ до частини секретної інформації і її матеріальних носіїв.

Захисники, законні представники підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, їхнім представникам, експерту, перекладачу, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику надається доступ до матеріалів, у яких містяться відомості, що становлять державну таємницю.

Це передбачено законодавчо, адже ці учасники кримінального провадження потребують такої можливості для здійснення

якісного та ефективного захисту своїх прав та свобод, в умовах обставин справи (ч.ч. 3 та 4 ст. 517 КПК України) [1].

Нами вбачається доречніше здійснювати погодження слідчим проведення допиту особи, в результаті якого можуть бути відомі обставини, що становлять державну таємницю, під час кримінального провадження по справі з відповідним керівником органу поліції.

Зараз існують численні дискусії з приводу цього питання, багато вчених так і не можуть прийти загального висновку: як саме ця процедура погодження має відбуватися та яким нормативно-правовим актом вона буде регламентуватися. На нашу думку, така процедура як погодження слідчим проведення допиту особи з відповідним керівником органу поліції має бути закріплена КПК України, адже вона є невід'ємною складовою досудового розслідування, також єдиною загальною формою даного дозволу має бути письмова (вноситься відповідна графа у протоколі допиту та формується окрема заява).

Отже, можна зробити висновок, що дослідження даної проблематики є дуже актуальним та доцільним в умовах сучасної процесуальної діяльності уповноважених державних органів та посадових осіб, а також відіграє провідну роль під час забезпечення охорони державної таємниці. Ми вважаємо дуже пріоритетним напрямком наукових досліджень дослідження теорії і практики забезпечення охорони державної таємниці.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 23.05.2021).

2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003. № 964-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 23.05.2021).

3. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994. № 3855-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 23.05.2021).

4. Пеньков С. В., Волошина М. О. Додержання вимог режиму секретності при організації та здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. Вип. 3. С. 99–108.

Є. М. Андрухів

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ ДОГОВОРІВ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність обраної теми пов'язана із важливістю ефективного здійснення діяльності у процесі реалізації господарських правовідносин. Одним із вагомих механізмів, що впливає на якість здійснення відповідної діяльності є договір.

Поняття «господарська діяльність», без сумніву, є головним поняттям господарського права, а отже, основним інструментом всього правового регулювання економіки [1, с. 15].

Перехід України до ринкової економіки сприяв розширенню сфери застосування договору як засобу регулювання та опосередкування товарногрошових відносин у суспільстві, зокрема у сфері господарської діяльності [2, с. 909].

У суспільних відносинах договір завжди грав роль універсального регулятора, його зміст постійно зазнає змін та доповнень з часом, розширився склад суб'єктів – учасників договору, також у договірних відносинах, все частіше почали брати участь господарські організації [2, с. 908].

Посилення інтересу до теоретичного осмислення договірної проблематики пов'язане передусім із динамічним суспільним розвитком, ускладненням характеру і структури суспільних взаємозв'язків, стрімким розширенням сфери договірних відносин та остаточним набуттям договором значення універсального регулятора [3, с. 42].

Щодо розуміння сутності договору, то можна виділити два основні підходи, один із них виходить із визнання договору юридичним фактом (зобов'язанням), а другий – спільним правовим актом. Відповідно до першого підходу, природа договірних відносин є суб'єктивною й полягає в узгодженні волі сторін, тобто волевиявлення сторін реалізується в досягненні згоди між ними. Що

стосується іншого підходу (об'єктивної концепції), то договір розглядається як одна з форм, у якій волевиявлення отримує юридичну силу [3, с. 46].

Господарсько-договірні тематика є однією з найпопулярніших та найбільш актуальних завдяки широкому залученню договору до впорядкування (організації) різноманітних форм участі у господарському обороті [4, с. 203].

Основною метою, яку переслідують учасники господарсько-договірних відносин, є не лише задоволення власного інтересу, а й задоволення потреб усього суспільства в певних матеріальних і нематеріальних благах [5, с. 910].

Набуття господарським договором якості галузевого правового засобу, який ґрунтується на галузевих господарсько-правових принципах, та слугує загальній меті господарського права (підтримці правового господарського порядку), є проявом спеціалізації правового регулювання господарсько-договірних відносин. Віддзеркаленням цього процесу на законодавчому рівні є виділення в окрему главу (20) ГК України положень про господарський договір [4, с. 204].

Господарський договір є однією з найбільш поширених юридичних підстав виникнення господарських зобов'язань, правовою формою існування значного масиву господарських відносин. За допомогою договірної конструкції здійснюється ринковий обмін результатів суспільного виробництва, що набувають товарної форми на грошовий еквівалент; формується майнова основа господарювання; створюється ринкова інфраструктура, оформлюються організаційні зв'язки між учасниками відносин у сфері господарювання [2, с. 909].

Відповідно до частини сьомої статті 179 Господарського кодексу України Господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів [5].

Це засноване на угоді сторін і зафіксоване у передбаченій законом формі зобов'язальне правовідношення, змістом якого є взаємні права й обов'язки сторін у сфері господарювання, він має визначену економічну і правову мету [2, с. 909].

На думку Л. А. Жук та І. Л. Жук, особливості господарського договору найчастіше виявляються у його функціональному навантаженні: господарський договір – це найоперативніший та найгнучкіший засіб зв'язку між виробництвом і споживанням, вивченням потреб і негайним реагуванням на них, а також найважливіший засіб, який дисциплінує господарський оборот [2, с. 909].

Отже, наявність договору у господарській відносинах, як і у інших видах суспільних відносин, відіграє важливу роль, оскільки служить одним із ключових регуляторів господарських взаємовідносин, дозволяючи суб'єктам, які їх укладають, узгодити усі його положення, тим самим, укріплюючи свою впевненість у позитивному результаті та належному веденні подальшої господарської діяльності.

1. Матвійчук Л. О. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття «господарська діяльність підприємства». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12. Ч. 2. С. 14–18.

2. Пшенічнова З. І., Севастьянова А. Ю. Місце господарського договору в системі господарського права: значення та ознаки. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 908–911.

3. Рагуліна К. А. Поняття й сутність договору як правового явища загалом і джерела права зокрема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 47. Т. 1. С. 51–46.

4. Мілаш С. В. Теоретико-правові засади господарсько-договірної діяльності. *Вісник Національної юридичної академії України імені Я. Мудрого*. 2010. № 1. С. 203–212.

5. Господарський кодекс України: Кодекс від 16.01.2003. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

ЩОДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИЯВЛЕННЯ ФАКТІВ ТОРГІЛІ ЛЮДЬМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПО БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

На сьогодні кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми є одним із найбільш масових і вагомих порушень прав і свобод людини. Торгівля людьми становить значну суспільну небезпеку для жінок, чоловіків і дітей, яких використовують з метою жебракування, сексуальної експлуатації та залучення до інших незаконних видів діяльності, які принижують честь та гідність людини. Сьогодні проблема торгівлі людьми створює загрозу безпеці людині, суспільства та відповідно національній безпеці в Україні. Однак публікації у професійних виданнях про проблеми та шляхи покращення виявлення торгівлі людьми підрозділами по боротьбі з торгівлею людьми недостатньо охоплені, що потребує подальшого аналізу.

Торгівля людьми та/або їх експлуатації – прибутковий, незаконний бізнес, що має низький рівень собівартості та, відповідно, високий рівень неоподатковуваних грошових доходів. За статистикою торгівля людьми – є одним із найбільш прибуткових незаконних бізнесів, що генерує щонайменше 30 мільярдів доларів прибутку щороку. Підрахунки Міжнародної організації праці свідчать про те, що щонайменше 2,4 млн. дітей та дорослих страждають від сексуального рабства та примусової праці [1]. Основна причина щодо існування торгівлі людьми та/або їх експлуатації полягає у існуванні чинників, які активізують міграцію, оскільки, чим вищою є готовність до еміграції, тим більше шансів, що особа вступить в контакт з організаціями, які здійснюють торгівлю людьми.

Так, структурним підрозділом Національної поліції України є Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаним з торгівлею людьми, який функціонує у складі кримінальної поліції та відповідно

до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері протидії торгівлі людьми, запобігання вчиненню, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з нелегальною міграцією, а також правопорушень у сфері суспільної моралі.

Слід зазначити, що така робота буде ефективною, коли між співробітниками поліції та громадськістю будуються серйозні й продуктивні відносини з метою розвитку довіри до поліції і впевненості в ній громадян. При досягненні такої довіри люди з більшою готовністю будуть повідомляти про підозрілу діяльність тих чи інших суб'єктів або окремих громадян [2, с. 112].

Також важливу роль в отриманні первинної інформації про підготовку до вчинення кримінального правопорушення зазначеної категорії відіграють підрозділи Державної міграційної служби України (далі – ДМС). Адже торгівля людьми здебільшого передбачає експлуатацію громадян України за кордоном, якій передують підготування всіх необхідних виїзних документів для потенційних постраждалих осіб. За умови налагодженої взаємодії досвідчені працівники підрозділів ДМС можуть звернути увагу на групи осіб, наприклад, жінок віком від 18 до 35 років або чоловіків працездатного віку, які одночасно подають документи на виготовлення закордонних паспортів, здебільшого замовляють термінове виготовлення таких документів [3, с. 28]. У межах співпраці з такими підрозділами слід налагодити отримання інформації про факти торгівлі людьми шляхом відпрацювання вузлів транспортного зв'язку (аеропортів, морських портів, вокзалів тощо).

Такі заходи можуть мати як оперативно-розшуковий (наприклад, під час отримання та перевірки інформації про можливе переміщення осіб за кордон із метою експлуатації), так і оперативно-профілактичний характер. Доцільно визначити дати й час здійснення транспортних рейсів до основних країн призначення «живого товару» з урахуванням географічного положення регіону та актуальних тенденцій в оперативній обстановці на території обслуговування [4, с. 32].

Отже, важливою особливістю взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми є наявна для них єдина стратегічна мета – мінімізація, нейтралізація, усунення

причин і умов торгівлі людьми та максимальне зниження рівня такої злочинності. Все це вимагає комплексної взаємодії різних установ та зацікавлених сторін як в межах однієї країни, так і між відповідними країнами, що охоплює органи поліції, судового переслідування, програми підтримки жертв та захисту свідків і засобів масової інформації. З метою досягнення більшої ефективності в боротьбі з торгівлею людьми до неї має бути залучено велику кількість установ та спеціалістів, а також, у свою чергу, правоохоронні установи мають тісно співпрацювати з міжурядовими та неурядовими організаціями як на національному, так і на міжнародному рівнях.

1. International Labour Organisation for Migration (IOM). (2006). Global Estimates and Trends. Retrieved April 11, 2012, from International Labour Organisation for Migration (IOM). URL: www.iom.int/jahia/pages254.html.

2. Протидія торгівлі людьми в Україні: матеріали для практичного використання працівниками правоохоронних органів та суддями / М.О. Васильєва, А.М. Орлеан, Є.Ф. Стрекалов та ін. К.: Тютюкін, 2009. 112 с.

3. Організація повернення постраждалих від торгівлі людьми з-за кордону: питання правового регулювання та право реалізації: методичні рекомендації / В.Д. Людвік, О.О. Мислива, Л.А. Філяніна. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 71 с.

4. Взаємодія оперативних підрозділів МВС України з органами досудового розслідування та іншими суб'єктами під час протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми: [метод. рек.] / Глуховець В.А., Василичук В.І., Дубина В.І. та ін. Київ: Кандиба Т.П., 2015. 37 с.

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ, ЙОГО ВІДМІННІСТЬ ВІД ТРУДОВОЇ УГОДИ

Трудовий договір являє собою важливу гарантію права на працю, вибір виду зайнятості і вільне розпорядження здібностями особи у сфері трудової діяльності. В той же час трудовий договір виступає своєрідним юридичним містком-зв'язком між правовідносинами працевлаштування і трудовими правовідносинами. Його укладення означає припинення правовідносин працевлаштування, оскільки мета працевлаштування досягнута [2, с. 89]. Словосполучення «трудовий договір» вживається в юридичній сфері як передумова, яка потрібна для застосування до працівника трудового законодавства.

Серед досліджень проблематики сутності трудового договору можна виділити публікації таких вчених, як Е. В. Бабенко, Н. Б. Болотіна, Л. Ю. Бугров, О. Гевел, О. В. Данилюк, В. В. Жернаков, П. Д. Пилипенко, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, І. А. Римар, С. Сільченко, В. М. Слома, Я. В. Сімутіна, Є. Б. Хохлов та ін. Особливо заслуговує на увагу дисертаційне дослідження О. О. Коваленко, присвячене правовим проблемам свободи волі сторін при укладанні, зміні та припиненні трудового договору [1, с. 124].

Відповідно до частини 1 статті 21 Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці,

необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [3].

Соціально-правове значення трудового договору полягає в тому, що він: по-перше, є основним регулятором відносин працівника та роботодавця з питань праці; по-друге, являється правовою основою закріплення прав, обов'язків, гарантій сторін, а також забезпечує соціальну захищеність працюючих з питань праці. Він виступає важливою підставою: 1) належної мотивації особи до праці, задоволення неї матеріальних, духовних потреб та інтересів; 2) реалізації, гарантування і правової охорони права на працю та інших соціально-економічних прав; 3) набуття працівниками соціально-трудоових (соціальних) гарантій з питань праці на етапі його укладення, зміни та припинення тощо [4, с. 197].

До основних ознак трудового договору як правочину в трудовому праві доцільно віднести наступні: 1) основний правочин у трудовому праві, який містить індивідуально-правовий характер; 2) основними правовими засадами виступають: добровільність; доступність; взаємна зацікавленість; незалежність; гарантованість винагороди за працю; стабільність; 3) сторонами являються працівник та роботодавець; 4) передбачає особисте виконання працівником трудової функції, а також пов'язаних із нею трудових обов'язків; 5) істотні умови правочину: трудова функція; початок виконання трудової функції; місце роботи; заробітна плата; б) оплатність; 7) повинен не суперечити нормам актів трудового законодавства, актів соціального партнерства, локальних нормативних актів;

Основним критерієм, який розмежовує трудовий договір і цивільно-правовий договір про працю (трудова угода) є те, що в першому випадку предметом угоди є жива праця людини, тобто це сам працівник, а в другому – матеріалізований результат праці або завдання одноразового характеру. У трудовому договорі увагу сконцентровано на процесі праці, а не на її кінцевому результаті. Роботодавець отримує постійне виконання працівником трудової функції – роботи за певною професією, спеціальністю, кваліфікацією. Для трудової угоди важливим виступає саме кінцевий результат – виконання певної визначеної договором роботи (надання послуги), а також передача замовнику її результатів.

Оплата праці за трудовим договором є гарантованою, вона виплачується у строки, визначені законодавством і колективним договором, а затримка виплати зарплати може спричинити застосування до керівника роботодавця санкцій, які визначені законодавством. Крім того, держава гарантує працівникові, що розмір заробітної плати не може бути меншим від мінімального розміру заробітної плати, встановленого нормативно-правовими актами України. При укладенні трудової угоди виконавець отримує за виконану роботу винагороду, розмір та порядок виплати якої встановлюється сторонами у договорі за взаємною згодою. Гарантії щодо оплати праці осіб, що працюють за цивільно-правовими договорами, на виплату винагороди не поширюються.

Виходячи із аналізу опрацьованих джерел, можна дійти висновку, що трудовий договір залишається найважливішою формою регулювання трудових відносин. Саме трудовий договір виступає основною формою реалізації права на працю, а також є обов'язковою підставою виникнення трудових правовідносин.

1. Брус Ю. П. Трудовий договір як форма закріплення основних прав між сторонами трудових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2014. Вип. 25. С. 88–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_25_23

2. Вишневецька С. В. Трудовий договір як підстава виникнення трудових правовідносин. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2016. № 2. С. 124–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_2_22

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

4. Трудове право України: підручник за загальною редакцією М. І. Іншина, В. Л. Костюка, В. П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.

ЕКСПЕРТ З ПИТАНЬ ПРАВА ЯК ІНШИЙ УЧАСНИК СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Однією із новел ЦПК України та й не тільки, яка стосується не лише суду та сторін процесу, а й безпосередньо правників-теоретиків, є експерт з питань права. Цивільно процесуальний статус експерта з питань права дуже поверхнево регулюються ЦПК України тим самим породжуючи актуальність дослідження.

Сьогодні немає чітко встановлених повноважень стосовно діяльності експерта з питань права. У законодавстві відсутня норма щодо визначення стандартів самої діяльності експерта з права, немає і вимог стосовно працевлаштування, практичного досвіду роботи. Відсутня окрема база чи інформаційний реєстр переліку такої категорії учасників цивільного судочинства. Тому ми погоджуємося із думкою О. Страченко, котрий стверджує, що формулювання «визнаний фахівець у галузі права» не має чітких критеріїв встановлення рівня визнання експерта в галузі права. Також ЦПК не містить перелік документів, які підтверджують наявність у особи компетенції щодо можливості надання висновків у галузі права [3, с. 26].

Свою чергою, О. Кармаза зазначає, що під час прийняття судом рішення про допуск експерта з питань права до участі в справі та долучення його висновку до матеріалів справи варто брати до уваги такі критерії, як досвід наукової роботи в галузі права; наявність наукових публікацій у фахових виданнях України, ступінь активності в різних конференціях, тощо [2, с. 33].

Не зрозумілою також є місце і значення висновків експерта з питань права. Згідно ст. 115 ЦПК України висновок експерта з питань права не включений до переліку доказів, а має допоміжний характер. Однак ст. 114 ЦПК закріплює випадки у яких особа може подати до суду висновки такого експерта. До них зокрема

належать: 1) застосування аналогії закону чи аналогії права; 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі [1].

Таким чином, висновок експерта з питань права стосується аналогії права до конкретних суспільних відносин, щодо яких виник спір, або встановлення змісту норм іноземного права в контексті ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право», долучається до справи на підставі ухвали суду. О. Кармаза та Д. Кушерець зазначають, що коли мова йде про висновок експерта стосовно встановлення змісту норми іноземного права, цей висновок може розглядатися як доказ, але за умови, що для суду він не має заздалегідь установлені сили й оцінюється судом разом з іншими доказами [2, с. 33].

Підтримуємо, позицію А. Штефана з приводу того, що висновок експерта в галузі права не містить дослідження, яке стосується обставин справи, і є джерелом не доказової інформації, а відомостей, які можуть бути необхідними для кваліфікації судом правовідносин сторін і вибору правової норми, яка підлягає застосуванню, проте не пов'язані із встановленням обставин справи. Висновок експерта у галузі права не має здатності підтвердити чи спростувати яку-небудь обставину, яка входить до предмета доказування у справі [4, с. 25].

ЦПК України не зазначає, що експерт з питань права повинен володіти спеціальними знаннями. Отже, природа знань, які використовує експерт в ході реалізації своєї процесуальної функції, впливає з мети його його процесуальної діяльності. Оскільки експерт сприяє процесу доказування, то його можна вважати суб'єктом спеціальних знань. [3, с. 28] Визначення поняття «Спеціальні знання» дає у своїй праці К. В. Легких і вважає, що це поняття потрібно застосовувати тільки в галузі судочинства. Але з іншого боку, професійні правові знання суддів, прокурорів, слідчих потрібно розглядати як поняття широке й таке, що може перетинатися з іншими правовими знаннями. Знання, які виходять за межі професійних знань процесуальних осіб, але які потрібні їм для виконання своїх функцій, слід вважати спеціальними [5, с. 57].

Також варто зазначити, що ЦПК не містить норми відповідно до якої експерт з питань права попереджається про відповідаль-

ність завідомо неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [6].

Отже, бачимо, що експерт з права під час проведення судової експертизи не може надавати висновки з питань права, оскільки це буде порушувати основні принципи судочинства. Використання висновків експерта з права має обмежений характер. Оскільки чітко окреслені справи, щодо яких може бути такий висновок і нести рекомендаційний характер.

Також, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що правова регламентація статусу експерта з питань права потребує удосконалення. Оскільки не вирішеним є питання щодо відповідальності експерта, правова природа його знань.

1. Цивільно процесуальний кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.09.2021).

2. Кармаза О., Кушерець Д. Експерт із питань права в судовому процесі: новели законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 32–35.

3. Старченко О. Проблемні питання процесуального статусу експерта з питань права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. С. 26–29.

4. Штефан А. С. Висновок експерта у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 2. С. 16–28.

5. Легких К. В. Поняття «спеціальні юридичні знання» та форми їх використання у кримінальному процесі. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Число 3. С. 57.

6. Експерт з питань права як учасник цивільного судочинства. URL: <https://kau.in.ua/press-center/news/ekspert-z-pitan-prava-yak-uchasnik-tsviv-tnogo-sudochinstva/>

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Місцеве самоврядування є складовою частиною організації управління суспільством. Розвинуте місцеве самоврядування є ознакою сильної держави. У період державних криз, беручи на себе питання життєзабезпечення на локальному рівні, місцеве самоврядування сприяє збереженню і зміцненню держави. У періоди між кризами місцеве самоврядування відіграє стабілізуючу роль, забезпечуючи надання місцевих послуг і знімаючи соціальну напругу в суспільстві. За слушним твердженням В. В. Коpecьчикова, основи організації місцевого управління та самоврядування впливають на процеси, що пов'язані зі становленням громадянського суспільства, здійсненням режиму парламентаризму, захистом прав і свобод людини та громадянина [1, с. 4].

В юридичній енциклопедичній літературі під громадянським суспільством розуміється система взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян та їх добровільно сформованих об'єднань, що перебувають у відносинах конкуренції і солідарності, поза безпосереднім втручанням держави, яка створює умови для їх вільної участі в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Громадянське суспільство має складну структуру. Воно охоплює економічні сфери й інститути (приватну власність, ринок, вільну працю, підприємництво), організацію і діяльність об'єднань громадян (територіальних громад, органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення, політичних партій, профспілок, творчих асоціацій, релігійних громад, соціальних рухів), що добровільно сформувалися, сферу освіти, виховання, науки, культури, сім'ю, систему засобів масової інформації. Головним суб'єктом громадянського суспільства є автономна особа [2, с. 57].

У межах комплексного підходу О. В. Батанов місцеве самоврядування пропонує розглядати як: 1) інститут сучасного консти-

туціоналізму; 2) елемент системи конституційного ладу; 3) право територіальної громади – жителів села або добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення; 4) політико-правовий інститут демократії, який гарантує участь жителів територіальних колективів в управлінні публічними справами місцевого значення; 5) вид публічної (муніципальної) влади; 6) інститут громадянського суспільства; 7) вид соціального управління [3, с. 196].

У сучасній Україні на конституційному рівні визнається та гарантується місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України), яке визначається як право територіальної громади – жителів села, чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (ст. 140 Основного Закону України). Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Система місцевого самоврядування в Україні включає територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Правовий статус територіальних громад, а також органів і посадових осіб місцевого самоврядування порядок їх утворення та діяльності визначається Законами України: «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.; «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р.; «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р.; «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р.; «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 р.; Виборчим кодексом України від 19 грудня 2019 р. тощо. У сфері місцевого самоврядування в Україні існує низка проблем економічного, політичного, соціального та юридичного змісту, які слід вирішувати лише в комплексі. Засобом комплексного вирішення вказаних проблем є започатковані в Україні реформи, а саме: адміністративна, муніципальна, а також реформа територіального устрою [4, с. 513].

Нагальними напрямами реформування сільських селищних, міських рад залишаються формування кадрового потенціалу та підвищення кваліфікації обраних депутатів місцевих рад і посадових осіб органів місцевого самоврядування, а також законодавче закріплення та вдосконалення механізмів контролю за діяльністю місцевих рад з боку територіальних громад, залучення громадськості до прийняття важливих рішень з питань, що перебувають у компетенції місцевого самоврядування [4, с. 524].

Отже, якою б не була стратегія і тактика проведення реформи місцевого самоврядування в Україні, її головна мета – це побудова ефективної системи місцевої публічної влади як інституту громадянського суспільства, завданням якої є забезпечення соціально-економічних і культурних потреб членів територіальної громади.

1. Копейчиков В. В. Проблема самоврядування і її розв'язання в західних демократіях і в Україні: лекція. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. 32 с.

2. Скакун О.Ф., Бондаренко Д.А. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / под общ. ред. О. Ф. Скакун. Харьков: Эспада, 2007. 488 с.

3. Мала енциклопедія конституційного права / Ю.Л. Бошицький та ін.; за заг. ред проф. Ю. Л. Бошицького. Київ: Кондор-Видавництво, 2012. 462 с.

4. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / В. В. Букач та ін.; за заг. ред. проф. А. Ю. Олійник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 554 с.

ПРОФІЛАКТИКА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВ

Спільним завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук та запис фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп щодо припинення вбивств та в інтересах кримінального правосуддя, а також для отримання інформація в інтересах громадської безпеки. З цією метою оперативно-розшукове законодавство дає право оперативним підрозділам отримувати від юридичних та фізичних осіб особисті дані про вбивства, які готуються або вчиняються для їх запобігання. Діяльність оперативних підрозділів щодо виявлення умов, що сприяють вчиненню вбивств, здійснюється переважно в процесі оперативно-розшукової роботи.

Організація пошукової роботи з виявленням негативних умов має бути запланованою, ключовим елементом індивідуальних планів, а також планів оперативних підрозділів щодо організації оперативних служб та цільових операцій. Аналіз такої інформації є важливим для визначення умов вчинення вбивств, допомагає виявити слабкі місця у профілактичній роботі, визначити заходи щодо посилення боротьби з цими злочинами, вживати необхідних організаційних заходів.

Початкові дані для загально-профілактичної роботи можна отримати в процесі роботи оперативного нагляду за деякими категоріями осіб, здатних вчинити злочин. Аналізуючи оперативну ситуацію, доцільно вивчити інформацію про кількість і вид злочинів порівняно з даними за попередні аналогічні періоди (місяць, квартал, півріччя, рік), виявлення тенденцій зменшення або збільшення їх кількості. Отримані дані згруповані за такими ознаками: місце, час, метод, мотив їх вчинення; осіб, які їх вчинили (стать, вік, освіта, минулі судимості, працевлаштування), а також чи зареєстровані вони в поліції [1, с. 576].

Загалом, запобігання вбивствам означає такі заходи, які безпосередньо спрямовані на виявлення та усунення причин та умов

злочинності, їх запобігання та припинення. Існує три рівні профілактики: 1. Вирішення важливих соціальних, економічних та інших проблем суспільства; 2. Здійснення впливу на конкретні соціальні групи, в яких відбуваються негативні явища, тут необхідно усунути різні недоліки, виявлені в житті колективу. 3. Індивідуальна профілактична робота [3, с. 312].

Якщо заходи профілактики не дають бажаних результатів, а в психологічному стані і поведінці особи, здається, що вона дозріла для вчинення злочину, то на цьому етапі це необхідно запобігти. Профілактика вбивств складається із заходів щодо встановлення та усунення причин цього виду злочинів та умов, що викликають їх вчинення. Джерела інформації про вбивство, яке планується (готується), можуть бути дані з заяв громадян та посадових осіб, працівників під прикриттям, інша оперативна інформація, отримана з аналізу оперативної обстановки та статистики. Коли оперативник отримує такий сигнал, він повинен з'ясувати, які саме були причини створення даної ситуації [3, с. 315]. Загальні запобіжні заходи, які можуть зменшити кількість вбивств, можна розділити на дві взаємопов'язані групи: 1. профілактичні заходи, що проводяться за допомогою державних органів, включають основний елемент індивідуальних планів; 2. плани оперативних підрозділів щодо організації оперативних служб та цільових операцій, запобіжні заходи, які здійснюються безпосередньо поліцією. Здійснення злочинного умислу займає короткий проміжок часу. Завдання оперативних підрозділів, зокрема, полягає у встановленні таких намірів у конкретних осіб та втручанні у ці процеси. Під час індивідуальної профілактичної роботи розрізняється коло питань, які повинні обговорюватися, повинні стосуватися того, де і коли вони переважно вчинені злочини; причини та умови їх вчинення та конфлікт, що сприяє цим злочинам, як не стати жертвою цих злочинів. Важливе місце серед заходів щодо запобігання вбивствам займає боротьба з наркоманією, насильницькі злочини, а також рецидиви. Запобігти вбивству можна трьома способами: безпосередньо (оперативними працівниками), опосередковано (за активної допомоги інших осіб), та комбіновані [2, с. 15].

Отже, як висновок можна зазначити, що втілення в життя зазначених заходів безперечно буде позитивно сприяти боротьбі

з даними кримінальними правопорушеннями. Тому діяльність оперативних підрозділів щодо виявлення та припинення умов, що сприяють вчиненню даних злочинів, здійснюється переважно в процесі оперативно-розшукової роботи.

1. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс; ЛТД, 2007. 576 с.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

3. Основи оперативно-розшукової діяльності: навчальний посібник / О. Ю. Анциферов, О. М. Чистолінов, С. В. Єськов та ін.; за ред. С. М. Гусарова; Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків: Золота міля, 2015. 312 с.

РІВЕНЬ ТА ДИНАМІКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

На сьогодні у сучасному світі існує широкий перелік кримінальних правопорушень, які завдають суттєвої шкоди людині. Одним з найпоширеніших і найбільш небезпечних є торгівля людьми. Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що він посягає на охоронювані Основним Законом України права людини. До таких прав можна віднести: право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до своєї гідності, право на свободу пересування, право на охорону здоров'я, а також, в окремих випадках, право на життя тощо. Сама дефініція терміну «торгівля людьми» передбачає різні види та форми експлуатації людини. До таких слід віднести: трудову експлуатацію, втягнення у протиправну діяльність, примусове жебрацтво, усиновлення чи удочеріння в комерційних цілях, сексуальну експлуатацію, торгівлю органами, залучення в боргову кабалу, а також використання у збройних конфліктах.

Щоб з'ясувати сутність такого явища кримінальної реальності як торгівля людьми доцільно звернутись до наукового арсеналу кримінологічної науки. З точки зору кримінології злочинність як кримінально-правове явище має кількісні (рівень та динаміка злочинності) та якісні (структура, характер і географія злочинності) ознаки.

Щоб визначити рівень та динаміку злочинів у сфері торгівлі людьми, було проведено дослідження даного кримінального правопорушення, відповідальність за яке закріплена в ст. 149 Кримінального Кодексу України і здійснювалося на підставі проаналізованих статистичних даних офісу Генерального прокурора.

Рівень злочинності – це абсолютне число злочинів, скоєних на певній території і за окремий проміжок часу [1, с. 32]. Рівень торгівлі людьми відображений у таблиці.

Кількість облікованих випадків торгівлі людьми

		2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 (8 міс)
Ст. 149 КК України «Торгівля людьми»		118	110	115	342	270	320	206	189
з них	ч. 2 ст. 149 КК України	92	73	89	273	207	172	134	118
	ч. 3 ст. 149 КК України	12	21	7	45	43	121	43	26

На основі наведених у таблиці даних можна зробити висновок, що найменша кількість посягань зареєстрована у 2015 році, а найбільша у 2017. Спостерігається мінливий характер вчинюваних діянь, оскільки з кожним роком ситуація зазнає різних змін (наприклад, кількість зареєстрованих посягань також спалахнула в 2019 році). До факторів, які впливають на рівень торгівлі людьми можна віднести: підвищений попит у секс-індустрії та на червоному ринку, потреба в безкоштовній робочій силі, військовий конфлікт на сході України, постійна економічна криза в результаті якої прогресує зубожіння значної частини населення, що призводить до його віктимізації [2, с. 8].

Динаміка злочинності – це кримінологічний показник, що виражає зміни у стані, структурі, характері, географії злочинності, які відбувалися протягом певного періоду [3, с. 10]. Динаміка аналізованого діяння не має сталого характеру. У 2014 р. динаміка є негативною і становить –9,9% (у 2013 р. було обліковано 131 кримінальне правопорушення, які пов'язані з торгівлею людьми або іншою незаконною угодою щодо людини), у 2015 р. є негативною і становить –6,8%, у 2016 р. є позитивною і становить +4,5%, у 2017 р. є позитивною і становить +197,4%, у 2018 р. є негативною і становить –21,05%, у 2019 р. є позитивною і становить

+18,5%₂ у 2020 р. є негативною і становить -35,6%, у 2021 є негативною і становить -8,25%.

Можна зробити висновок, що в 2013-2016 році ситуація певною мірою була стабільною і різниця коливалася в незначних межах, проте становище суттєво змінилося, можна помітити раптовий стрибок у 2017 р., падіння показника у 2018 р., а також нове збільшення у 2019 р. Протягом 2020-2021 рр. обстановка помітно покращилась, вірогідно це пов'язано з всесвітньою пандемією Covid-19, яка унеможливило реалізацію деяких видів та форм торгівлі людьми.

1. Сміяна Л. С., Нікітіна Ю. В. Кримінологія: підручник. Київ: Національна Академія Управління, 2010. 496 с.

2. Андрушко А. В. Сучасний стан і ключові тенденції торгівлі людьми в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 7–15. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_3/2-3_2020.pdf

3. Яремко Г. З., Устрицька Н. І. Кримінологія: навч.-метод. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 144 с.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Перед юридичною наукою в даний час стоїть цілий ряд проблем різного, як теоретико-методологічного, так і практичного, характеру, що вимагають серйозних досліджень. Варто зауважити, що до числа таких найбільш гострих проблем необхідно, перш за все, віднести одну з вищих, не завжди і не в повній мірі обґрунтованих, стадій в умовній еволюційній ієрархії соціально-політичних протиріч в сучасному суспільстві – це розв’язування та розпалювання різного роду збройних конфліктів і локальних війн, а також забезпечення належного рівня прав і свобод людини в умовах цих конфліктів.

У ХХ–ХХІ ст. війни, військові конфлікти, сутички стали надто поширеним явищем. Якими б вони не були за своїм змістом, характером, у соціальному відношенні все ж радикально впливають на права людини, головним чином – серйозно їх порушують. Радикально постає питання – як, у який спосіб можливо забезпечити права людини у суспільствах (країнах), що безпосередньо пов’язані з війнами, воєнними конфліктами.

Передусім треба брати до уваги кілька обставин об’єктивного характеру.

По-перше, права і свободи людини є загальним феноменом, притаманним усім людям. Це – найвища суспільна, соціальна цінність соціуму і держави.

По-друге, права і свободи громадян нині, як ніколи раніше, не є і не можуть бути обмеженими будь-якими національними, територіальними кордонами. Як зазначається в Загальній декларації прав людини ООН, «усі права людини і основні свободи неподільні і взаємозалежні: розвиток та захист однієї категорії прав не можуть служити приводом або виправданням для звільнення держав від розвитку та захисту інших прав» [1].

Сьогодні міждержавні конфлікти змінюються внутрішніми, але зміна характеру конфліктів не означає зменшення їхнього міжнародного впливу. Внаслідок глобалізації, появи великої кількості біженців в інших країнах, а також залучення багатьох держав та міжнародних організацій до їх вирішення внутрішні конфлікти набувають міжнародного характеру. Досвід показує, що особливістю сучасних збройних конфліктів є посилення ролі зовнішніх сил та їх вплив на хід конфліктів, особливо вони стали більш сприятливими умовами для втручання у збройні конфлікти міжнародних організацій та окремих держав [2, с. 129].

Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни містить загальні правила, що застосовуються як до всіх осіб, що отримують захист МГП (санітарні та безпечні зони, евакуація, медична допомога), так і тих, що стосуються «захищених осіб» у значенні ст. 4 цієї Конвенції (гарантії гуманного поводження) [3]. Женевська конвенція містить норми, що стосуються громадян супротивника, які опиняються на території учасниці конфлікту. Також Женевська конвенція регулює питання захисту цивільних осіб, які перебувають на окупованій території [4, с. 45].

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права сторони збройного конфлікту зобов'язані захищати цивільне населення. Зокрема, не споруджувати військові об'єкти на території населених пунктів, не прикриватись населенням як живим щитом, не наражати цивільне населення на небезпеку.

Міжнародні договори щодо захисту прав людини залишаються надзвичайно важливими навіть під час внутрішніх збройних конфліктів. Ймовірно найважливішим є те, що міжнародно-правові інструменти у сфері захисту прав людини сприяють розширенню та уточненню різноманітних режимів захисту, що забезпечуються гуманітарним правом, шляхом прирівнювання зобов'язань у сфері захисту прав людини до елементарних міркувань гуманності, закріплених у спільній статті 3 [3].

Механізми забезпечення виконання зобов'язань, передбачені у міжнародно-правових інструментах з прав людини, потенційно можуть використовуватися як альтернативні засоби забезпечення дотримання режиму гуманітарного захисту під час збройних конфліктів [5, с. 48].

Варто звернути увагу на те, що захист прав людини під час збройних конфліктів виходить за рамки відповідальності окремої держави і стає справою світового співтовариства та регіональних інтеграційних асоціацій, які нормативно визначають ті універсальні міжнародно-правові норми, які жодна держава не повинна порушувати, в іншому разі до порушників, будуть застосовуватися міжнародно-правові санкції. Вирішення цих питань на міжнародній арені у разі порушення державою прав громадян є ефективним засобом захисту жертв війни.

В підсумку варто зазначити, що для кожного суспільства явище збройного конфлікту негативно впливає на процеси державотворення. Наразі на тимчасово окупованих територіях України масово порушуються основні права та свободи людини, такі як право на життя, свободу та особисту безпеку; право на справедливе поводження та неприпустимість катувань, жорстокого поводження та нелюдського поводження; право на справедливий суд та захист від свавільного арешту чи вигнання; право на вільне пересування; право на громадянство; право власності на майно; право на свободу переконань та їх вираження; право на соціальний захист тощо. Вирішення цих проблем в даний час є одним із головних завдань, яке стоїть перед Україною, як демократичною, соціальною та правовою державою, вирішити яке, без допомоги міжнародного співтовариства, буде надто складно.

1. Загальна декларація прав людини ООН. Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. ВРУ. Офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. № 26. С. 128–133.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос). Женева, 12 серпня 1949 року. Конвенцію ратифіковано УРСР 03.07.1954 року. Набрала чинності для України 03.01.1955 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

4. Гнатовський М.М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.

5. Алямкін Р. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 47–51.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сучасні проблеми модернізації системи суспільних відносин не можуть бути вирішені без посилення уваги держави та інститутів громадянського суспільства до дотримання правопорядку, припинення різних видів злочинної діяльності та протиправної поведінки громадян. «При цьому майже не звертається увага, що працівники поліції є такими ж громадянами, з особистими мотиваціями, соціальними перевагами й орієнтаціями в суспільному розвитку, які властиві всім громадянам нашої держави» [1, с. 81]. Зв'язки з громадськістю корелюють стан взаємовідносин суспільства й органів державної влади, формують громадську думку. «Також це є основним каналом інформування населення про стан правопорядку, інструментом формування суспільної довіри, засобом створення позитивного іміджу правоохоронців і можливістю отримання зворотного зв'язку з громадянами» [1, с. 82].

Зауважимо, що сфера діяльності правоохоронних органів в Україні є досить секретною галуззю державно-управлінських перетворень. Це, власне, можна визначати як одну з перешкод громадської активності та її комунікації із органами влади у питаннях законотворчості. Проте, громада та її право на свободу слова, думки та вираження, зокрема, політичних поглядів та переконань є логічним продовженням одне одного. «Взаємодія Національної поліції та громадянського суспільства проводиться у межах певної системи вимог, які являють собою беззаперечні правила поведінки поліцейських та представників громадськості в процесі їх спільної діяльності. Від досконалості принципів взаємодії поліції та інститутів громадянського суспільства певною мірою залежить кінцевий результат їх спільних дій, досягнення мети спільної діяльності» [2, с. 32].

У юридичній науковій літературі принципи взаємодії поліції із населенням визначають як основні положення, що «відображають найбільш суттєві, головні сторони і прояви взаємодії, відносини і зв'язки, що встановилися в ній; основні прояви суб'єктів взаємодії, засновані на використанні знань і практичного досвіду взаємин органів правопорядку та громадськості. Принципи формуються в результаті пізнання природи та механізму взаємодії, вони відображають зміст і взаємозв'язки основних компонентів взаємодії як системи» [3].

Однією із передумов взаємодії інститутів громадянського суспільства та поліцейських структур є спільність інтересів. Поліція як державний орган і громадські формування як інститути громадянського суспільства мають спільно діяти, переслідуючи єдину мету – гарантувати безпеку суспільству. При цьому для кожної із моделей структури поліції є характерними власні взаємозв'язки з громадянським суспільством. Звісно, вони не позбавлені своїх особливостей. Зокрема, закріплення в Україні на законодавчому рівні принципу взаємодії поліції із населенням на засадах партнерства обумовлює співпрацю української поліції в процесі здійснення своїх службових повноважень із інститутами громадянського суспільства. Проте реалізація даного, відносно окремо самостійного принципу діяльності поліції здійснюється також у межах системи координат інших принципів, закріплених в Законі України «Про Національну поліцію». Потрібно зазначити, що законодавцю не так важливо розкривати взаємозв'язок між ними, як тлумачити той чи інший принцип, бо вважається, що це завдання та прерогатива правової (філософсько-правової) науки. Але в силу векторної направленості реформи Національної поліції зверху до низу ми виявляємося в ситуації, коли працівник поліції, отримавши базову вищу освіту, та усвідомивши системний характер функціонування даних принципів на практиці стикається із стереотипністю, заангажованістю та упередженістю ставлення громадськості до роботи правоохоронних органів, нехтуванням нею прав самого працівника поліції, небажанням налагоджувати комунікацію та двосторонню співпрацю. Звісно, тут мова не йде про типову девіантну поведінку правопорушників, а саме про психологічний бар'єр «свій-чужий», нав'язаний стереотипом методів роботи попередньої міліції. Одним

із виходів з такої ситуації багато вчених-правознавців вбачає у необхідності муніципалізації поліції. При цьому науковці визначають сутність муніципальної поліції: по-перше, у передачі (делегуванні) державою органам місцевого самоврядування (муніципалітетам, комунам тощо) частини повноважень щодо охорони громадського порядку у межах територіальної громади. По-друге, у наближенні поліції до населення, тісній взаємодії та співпраці поліцейських структур із суспільством. По-третє, у максимальному наближенні поліцейських структур до населення, яке вона «обслуговує», що дозволяє їй вчасно та адекватно реагувати на ті проблеми, що виникають [4, с. 40].

1. Кубасенко А. Взаємодії поліції та суспільства у сфері реалізації правоохоронної функції. *Юридичний вісник*. 2020/2. С. 81–83.

2. Субота С. І. Принципи взаємодії національної поліції і громадськості. URL: ap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/Porivnyalno-analitchne-pravo-1-2018-1.pdf#page=32

3. Синявська О. Ю. Принципи взаємодії персоналу органів внутрішніх справ з населенням. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2 (49). С. 91–98.

4. Загуменна Ю. О. Взаємодія Національної поліції України та громадянського суспільства як основа державної безпеки. *Верховенство Права: междунар. науч. журн.* 2018. № 2. С. 37–45.

Р. Р. Блажків

*(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету
внутрішніх справ)*

НЕЗАКОННИЙ ЗБУТ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ВЧИНЕНИЙ НЕПОВНОЛІТНИМИ АБО ЩОДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО

У сучасному світі злочини у сфері незаконного обігу психотропних речовин впевнено лідирують, поступаючись лише злочинам проти власності. Не є винятком вчинення таких кримінальних правопорушень неповнолітніми та щодо таких осіб. В Україні вік осіб, які вживають психотропні речовини є досить юним, а тому у молодих людей швидко виникає залежність від вживання заборонених речовин. Розповсюдженням явищем є вживання підлітками психотропної речовини метамфетамін, вартість якої для звичайного школяра є досить високою. Задля того, щоб отримати наступну «дозу» метамфетаміну та «швидкі» гроші на її придбання, неповнолітні змушені займатись злочинною діяльністю, в тому числі пов'язаною із незаконним збутом цієї ж речовини.

Всесвітня організація здоров'я серед причин і умов, сприяючих розповсюдженню наркоманії, відзначає наступні: задоволення цікавості від дії наркотичних засобів; випробування відчуття приналежності з метою бути прийнятим певною групою; пізнання того, що приносить задоволення нового, такого, що хвилює або що таїть в собі небезпека досвіду; досягнення відчуття повного «розслаблення» [1, с. 570]. Всі ці чинники яскраво відображають ті причини, через які неповнолітні стають на шлях «наркомана», а потім й «наркозбувача».

Більшість злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вчинюються організованими злочинними угрупованнями (67%) [2]. На наш погляд, така цифра свідчить про те, що заняття збутом зазначених речовин, є актуальним, та втягує до своєї незаконної діяльності

велику кількість фігурантів, в тому числі й неповнолітніх. Так, вироком Шевченківського районного суду м. Чернівці, неповнолітнього чернівчанина засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України. За матеріалами кримінального провадження повнолітній житель зазначеної області, через месенджер «telegram.mv» налаштував безконтактний збут психотропної речовини. Обумовивши деталі співпраці, організатор групи передавав неповнолітньому розфасовані заборонені речовини, які доручав розкласти на території міста у прихованих місцях, після чого фото місця схованки із зазначенням адреси підліток скидав своєму «роботодавцю» також у групу, створену в Telegram [5]. Зазначеним підкреслюється популярність збуту психотропів шляхом так званих «закладок» через Інтернет. Враховуючи той, чинник, що на теперішній час кожен підліток має власні гаджети з доступом до Інтернету, та є залежним від соціальних мереж, такий спосіб вчинення незаконного збуту психотропних речовин викликає занепокоєння. Вважаємо, що, що залучення неповнолітнього до вчинення незаконного збуту психотропних речовин є не просто обтяжуючою обставиною, а повинно містити більш сувору санкцію за вчинення таких дій за участю дітей. Втягнення неповнолітніх до цієї злочинної діяльності має каратись суворими заходами, оскільки діти, це майбутнє нашої держави, та від того, що в них «закладуть» дорослі залежить те, яким буде наше суспільство.

У силу свого віку та відсутності життєвого досвіду, підлітки не здатні вірно оцінювати ситуацію, що склалася, не завжди розуміють протиправність своїх дій та часто не усвідомлюють небезпечність наслідків своїх вчинків. Реєструючись в групах, створених в різних соціальних мережах, під вигаданими іменами («ніками»), з метою легко заробити кошти для власних потреб і не залежати від батьків, неповнолітні, як правило, не вважають свої дії протиправними, а також легковажно розраховують на можливість уникнення відповідальності, оскільки, впевнені, що убезпечили себе від викриття правоохоронцями [3]. До зазначеного варто додати таку особливість неповнолітніх, як потрапляння під вплив старших осіб, та наслідування їх поведінки, що в подальшому нерідко викликає втягнення дітей в злочинну діяльність. Ми переконані, що для зменшення випадків втягнення неповнолітніх у зазначену діяльність

варто не лише збільшити відповідальність організаторів, а й передбачити більший контроль зі сторони батьків та навчальних закладів за дітьми. Саме з батьків та представників навчальних закладів, в яких навчаються неповнолітні, починається роз'яснення, забезпечення та профілактика від вживання та розповсюдження психотропних речовин.

1. Жукова Т. С. Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів серед молоді України та Італії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 48. С. 566–572. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34408/05-Zhukova.pdf?sequence=1>

2. Албул С. В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та її значення у протидії злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. С. 628–633. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1328/1/%D0%9E%D0%9D%D0%AE%D0%90-55-2010.pdf>

3. Чернівецька обласна прокуратура. На Буковині за збут наркотиків засуджено неповнолітнього. 10.02.2020. URL: <https://chnr.gp.gov.ua/https://chnr.gp.gov.ua/>

В. В. Богун

*(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА КОРУПЦІЇ: ОКРЕСЛЕННЯ ЕТИМОЛОГІЇ ПОНЯТТЯ

В українському суспільстві корупція є однією із найважливіших проблем. Міжнародні та українські експерти вважають, що вона є головною загрозою нормального розвитку суспільства, оскільки в умовах тотальної корумпованості всіх галузей влади на всіх рівнях принципово неможливо вирішити жодної соціальної, політичної й економічної тощо проблеми. Як результат корупція й її наслідки становлять загрозу національній безпеці країни, перешкоджають її нормальному розвитку, вбивають паростки демократичних засад розвитку громадянського суспільства. Варто зазначити, що негативним фактором у цій проблемі є те, що корупція досить часто сприймається на повсякденному рівні як суспільна норма, хоча на рівні вербальних висловлень більшість населення декларативно підтримує думку про небезпечність й злочинність цього суспільного явища.

Зауважимо, що до особливостей природи корупції слід віднести її здатність до мімікрії та самовідтворення. Йдеться про властивість деяких організмів імітувати зовнішній вигляд або ознаки інших непов'язаних організмів або неживих об'єктів, безпринципне пристосування до оточення та умов життя [2, с. 430]. Ця особливість актуалізує дослідницький інтерес у поясненні феномену корупції з урахуванням суто соціологічної оптики аналізу. Предмет аналізу передбачає зосередження уваги на соціальних наслідках корупційних проявів, які зумовлюють істотне розходження між оголошеними й реальними цінностями, що як результат формують на макрорівні соціуму «подвійний стандарт» моралі й поведінки, а на рівні макроструктур феномен «інституціональної двоїстості» [1]. Наслідком подвійних стандартів є девальвація ціннісних орієнтацій й руйнування цивілізованих соціальних регуляторів поведінки людини тощо. Йдеться про такий стан суспільства, у якому суттєва

його частина ставиться байдуже до проявів корупційних діянь. До того ж корупція дискредитує право як основний інструмент регулювання життя держави й суспільства. Результатом нівелювання правових норм у суспільстві є втрата частиною громадян відчуття соціальної причетності до загальносуспільних справ, культивується почуття відчуження й пофігізму тощо. Індивідуальні цілі і бажання збагачення витісняють суспільно значущі цінності.

Зауважимо, що корупція – є багатогранне поняття, яке включає безліч аспектів економічного, правового, політичного характеру. З огляду на цю багатоаспектність до визначення й розуміння природи корупції існує низка різноманітних підходів. Більшість дослідників вважають, що це явище має протиправний, криміналістичний характер, оскільки діяння пов'язані з ним порушують низку нормативно-правових норм чинного законодавства. Проте, є частина науковців, яка розглядає цю дефініцію під соціальним та ціннісно-моральним кутом зору. З точки зору етимології термін «корупція» утворився від сполучення латинських слів «соггеі» – учасники сторін з приводу єдиного предмета і «гитреге» – ламати, ушкоджувати, порушувати, скасовувати. У результаті існує самостійний термін – «соггитреге», що припускає участь у діяльності декількох людей, метою яких є «псування», «ушкодження» нормального ходу судового процесу чи керування справами суспільства [1]. Об'єднавчою позицією цих підходів є розуміння корупції як соціального явища, яке охоплює усю сукупність діянь (дій та бездіяльності), пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування. Деякі дослідники розуміють корупцію як соціально негативне явище, що виражається в підкупі одних людей іншими, що відбивається кримінально-правовим поняттям хабарництва. Відповідно, існує й більш широке розуміння корупції як процесу, при якому має місце пряме використання посадовими особами прав, пов'язаних з посадою і з метою особистого збагачення [3]. Отож підсумуємо. Попри велике розмаїття визначень корупції, найбільш лаконічним й довершеним є її трактування як зловживання публічною владою заради особистої вигоди. Документи 34-сесії

Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулася у 1974 році розглядають поняття корупції як «виконання посадовою особою яких-небудь дій чи бездіяльність у сфері її посадових повноважень за винагороду у будь-якій формі в інтересах людини, яка дає таку винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення» [1].

Таким чином, корупція – це хабарництво й будь-яка інша поведінка осіб (особи), яким доручено виконання визначених їх повноваженнями обов'язків у сфері управлінської діяльності чи економічному секторі державного чи приватного характеру й яка веде до порушення обов'язків, покладених на них по статусу державної посадової особи, приватного співробітника чи агента іншого роду діяльності й має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших. Очевидно, що суб'єктом корупційних діянь може бути не лише посадова особа. Корупція існує у безлічі своїх соціальних проявів й видів, незалежно від форми власності та діяльності.

Природа корупції полягає у тому, що вона має соціальну зорієнтованість. Йдеться про те, що причини корупції соціально обумовлені, вона впливає на усі сфери суспільного життя, відзначається транснаціональним характером, економічними, політичними, морально-ціннісними та психологічними аспектами а також здатністю до постійної мімікрії. З огляду на таке засадниче розуміння корупції, результатом боротьби з нею не можуть бути лише заходи правового характеру. Тобто її неможливо подолати у формі правової відповідальності. За корупційні діяння необхідно застосовувати комплекс економічних, політичних, організаційних та інших заходів протидії.

1. Андрушко П. П. Поняття корупційного злочину, ознаки його складу. *Теоретичні та практичні аспекти кримінального права України*: мат-ли міжнародної конференції. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. С. 16–29.

2. Великий тлумачний словник української мови / за ред. В. С. Бусол. Київ: А.С.К., 1997. С. 340.

3. Куц В. М. Законодавче забезпечення протидії корупції та роль прокуратури в його реалізації. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: мат-ли II наук.-практ. конф-ї. Одеса: НУ ОНА, 2010. С. 162–165.

**К. А. Болкун,
А. Д. Зубкова**
(Національна академія внутрішніх справ)

РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. А в ст. 27 закріплено, що кожна людина має невід'ємне право на життя [1], саме тому державою гарантується забезпечення задекларованих цінностей різними правовими механізмами. Одним із яких є існування інституту кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я особи.

За останнє десятиліття суспільство досягло чимало успіхів в трансплантації органів та тканин, проте такий стрімкий розвиток медицини призвів не тільки до покращення якості надання медичної допомоги чи запровадженню новітніх методів лікування, а й до нових способів вчинення правопорушень, які мають суспільно-небезпечний характер, так як їх супроводжує широкий спектр учинення таких злочинів, як вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, підроблення чи знищення документів, незаконні аборт чи всиновлення, укладання комерційних угод стосовно людини, контрабанда, зловживання службовим становищем тощо. При цьому дуже часто така кримінально протиправна діяльність має міжнародний характер.

Незважаючи на це, трансплантація як спеціальний метод лікування є надзвичайно важливим напрямом розвитку медицини, що дозволяє рятувати життя людей, які раніше вважалися безнадійно хворими. Але при цьому, без належного правового регулювання він стає інструментом вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи.

З кожним роком кількість вчинених правопорушень у цій сфері збільшується. За даними Міжнародної організації з міграції, яка почала надавати допомогу українцям, що постраждали від

торгівлі людьми з 2000 року, протягом 2004 – 2016 років зафіксовано двадцять випадків незаконного вилучення органів та одну спробу здійснити таке вилучення [2].

Наявність юридичної регламентації суспільних відносин у сфері трансплантації забезпечує реальну можливість і підставу для криміналізації незаконної трансплантації.

Вирішальну роль у процесі криміналізації незаконної трансплантації виконав Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 року № 1007-XIV [3], в якому були визначені основні поняття трансплантації, охоплені порядок та умови її здійснення, закріплені правові статуси донора та реципієнта, передбачена відповідальність за порушення законодавства про трансплантацію (ст. 24). Цей закон став основним нормативним актом, який врегулював суспільні відносини у сфері трансплантації анатомічних матеріалів в Україні. Для забезпечення механізму відповідальності, закріпленого в даному законі [4, с. 43], у Кримінальному кодексі України законодавцем вперше у 2001 році було встановлено відповідальність за порушення порядку трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини (ст. 143) й незаконне донорство (ст. 144) [5].

В 2018 році Верховної Радою України прийнятий Закон «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [6], який окрім деталізації порядку трансплантації в Україні, встановив, в тому числі, такі основні принципи застосування трансплантації, як: добровільність; гуманність; анонімність; надання донорських органів потенційним реципієнтам за медичними показаннями; безоплатність трансплантації для донора та реципієнта; дотримання черговості (крім родинного та перехресного донорства); достоїнство ставлення до тіла людини у разі посмертного донорства; безперервності отримання медичної допомоги особами, яким трансплантовано анатомічні матеріали (ст. 4). Відповідні зміни відбулися й в редакції статті 143 кримінального кодексу України.

Однак, незважаючи на наявність деталізованого механізму застосування трансплантації людині в Україні, на сьогоднішній день залишається ряд не врегульованих питань, як то: невизначеність певних термінів, що вживаються в законі; розширений перелік суб'єктів надання медичної допомоги із застосуванням транс-

плантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, та невизначеність їх повноважень; невизначеність в законі порядку функціонування Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин тощо. Все це, на наш погляд, створює основу для незаконної трансплантації в Україні.

Тому цілеспрямована політика держави щодо вдосконалення законодавства повинна забезпечити неможливість протиправних дій, пов'язаних з трансплантацією органів і тканин людини.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>

2. Міжнародна організація з міграції: протидія торгівлі людьми Україна (на грудень 2016 р.). URL: <http://iora.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi> (дата звернення 05.03.2018).

3. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16 липня 1999 року № 1007-XIV (із змінами і доповненнями). URL: zakon1.rada.gov.ua.

4. Гринчак С. В. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. *Право і безпека*. 2004. № 2. С. 43.

5. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

6. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17 трав. 2018 р. № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.

ЕВОЛЮЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДІТОВБІВСТВО В УКРАЇНІ У ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини як окремий вид кримінального правопорушення на сьогодні привертає увагу не лише правознавців, а й широких кіл різних суспільних груп. Актуальним нині є розгляд цього явища, оскільки діти, попри посиленій захист з боку держави, надалі потерпають від насильства. Тим не менш, ще з найдавніших часів дітовбивство існувало радше як традиція або як засіб регулювання народжуваності. Еволюція кримінальної відповідальності за цей злочин в Україні є важливим аспектом для аналізу починаючи з ХХ століття, а специфічні обставини його вчинення та потерпіла особа зумовлюють потребу у з'ясуванні етапів розвитку такого кримінально-протиправного діяння та відповідальності за його вчинення.

Виклад основного матеріалу. Дітовбивство (найчастіше вживаним визначенням поняття є «інфантицид» [1, с. 58]) виникло ще на ранніх етапах первісного ладу. У знаменитій суворістю виховання Давній Спарті це явище було загальноприйнятим щодо так званих «виродків», тому кволих чи нездорових новонароджених залишали просто неба, де вони помирали від виснаження, або урочисто скидали зі скель [2, с. 4–6]. Цікаво, що практика позбавлення життя новонароджених з видимими фізичними вадами поширювалась на Стародавній Рим, середньовічну Європу, й, відповідно, Україну аж до ХVІІІ століття. Та й на сьогодні ми помічаємо все більше кримінальних новин, які викликають у кожного з нас хвилювання. При розкопках каналізації там були знайдено кістки близько сотні малюків у віці до трьох днів і це вважається місцем для позбавлення від небажаних дітей. Навіть на Русі дітовбивство практикували вельми активно саме як трагічну випадковість – мати

упускала дитину чи душила її, ніби ненароком уві сні, а свідчень про кримінальну караність такого діяння у Київській Русі немає. За вбивство матір'ю незаконнонародженого або «байстрюка» призначалася смертна кара, адже ця дія однозначно вчинялася з прямим умислом, отже й покарання було суворішим.

Простежуючи випадки вбивств новонароджених в Україні з початку ХХ століття, варто звернути увагу на те, що жертвами переважно були позашлюбні діти, бо ставлення до них з боку суспільства було вкрай негативним. Сам факт законодавчого обмеження правоздатності незаконно народженої дитини змушував матір впадати у крайнощі, і інколи позбавляти життя немовля. Тобто в кінці ХІХ століття дії жінок-дітовбивць у багатьох випадках були соціально обумовленими. З приходом радянської влади інститут законності народження втрачає юридичне значення, але практика дітовбивства продовжується. На відміну від часів Античності і Середньовіччя, діяння жінки буде кримінально караним, але на загальних умовах. Караність особи є привілейованою і залишається такою до сьогодні. Для з'ясування чи вчинялося злодіяння умисно проводилась судово-медична експертиза. Тоді з'явилися відомі й сьогодні діагнози: післяпологова депресія, синдром раптової дитячої смертності, які певним чином виправдовують дії, що спричинили вбивство немовляти [3, с. 115–117].

У радянському кримінальному законодавстві не було спеціальної норми, де передбачалась відповідальність матері за вбивство новонародженої дитини. У кримінальних кодексах кара виносилася на основі загальної статті за вбивство, хоча воно кваліфікувалося як більш м'який тип злочину – «просто», а не «навмисне вбивство». Пізніше покарання відбувалося у вигляді 10-12 років каторги або 4–6 років ув'язнення, але за умови вбивства «від сорому або страху» покарання зменшувалося до 1,5-3 років.

На жаль, це явище існує попри легальні способи позбутися дитини не позбавляючи її життя. Так чи інакше, жінка може віддати дитину одразу після її народження у безпечне місце як дитячий будинок або «вікно життя» на базі лікарні, церкви чи іншої організації, не залишаючи її помирати у сміттєвих баках чи в інших жакливих місцях. Там про неї принаймні попідлюються, жінка зможе продовжувати жити заради іншої мети, а не для виховання власного дитя.

У ХХІ столітті спостерігаються позитивні зміни у характері сімейного життя, що зумовлюють зміну поглядів на народження позашлюбних дітей, однак кримінально-протиправне діяння не зникає. Так, у чинному кримінальному законі у ст. 117 Кримінального Кодексу України вказується, що мати потерпілої дитини карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [4]. Я переконана, що на сьогодні санкція передбачена цією статтею не знаходить реального здійснення на практиці. Злочинниць у процесуальному порядку зазвичай звільняють від відбуття належної кари, а застосовують, до прикладу, однорічний іспитовий строк. Накладення умовного покарання спричиняє такі жахливі інциденти, коли матір самостійно народжує в домашній умові дитя, кладе тіло до поліетиленового пакету, що призводить до смерті, та виносить за межі місця скоєння злочину. В результаті труп виявлять на сміттєзвалищі або в іншому нелюдному місці. Це лиш поодинокий випадок, і важко уявити скільки таких похожих злодіянь вчиняються схожим чином кожного року. Уважаю неприпустимими такі страшні у сучасному демократичному суспільстві дії, а отже про звільнення від кримінальної відповідальності за таких тяжких обставин у наведеному вище прикладі не може іти мова.

Висновки. Отже, процес змін кримінальної відповідальності за вчинення дітовбивства на теренах України мав динамічний та багатогранний характер, як і помітне перетворення ставлення до цього злочину в суспільстві. Осуд з боку інших, сором, післяпологова депресія, внутрішні переживання чи прояви тривоги, матеріальні проблеми, емоція страху – лише частина приводів до цього злодіяння. Так чи інакше, проведений аналіз не виключає факту – народження немовля по сьогоднішній день залишається моральним правом матері, а соціальні чи економічні підґрунтя впливають на суб'єктів злочину виключно індивідуально. Щодо кримінальної відповідальності за вчинення убивства матір'ю новонародженої дитини на сьогоднішній день, то для зменшення кількості смертей новонароджених, варто посилити систему накладання покарань на суб'єктів злодіяння та застосовувати їх на практиці в повному обсязі.

У підсумку хочемо зазначити, що досліджуване явище помітно зменшується у сучасному гуманному суспільстві, але

хотілось би, щоб його взагалі не було. Материнство – велика відповідальність, а таку відповідальність нести може не кожен, однак за будь-яких обставин все ж варто дати шанс людському життю на існування та максимальною мірою забезпечити запобігання кривавому вбивству новонароджених дітей.

1. Русанівський В. М. Словник української мови: у 20 т. Т. 1 (А-Б). К.: Наук. думка, 2010. С. 911.

2. Кравець В. П. Проблеми міжстатевих та шлюбно-сімейних стосунків у Античній Греції. *Україна – Європа – Світ*. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 12.

3. Інструкція визначення критеріїв живонародженості, мертвонародженості та перинатального періоду, затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19.02.1996 р. № 31. Дитинство в Україні: Права, гарантії, захист. (Збірник документів). Частина 1. К., 1998. С. 115–117.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. №23411-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

С. В. Бределєва

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ КАРАНІСТІ ЯК ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Протягом довгого часу між науковцями в сфері кримінального права точаться дискусії стосовно виділення караністі, як одної з обов'язкових ознак кримінального правопорушення. Загалом вважаємо за потрібне виокремити три найпоширеніші погляди.

Згідно з першою позицією, яку поділяють такі науковці, як М. І. Хавронюк, В. П. Тихий, Р. Л. Чорний та інші, караність є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, яка прямо впливає з кримінальної протиправності та санкцій Особливої частини Кримінального кодексу України [1, с. 345].

Зокрема, Г.Б. Віттенберг наголошує, що варто включити ознаку караністі до поняття кримінального правопорушення, оскільки всі діяння, віднесені кримінальним законом до кримінально-протиправних, передбачають можливість покарання. В. В. Сташис та В. Я. Тацій вказують, що «Караність за своєю сутністю впливає із суспільної небезпечності і протиправності діяння: воно тому і кримінально каране, що є суспільно небезпечним і передбаченим кримінальним законом як злочин» [1, с. 347]. На користь своєї позиції науковці наводять ч. 2 ст. 1 КК України, де вказано, що «Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили». Вважається, що законодавець таким чином визнає, що передбаченість певного діяння в Особливій частині кримінального закону одночасно передбачає обов'язкову ознаку кримінального правопорушення – караність. Більше того, Р.Л. Чорний звертає увагу на зміст ч. 2 ст. 74 КК України, де йдеться про звільнення особи від призначеного судом покарання у разі, коли особа засуджена «за діяння, караність якого законом усунена». Науковець стверджує, що якщо законодавець передбачив, що якщо особа може бути звільнена від призначеного

судом покарання, якщо діяння вже не є караним, то з цього факту логічно випливає, що караність є обов'язковою ознакою, без якої не існує кримінального правопорушення [1, с. 345].

Згідно з другою позицією, караність не є окремою ознакою, а лише складовою кримінальної протиправності. На користь цього наводиться все та ж ч. 2 ст. 1 КК України, але при цьому тлумачиться так, що діяння є караним через те, що кримінально протиправне, а відповідно караність логічно випливає з протиправності і є її доповненням. Також Н.Ф. Кузнецова зазначає, що встановлення заборони в кримінальному законі означає передбачення покарання за її порушення. Таким чином, існує ультиматум – або особа діє правильно, або несе відповідальність за свої діяння. Таким чином, протиправність і караність є нерозривними і їх не можна розділяти на окремі ознаки [2, с. 95].

Існує ще й інша позиція, якої притримується Г. П. Новоселов, зазначаючи, що обов'язковими ознаками кримінального правопорушення слід вважати ті, без яких воно як таке не існує, тому що б не розумілось під караністю (застосування покарання чи загроза його застосування), вона у будь-якому випадку є характеристикою правових наслідків і аж ніяк не правовою природою кримінального правопорушення [3]. Вважаємо цей аргумент доволі переконливим, адже згідно з етимологічним тлумаченням, ознака – це риса, властивість, особливість кого- чи чого-небудь. А караність не є рисою кримінально-протиправного діяння, а лише мірою відповідальності за його вчинення. Якщо точніше, то караність, згідно з цією позицією, є юридичним наслідком діяння. На нашу думку, цей варіант найбільш точно описується законодавцем у ч. 3 ст. 3 КК України, де вказує, що «Кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом». Саме слова «караність та інші кримінально-правові наслідки» нашої думки, що законодавець відносить караність до юридичних наслідків кримінально-протиправного діяння. П.Л. Фріс притримується даного твердження, пишучи, що «Факт вчинення злочину у відповідній системі просторово-часових координат відбувається без того, чи застосовано покарання. Суспільно-політична і правова оцінка діяння вже дана до того, як застосовано покарання, і незалежно від того, чи застосовано воно взагалі. Незастосування покарання з будь-яких

причин не означає відсутність факту злочину, який уже вчинено» [4, с. 20].

Ми повністю розділяємо останню позицію стосовно виділення караності як юридичного наслідку кримінально-протиправного діяння, спираючись, по-перше, на вищенаведену ч. 3 ст. 3 КК України. Саме у ній найбільш точно описана караність як певна категорія кримінального права. По-друге, не вважаємо за потрібне тлумачити закон настільки поширювально, щоб виділяти окремі ознаки, які прямо не передбачені статтею 11 КК України. Вважаємо, що у ній визначено вичерпний перелік ознак кримінального правопорушення. По-третє, ще одним аргументом на користь своєї думки можемо навести факт, що караність не означає обов'язкове призначення покарання за вчинене діяння, а лише можливість такого призначення. Особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності чи від покарання. Тож ми не можемо вважати обов'язковою ознакою лише можливість призначення покарання, а не його обов'язковість. По-четверте, погоджуємося з точкою зору, що покарання впливає з уже скоєного кримінального правопорушення і є мірою відповідальності за його вчинення, а відповідно, не може вважатись складовою, без якої дане діяння не буде вважатись кримінальним правопорушенням. Більше того, у проєкті нового Кримінального кодексу України також нема такої ознаки як караність, лише діяння, протиправність і відповідність складу у кримінального правопорушення, передбаченого Кодексом.

Виходячи з наведених аргументів, можемо зробити висновок, що караність не є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, а тільки його кримінально-правовим наслідком.

1. Чорний Р. Л. Проблеми удосконалення Загальної частини Закону про кримінальну відповідальність. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 (44). С. 341–350.

2. Кузнецова Н. Ф. Злочин і Злочинність. *Видавництво Московського університету*. 1969. 292 с.

3. Новоселов Г. П. Актуальні питання про об'єкт кримінального правопорушення. Дисертація доктора юридичних наук. 2001. 260 с.

4. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 19–27.

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Внести дисбаланс в економічну діяльність підприємств в Україні, не являється складною проблемою. Економічна безпека підприємств у контексті інвестиційної діяльності, легко піддається впливам деструктивних явищ та процесів не лише у зв'язку з економічною нестабільністю але й іншими чинниками.

Розуміння інвестиційної діяльності в контексті безпеки передбачає прогнозування кризових ситуацій, їх виявлення, а також визначення заходів щодо усунення їх негативного впливу.

Першочергово потрібно зазначити, що кожен науковець має своє бачення стосовно того, що ж таке інвестиційна безпека підприємства.

Нами у попередніх наукових дослідженнях було запропоновано своє визначення вищевказаного поняття: «інвестиційна безпека підприємств – це ефективність прибутковості вкладу майнових та інтелектуальних цінностей підприємства, що забезпечує сприятливе економіко-правове середовище його існування, та відсутність кризових ситуацій у їх діяльності [1, с. 29].

У ході дослідження вважаємо за доцільне запропонувати найбільш актуальну класифікацію деструктивних явищ:

1. кризові ситуації;
2. внутрішні та зовнішні загрози;
3. правові аспекти;
4. застій наукових розробок.

У теорії менеджменту є різні підходи до визначення кризових ситуацій. Аналіз наукової літератури з цієї проблематики дає змогу зробити висновок, що кризова ситуація – це переломний момент у функціонуванні будь-якої системи, у процесі якої вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що вимагає якісно нового

реагування з боку цієї системи. Виходячи із суті кризових ситуацій, зазначимо, що вони характеризуються ризикованим розвитком, який виявляється у ймовірності виникнення небезпечної чи кризової ситуації та їх наслідків. Отже, кризова ситуація – це різкий перелом, важкий перехідний стан, що містить у собі небезпеку, загрозу руйнування виробничої системи в цілому [2].

Аналізуючи внутрішні та зовнішні загрози, вбачаємо доцільним розглянути класифікацію яку визначають у своїй науковій праці Л. Р. Руснак та А. Ю. Бевзо [3]. За їх класифікацією до зовнішніх загроз інвестиційній безпеці підприємства можна віднести: виникнення занадто великої кількості посередницьких фірм; стан фондових ринків; умови зовнішнього та внутрішнього ринків; наявність монополізму у всіх сферах економіки; стан банківської системи; нестабільності вітчизняної валюти; відсоткова політика, що встановилися в країні; мінливість законодавства, недосконалість податкового законодавства й тарифної політики; політична нестабільність в країні; ослаблення й одночасно надмірне державне регулювання в галузях економіки та інші.

До внутрішніх загроз інвестиційній безпеці підприємства можна віднести дуже велику кількість небезпек, зокрема: загрози щодо технологічного рівня виробництва; ступінь зносу основних виробничих фондів; характер амортизаційної політики підприємства; нераціональна фінансово-кредитна політика підприємства; недостатня величина фінансових ресурсів для фінансування економічно й соціально важливих інвестиційних проектів підприємства та інші.

Щодо правових аспектів варто зазначити, що на державному рівні потрібно створити сприятливу систему нормативно-правового регулювання інвестиційної діяльності підприємств, що включає сприятливі програми на державному рівні, сприятливі умови співпраці між підприємствами та інвесторами.

Досліджуючи підвид правових аспектів, хочемо доповнити, що вважаємо доцільною думку щодо необхідності прискорити запровадження механізму посилення зацікавленості комерційних банків у збільшенні обсягу інвестицій у реальний сектор економіки та запровадити гнучкий порядок встановлення вимог Національного банку України щодо коштів, які спрямовуються комер-

ційними банками на довготермінове кредитування інноваційних проєктів [4].

На нашу думку, застій наукових розробок включає те, що потрібно здійснити розробку ефективних стратегічних рішень через призму сучасних можливостей та технологій. На даний час підприємства не застосовують інноваційні рішення, що в свою чергу не дає їм бути конкурентноспроможними на міжнародній арені, та зменшує попит на їх інвестування іноземними інвесторами.

1. Мельник С. І., Васильєва С. М. Сутність інвестиційної безпеки підприємства. *Наукові дослідження: парадигма, інноваційного розвитку*: матер. IV міжнар. наук. конф. (м. Прага, Чехія, 27 листопада 2020 р.). Прага, 2020. С. 28–31.

2. Ляшенко Н. В. Причини виникнення, функції та вплив кризових явищ на управління підприємством. 2012. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=958> (дата звернення 01.10.2021).

3. Нікитенко Д. В. Загрози інвестиційній безпеці держави: сутність та класифікація. 2018. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2018/100.pdf (дата звернення 03.10.2021).

4. Вакалюк В. А. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні. 2017. URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/26.pdf> (дата звернення 25.09.2021).

С. В. Васюк

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПЛАНУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Як відомо, планування є основною складовою майже усіх управлінських процесів в діяльності Національної поліції України (далі – НП). Воно у повній мірі дозволяє розробити, ухвалити та виконати управлінські рішення у відповідності до нагальних потреб і викликів сучасності. Реалізація таких заходів в управлінській сфері отримало назву «планування діяльності».

Ефективність реалізації поставлених перед НП завдань залежить так само і від застосування управлінських прийомів, методів та засобів керівниками підрозділів (органів) поліції. Особливості планування в НП обумовлені специфічною сферою діяльності, впливом норм внутрішніх статутів, правил, інструкцій та інших нормативно-правових актів, а також трансформаційними процесами, що відбуваються у повсякденному житті. Саме тому керівництвом МВС та НП ухвалено пріоритетні напрямки роботи НП на 2021 рік, що враховуватимуться при формуванні та затвердженні Плану основних заходів НП на 2021 рік [1].

Зокрема, серед них можна виділити: забезпечення публічної безпеки і правопорядку шляхом реалізації превентивних програм протидії злочинності, безпека на дорогах, максимальна доступність поліцейських послуг у будь-якій точці держави, протидія кримінальним правопорушенням відповідає очікуванням громадян, цифровізація поліцейської діяльності забезпечує неупередженість прийняття управлінських та процесуальних рішень, підвищення спроможностей кадрового потенціалу поліції та рівня соціального захисту, забезпечення житлом поліцейських тощо.

У відповідності до вимог «Інструкції з організації планування в системі Національної поліції України», затвердженої наказом НП від 24.12.2015 № 202, план – це заздалегідь накреслена програма

ма заходів, що передбачає порядок, обсяг, термін їх здійснення та виконавців [2]. У загальному значенні це поняття вживається як кількісне відображення цілей та розробка шляхів їх досягнення.

Загалом, слово «план» походить від латинського слова «planum», що у перекладі означає «площина, рівне місце». Спочатку цей термін використовувався на позначення креслення, що характеризує певну ділянку в масштабі площини. Потім його стали застосовувати для опису завдань, реалізація яких передбачає систему взаємозв'язаних дій, показників та розрахунків [3, с. 67]. Як правова категорія планування визначається у наукових працях із різноманітних позицій. Так, відповідно до чинних відомчих нормативних актів, а саме «Інструкції з організації планування в Міністерстві внутрішніх справ України», затвердженої наказом МВС від 14.11.2016 № 1208 [4] та «Інструкції з організації планування в системі Національної поліції України», затвердженої наказом НП від 24.12.2015 № 202 [2], планування – процес складання планів, що становить собою сукупність послідовних дій: збирання, систематизація та аналіз вихідної інформації (у тому числі пропозицій виконавців плану), підготовка проекту плану, його узгодження із відповідальними виконавцями і співвиконавцями, затвердження плану, доведення плану до виконавців і співвиконавців.

Зокрема, на думку В. Плішкіна, планування закладає основи майбутньої роботи з урахуванням різнорідних факторів, які впливають на розвиток самої системи та на умови її діяльності [5, с. 95]. Поділяємо, також позицію В. Сокурєнка, що планування являє собою обґрунтування напрямів і параметрів розвитку організації, способів досягнення цих параметрів з урахуванням внутрішніх можливостей їх взаємозв'язку із зовнішнім середовищем [6, с. 103].

На підставі окреслених позицій, вважаємо, що планування діяльності органів і підрозділів поліції – це докладний опис мети, завдань і комплексу заходів щодо реалізації їх фундаментальних цілей. Організація роботи з планування діяльності в системі поліції, методичного забезпечення планування, контролю за станом виконання заходів, визначених планами, покладається на підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування НП, а в разі їх відсутності – на визначених працівників [2].

Сутність планування, як однієї із функцій органів і підрозділів НП, полягає в обґрунтуванні цілей та шляхів їх досягнення на основі виявлення комплексу завдань та робіт, а також чітке визначення ефективних методів, способів і ресурсів усіх видів, необхідних для виконання запланованих завдань, встановлення їх взаємозв'язку. Планування є ключовою ланкою та організаційним початком всього процесу реалізації завдань органів і підрозділів НП.

1. Доручення НП України від 13 листопада 2020 року № 14207/01/25-2020 «Про підготовку планів основних заходів головних управлінь Національної поліції на 2021 рік». URL: <http://www.npu.gov.ua/>.

2. Про затвердження Інструкції з організації планування в системі Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 24 грудня 2015 року № 202. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/>.

3. Кравченко І. С. Основи управління в Національній поліції: навчальний посібник. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 212 с.

4. Про затвердження Інструкції з організації планування в Міністерстві внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 14 листопада 2016 року № 1208. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/>.

5. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 702 с.

6. Сокурєнко В. В. Управління органами Національної поліції України: підручник. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.

Х. В. Вершкова

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНОЇ НЕДБАЛОСТІ ТА КАЗУСУ

Актуальною та наріжною проблемою у науці кримінального права є розмежування таких понять як кримінально протиправна недбалість як вид необережної форми вини та казус. Доволі важливо правильно визначити ключові відмінності кримінально протиправної недбалості від казусу або ж, як згадується у деяких наукових джерелах, випадку, оскільки останній виключає кримінальну відповідальність особи за відсутністю складу кримінального правопорушення (зокрема, вини) в її поведінці.

Кримінально протиправною недбалістю є той вид необережності, при котрому, відповідно до частини 3 статті 25 Кримінального кодексу України, особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [1]. Винна особа не усвідомлює суспільної небезпечності власної поведінки, а, як результат – не передбачає такого варіанту як можливість настання суспільно небезпечних наслідків.

На противагу вище зазначеному поняттю, казус – спричинення особою шкоди за відсутності вини. В цьому якраз і полягає його принципова відмінність, адже випадок можна пояснити як настання шкоди за умови, що особа не передбачала можливості настання таких суспільно небезпечних наслідків свого діяння, не повинна була та/або не могла їх передбачити. У наукових працях казус постає як самостійний вид психічного ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків. Як стверджує В. І. Борисов, казус має місце у тому разі, коли наслідки, які настали, перебувають у безпосередньому причиновому зв'язку з діянням (дією або бездіяльністю) особи, яка, в той же час, не тільки не передбачала можливості їх настання, а й не могла їх передбачити [2, с. 169–170].

З цією ж позицією згоден А. С. Адамян, додаючи, що в силу того, що поняття казусу не співпадає із жодним з інститутів кримінального права, а також не входить до жодного з них, можна стверджувати про його самостійну природу [3, с. 89–90].

Стосовно вини та відповідальності, то, на наш погляд, доречним буде зауважити те, що відповідальність особи за її вчинки має базуватися не лише на наявності суспільно небезпечних наслідків, які вона заподіяла цими діями, а й також на тому, що її дії мали пройти через усвідомлення та власну волю. Тобто при тій умові, що психічне ставлення особи до своїх дій та наслідків відсутнє, можливості та обов'язку передбачити їх не було, відповідно не існує підстав для відповідальності, тобто кримінальна відповідальність не настає [4, с. 131].

Досить часто на практиці буває складно розмежувати кримінально протиправну недбалість та казус. Однак, на противагу кримінально протиправній недбалості, казус можна охарактеризувати відсутністю суб'єктивного критерію, котрий, у поєднанні з об'єктивним, якраз і вирізняє недбалість як вид необережної вини та відмежовує її від решти видів вини. Неможливість передбачити суспільно небезпечні наслідки може бути зумовлена як суб'єктивними індивідуальними особливостями особи (недостатня кваліфікація, брак професійних навичок, досвіду, низький коефіцієнт інтелекту тощо), так і тією конкретною обстановкою, в якій було вчинено дії, що спричинило суспільно небезпечні наслідки.

Виходячи з усього вищенаведеного, доцільним буде також звернення до судової практики з цього питання, оскільки казус на практиці зустрічається досить часто, а актуальність питань, які з ним пов'язані, є досить високою в силу того, що щоразу йдеться буквально про наявність або відсутність вини у кожному окремому випадку.

Зокрема, Колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Вінницької області у справі № 203/6516/12 дійшла до висновку, що казус перебуває на межі з таким видом необережності як кримінально протиправна недбалість, але відрізняється від неї відсутністю одного чи обох критеріїв, які характеризують необережність як вид вини. Виходячи із фактичних обставин справи, «колегія суддів вважає, що ОСОБА_3 не передбачав

настання відповідних наслідків, не повинен був і не міг їх передбачити, що свідчить про відсутність суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 128 КК України. Відповідно, зазначені дії та наслідки слід розглядати як казус – заподіяння шкоди без винного ставлення до неї зі сторони ОСОБА_3» [5].

Підсумовуючи усе вищенаведене, варто наголосити, що недбалість та казус не є тотожними поняттями, а відповідно, й підлягають різній правовій оцінці. Аналогічні твердження були представлені й у наведеній судовій практиці та наукових працях провідних вітчизняних науковців. Також окремо потрібно відзначити позицію Робочої групи щодо законодавчого закріплення поняття випадку у Проекті КК України, а саме у ст. 2.3.7: «Діяння особи визнається вчиненим без вини за відсутності у ньому передбачених цим Кодексом ознак умислу та необережності» [6], що, на нашу думку, є позитивним кроком, який сприятиме усуненню окремих проблем, котрі досліджувалися у цій роботі.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.10.2020).

2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків, 2010. 455 с.

3. Адамян А. С. Правова природа казусу як невинного заподіяння шкоди в кримінальному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 10 (2). Т. 2. С. 88–90.

4. Вереша Р. В. Казус у кримінальному праві: основні ознаки та необхідність законодавчої регламентації. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 4 (31). С. 130–142.

5. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 07.05.2013 р. у справі № 203/6516/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31063863> (дата звернення: 04.10.2020).

6. Проект Кримінального кодексу України: контрольний текст (станом на 02.10.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/04/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-02-10-2021.pdf> (дата звернення: 07.10.2021).

ЕВТАНАЗІЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Однією з яскраво виражених проблем сучасності є евтаназія, яка залишається предметом широкого обговорення не тільки в філософії, медицині, але й в юриспруденції, що пояснюється складною природою цього явища, в якому тісно переплелися питання життя і смерті, свободи вибору тощо.

Актуальність даного питання також полягає в тому, що дане явище є досить дискусійним, тому сучасні науковці не можуть прийти до єдиного висновку щодо того, чи є етичним легалізація евтаназії, чи може людина розпоряджатися так званим правом на смерть. У країнах, що вже легалізували евтаназію – Бельгія, Нідерланди, Люксембург, окремі штати США також немає єдності у вирішенні етичних та правових питань, які витікають з даного явища.

Евтаназія – це діяння, яке вчиняється свідомо та умисно медичним працівником, спрямоване на припинення нестерпних страждань (фізичного, психічного та морального характеру) пацієнта і здійснюється за заявою пацієнта (у визначених випадках законного представника чи родичів) у формі визначеною законодавством і має наслідком смерть пацієнта.

Суб'єктом застосування евтаназії є медичний працівник, а не лише лікар, який вчиняє діяння свідомо та умисно. Суб'єктом за числом заявою може застосовуватися евтаназія до хворого – це не лише сам хворий чи його законний представник (батьки, опікун, піклувальник), а й можуть бути близькі родичі, які не визнані у законному порядку законними представниками.

Виокремлюють різні види евтаназії. Залежно від характеру дій, спрямованих на здійснення евтаназії, розрізняють дві форми: активну та пасивну. У науковій доктрині існує думка, що пасивну евтаназію взагалі не можна розглядати як різновид евтаназії, оскільки за спрямованістю такі дії медичного працівника не мають

прямого умислу умертвити невиліковно хвору особу, а тільки позбавити її від страждань [3]. Однак з такими думками не можна погодитися, адже пасивна евтаназія має всі ознаки евтаназії. Також за наміром волі виділяють добровільну, недобровільну і примусову евтаназії [2, с. 152].

Щодо правового регулювання евтаназії у зарубіжних країнах, то немає однозначної позиції щодо дозволу чи заборони застосовувати евтаназію, а також чи це порушує право на життя. А у країнах, що вже легалізували евтаназію, немає чітких критеріїв визначення цього поняття, не говорячи вже про розмежування евтаназії за видами. Невизначено також питання про те, хто має право здійснювати евтаназію.

Іноді це лікар, кандидатура, якого схвалена пацієнтом, але в основному – це третя, незаінтересована особа. Також існують розбіжності і з приводу того, хто має право просити про евтаназію. Мається на увазі вік особи, її психічний стан, правоздатність і діагноз. Не менш важливим є й питання про юридичну силу прохання про евтаназію, яке має здійснюватися чи то в письмовому чи то в усному вигляді.

Тому законодавче регулювання евтаназії у зарубіжних країнах потребує удосконалення.

Кількість справ, розглянутих Європейським судом з прав людини, щодо питання евтаназії є невеликою. У більшості справ суд так і не визнав евтаназію невіддільним правом людини розпоряджатись своїм життям. Щодо судової практики зарубіжних країн, то залежно від країни вона відрізняється, але спільним є те, що основному законодавство з питань евтаназії формується на її основі.

Національним законодавством не визначається будь-яка форма евтаназії в Україні, про це йдеться в п. 2 ст. 52 Основного законодавства про охорону здоров'я, який забороняє пасивну евтаназію, а також в п. 3 ст. 52 цього нормативного акту, в якому забороняється і активна евтаназія [1].

Отже, евтаназія має комплексну правову природу. Оскільки з одного боку, в її основі лежить акт пацієнта по розпорядженню власним життям, а з іншого – евтаназія – це акт позбавлення життя однієї людини (пацієнта) іншою (лікарем).

Вважаємо, що дана тематика потребує подальших наукових розвідок.

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

2. Зильбер А. П. Медицинские действия и бездействия при окончании жизни. Этюды критической медицины: Этика и закон в МКС. Петрозаводск, 1998. Т. 4. 456 с.

3. Судо Ж. Эвтаназия. Всеукраинское объединение за право на эвтаназию. 2010. URL: <https://euthanasia.at.ua/load/1-1-0-9>

Р. П. Вихопень

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ З АНТИКОРУПЦІЙНИМИ СУДАМИ В СВІТІ

Актуальність даної теми полягає у тому, що Вищий антикорупційний суд України є новоствореним судом в Україні й існує потреба в подальшому вивченні даного інституту.

Процес створення Вищого антикорупційного суду України був тривалим та непростим. В Україні створення даного суду було задекларовано в 2016 під час судової реформи. Однак, повноцінну роботу новий суд розпочав лише через три роки – 5 вересня 2019 р.

За задумом авторів законопроекту № 6011 «Про Вищий антикорупційний суд», ВАСУ мав розглядати виключно справи високопосадовців, що розслідуються НАБУ. Противники законопроекту наполягали на тому, що невелика кількість справ НАБУ не потребує створення під них окремої судової ланки. Венеціанська комісія у своєму Висновку CDL-AD(2017)020 від 9 жовтня 2017 року, оцінюючи законопроект підтримала таку позицію, і констатувала, що ВАСУ мають бути підсудними не тільки корупційні правопорушення *stricto sensu*, але й пов'язані злочини, зокрема такі, як зловживання владою або офіційним статусом, незаконне збагачення та відмивання грошей [1].

У липні 2018 було ухвалено зміни, згідно з якими Антикорупційний Суд має розглядати всі справи про корупційні злочини, незалежно від того, хто завершував розслідування.

Цікаво, що представники судової влади виступали проти створення ВАСУ. Зокрема, Вища Рада правосуддя неодноразово заявляла, що створення спеціалізованих судів не відповідає Конституції України. Активним противником нового суду був також і колишній прокурор Юрій Луценко, який пропонував обмежитись створенням окремих антикорупційних палат у складі Верховного Суду. Проте, як не намагалась українська влада уникнути цього

кроку, але умова створення ВАСУ стала однією з ключових для співпраці з МВФ та отримання допомоги Євросоюзу. Тому під натиском міжнародних донорів Верховна Рада все ж таки ухвалила закон про ВАКСУ [1].

Аналізуючи створення Вишого антикорупційного суду України, варто також дослідити роботу антикорупційних судів у світі. Взагалі ідея створення спеціалізованих антикорупційних судів багато років реалізовувалась в різних формах в цілому ряді країн. Спеціалізовані судові органи для розгляду корупційних справ (будь то окремі судді, спеціалізовані суди чи палати судів) утворені, принаймні, у 17 юрисдикціях (хоча в окремих випадках такі судові органи уповноважені розглядати і інші категорії справ поряд з корупційними): Філіппіни, Пакистан, Хорватія, Болгарія, Мексика, Словаччина та інші.

Мотивами створення антикорупційних судів були наступні: у випадку значної корумпованості та залежності системи судів загальної юрисдикції утворення спеціалізованого судового органу дозволяє застосувати більш ефективні процедури відбору та сформувати штат чесних та незалежних суддів. Зокрема, у Словаччині спеціалізований суд утворювався через побоювання, що злочинні організації зможуть шантажувати чи підкуповувати суддів загальних судів; у Індонезії – через значний рівень впливу політичних та бізнес еліт на суди загальної юрисдикції, а також високий загальний рівень корумпованості судової системи [1].

На рішення про утворення спеціалізованих антикорупційних судів також впливають прагнення зробити їх роботу ефективнішою через зменшення навантаження на суддів (у зв'язку з визначеною юрисдикцією суду і порівняно меншою кількістю справ для розгляду), підвищення професійної спеціалізації суддів (у зв'язку з розглядом ними справ однієї чи близьких категорій) та застосування новітніх підходів до організації роботи та забезпечення документообігу. Для прикладу, утворення спеціального трибуналу у Хорватії для розгляду корупційних та інших тяжких злочинів якраз і обґрунтовувалось необхідністю утворення підготовленого суддівського корпусу для вирішення найбільш складних і соціально-важливих справ.

Запровадження в Україні спеціалізованих антикорупційних судів чи окремих суддів було однією з рекомендацій Організації

Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) у контексті аналізу антикорупційних реформ в країні. Окрім цього, утворення спеціалізованого антикорупційного суду через прозору і справедливу процедуру відбору, до якої повинні бути залучені спеціалісти з міжнародним досвідом, є однією з вимог надання Україні чергового траншу фінансової допомоги від МФВ [1].

Варто наголосити на загальних засадах утворення цього суду. Прийнятим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року передбачено утворення у системі судоустрою Вищого антикорупційного суду. У пояснювальній записці до цього закону, ця ідея обґрунтовувалась врахуванням позитивного досвіду європейських країн і наданням змоги швидко та оперативно розглядати справи, віднесені до юрисдикції цього суду [2].

Цей суд повинен здійснювати правосуддя як суд першої інстанції у справах, визначених процесуальним законом, а також вивчати і узагальнювати судову практику у відповідних категоріях справ. Рішення Вищого антикорупційного суду у апеляційному порядку оскаржуватимуться до Касаційного кримінального суду Верховного суду України. Цим же законом передбачено, що такий суд має бути утворений протягом дванадцяти місяців з дня набрання чинності окремим законом, який повинен визначає спеціальні вимоги до суддів цього суду. Отже, для початку функціонування Вищого антикорупційного суду ще повинні законодавчо бути визначені порядок відбору суддів, а також повноваження цього суду згідно Кримінального процесуального кодексу [2].

Створення Вищого антикорупційного суду України стало важливим етапом розвитку судової системи України в рамках євроінтеграційних процесів.

1. Мисник Н. Вищий Антикорупційний Суд: перша практика і перспективи, проблеми правового регулювання. *Юрист і Закон*. 2019. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/first_cases_of_the_high_anti_corruption_court_in_ukraine/

2. Слюсар А. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності. URL: <https://ti-ukraine.org/news/2175/>

3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

ДЕРЖАВНА ТАЄМНИЦЯ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ РОБОТИ СЛІДЧОГО

Як відомо, слідчий в своїй професійній діяльності при здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень кожен день працює з великим масивом різноманітної інформації, в тому числі з такою, яка може становити державну таємницю. Тож, очевидно, що державна таємниця є невід'ємною частиною роботи слідчого, безпосереднім обов'язком якого є забезпечення необхідних умов, які мають запобігати можливому розголошенню відомостей, здобутих під час проведення розслідування кримінальних правопорушень.

Відповідно до Закону України «Про державну таємницю», під поняттям державної таємниці розуміють вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [1].

Оскільки кримінальне правопорушення може трапитися у будь-якій з перелічених галузей, тож слідчий під час досудового розслідування завжди має ризики отримати інформацію, яка може становити державну таємницю. Саме тому, у відповідності до ч. 1 ст. 517 КПК України досудове розслідування у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, слідчий має проводити з дотриманням вимог режиму секретності [2].

Відповідно до ст. 517 КПК України здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони дер-

жавної таємниці. Процесуальні рішення не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю [2].

Враховуючи викладене, необхідно одразу ж зазначити на невідповідність частини другої ст. 517 КПК України існуючим реаліям. Так, згідно ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, в т. ч. і ухвали суду щодо надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (або про відмову в такому дозволі) та постанови слідчого (прокурора) щодо проведення зазначених заходів. Відомості викладені в цих рішеннях, становлять державну таємницю і, відповідно вказані процесуальні документи повинні бути оформленні з додержанням вимог режиму секретності [3].

Водночас необхідно зауважити, що слідчий, отримавши в процесі досудового розслідування відомості, що становлять державну таємницю, зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів щодо створення належних умов для їх охорони від можливості подальшого розголошення, адже крім слідчого, згідно з вимогами ч.ч. 3 та 4 ст. 517 КПК України, доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, можуть також отримувати захисники та законні представники підозрюваної особи, обвинувачений, потерпілий та його представники, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник, яким при цьому категорично заборонено робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Слід наголосити, що з метою здійснення підготовки та захисту, підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику та законному представнику, таке право надається. При цьому, зроблені виписки, які містять державну таємницю, мають бути опечатані виключно тією особою, яка їх зробила. Зауважимо, що вони повинні мати такий вигляд, який би унеможливив ознайомлення з їх змістом. Такі виписки мають зберігатися в умовах дотримання вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або в суді та надаватися лише за вимогою тієї особи, якою вони були складені. Надання таких документів передбачається у двох випадках: під час досудового розслідування – у приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – у приміщенні суду.

Решта матеріальних носіїв секретної інформації, які не були долучені до матеріалів досудового розслідування, повинні бути передані на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування в порядку, установленому законом [4].

Отже, очевидно, що професійна діяльність слідчого передбачає можливість отримання різного роду секретної інформації, що може становити державну таємницю. Саме тому, першочергове зобов'язання слідчого полягає у її захисті від можливого розголошення особою, якій ця таємниця була довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, пам'ятаючи при цьому, що розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, карається законом.

1. Про державну таємницю: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

3. Пеньков С.В., Волошина М.О. Додержання вимог режиму секретності при організації та здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. Вип. 3. С. 99–108.

4. Текст лекції з дисципліни «Особливості досудового розслідування в окремих категоріях кримінальних проваджень» Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <http://lib.univd.edu.ua/?controller=service&action=downloadRep&id=98502>

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ЗАКІНЧЕННЯ ДІЗНАННЯ
У ФОРМІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ
З ОБВИНУВАЛЬНИМ АКТОМ
ДЛЯ ЙОГО РОЗГЛЯДУ
У СПРОЩЕНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Питанню особливостей судового розгляду обвинувального акту у спрощеному порядку присвячені роботи І. В. Гловюк [1], Т. І. Слуцької [2], С. В. Томина [3], проте відсутні наукові роботи, пов'язані з дослідженням процесуальних особливостей закінчення дізнання в порядку передбаченому ст. 302 КПК України, відповідно до якої досудове розслідування у формі дізнання може бути закінчене зверненням до суду з обвинувальним актом, в якому прокурор має право зазначити клопотання про його розгляд у спрощеному порядку.

Згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акту у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження та не дослідження доказів.

Вважаємо необґрунтованим є зобов'язання слідчого виконувати вимоги ч. 2 ст. 302 КПК України, оскільки слідчий, відповідно до ч. 2 ст. 219 КПК України, має повноваження проводити досудове розслідування кримінальних проступків тільки в кримінальному провадженні, в якому об'єднані злочин та кримінальний проступок, таке розслідування проводиться за правилами досудового слідства, відповідно положення глави 25 КПК України у такому разі не застосовуються.

Звернемо увагу, що закон вимагає роз'яснити право на розгляд обвинувального акту у спрощеному провадженні підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження та у разі їх згоди (ч. 3 ст. 302 КПК України), долучити їх заяви як додатки до обвинувального акту. Проте учасниками кримінального процесу, які можуть бути зацікавленими у певній формі судового розгляду обвинувального акту, є такі суб'єкти: законний представник підозрюваного, законний представник та представник потерпілого, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, тому доцільно розширити коло суб'єктів яким дізнавач та прокурор зобов'язані роз'яснити право на розгляд обвинувального акту у спрощеному порядку.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 302 КПК України дізнавач та прокурор, на наш погляд, повинні роз'яснити право на спрощений судовий розгляд обвинувального акту шляхом складання відповідного протоколу (ст. 104 КПК України), в якому зазначають зміст встановлених в ході досудового розслідування обставин вчинення кримінального проступку та обмеження права апеляційного оскарження вироку. На наш погляд, вказані процесуальні дії мають бути проведені після повідомлення особі про підозру та після відкриття матеріалів дізнання.

У ч. 1 ст. 302 КПК України передбачено право прокурора звернутися до суду з обвинувальним актом, в якому прокурор зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку. Підставами такого звернення є беззаперечне визнання винуватості підозрюваним, не оспорювання встановлених досудовим розслідуванням обставини і згода з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а також згода потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження на такий розгляд. Але у ч. 2 ст. 381 КПК України передбачене вужче коло підстав для спрощеного розгляду обвинувального акту, у зв'язку з чим доцільно внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 381 КПК України.

У ч. 3 ст. 302 КПК України передбачено додатки до обвинувального акту з клопотанням про його розгляд у спрощеному порядку, зокрема письмова заява підозрюваного складена у присутності захисника щодо розгляду обвинувального акту у прощеним провадженні, письмові заяви потерпілого та представника юридич-

ної особи, щодо якої здійснюється дізнання, матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості. Відповідно існує колізія між ч. 4 ст. 291 КПК України та ч. 3 ст. 302 КПК України, оскільки ч. 4 ст. 291 КПК України (яка є загальною правовою нормою щодо ч. 3 ст. 302 КПК України), передбачено вичерпний перелік додатків до обвинувального акту та крім того зазначено, що надання суду інших документів, ніж ті, що передбачені ч. 4 ст. 291 КПК України до початку судового розгляду заборонено. Отже, доцільним є внесення відповідних зміни до ч. 4 ст. 291 КПК України.

У той же час, законодавство більшості європейських країн (Федеративна Республіка Німеччина, Швейцарська Конфедерація, Французька Республіка та ін.), яке регламентує розгляд справи у спрощеному провадженні, не передбачає не це згоди підозрюваного та потерпілого, що додає актуальності питанню можливої імплементації зарубіжного досвіду у вітчизняне законодавство.

1. Глов'юк І. В. Судове провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції: теорія і практика. *Право України*. 2021. № 3. С. 61–72.

2. Слущка Т. І. Щодо питання спрощеного судового провадження стосовно кримінальних проступків: аналіз законодавства. URL: https://protocol.ua/ru/shchodo_pitannya_sproshchenogo_sudovogo_provadgeniya_stosovnokriminalnih_prostupkiv_analiz_zakonodavstva (дата звернення: 06.10.2021).

3. Томин С. В. Підстави та умови розгляду обвинувального акту у спрощеному порядку. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 1 (4). С. 290–303.

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Ця проблема особливо актуальна сьогодні, в той час, коли глобальна фінансово-економічна криза, пов'язана з пандемією COVID-19, посилюється. Спалах пандемії посилює нерівність у всіх секторах і може поставити під загрозу обмежений прогрес, досягнутий за останні десятиліття у забезпеченні гендерної рівності у всіх країнах світу.

У сучасних трудових відносинах, за спостереженнями більшості експертів з цього питання, існує асиметричний рівень заробітної плати жінок та чоловіків на користь останніх. Це означає, що лише 23% керівних посад в Україні складають жінки. У приватному секторі 46% підприємців – жінки. Середньомісячна заробітна плата жінок у 2019 році була на 23% нижча, ніж заробітна плата чоловіків. У 2019 році 52,4% жінок були зареєстровані як безробітні.

Серед найбільших гендерних розривів у деяких видах економічної діяльності є гендерні розриви у сферах діяльності, які не пов'язані зі шкідливими умовами праці (станом на 4 квартал 2019 року). За даними Державної служби статистики, різниця в заробітній платі між жінками та чоловіками становила близько 21% у 2018 році та до 23% у 2019 році.

За даними Європейської економічної комісії ООН, гендерна різниця в рівні місячної заробітної плати в Україні становить: 2017 рік – 21,2%; у 2016 році – 25,3%; у 2015 році – 25,1%; у 2014 році – 23,7%. Аналізуючи показники на 2019 рік, можна зробити висновок, що гендерний розрив у місячній заробітній платі збільшився на 1,8% порівняно з 2017 роком. Зараз він близький до 2013 року, що свідчить про нестабільність регулювання заробітної плати для чоловіків та жінок в Україні [1]. Диференціація заробітної плати за статтю спостерігається не лише в Україні, а й у всіх

країнах світу, що підтверджується Глобальним індексом гендерних розривів.

Причинами такої різниці в оплаті праці є стереотипи щодо чоловічої та жіночої ролі в суспільстві та традиційні патріархальні погляди на призначення жінок насамперед для ведення домашнього господарства та виховання дітей, професійного горизонтального та вертикального розділення жінок у трудових відносинах, перерв у кар'єрі та затримки кваліфікації, період пологів та виховання дітей тощо. Ці ознаки гендерної дискримінації особливо яскраво виражені, коли заробітна плата працівників чоловічої та жіночої статі на рівних посадах в одній компанії чи роботі різниться. В інших країнах застосовуються різні методи виявлення та подолання гендерного розриву в оплаті праці [2, с. 19].

Тому, щороку у Швеції роботодавець, у якому працює понад десять робітників, повинен повідомляти про різницю в заробітній платі своїх працівників, що дозволяє виявляти невинуваті різниці у заробітній платі та застосовувати відповідні заходи щодо їх запобігання. У Франції роботодавці великих компаній зобов'язані публікувати інформацію про заробітну плату, просування по службі та підвищення заробітної плати за статтю, які оцінюються за 100-бальною шкалою. Якщо вони досягнуть 75 балів і менше трьох років поспіль, компанії караються штрафами у розмірі 1% від фонду оплати праці [3, с. 3].

Федеральна Республіка Німеччина також накладає спеціальні санкції на випадок різниці у заробітній платі. Існує також політика на державному рівні щодо покращення можливостей працевлаштування жінок та відкриття посад на робочих місцях де лише для чоловіків.

Зі сказаного можна зробити висновок, що, незважаючи на досягнення світової практики у встановленні рівності трудових відносин між чоловіками та жінками, ця проблема залишається і завжди буде актуальною. Адже в епоху глобалізації відбуваються зміни як у соціальній системі, так і на ринку праці, де сфера обслуговування виходить на новий рівень. Однак сучасним жінкам все ще важко збалансувати сімейні зобов'язання та роботу, не зменшуючи шансів на вдосконалення та навички. І навіть якщо їм вдається подолати ці перешкоди, вони заробляють менше, ніж чоловіки.

Отже, в Україні, як і в більшості країн світу, існує потреба вдосконалення чинного законодавства, щоб забезпечити гендерну рівність у цих відносинах та справедливу оплату праці, використовуючи гендерно нейтральні та оцінювальні методи. В останні роки такі методи були розроблені в таких країнах, як Швеція, Швейцарія та Іспанія.

Уряд і профільні міністерства спільно з об'єднаннями роботодавців і комітетами профспілок мають розробити «дорожню карту» щодо державно-правового забезпечення гендерних стратегій і реалізації заходів, спрямованих на ліквідацію трудової гендерної нерівності та гендерної дискримінації в країні.

Здійснення цих кроків сприятиме процесу формування кваліфікованого людського капіталу на ринку праці, не застереженого гендерними бар'єрами, заснованого на рівній конкурентності чоловіків і жінок, довгостроковому економічному розвитку.

1. Гендерна рівність у законодавстві про працю. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=701>.

2. Гендерні аспекти оплати праці: стан справи. URL: <http://jurfem.com.ua/genderni-aspekty-oplaty-praci>.

3. Добош З.А. Гендерна рівність і гендерна дискримінація у сфері трудових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. К., 2020. № 3. С. 190–191.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДІЛЬНИЧНОГО ОФІЦЕРА ПОЛІЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА НАЛАГОДЖЕННЯ СПІВРАЦІ З НАСЕЛЕННЯМ

Серед важливих професійних якостей, якими повинен володіти дільничний офіцер пріоритетного значення набувають комунікативні здібності, адже від якості контакту із різними групами населення буде залежати ефективність його діяльності. Слід враховувати, що в силу своєї службової діяльності, доводиться спілкуватись з різними верствами населення, представниками влади та засобів масової інформації, вирішувати конфлікти та вести переговори із особами, які представляють суспільну небезпеку.

Проблеми комунікації досліджували у своїх роботах О. М. Бандука, В. І. Барко, В. А. Лефтеров, Л. І. Мороз, С. Д. Максименко, В. М. Синьов та ін. Проте проблемам налагодження ефективної комунікації та взаємодії між дільничим і населенням приділено недостатньо уваги, зокрема, потребують подальшого вивчення питання налагодження комунікації з населенням під час проведення масових заходів, демонстрацій, акцій протесту тощо.

У сучасній лінгвістиці існує близько 100 дефініцій комунікації, що зумовлені різноманітністю її способів, специфікою мети передачі та способом адресованості інформації. Наприклад, Г. Г. Почепцов трактує поняття комунікація як процес прискореного обміну інформацією [1, с. 19]. Ф. С. Бацевич зазначає, що «комунікація» (лат. *соттипісо* – спілкуюсь із кимось) – смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування» [2, с. 24]. У широкому розумінні слова, вважає сучасний німецький лінгвіст Е. Гроссе, «комунікація є акцією спілкування за допомогою знаків (мовних і немовних), що слугує меті передавання інформації незалежно від способу та намірів». В аспекті знакових систем комунікація постає

як процес, у якому учасники оперують значеннями за допомогою символічних повідомлень, тобто як операція з інформацією [3, с. 552].

Ключовим елементом у визначенні поняття «комунікація» є спілкування. Досить часто поняття комунікація ототожнюють із поняттям «спілкування». Однак поняття «комунікація» і «спілкування» не є синонімами. Поняття «комунікація» ширше поняття «спілкування». Можна сказати, що спілкування є невідомою частиною і основним інструментом комунікації.

Спілкування виконує роль регулятора взаємин між співробітниками і громадянами. На важливість цього процесу постійно звертається увага в різних нормативних документах.

Однією з найбільш важливих якостей, що дозволяє підвищити ефективність процесу спілкування, є вміння слухати інших людей. Таким чином, продемонструвати свою зацікавленість в тому, що говорить особа, проявити пошану до громадянина. Це дозволить значно спростити подальше спілкування і встановити психологічний контакт із співрозмовником, налаштувати позитивно до себе, зняти психологічну напругу яка, як правило, є неминучою в початковому періоді спілкування. Людина, звертаючись до співробітника органів внутрішніх справ, чекає, що її уважно вислухають, розберуться у ситуації і допоможуть у її проблемі.

Ключовим елементом у налагодженні ефективної комунікації і населенням є вміння дільничного офіцера чинити психологічний вплив на людей, який проявляється у здатності схилити їх до своєї точки зору, переконувати, стимулювати позитивні прояви в їхній поведінці, примушувати до дачі правдивої інформації тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що основними необхідними комунікативними якостями, які повинен мати дільничний офіцер поліції є:

- вміння слухати інших людей;
- вміння долати психологічні бар'єри у спілкуванні;
- вміння швидко встановлювати психологічний контакт з незнайомими людьми і розташовувати їх до себе;
- емоційна стриманість та терплячість;
- вміння чинити психологічний вплив на людей при здійсненні оперативно-службової діяльності;

- рольові вміння.

Таким чином, позитивне ставлення до людей, вміння слухати, майстерність говорити, налагодження та підтримання контактів, вміння привернути та утримати увагу, безперешкодно долати бар'єри спілкування та вирішувати конфліктні ситуації, ефективно впливати на осіб з метою бажаних змін поведінки допоможуть діяльничому, підвищить ефективність обміну та сприйняття інформації, сформувати позитивний імідж та, відповідно, налагодити взаємодію з населенням.

1. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ: Київський університет, 1999. 308 с.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.

3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Потава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

Д. О. Галак
(Прикарпатський факультет
Національної академії внутрішніх справ)

МЕХАНІЗМИ УСУНЕННЯ ПРОЯВІВ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У наш час практично неможливо знайти якусь державу без проявів корупції, адже більшість людей, які володіють повноваженнями щодо розподілу якихось ресурсів, схильні розпоряджатися ними на свою користь для збільшення матеріального статку та зміни свого соціального становища.

Через це держави вимушені створювати органи боротьби з корупційною діяльністю, які використовують різні способи, методи та механізми.

На нашу думку, необхідно створити таку систему суспільних відносин, за якої правомірною поведінка службовців і громадян стане соціально престижною і вигідною. Усування проявів корупції у кожній окремій країні проводиться по-різному. Це залежить від політично-соціального етикету щодо корупції, а також від економічно-правового стану держави.

Так, Данія, Фінляндія, Канада та деякі інші держави вдало ведуть боротьбу з корупційними проявами за рахунок розвинутої нормативно-правової бази, прозорості, звітності і відповідальності влади, а також широкої підтримки суспільства. За даними міжнародного рейтингу СРІ (Corruption Perceptions Index), згадані країни зайняли призові місця, як найменш корумповані держави світу. Своєю чергою Україна посіла 117 місце за показником Індексу сприйняття корупції СРІ [2].

Незважаючи на те, що питання усунення проявів корупції було розглядом багатьох науковців, воно і досі залишається актуальним.

Зосередимося на законодавстві Фінляндії. Ця країна, як член ЄС, є стороною всіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань усунення та боротьби проявів корупції. Однак Фінляндія

діє послідовно і обережно стосовно імплементації європейських законів до національної правової системи. Об'єднання національного законодавства з загальноєвропейським з мінімальними змінами першого є головним принципом. Фінськими законодавцями закладені принципи упередження корупції вчинення злочинів у кожному нормативно-правовому акті, які визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину.

Також одним із показових прикладів ефективної боротьби з проявами корупції правоохоронними органами є безпрецедентний комплекс поліцейських заходів і судових процесів в Італії у 1992 і 1993 рр., спрямований на припинення впливу мафії на ці органи і політику, відомий як операція «Чисті руки».

Приводом до цієї рішучої операції стало критичне зростання мафіозних злочинних діянь: у 1991 р. злочинною групою було вчинено 718 вбивств і 822 викрадення, 830 замахів і 866 випадків залякування представників влади Італії.

Серед жертв більшість були прокурорами та суддями. Ініціатором операції «Чисті руки» став віце-прокурор м. Мілан А. ді П'єтро. У результаті дій операції було арештовано близько тисячі високопосадовців, включаючи президента країни, сенаторів, міністрів. До кримінальної відповідальності було притягнуто більше 500 політиків, а всі основні політичні партії, угруповання припинили своє існування [1, с. 357].

Українська «модель» протидії корупції ввібрала достатній набір засобів по попередженню корупції, випробуваних і добре відомих у світі. Вона підтвердила свою участь у низці антикорупційних програм, які здійснюються на міжнародному рівні. У вересні 2003 р. Україна приєдналася до Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією.

Ним, зокрема, передбачається посилення участі громадськості у запобіганні корупції та закріплення за державою обов'язку інформувати населення щодо антикорупційної політики. Україною ратифіковані: у березні 2005 р. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією; у жовтні 2006 р. конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції та конвенція Ради Європи проти корупції в контексті кримінального права та додатковий протокол до неї [3, с. 123].

Хоча досвід показує, що ефективність стратегії усунення та боротьби з проявами корупції загалом, визначається не кількістю пропонованих заходів, затверджених нормативно-правових актів, приєднанням до різних планів дій по боротьбі з корупцією, а їх якістю, тобто здатністю реально впливати на ситуацію та змінювати її. І це є головною проблемою в Україні, яка повинна бути вирішена, перш за все, у базовому законі «Про запобігання корупції», який органічно з'єднав правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [4].

Щодо впровадження міжнародного досвіду в антикорупційне законодавство України, то слід взяти до уваги, що не всі вимоги антикорупційних конвенцій, стандартів, рекомендацій міжнародних експертів можуть з легкістю увійти в країну та почати виконувати своє практичне застосування в Україні. Наприклад, актуальним є питання кримінальної відповідальності юридичних осіб за корупційне правопорушення.

У сьогоденнішніх українських реаліях корупція становить особливу небезпеку як сфера масових зловживань та практично уста-лена норма етичної поведінки, що проявляється не тільки в структурі органів державної влади, а і в суспільстві, а також негативно впливає таким чином на всі показники суспільного розвитку, політичну обстановку.

Крім того, корупція негативно впливає не тільки на внутрішні відносини, але й на формування міжнародного іміджу та авторитету нашої держави, непривабливо виглядає для міжнародних інвесторів, негативно впливає на показники ВВП.

Отже, для боротьби з корупцією низка країн вживає заходи організаційного характеру – створюють спеціалізовані установи, організації, метою діяльності яких є вироблення відповідної стратегії й тактики, розробка превентивних заходів нормотворчого й функціонального змістового наповнення. За умов наявності масштабної корупції пріоритетними є заходи щодо усунення її причин, а вже потім – боротьба з конкретними проявами. До того ж, для правових систем деяких розвинених країн не є характерним використання в законодавстві терміну «боротьба», численними є закріп-

лення в нормативно-правовому акті принципів запобігання правопорушенням.

1. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії дис. доктора юрид. наук: 12.00.08 / Бусол Олена Юрїївна. К., 2015. 479 с.

2. Індекс сприйняття корупції-2020. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 05.10.2021)

3. Михненко А. М. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. К.: НАДУ, 2010. 360 с.

4. «Про запобігання корупції». Закон України від 14. 10. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 05.10.2021)

О. І. Гілецька

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство є досить автономним суб'єктом соціальної дії, що власним історичним шляхом самоорганізується і саморегулюється, перетворюючись на могутню сферу суспільного життя практично без участі держави (хоча й існує та формується в її межах, та частково залежне від держави, бо співпрацює на благо та задоволення потреб та інтересів людей-громадян).

Громадянське суспільство безпосередньо виступає виразником інтегрованої суспільної думки та водночас породжує своєрідні форми вияву суспільної публічної влади. За сучасних інформаційно-технологічних умов помітно ускладнилася також взаємодія суспільства і особистості, людина вже виступає не тільки творцем матеріальних і духовних цінностей, а й активним суб'єктом соціального управління.

В той же час громадянське суспільство передбачає визнання та захист прав і свобод людини, створює необхідні умови для її самовизначення і самореалізації. Тут відбувається становлення особистості як свідомого учасника соціальнополітичних процесів, повноцінного і відповідального члена соціуму [1, с.52]

Є значна кількість науковців, які досліджують проблеми формування, функціонування та розвитку громадянського суспільства, серед яких ми б хотіли виділити таких: С. В. Бобровнік, Є. В. Бурлай, В. В. Головченко, В. Ц. Кіров, Т. І. Ковальчук, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, М. М. Онищенко, П. М. Рабінович, М. В. Цвік, В. М. Шаповал та інші.

Безперечно, питання щодо функціонування, поняття та розвитку громадянського суспільства потрібно досліджувати й через призму історичних процесів, які відбуваються в державі та суспільстві зокрема.

До числа перших мислителів, які звернули увагу на громадянське суспільство як самостійну субстанцію належить давньо-

грецький філософ Платон. Його роздуми про природні соціальні потреби, які властиві людям від народження, про такі чесноти як мудрість, просвітлений емоційний стан, ідеальне людське суспільство, критика державної влади є основою розуміння форм життєдіяльності суспільства [2, с. 41].

Також й особливий погляд на громадянське суспільство має видатний філософ Г. В. Ф. Гегель, який розглядає громадянське суспільство і державу як самостійні утворення та бажає розмежувати ці поняття. Вчений підкреслював важливість таких принципів функціонування громадянського суспільства як власність, особиста свобода, поінформованість, вільно сформована громадська думка, справедливість та дотримання законів [2, с. 42].

Проте, на нашу думку, є один ключовий аспект в міркуваннях вченого, щодо конфлікту інтересів в процесі формування та функціонування громадянського суспільства – це існування реально діючої правової держави, де діють та працюють принципи верховенства права та положення конституції як Основного закону держави.

Справжнє громадянське суспільство може існувати лише в державі з ефективною та конкурентноспроможною, соціально-однорідною економікою, яка складається з вільних громадян і будується на засадах толерантності, відповідальності, вміння йти на компроміси.

В Україні потрібно втілити в життя концепцію співвідношення особи, суспільства і держави, яка зможе змінити сьогоденну ментальність людини, сформувати вільну особистість з високою політичною, економічною і правовою культурою. Концепція громадянського суспільства, на нашу думку повинна зосереджуватися на людині, а саме на дотриманні її прав, свобод й інтересів.

Процеси розвитку громадянського суспільства і розбудови держави мають бути синхронними. При цьому державні інститути повинні нести подвійний тягар, забезпечуючи через закони, рівні для всіх людей умови і можливості, нормальне функціонування громадянського суспільства.

На конституційному рівні має бути закладена якісно нова модель правової організації життя людини і суспільства, за якою

весь державний і суспільний механізм спрямовується на здійснення і захист прав та свобод людини [3, с. 185].

У демократичному суспільстві права людини і свобода вибору нерозривно пов'язані із усвідомленням відповідальності особистості за свою поведінку не тільки перед суспільством, іншими людьми, але і перед собою, своєю совістю. Недооцінка даного чинника в умовах сучасної України може стати причиною поглиблення процесів взаємної недовіри і неформалізованих зв'язків, які живлять руйнівні корупційні явища.

Тому, першорядної значимості, з огляду на сучасні реалії буття української спільноти, для індивіда та соціуму в цілому набуває поняття громадянської честі. Честь зобов'язує всіх громадян шанобливо ставитися до законів держави, підтримувати громадський порядок, дбати про старих, дітей, допомагати малозахищеним верствам населення. Високе осмислення і визнання глобального значення честі за умов громадянського суспільства набуває статусу чинника функціонування громадянськості.

Принцип громадянськості стверджує гуманний підхід до розвитку людської особистості. Він передбачає подолання відчуження особистості від інститутів влади, змін пріоритетів на користь освіти і культури. Інтегративний характер громадянськості зумовлює фундаментальне значення таких його компонентів, патріотизм, інтернаціоналізм, громадські права та обов'язки, міжнаціональна толерантність тощо [4, с. 274].

Отже, з вищесказаного можна сказати наступне, що механізм функціонування громадянського суспільства залежить від історичного шляху та розвитку самої держави, а також від обізнаності та сформованості особистості в такому суспільстві, в процесі реалізації своєї життєдіяльності. Також, варто зазначити, що функціонування громадянського суспільства є фактором для існування реально діючої правової держави, де важливим є дотримання принципів верховенства права, законності, дотримання прав та свобод людини і громадянина.

1. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. К.: Право, 2013. 536 с.

2. Шевченко А.Є., Старостюк А.В. До питання функціонування громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні. *Юридичний вісник*. 4 (33). 2014. С. 41-46.

3. Гончарук Т.В., Шумка М.Л. Громадянське суспільство в Україні проблема становлення та потенціал. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей*: Матеріали 4 Міжнародних філософсько-економічних читань (18-20 травня 2011 року, м. Львів). Львів. 2011. 435 с.

4. Стасевська О.А. Моральні виміри функціонування громадянського суспільства. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / ред. О.Г. Романовський. Харків, 2017. Вип. 47 (51). С. 274-284.

В. В. Глушаченко

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В СИСТЕМІ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

В період формування людського суспільства, з появою перших держав також почали виникати державні секрети, що само собою породило так зване полювання за ними. Тому важливим для власників такої секретної інформації стало забезпечення захисту зазначених інформаційних ресурсів, недопущення їх несанкціонованого витоку в політичній, економічній, науково-технічній і військовій сфері. Саме так і почав існувати інститут державної таємниці (далі – державна таємниця або ДТ), що дає можливість для держави проводити незалежну інформаційну політику, а також захищати свої національні інтереси.

Інформаційні технології завоювали ключові позиції у багатьох сферах людської діяльності. Оскільки постійно розвиваються мережеві технології, відбувається постійна диференціація та спеціалізація їх компонентів. Великі організації починають зосереджуватись на проблемах збереження та відновлення значного обсягу інформації, що є актуальними проблемами сьогодення. Відповідно, питання інформаційної безпеки є реальністю, і як результат, зростає значення інформаційної безпеки державної таємниці.

З моменту проголошення 24 серпня 1991 р. державної незалежності України розпочалось формування системи захисту секретної інформації, зокрема, розроблення нормативної бази, що регулює створення системи та органів захисту інформації з обмеженим доступом.

Першим державним органом, на який були покладено питання захисту інформації, стала Служба безпеки України. Згідно із Законом України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ їй було надано правовий статус державного правоохоронного органу спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Для виконання покладених завдань Служба безпеки України, відповідно до п. 7 ст. 24 згаданого Зако-

ну, зобов'язана «брати участь у розробці і здійсненні відповідно до Закону України «Про державну таємницю» та інших актів законодавства заходів щодо забезпечення охорони ДТ та конфіденційної інформації, що є власністю держави, сприяти у порядку, передбаченому законодавством підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України» [1].

Але, все ж найважливішим кроком на шляху нормативно-правового закріплення системи та органів захисту інформації з обмеженим доступом стало прийняття Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ, який регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням певних відомостей до ДТ, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною ДТ в інтересах національної безпеки України. Цей Закон визначив орган, що забезпечуватиме охорону одного з найважливіших видів інформації з обмеженим доступом – державної таємниці. Спеціально уповноваженим органом влади стала Служба безпеки України [2].

Закону України «Про державну таємницю» вперше визначив основні поняття в галузі захисту інформації. Стаття 1 цього Закону визначає ДТ як тип секретної інформації, що охоплює інформацію у галузі оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх зв'язків, державної безпеки та правоохоронних органів, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України та які визначені у порядку, передбаченому цим Законом, державною таємницею та підлягають державній охороні.

З одного боку, держава прагне до прозорості та відкритості інформації, з іншого – держава зобов'язує державних службовців дбати про державну таємницю, від якої залежить безпека держави в цілому. Тому існуюча проблема розподілу інформації на таємну та несекретну, збереження державної таємниці та відповідальність за її розголошення, є важливою частиною діяльності будь-якої держави.

В сучасних умовах набуває актуальності питання додержання вимог режиму секретності працівниками правоохоронних органів при організації і здійсненні негласних заходів з викриття та

розслідування злочинів. Подальший розвиток України, як демократичної держави, де людина, її життя, здоров'я, честь та гідність є найвищою цінністю, а утвердження та захист прав і основоположних свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави, неминуче поставить ряд додаткових питань, щодо додержання та захисту прав людини, таких як можливість судового оскарження процесуальних рішень щодо проведення негласних заходів, додержання міжнародних зобов'язань України, при організації і проведенні зазначених заходів, відшкодування збитків нанесених правам та охоронюваним законом інтересам громадян та ін. [3]. Звісно їх вирішення не повинно позначитись негативним впливом на додержанні вимог забезпечення державної таємниці.

Таким чином, положення щодо захисту державної таємниці обов'язкові для виконання на території України і за її межами всіма органами представницької, виконавчої і судової влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами, громадянами держави, які взяли на себе зобов'язання або зобов'язані за своїм статусом виконувати вимоги законодавства України стосовно державної таємниці. Також здійснюються заходи щодо встановлення системи контролю з боку уповноважених державних органів за дотриманням усіма суб'єктами вимог нормативно-правових актів з технічного захисту інформації. Вказана діяльність регламентується Положенням про державний контроль за станом технічного захисту інформації, введеним у дію наказом Адміністрації ДСЗТЗІ України від 16.05.2007 № 87 [4].

1. Про службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

2. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

3. Волошина М. О., Пеньков С. В. Додержання вимог режиму секретності при організації та здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. Вип. 3. С. 99–108.

4. Про затвердження Положення про державний контроль за станом технічного захисту інформації: наказ Адміністрації Державної служби спец. зв'язку та захисту України від 16 травня 2007 р. № 87. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0785-07>.

В. Р. Голягін,

В. П. Ковтун

*(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)*

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Суспільні економічні, політичні, соціальні, демографічні та інші зміни сьогодення не сприяють гармонійному формуванню особистості. Зокрема тенденція до зростання девіацій спостерігається серед неповнолітніх, бо саме в цьому віковому періоді відбувається формування і становлення психологічних характеристик особистості, характеру та індивідуальності.

Проблема відхилень у поведінці неповнолітніх привертала увагу як українських, так і зарубіжних дослідників, в різних галузях науки (Б. М. Алмазов, С. І. Болтівець, І. С. Булах, Л. С. Виготський, О. В. Змановська, І. С. Кон, А. І. Кочетов, Ю. А. Клейберг, Н. Ю. Максимова, О. С. Матвійчук, В. Ф. Моргун, В. Д. Менделевич, О. С. Ніколенко, А. О. Реан, Л. Б. Шнейдер, Т. М. Титаренко, Л. М. Вольнова, В. О. Тюріна, Д. І. Фельдштейн та ін.).

Розглядаючи соціальні чинники девіантної поведінки, слід, насамперед, звернути увагу на зовнішні соціальні умови – соціальні, політичні, економічні проблеми, що негативно впливають на суспільство в кризовий період та опосередковано впливають на формування особистості неповнолітніх. До таких чинників належать суспільні процеси (соціально-економічна ситуація, державна політика, традиції, мода, засоби масової інформації та ін.) та характеристики соціальних груп, в які включена особистість неповнолітнього (расова приналежність, етнічні установки, субкультура, референтна група). До зовнішніх фізичних умов девіантної поведінки Л. М. Вольнова відносить такі чинники, як кліматичний, геофізичний, екологічний та ін., що можуть стати неспецифічними причинами агресивної або іншої небажаної поведінки [1].

Аналізуючи соціально-психологічні чинники девіантної поведінки неповнолітніх слід, насамперед, указати на несприятливі

особливості взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, що призводить до відсутності чи втрати психосоціальної ідентичності (рівень і стиль життя сім'ї, психологічний клімат у сім'ї, особистості батьків, характер взаємовідносин у сім'ї, стиль сімейного виховання, друзі, інші значущі люди) [2]. Сучасні дослідники в своїх наукових дослідженнях в якості чинників девіантної поведінки неповнолітніх зазначають психологічний клімат в родині, отже чинник сім'ї слід вважати одним з найважливіших. Умови сім'ї – її соціальний статус, рід занять, матеріальний рівень – значною мірою зумовлюють життєвий шлях дитини, оскільки вплив сім'ї особистість відчуває безпосередньо та починаючи з раннього віку. Саме від того яка атмосфера буде в родині, залежить сприйняття дитиною себе як особистості, та модель поведінки яку в подальшому вона запозичить для дорослого життя, адже діти запам'ятовують не тільки хороші, але й негативні приклади поведінки батьків, які в деяких випадках призводить до крайнощів.

Фірма «Coddington Life Events Record» оприлюднює дані, а саме список подій і поворотних пунктів життя з погляду їх стресогенного впливу на представників чотирьох вікових категорій – дітей дошкільного віку, молодшого шкільного віку, підлітків, юнаків і дівчат (фази ранньої юності), зібрані Гейзелом, Рімом, Раппапортом, Коддінгтоном, Райтцем, іншими. Стресовість цих подій відчувалася респондентами. У підлітків і юнаків домінують такі поворотні пункти життя в сенсі серйозних стресів: розлучення батьків; батьки живуть окремо, будучи офіційно одруженими; смерть одного з батьків; початок вживання алкоголю чи наркотиків дітьми; ув'язнення одного з батьків на рік і більше; непередбачувана вагітність; існування психічного дефекту; набуте каліцтво (зовнішній дефект); приписування батьківства при непередбачуваній вагітності [3, с. 285–287]. Відсутність одного з батьків у родині порушує цілісність родини як колективу, спричинює послаблення виховних функцій, зниження рівня вимогливості. «Але особливо негативно впливає на неповнолітнього та зовнішня атмосфера, яка зазвичай складається навколо зруйнованої родини: справжнє та показне співчуття оточуючих, осуд того, «хто винуватий». Необережні репліки, необачні вчинки, випадково перехоплені погляди сусідів, знайомих і родичів – все це боляче ранив підлітка і юнака» [4, с. 146–147].

Таким чином, девіантна поведінка особистості є надзвичайно складною формою соціальної поведінки особистості, що визнається не одним, а системою взаємопов'язаних чинників. Основними чинниками, що зумовлюють розвиток девіантних форм поведінки неповнолітніх, є зовнішні та внутрішні чинники а саме: біологічні, соціальні, педагогічні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні (внутрішньоособистісні). Найбільш досліджуваними та, відповідно, найбільш важливими з них автори вважають соціально-психологічні чинники, зокрема вплив сімейного клімату та виховання.

Сім'я є соціальним інститутом, функція якого полягає в первинній соціалізації дітей. Гармонійний розвиток особистості підлітка неможливий без створення атмосфери доброзичливості, любові, взаєморозуміння і поваги між батьками та підлітками. Помітним внутрішнім чинником відхилень поведінки неповнолітнього від соціальних норм є також індивідуально-психологічні якості, а саме мотиви та цінності, когнітивна та емоційна сфера, локус контролю та самоповага особистості неповнолітнього.

Отже, для розроблення заходів та технологій профілактики та корекції девіантної поведінки неповнолітніх, необхідно враховувати вплив усіх передумов здійснення поведінки, що відхиляється від суспільних норм.

Разом з цим, аналіз чинників ризику девіації сприяє індивідуалізації психолого-педагогічної роботи з неповнолітніми, оскільки позначає конкретні напрями діагностичної та психокорекційної програми соціальної підтримки конкретної дитини.

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. для спецкурсу соц.-пед. циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків» для студ. спец. «Соціальна педагогіка». Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.

2. Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439 с.

3. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / пер. з англ. В. Хомика. Київ: Либідь, 2003. 520 с.

4. Протасова Н. И. Психологическая помощь детям с девиантным поведением: метод. рекомендации. Астрахань: Изд-во АГПУ, 2000. 19 с.

М. П. Гонсьор

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА СЕКСУАЛЬНОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ

В сучасному українському суспільстві достатньо суперечливе ставлення до людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. Так, соціологічне опитування, яке на початку 2016 року було проведене Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Центру «Наш світ», показало, що 60% українців ставляться до ЛГБТ-людей негативно, і лише 4% – позитивно; 45% вважають, що мають існувати певні обмеження їх прав [1, с. 38–39].

Що слід розуміти під дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності? Це «порушення прав людини через те, що вона не відповідає домінуючій гетеросексуальній моделі взаємовідносин, ставить під питання гендерні ролі, до яких людство звикло, а також через те, що її почуття ніби то не відповідають ustalеним соціальним нормам» [2].

Таке інтолерантне ставлення до представників «не такої» сексуальної орієнтації часто має місце лише тому, що суспільство не розуміє та не сприймає зміст поняття «гендерна ідентичність» віддаючи перевагу «дихотомічній» (дуальній) моделі поділу людей за статями, яка характеризується існуванням лише двох статей та двох гендерів.

Таким чином, одним із способів зміни ставлення до цього питання є комплексне розуміння громадянами поняття «гендерна ідентичність» і природи сексуальної орієнтації. Така обізнаність громадян матиме, на нашу думку, своїм наслідком усунення ксенофобічних настроїв в суспільстві щодо представників ЛГБТК + спільнот.

Очевидно, що визначення категорії «гендерна ідентичність» передбачає формулювання поняття «гендер». Так, на нашу думку, одне з найбільш точних визначень гендеру надає відома американ-

ська дослідниця та громадська діячка Т. Лауретіс [3]. Вона дійшла висновку, що майже всі автори ототожнюють гендер зі статтю. На її думку, ці поняття є пов'язаними, але не синонімічними. Т. Лауретіс визначила, що гендер є «складною системою як концептуальних, так і заснованих на досвіді, культурних, духовних, соціальних та політичних уявлень, котрі виражають індивідуальність особи в суспільстві». Пізніше схожу дефініцію надала ВООЗ, котра зазначає, що поняття «гендер» та «гендерний» використовуються для зображення тих характеристик жінки та чоловіка, котрі є соціально набутими, а «стать»-для зображення біологічно зумовлених [4].

Важливо зрозуміти проблеми, які виникають у зв'язку з гетеронормативністю. Соціум побудований навколо двох бінарних гендерів, чоловіка і жінки, і тільки однієї «нормальної» сексуальної орієнтації, гетеросексуальності. Лікарі, медичні працівники, політики та педагоги часто серйозно не сприймають тих, хто перебуває за межами цієї норми. ЛГБТК+ особи не належать до гетеросексуальних осіб (сексуальна орієнтація) та/або тих, хто не є гендерно відповідними соціальним нормам (гендерна ідентичність). До представників ЛГБТ спільноти належать геї, лесбійки та/або бісексуали (сексуальна орієнтація) і транссексуали або інтерсексуали (гендерна ідентичність).

Вирішуючи питання про сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність особи, що належать до ЛГБТ спільноти не звертають уваги на те, які їх права на охорону здоров'я можуть бути краще захищеними, або порушуватися.

Права представників ЛГБТК+ спільноти нерідко порушуються, саме у зв'язку із їх сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю.. Наприклад, ЛГБТК+-особи змушені страждати від порушень права на недоторканність приватного життя, права на освіту, права на сімейне життя, житлово-трудові права, зокрема, коли вони піддаються дискримінації за ознакою своєї сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Дослідження також засвідчують, що «сексуальні меншини» мають більш високий рівень психічних розладів, включаючи депресію, вищий рівень самогубств, біполярні розлади, панічні атаки, а також зловживання психоактивними речовинами, включаючи тютюн, алкоголь, наркотики та інші

«шкідливі звички» тощо. Можна припустити, що це пов'язано з соціальним тиском.

Норми щодо особливостей захисту від проявів дискримінації за сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності містяться у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації». Разом із тим вказаним Законом передбачені більше превентивні механізми щодо проявів дискримінації, ніж механізми захисту від неї. Необхідна чітка регламентація дій, спрямованих на захист як від проявів дискримінації загалом, так і від проявів дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, яка має певну специфіку з огляду на небажання осіб, які зазнали такої дискримінації, розголосу інформації через упереджене ставлення багатьох членів суспільства, зокрема і членів трудового колективу чи роботодавця.

Таким чином, питання боротьби з дискримінацією за сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю потребує стійких зусиль держави. До них можна віднести захист від нападів під час проведення мирних зібрань, вирішення питання фіксації сімейного партнерства чи шлюбу, проведення ефективного розслідування випадків дискримінації та нападів, вчинених за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

1. ЛГБТ питання та Європейська інтеграція України. *Збірка матеріалів міжнародної конференції* (15–16 березня 2016 р.). Київ, 2016 URL: https://www.gay.org.ua/conference2016/conference_brochure-u.pdf (дата звернення: 07.10.2021).

2. Уварова О. Повага до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини як вимога толерантності. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 4 (12). URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-12-2015/item/253-povaha-do-seksualnoyi-oriyentatsiyi-i-gendernoyi-identychnosti-lyudyny-yak-vymoha-tolerantnosti-uvarova-o-o> (дата звернення: 07.10.2021).

3. Teresa de Lauretis. *Technologies of gender: Essays on Theory, Film, and Fiction*. Indiana University Press Bloomington and Indianapolis. Bloomington and Indianapolis: INDIANA UNIVERSITY PRESS, 1987. 152c. URL: <https://keepypsisblack.files.wordpress.com/2016/02/lauretis-teresa-de-technologies-of-gender-essays-on-theory-film-and-fiction.pdf> (дата звернення: 07.10.2021).

4. World Health Organization. *Integrating gender perspectives in the work of WHO: WHO gender policy*. World Health Organization. 2002. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67649> (дата звернення: 07.10.2021).

Є. А. Горобінська

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАКОН ЯК ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Джерело конституційного права – це форма зовнішнього вираження норми права, що має документальний характер та здійснюється за офіційно визначеною процедурою, має загальнообов'язкову силу та в разі необхідності забезпечується владним впливом держави. Слід зазначити, що джерела конституційного права як невід'ємна частина системи джерел права, характеризуються певними особливостями, а саме: 1) множинністю, тому що нормативні акти, які регулюють конституційні відносини, видаються різними суб'єктами нормотворчості, а також можуть мати міжнародний характер; 2) ієрархічною будовою, що спрямована на забезпечення єдиного правового регулювання основ конституційного ладу та покликана усунути можливі колізії між ними; 3) провідною роллю закону у врегулюванні конституційних відносин, що характеризує активну роль конституційного права в здійсненні основних функцій держави; 4) є результатом правотворчої діяльності представницьких органів державної влади, або результатом правотворчості, здійснюваної безпосередньо народом шляхом референдуму; 5) комплексним характером, оскільки досить часто поєднують матеріальні та процесуальні норми у єдиному нормативно-правовому акті [1, с. 33].

Закріплення конституційно-правових норм у відповідних джерелах (формах) права дозволяє відобразити об'єктивні реалії та забезпечити поступовий розвиток суспільства і держави на конкретному етапі історичного розвитку. У цілому саме джерела конституційного права дають поштовх для пошуку нових орієнтирів всієї системи права України і визначають провідну роль конституційного права по відношенню до всіх інших галузей права нашої держави.

Закон – це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який регулює най-

більш важливі суспільні відносини шляхом встановлення загально-обов'язкових правил (норм), приймається з дотриманням законодавчої процедури і володіє вищою юридичною силою [2, с. 8]. У свою чергу, закон здійснює регулюючий вплив на суспільство. Виражаючи волю різних верств населення, стає мірилом дозволеного і можливого, є основою правового регулювання суспільних відносин [3, с. 608], а для забезпечення верховенства закону, його винятковості і його ефективної дії необхідний високий рівень юридичної техніки, чіткість і якість мови законодавчих актів, що унеможливають будь-які протиріччя, неоднозначності [4, с. 103]. Відповідно закон є особливим джерелом права, який перш за все характеризується своєю найвищою юридичною силою і відповідно провідним становищем поміж інших джерел права. Саме закон забезпечує правове та гармонійне поєднання всіх інших правових джерел існуючих у суспільстві.

Закони приймаються найвищим представницьким органом державної влади – парламентом і регулюють найбільш важливі суспільні відносини, наприклад, засади організації та діяльності органів публічної влади або правове становище людини та громадянина в державі та суспільстві. Крім цього закони займають домінуюче становище у порівнянні з іншими нормативно-правовими актами в державі та мають особливу процедуру прийняття, зміни й скасування.

Практичне значення класифікації законів як джерел конституційного права України є основою для визначення їх цілісності, взаємозалежності, узгодженості та системності, що є основою для усунення колізій та прогалин у законодавстві. Найвищу юридичну силу має Конституція держави, вона є Основним Законом та втілює принцип верховенства права. Конституція – акт установчого характеру, який закріплює загальні засади громадянського суспільства і держави, основи правової системи, правового статусу громадян, державно-територіального устрою, організації органів державної влади та місцевого самоврядування.

Закони, які вносять зміни чи доповнення до Конституції, називаються конституційними. Вони приймаються не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України в порядку, передбаченому розділом XIII Конституції України.

Наступну групу законів становлять звичайні закони, вони приймаються на основі і на виконання Конституції та визначають основи правового регулювання суспільних відносин у певній сфері. Це значна за кількістю і динамічна група законів, які приймаються простою більшістю голосів [5, с. 99].

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що роль закону у суспільному житті дуже важлива, адже він регулює усі важливі суспільні відносини та визначає усі права та обов'язки суб'єктів права.

1. Конституційне право України: підручник / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.

2. Овчаренко И. Н. Законы в системе источников (форм) права и их классификация: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.01. Харьков: НУВД, 2004. 18 с.

3. Мазурик К. З. Закон як основний соціальний регулятор суспільного життя. *Форум права*. 2011. № 1. С. 602–609.

4. Мазурик К. З. Юридична природа закону як джерела права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 103–109.

5. Лазнюк Н. В. Види нормативно-правових актів (теоретичні питання). *Митна справа*. 2014. № 10. С. 95–102.

З. П. Гусонька

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВА: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У теперішній час багато підприємств знаходяться на межі банкрутства і досить багато вже збанкрутували, тому дослідження цієї проблеми є досить актуальним.

Більшість підприємств України на даному етапі потерпають від фінансових ускладнень, викликаних як зовнішніми загальнодержавними проблемами (нестабільність політичної ситуації, недосконалістю законодавчої бази, спад виробництва), так і внутрішніми (неефективні використання коштів, недосконалий маркетинг, відсутність успішного виробничого та фінансового менеджменту, незбалансованість фінансових потоків і т. д.). Усе це призвело до того, що підприємства, які багато років пропрацювали стабільно опинились в кризовому стані і стали банкрутами.

М. М. Береста та А. П. Тимошенко досліджуючи питання про банкрутство визначають, що банкрутство – це визнана судом неспроможність господарюючого суб'єкта виконувати свої зобов'язання та продовжувати підприємницьку діяльність унаслідок її економічної неефективності, що є негативним наслідком кризи, призводить до порушення фінансових відносин і ставить під загрозу подальше існування підприємства [1, с. 72].

Згідно з ч. 2 ст. 209 ГКУ, банкрутством вважається нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури [2].

З порівняльного аналізу назви ст. 209 ГКУ – «Неспроможність суб'єкта підприємництва» і змісту цієї статті можна зробити висновок, що законодавець вживає терміни «нездатність» і «неспроможність» як тотожні.

Своєю чергою, неплатоспроможність – це неспроможність суб'єкта господарської діяльності виконати після настання вста-

новленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, зокрема по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, не інакше як через відновлення платоспроможності. Цим також підкреслюється економічний і правовий характер банкрутства [3, с. 263].

Відповідно до ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства, банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури, наслідком якої є ліквідація (припинення) діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна [4].

Взагалі, справа про банкрутство починається із подання заяви про банкрутство до господарського суду [5, с. 358]. Сторонами у справах про банкрутство є кредитори та боржник. Після прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом боржник набуває статусу банкрута. Призначені господарським судом ліквідатори утворюють ліквідаційну комісію, якій надаються широкі повноваження.

Оцінка ліквідаційної вартості збанкрутілого підприємства має певні особливості – це активний вид оцінки, на підставі якої приймаються відповідні управлінські рішення, здійснюються певні практичні дії; що безпосередньо впливають на інтереси третьої сторони. Для визначення ліквідаційної вартості активу використовуються дані балансу підприємства, розраховується ринкова вартість земельних ділянок, вартість інших активів. Визначення ліквідаційної вартості має відбуватись з метою реалізації активів банкрута, для розподілу виручених коштів між кредиторами. Рішення про продаж майна банкрута за погодженням зі зборами кредиторів приймає ліквідаційна комісія, яка визначає порядок реалізації названого майна. Кошти, одержані від продажу майна банкрута спрямовуються на задоволення вимог кредиторів. Після завершення реалізації майнових об'єктів, що входять до складу ліквідаційної комісії, ліквідаційна комісія складає й подає в господарський суд ліквідаційний баланс. Результати розгляду господарським судом

ліквідаційного балансу становлять кінцевий етап ліквідаційної процедури.

Отже, банкрутство являється складним процесом. Власне, процедура банкрутства є кінцевою стадією невдалого та неефективного функціонування підприємства, яке слід розглядати не як збіг негативних обставин, а як деяку загальну закономірність, властиву ринковій економіці.

На даному етапі ситуація в Україні з аналізованої проблеми не з кращих. Вже більше року Україна перебуває в карантині і це мало б викликати справжнє цунамі з банкрутств, однак статистичні дані свідчать про те, що все ще попереду. Значимість проблеми, яка висвітлюється в даній тезі не викликає сумніву, так як більша частину підприємств України потерпає від фінансових ускладнень, що призводить до їх банкрутства. Тому розробка організаційно-правових заходів ліквідації підприємства вимагає додаткових наукових досліджень у сфері господарського права.

1. Берест М. М. Критичний аналіз змісту економічної категорії «банкрутство». *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 69–72.

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15.29>.

3. Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. *Господарське Право України: Загальна частина*. Львів. 2017. 263 с.

4. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 21.09.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

5. Слав'юк Р. А. *Фінанси підприємства: навч. посібник*. ЦУЛ, 2011. 460 с.

**З. П. Гусонька,
А. А. Зорена**

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ У ВІДНОСИНАХ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Практично в кожній країні право на шлюб гарантоване конституцією та іншими нормативно-правовими актами, однак у кожній країні це по-різному регулюється, виходячи з культурних звичаїв, релігії. Розбіжності внутрішнього правового регулювання цих країн зумовлює певні колізії в міжнародному праві.

Витоки свободи укладання шлюбу закріплені в Загальній декларації прав, стаття 16 якої визначає, що чоловіки й жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися й засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження, під час шлюбу та під час його розірвання. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються сторін. Сім'я є природним та основним осередком суспільства, має право на захист з боку суспільства й держави [1].

Встановлення колізійного регулювання права на укладання шлюбу є предметом ст. 55 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка передбачає, що право на шлюб визначається особистим законом (ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право») кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу [2].

Згідно зі ст. 58 Закону України «Про міжнародне приватне право» шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу. Шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні.

М. В. Менджул у роботі [3] проводить аналіз законодавства та судової практики щодо можливості надання права на шлюб особам, які не досягли шлюбного віку, і робить висновок, що реалізувати право на шлюб особа може або з моменту досягнення нею шлюбного віку, або з моменту набрання законної сили рішенням суду про надання особі права на шлюб, оскільки не поодинокими є випадки звернення осіб до суду із заявами про надання права на шлюб.

Розглядаючи можливість укладення шлюбу з іноземним елементом на території України, потрібно врахувати зазначені вище положення та прийняти до уваги те, що навіть якщо за особистим законом особи шлюбний вік визначається за іншими критеріями або якщо встановлено інший віковий ценз, особі, яка має намір укласти шлюб, потрібно буде звернутися до суду відповідно до положення частини 2 статті 22 Сімейного кодексу України. Частина 3 статті 293 Цивільного процесуального кодексу України встановлює, що такі справи розглядаються в порядку окремого провадження [4].

До матеріальних умов Розгон О. відносить умови, з дотриманням яких пов'язується питання дійсності шлюбу. В Іспанії шлюбного віку досягають особи чоловічої статі у 14 років і жіночої 12 років, у США в різних штатах шлюбний вік може коливатися від 15 до 21 для чоловіків і від 14 до 18 для жінок. У деяких державах взагалі не встановлено вікового цензу для осіб, які укладають шлюб, зокрема, шлюбний вік не передбачено законодавством Ємену. В Австралії шлюбний вік – 16 років для жінок і 18 років для чоловіків, в Англії – 16 років для жінок і чоловіків, в Еквадорі та Колумбії він становить 12 років для жінок і 14 років для чоловіків, у Перу – 14 та 16 років відповідно [5].

Але як зазначає Клименко С.В. між тим відомі випадки регламентації батьківської згоди як умови укладення шлюбу неповнолітніми особами в зарубіжних країнах. Так, відповідно до Цивільного кодексу Франції, шлюбного віку досягають особи чоловічої статі 18 років і жіночої статі 15 років, а відступ від вікових обмежень можливий за наявності вагомих підстав і надається прокурором Республіки. При цьому стаття 148 Цивільного кодексу Франції вимагає згоду батьків на укладення шлюбу, а в разі розбіжності між ними вони мають силу згоди. У разі смерті батьків або якщо вони не в змозі висловити власну волю, відповідно до статті 150 Цивільного кодексу

Франції, їх замінюють баба і дід, а в разі і їх відсутності шлюб може бути укладеним відповідно до порядку, визначеного в статті 159 Цивільного кодексу Франції, – за згодою сімейної ради [6, с. 32].

Законодавство про шлюб і сім'ю зарубіжних країн встановлює й перелік обставин, які є перешкодою для реєстрації шлюбу. Насамперед, це наявність родинних зв'язків між одруженими. Рідко, коли однаково регулюються законодавчими актами питання щодо реєстрації шлюбу між усиновителями та усиновленими, або з участю їх родичів [7].

Можна зробити висновок, що регулювання права щодо укладання шлюбу в різних країнах відрізняється. Колізійні норми сімейного права є досить складним інститутом міжнародного приватного права, їм на противагу існують стабільні норми національного права, що регулюють питання сімейних відносин, це й зумовлює наявність відповідних протиріч у регулюванні питань укладання шлюбу. До них, зокрема, й належить реалізація права на шлюб. Положення законодавства України дають змогу визначити шлюб як моногамний добровільний сімейний союз жінки та чоловіка, укладений з дотриманням встановленого законом порядку, що породжує між подружжям взаємні особисті та майнові права і обов'язки. У відповідності до законодавства іноземних держав форма шлюбу повинна визначатися за місцем його укладання, а матеріальні умови визначаються за особистим законом кожної з осіб, які укладають шлюб.

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Закон України від 23.06.2005 року «Про міжнародне приватне право». Голос України від 29.07.2005, № 2709-IV. № 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

3. Менджул М. В. Надання права на шлюб особам, що не досягли шлюбного віку: окремі проблеми. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2. С. 149–157.

4. Цивільний Кодекс України від 01.01.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

5. Розгон О. Укладання шлюбу громадянина України з іноземцем за кордоном. *Юридичний радник*. 2011. № 6 (60). С. 1–8.

6. Клименко С. В. Особливості регламентації та визначення умов укладання шлюбу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 6-3. Т/ 2. С. 31–34.

7. Кузьменко С. Г. Міжнародне приватне право: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 316 с.

Л. Я. Дачишин

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до положень ст. 55 Конституції України [1] та ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2] кожна особа має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 56 ЦПК України).

Учасниками справи у справах позовного провадження є сторони. Сторони в цивільному процесі – це особи, правовий спір яких вирішується в суді, які мають юридичну заінтересованість у результатах справи, наділені комплексом цивільних процесуальних прав та обов’язків, необхідних для захисту своїх прав та інтересів, а також для здійснення судової діяльності [3, с. 295].

Сторонами у цивільному процесі є дійсні суб’єкти відповідних матеріальних правовідносин. Відповідно, поняття сторін у цивільному процесі не є ідентичним поняттю сторін матеріальних правовідносин, оскільки за результатами розгляду та вирішення правового спору суд може встановити, що сторони цивільної справи не є суб’єктами цих правовідносин.

Отже, сторони у цивільному процесі – це ймовірні суб’єкти спірних матеріальних правовідносин, правовий спір між якими є предметом розгляду та вирішення у порядку цивільного судочинства [4, с. 30]. Сторонами в цивільному процесі є позивач та відповідач. Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава (ч. 2 ст. 48 ЦПК України).

Позивач – це особа, на захист прав та інтересів якої відкрито провадження у справі. З цього очевидно, що позовна заява подається для захисту порушених прав, а саме порушення в часі повинно

існувати до відкриття провадження у справі. Як правило, саме позивач ініціює процес шляхом подання позовної заяви. Однак не лише позивач може це зробити. Провадження відкривається за заявою представника або осіб, яким за законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. З цієї причини неправильне твердження про те, що позивач – це особа, яка звертається до суду. Відповідач – це особа, яка на думку позивача порушила, не визнає або оспорує його права, свободи або інтереси [5, с. 61]. Тому, саме позивач визначає, до кого пред'явити позов. Відповідач з'являється в процесі другим. Його основне завдання у справі – захист проти позову та відмова у задоволенні позову.

Цивільно-процесуального статусу позивача і відповідача особи набувають з моменту відкриття провадження по справі [6, с. 94]. Відповідно, сторони наділені комплексом цивільних процесуальних прав і обов'язків, – як загальних, так і спеціальних, що складають зміст їх цивільно-процесуального статусу. Відповідно до ст. 43 ЦПК України загальними процесуальними правами сторін є право: ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; подавати докази; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам та ін. Право зміни предмета чи підстави позову, збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, відмови від позову (всіх або частини позовних вимог), – є спеціальними цивільними процесуальними правами позивача. Відповідач вправі визнати позов (всі або частину позовних вимог) на будь-якій стадії судового процесу та подати зустрічний позов (ч. 2 ст. 49 ЦПК України).

На сторони покладаються процесуальні обов'язки, які забезпечують динамічне функціонування цивільного процесу та є процесуальними гарантіями захисту процесуальних інтересів однієї із сторін від зловживання процесуальними правами іншою (виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки, тощо) [2].

Отож, здійснивши дослідження поняття сторін, необхідно виділити притаманні сторонам цивільного процесу ознаки, а саме:

1) сторони – це головні і обов’язкові суб’єкти цивільного процесу в справах позовного провадження; 2) сторони – це особи, між якими виник спір про право, який є предметом судового розгляду і вирішення; 3) юридична заінтересованість сторін має особистий характер, тобто вони наділені і матеріально-правовою, і процесуальною заінтересованістю; 4) сторони беруть участь у цивільному процесі з метою захисту своїх суб’єктивних прав; 5) процес ведеться від імені та в інтересах сторін навіть тоді, коли позивач особисто не порушує справу або сторони не беруть особистої участі у процесі; 6) сторони – суб’єкти процесуальної діяльності, яка забезпечується шляхом наділення їх широким комплексом процесуальних прав та обов’язків, необхідних для виконання ними процесуальних функцій; 7) тільки на сторони розповсюджується матеріально-правова сила судового рішення; 8) правосуб’єктність сторін допускає правонаступництво.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80#Text>

2. Цивільний процесуальний кодекс України у редакції Закону. № 2147-VIII від 03.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

3. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.

4. Бичкова С. С. Визначення сторін у цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. № 7 (199). 2012. С. 27-30.

5. Ізарова І.О., Ханік-Посполітак Р. Ю. Цивільний процес України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. закладів вищої освіти. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2019. 274 с.

6. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Розуміння лікарської помилки та її юридичного значення залишається однією з найбільш складних проблем кримінальної відповідальності медичних працівників за діяння, вчинені при виконанні професійних обов'язків під час надання медичної допомоги. У юридичній та медичній літературі, присвяченій проблемам кримінальної відповідальності медичних працівників, питання змісту і значення лікарської помилки займає одне із домінуючих місць.

Лікарську помилку можна розглядати в двох аспектах: в медичному і правовому. З точки зору медичного аспекту, під поняттям «лікарська помилка» розуміють помилкові дії лікаря при встановленні діагнозу або лікуванні хворого, обумовлені станом медичної науки на даному етапі її розвитку, особливими, несприятливими умовами й обставинами надання медичної допомоги або нестачею лікарського досвіду, зроблені при відсутності усвідомлення небезпеки, без передбачення можливості заподіяння шкоди або при впевненості в запобіганні їй [6, с. 100].

Незважаючи на те, що у правовій доктрині підхід до визначення «лікарської помилки» є різним, через відсутність законодавчого закріплення даного поняття, юристи пов'язують лікарську помилку з недбалими, несумлінними та необережними діями та прийомами з надання медичної допомоги, результатом яких виявилось тілесне ушкодження або смерть пацієнта. Основоположним вважається визначення лікарської помилки І.В. Давидовського: «Лікарська помилка – добросовісна помилка лікаря, що ґрунтується на недосконалості сучасного стану медичної науки та методів її дослідження, яка викликана особливостями протікання захворювання певного хворого або пояснюється недоліками знань, досвіду лікаря» [3, с. 3].

Варто зазначити, що помилку слід відрізнити від так званого «нещасного випадку», для якого характерна відсутність вини і від-

повідальності, адже нещасний випадок у медичній практиці – це несприятливий результат лікування хворого внаслідок випадкового збігу обставин, який, як правило, зумовлюється підвищеною чутливістю до деяких лікувальних препаратів або виникає в результаті проведення різних діагностичних маніпуляцій, а також може пов'язуватись з індивідуальними особливостями організму хворого.

Завданням правового регулювання медичної діяльності є вироблення єдиної юридичної кваліфікації помилкових дій лікарів. Кримінальний кодекс України містить декілька статей, які стосуються лікарської діяльності, проте основною, яка фактично застосовується в 90% випадках порушених кримінальних проваджень, є ст. 140 КК України: невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого.

Згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, за останні 10 років у судах різних інстанцій було розглянуто лише 135 кримінальних проваджень, які відкриті за ст. 140 КК України. У цих кримінальних провадженнях було доведено вину обвинувачуваних щодо 109 осіб, проте 80 осіб звільнено від кримінальної відповідальності (амністія, закінчення строків давності, примирення винного з потерпілим, передача особи на поруки), а реально засудженими були лише 29 осіб [4].

Слід зазначити, що юристи та науковці часто виділяють сукупність чинників, які становлять основні проблеми розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з лікарською помилкою, зокрема: 1) визначення кримінально-правового поняття спеціального суб'єкта відповідних правопорушень – медичного чи фармацевтичного працівника, співвідношення між цими поняттями; 2) визначення співвідношення між складами кримінальних правопорушень, суб'єктами в яких можуть виступати медичні чи фармацевтичні працівники (наприклад, ст. 139 та ст. 140 КК України), між собою та з іншими складами кримінальних правопорушень; 3) проблеми кваліфікації окремих проявів лікарської помилки за сукупністю із кримінальними правопорушеннями, які полягають у заподіянні шкоди життю чи здоров'ю особи через необережність (ст. 119, ст. 128 КК України тощо); 4) проблеми відмежування непрямого

умислу та кримінально протиправної самовпевненості у складах кримінальних правопорушень, які можуть вчинятися медичними та фармацевтичними працівниками.

Отже, основною проблемою у розмежуванні медичних помилок та відповідальності за їх допущення є відсутність законодавчого закріплення визначення медичної помилки, що в свою чергу безпосередньо впливає на застосування кримінальної відповідальності до медичного працівника.

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*: кодекс від 05.04.2001, редакція від 01.05.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Герц А. «Медична помилка» як юридична категорія. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 296–300.

3. Давыдовский И. В. Врачебные ошибки. *Медицина*. 1991. № 3. С. 3–10.

4. Караваєв І. Лікарська помилка чи професійна халатність? *Юридична газета онлайн* від 07.07.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice.html>

5. Стеценко С. Г., Галай В. О. Медичне право України (реалізація та захист прав пацієнтів): монографія. К.: Атіка, 2010. 168 с.

6. Титикало Р. С. Лікарська (медична) помилка: медичне та правове поняття. *Юридичний вісник*. 2014. № 3 (32). С. 99–103.

7. Антипенко С. В. Медична помилка: юридичний аспект. *Управління закладом охорони здоров'я*: журнал. 2007. № 8. С. 22–28.

М. В. Дзюба

*(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ Й ГІДНОСТІ

Гідність є властива всім членам людської сім'ї, і рівних і невід'ємних прав є основою свободи, справедливості й загального миру – зазначено у Зальній декларації прав людини 1948 року.

Згідно статті 299 ЦК України наголошено, що фізична особа має право на недоторканість своєї ділової репутації, і тому фізична особа може звернутися з позовом про захист своєї ділової репутації. Слід вказати, що право на недоторканість ділової репутації юридичної особи закріплено в ч. 1 ст. 94 ЦК України.

Досліджуючи юридичну літературу, виникає багато питань щодо застосування такого способу захисту права на повагу честі та гідності, як вибачення.

Виходячи з цього, зазначаю, що застосування примусового вибачення перед потерпілим за розповсюдження недостовірної інформації як способу захисту особистих немайнових прав фізичних осіб не є гарантією досягнення основної мети. Конституційному праву на свободу власних поглядів і переконань суперечать зобов'язання примусового вибачення. Тому що змушувати вибачатися означає змушувати її публічно визнавати свою неправоту – зазначені дії є неправомірними. Але кожна особа має право на власне переконання, зокрема, і в неправомірності поведінки та безчесності іншої особи.

Я вважаю, що примусове вибачення не може розглядатися як спеціальний спосіб захисту честі і гідності. Вибачення лише сприяє додатковому підтвердженню добросовісної помилки поширювача та, відповідно, певному моральному задоволенню потерпілого.

Крім того, примусове вибачення глибоко суперечить праву особи на власну думку, погляди. Це вже є порушення особистих

немайнових прав самої особи – порушника, що також неприпустимо.

В результаті викладеного приходимо до такого висновку, що під соціальної цінністю прав людини на повагу її честі та гідності слід розуміти порядок суспільних відносин одного індивідуума з іншими в межах установлених норм.

1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Стефанчук Р.О. Особливості цивільно-правового захисту прав та гідності. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2000. 364 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ДІАЛОГУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ

Поліція діалогу – це особливий підрозділ Національної поліції України, який був створений у 2017 р. Основними завданнями поліції діалогу є: налагодження взаємодії з організаторами масових заходів; підтримання комунікації з учасниками масових заходів під час їх проведення, зокрема роз'яснення громадянам їх прав і обов'язків, підстав та порядку дій поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку; ведення переговорів з організаторами та учасниками масових заходів має у разі виникнення конфліктних ситуацій з метою їх розв'язання та/або недопущення їх подальшого розвитку [5, с. 102].

Поліцейські ніяким чином не мають права обмежувати конституційного права громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, передбаченого ст. 39 Конституції України [1].

Поліція діалогу діє відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [2], але крім цього користується й іншими нормативно-правовими актами. До прикладу, для цього видано наказ МВС України № 706 від 23.08.2018 р. «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» [3]. Запозичивши зарубіжний досвід, де спілкування між поліцією і населенням перебуває на високому рівні, українці почали втілювати таку ідею

На відміну від інших підрозділів Національної поліції України, поліція діалогу перебуває в цивільному одязі, проте у жовтих чи синіх жилетах з розпізнавальним написом на спині.

Наше населення має критичне ставлення до представників поліції, тому й існує такий низький відсоток довіри населення.

Основним фактором у цій ситуації є комунікація між жителями країни та правоохоронними органами. На відміну від попереднього досвіду, зараз поліцейських бачать, вони перебувають разом з натовпом людей, які захищають свої інтереси, розмовляють з ними, стараються почути їхнє невдоволення та проаналізувати ситуацію, що склалася. З часом поліція діалогу почала перебувати на всіх масових заходах, розвиватись і запроваджувати якісно нові методи у виконанні своїх завдань. Поліція діалогу не озброєна, тому вона повинна тут виконувати превентивний напрям – діяти «словами». Крім того, люди, які бачать озброєного поліцейського, відчувають страх, і не можуть спокійно вести з ним розмову. Саме вміння поліцейського грамотно розмовляти, знаходити підхід до людини, розпізнавати емоції людини важче здобувається, ніж володіння вогнепальною зброєю і використання прийомів рукопашного бою. Володіння психологією людини відіграє вирішальну роль, тому поліцейські цього підрозділу проходять відповідну спеціальну підготовку на базі Консультативної місії ЄС за участю чеських поліцейських.

Відповідно до дій поліції діалогу, вважається, що натовп можна контролювати. За новою моделлю людей поділяють окремо на жінок, неповнолітніх, малолітніх осіб, осіб, які мають ознаки обмежених можливостей, старості. До кожної з цих категорій осіб має бути окремий підхід, адже кожен з них по-різному сприймає слова і дії поліцейського.

Також головним засобом забезпечення спокою під час демонстрацій є не обмеження свободи громадян, а навпаки – грамотне спрямування людей, щоб вони правильно висловлювали свою думку, захищали свої інтереси шляхом донесення інформації мирним шляхом. Людям роз'яснюються їхні права, яким чином вони можуть діяти в тій чи іншій ситуації, щоб їх дії були насамперед правомірними. Таким способом зменшується кількість правопорушень, адже люди можуть їх вчиняти, не підозрюючи, що це підпадає під ознаки адміністративних чи кримінальних проступків.

Таким чином, запровадження поліції діалогу в Україні є істинно правильним рішенням. Оскільки це пілотний проект, то на сучасному етапі розвитку системи Національної поліції України постає чимало проблемних питань, які стають перешкодами на

шляху до ефективного та результативного виконання поліцейськими своїх професійних функцій під час проведення мирних зібрань й інших масових заходів [4, с. 157]. В багатьох випадках наше суспільство важко зупинити словами під час проведення масових заворушень. У масових конфліктах превентивні дії цього підрозділу є безсилими. Крім того, сама поліція комунікативної діяльності досі не сприймається суспільством, адже в більшості її вважають радше непотрібною річчю. На самих масових заходах перебувають підрозділи Національної поліції, вони не функціонують разом з поліцією діалогу і виходить протиріччя в їх діяльності. Тому для реального досягнення поставленої мети потрібно ще багато працювати над своїми помилками. Тільки тоді поліція діалогу почне функціонувати як рушійна сила у забезпеченні громадської і безпеки під час масових заворушень.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. База даних (БД) «Законодавство України». *Верховна Рада (ВР) України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

3. Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів: Наказ МВС України від 23.08.2018 № 706. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS873>

4. Оверченко Д. Г. Загальні положення переговорної діяльності поліцейських груп превентивної комунікації під час масових заходів. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С. 156–164.

5. Права людини в діяльності української поліції – 2017. Аналітичний звіт / за заг. ред. Є. О. Крапивіна К.: Софія-А, 2018. 208 с.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із ключових завдань, визначених законодавцем у чинному КПК. Це завдання набуває додаткової актуальності під час здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, адже вимагає від законодавця використання додаткових кримінальних процесуальних гарантій з урахуванням обставин кримінального провадження та специфіки суб'єкта вчинення злочину.

Визначення поняття примусових заходів медичного характеру закріплено в ст. 92 КК України. А саме: «Примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки дій, передбачених Особливою частиною КК України, у спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню ним суспільно небезпечних діянь» [1].

Застосування примусових заходів медичного характеру не є притягненням особи до кримінальної відповідальності, а спрямоване на лікування хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння. Застосування примусових заходів медичного характеру не тягне за собою судимості такої особи, оскільки не є формою кримінальної відповідальності, однак являють собою державний примус, застосування якого викликане міркуваннями безпеки суспільства. Попри це, участь прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язковою.

Виявлення психічних розладів у певних осіб впливає на визначення подальшої процедури кримінального провадження, визначення їх процесуального статусу, відповідного обсягу прав та можливості їх подальшої самостійно реалізації.

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, то слідчий, прокурор, керуючись вимогами ч. 2 ст. 503 КПК, повинен винести постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжити його згідно з правилами, передбаченими у главі 39 КПК України.

Такими підставами згідно з положеннями ч. 1 ст. 503 КПК та ст. 93 КК України є:

- вчинення особою суспільно небезпечне діяння у стані неосудності;
- вчинення особою, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку;
- яка вчинила у стані обмеженої осудності кримінальні правопорушення [2].

В статті 504 КПК України, особлива увага звернена щодо особи, яка в стані обмеженої осудності вчинила злочин, залишається його суб'єктом та підлягає кримінальній відповідальності (ст. 20 КК України). Мова йде лише про зменшену винуватість і можливість пом'якшення покарання та застосування примусового заходу медичного характеру. Таким чином, можна зробити висновок, що досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, здійснюється слідчим згідно із загальними правилами, передбаченими цим КПК.

Відповідно до ч. 4 ст. 374 КПК суд, який ухвалює вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 3 червня 2005 р. № 7 роз'яснив: враховуючи те, що згідно зі ст. 20 КК України особа, яка визнана обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності, слід визнати, що справу щодо такої особи необхідно направити до суду з обвинувальним актом, в якому

мають міститися дані про психічне захворювання цієї особи (п. б) [3, с. 345].

У свою чергу, встановлення психічного стану такої особи здійснюється шляхом проведення психіатричної експертизи в порядку ст. 242 та 509 КПК України. Організація проведення психіатричної експертизи регулюється наказом Міністерства охорони здоров'я України № 397 від 8 жовтня 2001 р.

Під час досудового розслідування особа направляється до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи за клопотанням сторони кримінального провадження – ухвалою слідчого судді, а під час судового провадження – ухвалою суду. Експерти, повинні дати відповідь на питання про ступінь і характер психічного захворювання такої особи. Суд може визнати недоцільним застосування заходів медичного характеру до особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння. В цьому випадку психічно хворий передається на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом.

Також можливий третій варіант – це відновлення кримінального провадження, у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через одужання особи, яка вчинила злочин у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, суд приймає постанову про відміну застосування заходів медичного характеру і (якщо не закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності) про поновлення кримінальної справи про вчинений злочин (ст.ст. 514–515 КПК).

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову його в такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Детальне описання кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру являється достатньо суттєвою гарантією дотримання кримінальної процесуальної форми, що дозволяє особам, які приймають участь у такому провадженні, у повній мірі реалізувати свої права та відстоювати інтереси. В той же час чітка регламентація потребує додаткових зусиль зі сторони уповноважених осіб для дотримання усіх вимог чинного

процесуального законодавства. Саме тому, з огляду на тимчасову відсутність єдиної сформованої практики, особлива увага повинна приділятися науковій розробці та прогнозуванню проблемних для сучасного кримінального процесу України питань.

1. Кримінальний кодекс України від 16 вересня 2021 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 08 серпня 2021 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Проблема домашнього насильства існувала в суспільстві, напевно, завжди, та в українському законодавстві протидія цьому явищу своє відображення знайшла відносно недавно. Стаття 126-1 «Домашнє насильство» у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) з'явилась восени 2017 року, хоч і набула чинності аж з 1 січня 2019 року. У тому ж 2017 році було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». І здається, що законодавець комплексно підійшов до впровадження норм щодо протидії явищ насильству, та все ж є чимало проблем, які виникли опісля.

Насамперед це стосується неоднакової інтерпретації поняття «домашнього насильства» у Кримінальному кодексі України та Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон). Так, Закон [1] називає домашнім насильством діяння фізичного, сексуального, психологічного та економічного характеру, тоді як КК України [2] не включає сексуальне насильство в об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1. Різняться ці два визначення і передбаченими у КК України вичерпними наслідками, до яких призвело насильство, Закон ж визнає домашнім насильством сам факт вчинення такого діяння, або погрозу вчинення домашнього насильства.

Такий підхід законодавця, з одного боку, видається виправданим, адже має на меті підкреслити особливості домашнього насильства саме як кримінального правопорушення [3, с. 193]. Проте, існують й мінуси різних законодавчих дефініцій одного й того ж поняття. Насамперед це суперечить правилам законодавчої техніки і певною мірою ускладнює практику застосування відповідних норм КК України. Це також і не сприяє чіткості ведення статистич-

ного обліку задля кількісної оцінки вчинених кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, адже певні діяння, а саме сексуального характеру або ті, що не призвели до перелічених у КК України наслідків, можуть не підпадати під поняття «домашнє насильство», хоч згідно з Законом такими є.

Другою проблемою, що виникла з доповненням КК України статтею 126-1, є питання щодо кваліфікації певних діянь, а саме те, що у разі кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, з деякими іншими статтями КК України за сукупністю існує висока вірогідність порушення принципу *non bis in idem* [4, с. 8]. Справа в тому, що передбачені цією статтею діяння в частині вчинення фізичного насильства, вже передбачені рядом інших статей КК України і за наявності достатніх підстав підлягають кваліфікації за: ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 126 «Побої і мордування», ст. 127 «Катування», ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» або іншими статтями КК України. А, отже, норма ст. 126-1 КК України в частині фізичного насильства створила небажану конкуренцію з цілим рядом інших кримінально-правових норм [5, с. 138].

При аналізі санкції ст. 126-1 КК України та інших статей, стає зрозуміло, що ця норма в частині фізичного насильства є кваліфікованою лише по відношенню до норм ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження» та ч. 1 ст. 126 «Побої і мордування», а санкції всіх інших статей передбачають суворіше покарання. Тобто, незважаючи на ознаку систематичності, норма ст. 126-1 КК України передбачає привілейований склад кримінального правопорушення.

Аби уникнути цієї несправедливості, здавалось би, логічно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень. Такої думки дотримуються і автори Науково-практичного коментаря КК України [6, с. 384]. Та в науці кримінального права не всі підтримують таку позицію. Зокрема, Сень І.З. у своїй дисертації зазначає, що в такому разі може виникати порушення вже згаданого раніше принципу *non bis in idem*, адже умисне вчинення фізичного насильства, що призводить, зокрема, до фізичних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, є нічим іншим, як побоями чи

тілесним ушкодженням відповідного ступеня тяжкості залежно від інтенсивності свого прояву [5, с. 139].

Іншим способом вирішення питання кваліфікації в такій ситуації, аби не допустити пом'якшення відповідальності, є кваліфікація за загальними нормами ст. 121, 122, ч. 2 ст. 126, ст. 127, ст. 146 КК України. Але і таке рішення є невірним, оскільки недопустимо кваліфікувати певні діяння за загальною нормою, якщо наявні всі ознаки спеціальної [7, с. 94]. До того ж, порушуватиметься ще й інший принцип кримінально-правової кваліфікації – вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються. Отже, виходить, що єдиним правильним з юридичної точки зору рішенням буде кваліфікація діяння за ст. 126-1 КК України, як за спеціальною нормою.

Отже, попри беззаперечну доцільність посилення кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства в Україні, законодавча дефініція цього поняття потребує подальшої трансформації та узгодженості у всіх нормативно-правових актах. А виокремлення у КК України ст. 126-1 носить недоцільний та необґрунтований характер, породжуючи собою значні проблеми при кваліфікації кримінальних правопорушень. Тому доцільним є доопрацювання законодавства у сфері захисту від домашнього насильства.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

3. Якимова С. В., Лесяк Н. І. Домашнє насильство як вид кримінального правопорушення за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 192–194.

4. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум Права*. 2019. № 55. Ч. 2. С. 6–14.

5. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 268 с.

6. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

7. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРАВА НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ

Як відомо, на противагу мажоритарній виборчій системі існує пропорційна. За мажоритарної системи є шанс, що оберуть особу, яка не представляє погляди переважної більшості виборців, а пропорційна виборча система покликана зменшити цю диспропорцію. То в чому полягає суть пропорційної виборчої системи? Її основна мета – мінімізувати втрату голосів виборців, тобто за її допомоги ширше коло виборців може задовольнити свої політичні інтереси. Саме тому, пропорційна виборча система сприяє утворенню багатопартійності, а мажоритарна – ускладнює [1, с. 31]. Партія, за яку проголосувала третина виборців може розраховувати на близько третину місць у парламенті (при мажоритарній же ж системі, така партія могла б отримати як третину місць так і більше, або ж не отримати жодного місця). Очевидно, що пропорційну виборчу систему застосовують лише в багатомандатних виборчих округах, адже розділити один мандат неможливо. Чим більше мандатів в окрузі – тим більше пропорційним буде результат.

Існують різні види пропорційної виборчої системи. Найпоширеніша серед них – система пропорційного представництва за партійними списками. Для декількох країн, зокрема Шотландії, Австралії, Новій Зеландії тощо, характерна система єдиного передічного голосу.

В багатьох країнах з пропорційною виборчою системою використовують прохідний бар'єр, або виборчий поріг (наприклад: Німеччина, Нідерланди, Ліхтенштейн). Він визначає найменшу частку голосів, яку має набрати політична партія, щоб пройти до парламенту [2, с. 259]. Метою запровадження виборчого порогу було прагнення забезпечити більшу партійну консолідацію парламенту через недопущення до парламенту партій, що мають малу кількість депутатських мандатів.

Голосування за партійними списками відбувається у великих багатомандатних округах. Кожна партія має змогу представити свій список рівний кількості місць в окрузі або ж менший за неї. Списки бувають відкритими та закритими. У деяких системах, незалежних кандидатів можуть включати до окремого списку.

У закритій системі партійних списків, неможливим буде проголосувати за конкретного кандидата, адже все залежить від його номеру у списку. Натомість, при голосуванні за відкритими списками, у виборця є змога одночасно проголосувати і за партію і за окремого кандидата від цієї ж партії. Тобто, ви впливаєте на послідовність кандидатів у виборчому списку, а голос відданий вами за окремого кандидата, підвищить його шанси прийти до парламенту [1, с. 301]. Варто зазначити, що саме відкриті партійні списки використовують значна кількість європейських демократій [5, с. 65]. Таким чином, популярніші кандидати мають більші шанси здобути мандат.

Утім, при застосуванні відкритих партійних списків, кандидати можуть конкурувати між собою в межах однієї партії, а це у свою чергу часто призводить до внутрішньопартійного конфлікту чи навіть розколу. Ризиком також залишається те, що партія увійде до парламенту без голови партії та головних партійних функціонерів, оскільки їх можуть змістити інші члени партії. За такої умови, вона не зможе ефективно працювати в парламенті.

Саме тому існує можливість закріпити гарантовані мандати чи впровадити додаткові квоти для просування списком. Хоча застосування таких механізмів, може нівелювати ефекти відкритості списків.

Таким чином, пропорційна виборча система існує, щоб мінімізувати втрату голосів виборців, тобто вона гарантує більшу пропорційність та справедливе представництво виборців у виборних органах. Основний тип пропорційної системи – це голосування за партійні списки. Вони можуть бути як відкритими, так і закритими. При відкритих списках, голоси виборців можуть впливати на просування кандидатів у списках, утім існує ризик, що лідер партій не потрапить до парламенту і як наслідок, партія не зможе нормально функціонувати. Також через внутрішню конкуренцію всередині партії можуть виникати конфлікти [3, с. 960]. При голосуванні за

закритими списками, виборець не впливає на порядок кандидатів у партійному списку. Саме тому, улюблений кандидат виборця може не пройти у виборний орган, натомість сюди потрапить кандидат вище за списком [4, с. 181]. Зваживши всі недоліки та переваги, більшість країн, що реформують свої виборчі системи (в тому числі і Україна), переходять від мажоритарних до пропорційних, які гарантують більше представництво.

1. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навчальний посібник. Львів: Тріада плюс. 2014. 528 с.

2. Обушний М. І., Примуш М. В., Шведа Ю. Р. Партологія: навчальний посібник / за ред. М. І. Обушного. 2-ге вид., випр. і доп. К., 2017. 432 с.

3. Новиков О. В. Пропорційна система відкритих списків в Україні – перспектива чи реальність? *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 958–962.

4. Савченко І., Осаволук А., Прокопчук Д. Особливості реалізації виборчих прав в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2010. С. 176–185.

5. Сарай Р. Д. Правова природа реформування сучасної виборчої системи України: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. С. 65–68.

О. О. Дубчак

*(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)*

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ПЕРВИННИХ ОФІЦЕРСЬКИХ ПОСАД СТРУКТУР МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сучасні реалії, що обумовлюють розвиток Збройних сил України, потребують забезпечення формування та розвитку компетентного потенціалу офіцерського складу, наслідком чого є особистий приклад офіцера у виконанні бойових завдань, розвитку і підвищенні рівня боєздатності та могутності української армії.

Виконання службово-бойових завдань обумовлене підпорядкуванням підлеглого командирів, тому офіцер має бути компетентним, психічно здоровим і здатним якісно виконувати бойове завдання та керувати особовим складом.

Розглядаючи особливості адаптації майбутніх офіцерів, необхідним вбачаємо зосередити увагу на терміні «адаптація військовослужбовця», який розглядається як процес його пристосування до вимог військової служби, обов'язків за посадою, завдань та змісту спеціальності, специфічних особливостей служби, а також до військового колективу [1].

Адаптацію військовослужбовців можна класифікувати так:

– організаційна адаптація – засвоєння ролі та організаційного статусу посади і підрозділу в загальній організаційно-штатній структурі, а також розуміння особливостей механізму управління підрозділом;

– професійна адаптація – повне та успішне оволодіння професією, новою посадою, тобто пристосування до змісту й характеру діяльності, її умов і організації, активне освоєння тонкощів та специфіки військової служби, необхідних навичок, засобів прийняття рішення (для початку у стандартних ситуаціях), виконання будь-яких завдань, пов'язаних з вимогами військової служби, у тому числі, в стресових ситуаціях і бойових умовах;

– соціально-психологічна адаптація – це психологічне пристосування до військової служби, військового колективу, його традицій і норм та стилю управління керівників;

– соціальна адаптація – це процес взаємодії і пристосування молодого офіцера до соціального середовища;

– психофізіологічна адаптація – пристосування до нових фізичних і психологічних навантажень, специфічних умов військової служби [1].

Підтримуємо думку М. Муравської, яка стверджує, що курсанти випускного курсу, які через нетривалий час стануть офіцерами, мають потребу в позитивній взаємодії і сприянні добробуту групи, а також біологічну потребу в афіляції. Вони зорієнтовані на досягнення особистого успіху завдяки компетентності (на протилегу пануванню над людьми), а також на досягнення незалежності й автономності. Важливе місце у їхньому житті посідає новизна і змагання в житті, які необхідні для підтримання оптимального рівня активності організму [2].

Основним проблемним психологічним питанням адаптації молодого офіцера є вміння брати відповідальність не тільки за себе, а ще й за підпорядкований особовий склад. Змінюється середовище та побут, що зумовлюють певну зміну свідомості як діяти у даній ситуації. Головне завдання майбутнього офіцера – вміння «поставити себе в підрозділі», викликати прихильність особового складу до себе як офіцера, довіру керівництва та повагу особового складу.

Актуальним є виокремлення основних чинників, що створюють труднощі для адаптації молодих офіцерів до службово-бойової діяльності:

– недбале чи байдуже ставлення командирів (начальників) до процесу адаптації молодих офіцерів;

– упереджене ставлення з боку командирської ланки до структур з морально-психологічного забезпечення, зокрема через призму нерозуміння сучасних напрямків діяльності структур та їх перспектив розвитку у системі НАТО;

– недостатність та недостовірність інформації про умови та особливості проходження військової служби саме у тій військовій частині, яку обрав майбутній офіцер для проходження подальшої служби;

– надмірне завантаження молодих офіцерів непритаманними їм завданнями (проведення службових розслідувань, відпрацювання додаткової документації, що не є пріоритетною відповідно до керівних документів), що обумовлює швидку фізичну напругу та професійне вигорання;

– погіршення рівня матеріального забезпечення особового складу Збройних Сил (зокрема, несвочасні виплати грошового забезпечення, медичне та санаторно-курортне забезпечення, забезпечення житлом тощо).

Як висновок визначаємо, що досягнення належного рівня адаптації майбутніх офіцерів залежить безпосередньо від відповідального ставлення командирів (начальників) усіх рівнів, супроводження процесу адаптації молодих офіцерів та створення ефективного та стійкого морально-психологічного клімату в частині (підрозділі).

1. Методичні рекомендації щодо адаптації молодих офіцерів до службової діяльності у військах (силах) протягом перших трьох років. Міністерство оборони України. Київ, 2012. 21 с.

2. Муравська М. С. Ціннісні орієнтації майбутніх військових офіцерів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Т. 11. Ч. 5. Київ: 2009. С. 124–131.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

Кваліфікація кримінальних правопорушень як аналітична розумова діяльність являє собою логічний процес, що передбачає встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого суспільно небезпечного діяння та ознаками конкретного складу кримінального правопорушення.

У свою чергу, в процесі здійснення такої діяльності уповноважені на це суб'єкти часто зіштовхуються з численними труднощами, що пов'язані з неоднозначністю та складністю архітекtonіки конкретного кримінального правопорушення. До таких випадків слід віднести і кримінально-правову кваліфікацію протиправних діянь, вчинених у стані сильного душевного хвилювання, адже відсутність нормативного закріплення дефініції цього фізіологічного стану, а також уніфікованого порядку його виявлення та фіксації при вчиненні винним кримінального правопорушення – відсутній. При цьому здійснення подальшого правосуддя наштовхується на ряд фіктивних умовиводів щодо винності або, навпаки, невинуватості підозрюваного.

Поняття сильного душевного хвилювання не знаходить свого однозначного визначення у психології, що вкотре наголошує на неоднозначності цього стану як у теорії кримінального права, так і у практиці його застосування. Більшість науковців інституту судово-психологічної експертизи схильні вважати, що дане поняття є ширшим, ніж поняття «афект», «фізіологічний афект», що раніше і окреслювали поняття сильного душевного хвилювання. Афектом у психології прийнято вважати сильне, короткочасне збудження, що виникає раптово, оволодіває людиною так сильно, що вона

втрачає здатність контролювати свої дії та вчинки. Часто-густо афект виникає внаслідок конфлікту з іншими людьми, фізичної й психічної перевтоми, сп'яніння тощо [1, с. 83]. В юриспруденції важливим залишається рівень усвідомленості своїх дій людиною, яка перебуває в стані афекту. Саме цей критерій ліг в основу виокремлення фізіологічного афекту, що є короткочасним хворобливим розладом психічної діяльності непсихотичного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів, виявляється недиференційованою емоцією, звуженням свідомості, руховим збудженням і діями, спрямованими проти подразника [2, с. 56].

Твердження щодо юридичної інтерпретації поняття фізіологічного афекту у поняття сильне душевне хвилювання є цілком логічним. Наявність стану фізіологічного афекту, що істотно обмежує здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними, є підставою для констатації юридичного поняття, яке знаходить своє виявлення у чинному Кримінальному кодексі України, де лише в п'яти нормах (ч. 4 ст. 36, ч. 3 ст. 39, ч. 7 ст. 66, ст. 116, ст. 123 КК України) згадується стан сильного душевного хвилювання [3]. Проте деякі відмінності вищезазначених понять все ж присутні, адже стан сильного душевного хвилювання набуває властиві лише йому ознаки, зважаючи на особливості кримінально-правової норми.

Так, наразі, ми маємо численні роз'яснення поняття сильного душевного хвилювання, що наводить Верховний суд України, одне з яких наголошує, що даний стан являє собою раптовий емоційний процес, викликаний поведінкою потерпілого, що протікає швидко та бурхливо, і певною мірою знижує здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Раптовим визнається стан сильного душевного хвилювання, процес виникнення і протікання якого характеризується неочікуваністю, миттєвістю, бурхливістю, швидкоплинністю [4].

Взявши до уваги привілейований склад умисного вбивства (ст. 116 КК України), позиція Касаційного кримінального суду Верховного суду України наголошує на тому, що висновку судово-психіатричної експертизи замало для визнання дій підозрюваного такими, що вчинені у стані сильного душевного хвилювання. Це твердження пов'язано з тим, що обов'язковою умовою юридичної

кваліфікації дій винуватця за статтею 116 КК України є все ж таки наявність не медичного, психолого-психіатричного критерію, а саме кримінально-правового, яке визначає стан сильного душевного хвилювання як ряд причинно-утворюючих ситуацій (випадків), викликаних жорстоким або таким, що принижує честь і гідність особи поведженням, за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого [5].

Відсутність у Законі України про кримінальну відповідальність єдиного визначення поняття сильного душевного хвилювання, його ознак та необхідних механізмів кримінально-правової оцінки породжує численні випадки винесення необґрунтованих вироків. Нерозрізнення медичного, психолого-психіатричного критерію фізіологічного афекту та кримінально-правового критерію сильного душевного хвилювання наразі є великою проблемою під час здійснення оцінки дій суб'єкта кримінального правопорушення. Тому необхідним є вироблення та послідовне закріплення на законодавчому рівні єдиного уніфікованого визначення поняття сильного душевного хвилювання з урахуванням як медичних, психологічних, так і кримінально-правових особливостей відповідного стану особи.

1. Васянович Г. П. Основи психології: навчальний посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. 114 с.

2. Первомайський В. Б., Ілейко В. Р., Каніщев А. В. Критерії діагностики та експертної оцінки короткочасних афективних станів у судово-психіатричній практиці. *Архів психіатрії*. 2009. Т. 15. № 1. С. 55–59.

3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.07.2021).

4. Постанова від 21.01.2020 № 296/4868/16-к Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/87179305?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05 (дата звернення 12.07.2021).

5. Постанова від 16.03.2021 № 759/17836/17 Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95708358> (дата звернення 12.07.2021).

А. О. Ємельяненко

*(Харківський державний університет
внутрішніх справ)*

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ: ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ

Щоб розкрити поняття «держави», необхідно з'ясувати її сутність. На сьогодні серед науковців відсутня одностайність у визначенні поняття «сутність держави». Актуальність теми дослідження зумовлюється постійним науковим інтересом до питання визначення сутності держави.

На думку Н. М. Крестовської, Л. Г. Матвєєвої поняття «сутність держави» зазвичай уживається у декількох значеннях. По-перше, це своєрідна моральна оцінка держави, де держава – це організоване насильство над індивідом, зло, хоча й необхідне та це спосіб забезпечення загального блага (держава сприймається як агент з надання суспільству позитивних послуг). По-друге, під поняттям «сутність держави» розуміють сенс існування і роль держави в житті суспільства. «Сутність» як філософська категорія характеризує те головне в явищі, що визначає його природу, що робить явище самим собою: при зміні сутності об'єкт перестає бути тим, чим він є, і стає іншим явищем. Вітчизняні вчені у сутності держави виділяють класовий (становий) і загальносоціальний (загальнолюдський) зміст. І, нарешті, третє значення «сутності держави» пов'язане з проблемою належності державної влади певному соціальному прошарку, з питанням, хто і за чиїми інтересами здійснює державну владу. У цьому сенсі існують такі концепції сутності держави як елітистська теорія (оцінює державну владу як справу політичних еліт (олігархій), що змінюють одна одну в управлінні державою), технократична теорія (вбачає в державній владі різновид соціального менеджменту), демократичні теорії (єдиним джерелом державної влади є народ) тощо [1, с. 95–97].

Сутність держави О. Ф. Скакун розглядає через внутрішній зміст діяльності держави, який виражає єдність загально-соціальних і вузьокласових (групових) інтересів громадян. Будь-яка

держава, разом із вирішенням суто класових завдань, виконує й загально-соціальні завдання («спільні справи»), без яких не може функціонувати жодне суспільство. Це – засоби транспорту і зв'язку, будівництво шляхів, іригаційних споруд, боротьба з епідеміями, злочинністю, заходи щодо забезпечення миру та інші. Два аспекти сутності держави визначилися з моменту її виникнення: класовий аспект – захист інтересів економічно пануючого класу, здійснення організованого примусу; загально-соціальний аспект – захист інтересів усього суспільства, забезпечення громадського блага, підтримання порядку, виконання інших загально-соціальних справ. Загально-соціальний аспект сутності держави особливо яскраво проявляється в її зіставленні з громадянським суспільством [2].

Враховуючи характеристику сутності держави та зважаючи на особливості сучасного державотворення, Р. Я. Шай виокремлює наступні підходи до визначення сутності сучасних держав: класовий підхід, відповідно до якого сутність держави визначається як реальна можливість держави бути суб'єктом політичної діяльності завдяки закріпленню реалізації та гарантуванню інтересів економічно панівного класу (рабовласницькі, феодальні, буржуазні держави); національний підхід, за якого сутність держави виявляється в її характеристиці як суб'єкта закріплення національного суверенітету, що, відображаючи інтереси більшості, враховує й забезпечує інтереси національної меншості; релігійний підхід, згідно якого сутність держави проявляється у спроможності забезпечити захист та реалізацію панівної релігії; загально-соціальний підхід, відповідно до якого сутність держави проявляється в її можливості закріпити й забезпечити верховенство соціальної сфери суспільства та верховенство прав і свобод людини; гносеологічний підхід до сутності держави характеризує державу як юридичну категорію; явище, що створює та забезпечує життєво необхідні умови для функціонування суспільства; явище, яке наділене владою, носій суверенітет [3].

Ми погоджуємося із Р. Я. Шай, що дослідження сутності держави дає змогу визначити правильний курс державного будівництва, вибрати принципи розвитку держави й суспільства, встановити спільну мету як для держави загалом, так і для кожного інди-

віда [3]. Пошуки абсолютної мети спрямовані на встановлення єдиної мети, яка впливає із самої сутності держави, і завжди та всюди, в усіх історичних формах прояву держави залишається незмінною [4].

Сутність держави – смисл, головне, глибинне в ній, що визначає її зміст, призначення і функціонування. Таким головним, основоположним в державі є влада, її приналежність, призначення і функціонування в суспільстві. Іншими словами питання про сутність держави – це питання про те, кому належить державна влада, хто її здійснює і в чиїх інтересах. Ось чому дана тема є гостро дискусійною [5].

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Практикум. Тести: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1553.html>.

3. Шай Р. Я. Теоретико-правовий підхід щодо розуміння сутності держави в історії політико-правової думки. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/5039/vnulpurn201683761.pdf>.

4. Сорокин П. А. Элементарный учебник общей теории права в связи с учением о государстве. С.-Петербург. гос. ун-т, фак. социологии. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2009. 238 с.

5. Держава: її сутність і основні поняття. URL: <https://naurok.com.ua/referat-na-temu-derzhava-sutnist-i-osnovni-ponyattya-198251.html>.

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Принципи рівності та недискримінації, встановлені Конституцією України. Відповідно до статті Основного Закону: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1].

Слід вказати, що питання рівності та недискримінації широко врегульовано у низці нормативних актів міжнародного права, які в різні часи були ратифіковані Україною, ставши невід'ємною частиною національного законодавства. До таких актів, серед іншого, належать: Загальна декларація прав людини (статті 1, 2 і 7); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (статті 2, 3 і 26); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (статті 2 і 3); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інші акти [4, с. 65].

Гарантії недискримінації в тому чи іншому вигляді містяться майже у кожному галузевому законі, починаючи, наприклад, від Закону України «Про освіту» (стаття 3) та закінчуючи Законом України «Про державну службу» (стаття 4).

Рамковим законодавчим актом, який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Даний закон містить визначення основних термінів, встановлює механізми запобігання та протидії дискримінації, відповідаль-

ність за порушення законодавства про запобігання та протидії дискримінації в Україні.

У статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» термін «дискримінація» визначається таким чином: ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [2].

Оскільки разом із цим терміном Закон дає визначення й окремим формам дискримінації, то для коректного і послідовного правозастосування варто пам'ятати, що термін «дискримінація» носить узагальнюючий характер. З метою уникнення двозначності його не варто безпосередньо застосовувати для кваліфікації тих чи інших конкретних ситуацій (рішень, дій або бездіяльності) як порушень антидискримінаційного законодавства. Цій меті слугують саме окремі форми дискримінації, як-от пряма дискримінація (Розділ 1.2), непряма дискримінація (Розділ 1.3), утиск (Розділ 1.4.), підбурювання до дискримінації (Розділ 1.5), пособництво в дискримінації (Розділ 1.6), а також інші її форми та прояви (Розділи 1.7-1.8) [4, с. 66].

Закріплення ознак дискримінації та алгоритму перевірки на законодавчому рівні є важливим кроком у боротьбі з дискримінацією, однак, окрім законодавчого регулювання принципу недискримінації, його інституалізація повинна включати створення системи державних та недержавних інституцій, які б забезпечували імплементацію положень антидискримінаційного законодавства [3, с. 263].

1. Конституція України: Закон України від 26 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 30.05.2014 № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

3. Ковбасюк С. Напрями інституалізації недискримінації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 259–265.

4. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. Київ: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с.

В. О. Жукоцький

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО ПИТАННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

У ХХІ ст. широкий розвиток отримала світова мережа Інтернет, так зване «Всесвітня павутина», яке є не тільки засобом зв'язку, але і невичерпним джерелом інформації. Однак слід зазначити, що Інтернет містить у собі і негативні сторони. Зараз віртуальне середовище використовується як засіб розповсюдження порнографії. Порнографія приймає в останні роки все більш широкі масштаби поширення і є грубим порушенням невід'ємного права людини на розвиток. До проблем подолання дитячої порнографії, та самої порнографії в цілому, неодноразово зверталися такі вчені, як О. Бут, В. Іващенко, М. Коллінз, І. Лисенко, К. Левченко, Н. Плахотнюк, О. Рябчінська, О.Швед і інші, які висловлювали різні пропозиції щодо протидії дитячій порнографії, але єдиної думки щодо способів подолання дитячої порнографії до сих пір не вироблено. З величезною кількістю корисних матеріалів Інтернет може завдати шкоди фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення. Зокрема, мова йде про поширення в Інтернеті культу насильства і жорстокості, педофілії, порнографії, пропаганди національної та релігійної ворожнечі, ксенофобії, вживання ненормативної лексики тощо.

Протягом 2010 – I кварталу 2013 Національною комісією досліджені 50 сторінок веб-ресурсів. За результатами 10 експертних висновків (2010 р), Серед інформації з інтернет-ресурсах найбільшу частку (69,23%) становить інформація порнографічного характеру [1]. За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, упродовж 2012 року виявлено 700 злочинів, пов'язаних з ввезенням, збутом і поширенням творів, що пропагують культ насильства,

жорстокості і порнографічних предметів (ст.ст. 300, 301 КК України). Однак офіційні статистичні дані не відображають реального стану злочинності в цій сфері з огляду на високий рівень їх латентності, а також складність їх виявлення і документування. Згідно з Єдиним звітом про вчинення кримінальних правопорушень генеральної прокуратури України, у 2016 році до ЄРДР було внесено 1021 факт ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, у 2014 році – 1148, у 2015 – 1022, у 2016 – 4740, у 2017 – 12036. Тобто, питома вага фактів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів зростає щороку. Проте, з обвинувальними актами до суду у 2016 р. направлено 619 кримінальних проваджень, у 2014 – 674, 2015 – 707, 2016 – 2124, 2017 – 7600 [2]. Згідно Єдиного звіту про кримінальні правопорушення станом на 2019 р. було виявлено 1014 правопорушень, за 2020 р. – 1153 [3]. Проаналізувавши інформацію під час вивчення даної проблеми, можна дійти висновку, що існують такі види використання пошукових сервісів:

1 – використання пошукових сервісів для пошуку копій графічних зображень:

1) для пошуку копій графічних зображень через звичайний пошуковий сервіс, спочатку необхідно дізнатися ім'я зображення, копії якого необхідно знайти; 2) для цього по зображенню необхідно натиснути правою клавішею маніпулятора «миша», та у меню, що відкрилося необхідно вибрати поле меню «відкрити зображення» (open image), чи «показати зображення» (show image). Після цього, ім'я зображення буде передано до адресної строки WEB браузера, в якому ви відкрили дане зображення; 3) отримане ім'я необхідно ввести в поле пошукового запиту того пошукового сервісу, який необхідно використати; 4) далі необхідно проаналізувати результати пошукового запиту у вигляді текстових посилань на Інтернет сайті, на сторінках яких розміщено схоже графічне зображення, та якщо ця функція є у пошуковому сервісі – переглянути результати пошукових запитів лише у вигляді зображень. Наприклад: «Google Images» чи «Яндекс Картинки»; 5) якщо необхідно знайти зображення з назвою «get_slimgauto_service.jpg» – саме цю назву зображення і необхідно вводити у поле пошукового запиту пошукового сервісу [4, с. 12].

2 – Використання вбудованих доповнень у звичайні пошукові сервіси для пошуку копій графічних зображень:

1) для пошуку копій графічних зображень через вбудовані доповнення у звичайні пошукові сервіси, доцільно скористатись сервісом, яким надає компанія «Google Inc.» – «Google Images»; 2) для цього необхідно натиснути правою клавішею маніпулятора «миша» по зображенню, копію якого необхідно знайти; 3) у меню, що відкрилося необхідно вибрати поле меню «відкрити зображення» (open image), а потім ще раз натиснути правою клавішею маніпулятора «миша» по зображенню, яке відкрилося, та вибрати поле меню «зберегти зображення» (save image); 4) далі необхідно перейти на сторінки сервісу «Google Images» – з його допомогою буде здійснено пошук копій графічних зображень; 5) праворуч від поля введення пошукового запиту даного сервісу, розміщено маленьке графічне зображення фотоапарату, після натискання на яке буде запропоновано вибрати на комп'ютері користувача те зображення, копії якого необхідно знайти; 6) далі, сервісом «Google Images» буде виконаний пошук копій вибраного користувачем зображення по своїм базам даних, після чого буде сформовано сторінку відображення результатів пошуку, та буде сформовано сторінку відображення результатів пошуку; 7) крім того, в наведеному сервісі «Google Images», можливо не загрузити зображення з комп'ютера користувача, а ввести лише його адресу в мережі Інтернет, чи його назву, якщо вона відома, заповнивши поле пошукового запиту, після чого також буде виконаний пошук копій вибраного користувачем зображення по базам даних сервісу, та буде сформовано сторінку відображення результатів пошуку [5, с. 54-56]. Отже, оперативним працівникам Національної поліції вкрай необхідно мати у розпорядженні якомога більше інформації про ту, чи іншу особу, яка представляє оперативний інтерес. А тому пошук в мережі Інтернет усіх створених оголошень та профілів конкретної особи може принести оперативним працівникам багато значимої інформації.

1. Небитов А. А. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014.

№ 2. С. 126–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_31 (дата звернення 05.01.21).

2. Шраго А. О. Стан наукового осмислення протидії збуту і розповсюдження порнографічних предметів мережею Інтернет. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 470–473

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2020 роки. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html7dir_idH04402 (дата звернення 30.12.20).

4. Телійчук В. Г., Санакоєв Д. Б., Козорог О. В., Ковч Я. М. Алгоритм дій працівників підрозділів карного розшуку під час розкриття шахрайств, вчинених через мережу інтернет / Методичні рекомендації. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 55 с.

5. Максимус Д. О., Юхно О. О. Використання сучасних інформаційних технологій працівниками органів внутрішніх справ при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: навч. посіб. Харків: Ніка Нова, 2013. 102 с.

ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ МІЖ НЕПОВНОЛІТНІМИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Конфлікти неповнолітніх та пов'язані з ними інші негативні явища у дитячому середовищі (бездоглядність, безпритульність та бродяжництво, алкогольна та ігрова залежність неповнолітніх, тощо) набули характеру соціального явища, тенденції розвитку якого становлять загрозу національній безпеці України, що зумовлює необхідність активізації профілактики та протидії конфліктам й правопорушенням у середовищі неповнолітніх. Причини конфліктів між неповнолітніми найчастіше засновані на емоціях та особистій неприязні: непорозуміння та образи, нерозділена симпатія, боротьба за авторитет, адаптація до нових умов, пристосування до нового колективу, тощо. Одним із різновидів конфліктів між неповнолітніми є булінг. Булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [1]. Досить часто в реальному житті булінг та його різновид – кібербулінг знаходить свій вияв у вкрай жорсткій формі, з виявом імпульсивності та агресії, наприклад у масових побиттях, які до того ж знімаються на відео і навіть знаходяться у вільному доступі мережі Інтернет. Учасниками даних відеороликів є діти-булери у вікових межах 11–18 років. Варто підкреслити, що не кожен конфлікт є цькуванням. Булінг – це тривалі, повторювані дії, а одинична сутичка між учасниками таким не може вважатися.

Неповнолітнім не завжди вдається вирішувати конфлікти мирним шляхом. Іноді неповнолітні не розуміють, що обраний ними шлях – це кримінальне правопорушення, за яке доведеться відповідати за законом.

Для мирного врегулювання таких конфліктів існує медіація. Медіація – це один з видів врегулювання суперечок, за допомогою якого можна вирішити конфлікт без звернення до формальної системи судочинства. Цей процес відбувається із залученням третьої сторони – медіатора, який допомагає налагодити процес комунікації, проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб вони самі знайшли такий варіант рішення, який би задовольняв інтереси та потреби всіх учасників конфлікту.

3 березня 2019 року в Україні запрацював пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» [2] проходить на базі системи надання БПД у шести регіонах – Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях.

Зазвичай традиційне правосуддя бачить лише те, що є «на поверхні» – факт вчинення злочину. Що стало причиною, що насправді відбулося – все це залишається поза увагою.

Неповнолітні також мають можливість проходити індивідуальну програму «Життєві навички», розроблену Міністерством юстиції України для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом. За цією програмою вони можуть відвідувати тренінги з контролю емоцій та імпульсивності, зниження рівня конфліктності.

Отже, варто наголосити, що конфлікти між неповнолітніми є соціальним явищем. Найчастіше конфлікти між підлітками виникають через особливості віку, який характеризується імпульсивністю, надмірною агресивністю та підвищеною емоційністю. Одним із найпоширеніших продовжуваних конфліктів є булінг. Для його профілактики і попередження потрібно активно інформувати населення, а зокрема і підлітків про види, ознаки та відповідальність.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

2. Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення: Наказ Мін'юсту Про реалізацію пілотного проекту. ГПУ від 21.01.2019 року № 175/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

3. Кругла Т. О. Сімейний конфлікт: причини виникнення, попередження, врегулювання. *Медсестринство*. (4). С. 71–74.

4. Офіційний сайт Мін'юсту. URL: minjust.gov.ua (дата звернення: 29.09.2021).

І. В. Заболотнюк

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТА ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ СПІЛЬНО З ІНШИМИ СКЛАДОВИМИ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

У воєнних конфліктах сучасності відбуваються суттєві зміни у способах виконання завдань і формах застосування військ (сил). Прикладом тому – збройний конфлікт на Сході України, який став справжнім випробуванням здатності Збройних Сил України та Національної гвардії України й інших складових сил оборони виконувати завдання із забезпечення державної та воєнної безпеки країни.

У ході конфлікту виникало дуже багато проблемних питань, найбільш складні з яких стосувались виконання бойових завдань військами (силами) Збройних Сил спільно з іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами України. Це зумовило необхідність перегляду існуючих та розробку нових доктринальних документів з питань спільного застосування з урахуванням набутого бойового досвіду, а також принципів проведення об'єднаних операцій, прийнятих у країнах – членах НАТО.

У результаті цієї роботи з'явилася низка керівних документів, які формують основу застосування складових сил оборони України, як об'єднаної (єдиної) сили для протистояння агресору. У новостворених документах розкриваються зміст об'єднаних операцій, що проводяться в різних просторах (на суші, на морі, у повітрі, в інформаційному), визначаються питання підготовки об'єднаних операцій, організації взаємодії, управління об'єднаними силами та їх забезпечення для найбільш ефективного використання спільних можливостей усіх складових угруповання об'єднаних сил. Робиться акцент, що об'єднана операція – це операція, яка проводиться створеним угрупованням об'єднаних сил під єдиним керівництвом при цьому угруповання об'єднаних сил складатиметься

з декількох з'єднань і військових частин різних видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, військових формувань Національної гвардії України та інших складових сил оборони.

В об'єднаній операції на військові формування Національної гвардії України покладатимуться завдання, основними з яких є: забезпечення охорони органів державної влади; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки в зоні конфлікту; охорона та оборона важливих державних об'єктів; забезпечення захисту державного кордону України; припинення діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп); безпосередня участь у веденні воєнних дій у складі угруповання об'єднаних сил.

З метою досягнення готовності військових формувань Національної гвардії України та Збройних Сил України до об'єднаних дій у складі відповідного угруповання у мирний час плануються та проводяться заходи об'єднаної підготовки, завчасно розробляється комплект планувальних документів, у яких визначаються бойовою завдання та розкриваються питання управління, взаємодії, логістичного забезпечення тощо.

1. Біла книга 2019–2020: оборонна політика України. 2021. Київ: МО України. 196 с.

2. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1992. № 9. С. 108.

3. Доктрина Сухопутні війська Збройних Сил України. Затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 02.11.2020. URL: <https://mil.univ.kiev.ua/page/lib/96>.

4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. С. 106.

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. С. 241.

6. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. С. 250.

8. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. С. 176.

9. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. 2003. *Відомості Верховної Ради України*. № 25. С. 180.

10. Кириченко І. О., Загорка О. М. Визначення форм і способів застосування військ (сил) у локальних війнах і збройних конфліктах: методологічний аспект. *Честь і закон*. № 4. Київ, 2005. С. 17–21;

11. «Концепція оперативних (бойових) спроможностей військ (сил) Збройних Сил України». Затверджена наказом Міністра оборони України від 30.10. 2012 року № 714.

12. Міністерство оборони України. «Сухопутні війська». URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnih-sil-ukraini/suhoputni-vijska/> (дата звернення: 20 вересня 2021).

13. Тимчасовий Бойовий статут механізованих військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина 1 (бригада). Затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 09.03.2021 № 152. URL: <http://www.dut.edu.ua/ua/lib/1/category/736/view/1614>.

14. Ukrainian Military Pages. «Сухопутні війська». URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/ukrainian-ground-forces.html> (Дата звернення: 20 вересня 2021).

Д. Ю. Заборська

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ СЕКСУАЛЬНИМ ДОМАГАННЯМ

Одним з головних питань кримінального права є протидія сексуальним домаганням, які сьогодні є поширеним явищем. Відсутність дієвого механізму протидії даній неправомірній поведінці породжує актуальність її дослідження.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [1] зазначено, що сексуальні домагання – це дії сексуального характеру, котрі виражені словесно (залякування, погрози або непристойні зауваження) чи фізично (поплескування, доторкання), які принижують або ображають осіб, котрі перебувають у відносинах службового, трудового, матеріального або іншого підпорядкування.

Основна проблема, що постає у зв'язку зі встановленням кримінальної відповідальності за сексуальні домагання, полягає в складності чітко визначити і коректно відобразити в тексті КК ті ознаки сексуальних домагань, що не пов'язані з фізичними контактами або вербальними чи конклюдентними діями, які не мають на меті примусити потерпілу особу здійснити акт сексуального характеру (залицяння, чіпляння, доторкання, жести, словесні коментарі тощо). Так, згідно зі ст. 198 КК Швейцарії несе відповідальність особа, яка вчиняє сексуальне домагання фізично або з використанням непристойної мови. Хоч, на відміну від попередньої редакції, цієї кримінально-правової заборони, швейцарський законодавець певною мірою конкретизував, у чому можуть полягати сексуальні домагання (раніше останні визначались як будь-яка сексуальна дія всупереч волі іншого), очевидно, що поняття непристойної мови є оцінним і, відповідно, спроможне породжувати труднощі на практиці. Сказане, як видається, стосується і § 184і КК ФРН, згідно з яким будь-хто несе відповідальність, якщо він фізично торкається та домагається іншої особи в сексуальній манері [2, с. 155].

У КК України у ч. 1 ст. 154 говориться про примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру із іншою особою, у ч. 2 – примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна, а ч.3 – дії, зазначені вище, поєднані із погрозою знищення, пошкодження чи вилучення майна потерпілої особи або її близьких родичів, чи із погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів.

Як бачимо, сексуальні домагання, не пов'язані з примушуванням, передбаченим ст. 154, на сьогодні не утворюють підстави для кримінальної відповідальності.

У науці кримінального права зазначено, що склад цього злочину може мати місце лише за умови доведеності, що на потерпілу особу здійснювався вплив з метою примусити її до здійснення акту сексуального характеру всупереч її волі. При цьому під здійсненням акту сексуального характеру потрібно розуміти будь-яку дію сексуального характеру – як пов'язану з проникненням в один із природних отворів іншої людини, так і не пов'язану з таким проникненням.

Це може бути природний статевий акт чи інша дія сексуального характеру, на який відповідно до умислу винної особи, має погодитись потерпіла особа внаслідок її примушування. Під примушуванням потрібно розуміти протиправний психічний вплив на свідомість потерпілої особи, спрямований на приведення її у стан, за якого вона внутрішньо готова підкоритись вимогам суб'єкта примушування, в результаті потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не придушється), будучи вимушеною обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням [3, с. 482].

Примушування може бути здійснене у будь-якій формі (усно, письмово і т. д.), може адресуватись безпосередньо потерпілій особі, а також може бути здійснене через третіх осіб. Водночас, дії, які підпадають під ознаки примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, в окремих випадках, за наявності для цього підстав, потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами КК.

Отже, аналіз ст. 154 КК України дає можливість зробити висновок, що кримінальна відповідальність за сексуальні домагання настає лише у формі примушування до вступу в статевий зв'язок.

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 17.09.2021).

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваіге, 2019. 288 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

В. М. Заверуха

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ОСІБ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ДИСТАНЦІЙНУ ПРАЦЮ

Пандемія, що спалахнула наприкінці 2019 року, суттєво вплинула на взаємодію всіх учасників суспільних відносин, і суб'єкти ринку праці не стали винятком. За минулий рік 36% українців змінили форму зайнятості офісноюпроблема законодавчого регулювання надомної та дистанційної роботи і до пандемії залишалася актуальною, і лише Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04.02.2021 року було чітко розмежовано ці поняття. Так, «надомна робота» законодавцем подається як форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями роботодавця. Водночас, «дистанційна робота» визначається як форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [2].

Варто відзначити, що відповідно до результатів дослідження американської компанії JobList про перехід на дистанційну роботу, де було опитано майже тисяча респондентів, 79% працівників заявили, що обманювали своїх керівників у робочих питаннях, та 92% осіб, що займають керівні посади зізналися у подібному. Така статистика зумовлює необхідність детальніше врегулювати питання

здійснення контролю за трудовою дисципліною осіб, що працюють віддалено. Для роботодавців найзручнішою формою нагляду за трудовою діяльністю працівників могло б стати отримання аудіовізуальної інформації шляхом відеоспостереження за працівниками, що, однак, порушує право на приватність та суперечить ч. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де зазначається: «Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції». Також подібний нагляд є порушенням ст. 30 та ст. 32 Конституції України (недоторканість житла та сімейного життя відповідно). Ці важливі аспекти деталізовані у Цивільному кодексі України, а зокрема у ст. 270, де мова йде про особисті немайнові права, ст. 301 (таємниця особистого життя), ст. 307 про захист інтересів фізичної особи при проведенні відеозйомки тощо.

Підтвердженням некоректності зйомки працівника під час виконання службових обов'язків на дому може слугувати рішення ЄСПЛ у справі «Ганновер проти Німеччини» про принцесу Монако Кароліну фон Ганновер та її невдоволення фотозйомкою під час виконання її офіційних обов'язків та у сценах повсякденного життя. Суд у згаданому рішенні наголошує на важливості захисту приватного життя для повноцінного розвитку особистості та заявляє про «легітимне очікування» кожної людини, незалежно від її поля діяльності, про безпеку особистого життя та повагу до персонального простору. Варто відзначити й визначення поняття «житло» у іншому рішенні ЄСПЛ «Бук проти Німеччини», у якому зазначено, що це поняття охоплює не лише приватне місце проживання певної фізичної особи. Під час тлумачення пункту першого ст. 8 Конвенції Суд зауважує, що французьке слово *domicile*, яке вживається в оригіналі, має трохи іншу конотацію та шириться не лише на домашнє приміщення, але й на те, у якому особа може займатися професійною діяльністю. Це слугує вагогим підтвердженням того, що відеонагляд за особою, яка виконує свої трудові обов'язки в дистанційному форматі, є незаконним та некоректним засобом здійснення контролю за дотриманням трудової дисципліни.

Серед доречних способів контролю варто відзначити встановлення певних програм-трекерів, що відслідковують активність працівників впродовж робочого дня, а також вимога перебувати

біля засобів зв'язку. Варто згадати пункт 8 частини 3 Рекомендації № 184 про надомну працю, де закріплено право інспекторів праці чи інших посадових осіб входити у частини будинку, де виконується робота, з метою контролю трудової дисципліни. Іншою поширеною формою є звітування, у якому працівник зазначає план роботи на день, а згодом вказує результати її виконання. При такій діяльності співробітникам необхідно проявити неабияку відповідальність, самодисципліну, навички тайм-менеджменту та вміння концентруватися на роботі; важливо усвідомлювати, який обсяг роботи необхідно виконати працівникам та які є ресурси для його реалізації. Як зазначають науковці із Міжнародної асоціації прикладної психології, дистанційна праця істотно підвищила рівень самодисципліни, виокремивши її як найважливіший критерій успішного працівника в сучасному світі. [1] Отже, хоч при запровадженні дистанційного графіку роботи обов'язки сторін і видозмінилися, та обсяг прав працівників залишається сталим; бажання контролювати сумлінність праці є раціональним, та не може бути реалізованим, якщо суперечить основоположним правам та свободам людини.

1. Bin Wang, Yukun Liu, Jing Qian, Sharon K. Parker Achieving Effective Remote Working during the COVID-19 Pandemic: A work design perspective. International Association of Applied Psychology. 2020. URL: <https://iaapjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/apps.12290>

2. Наньєва М. І. Співвідношення понять «дистанційна робота» і «надомна робота». *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 491–493.

Д. А. Заверуха

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ІНДУСТРІЇ 4.0 НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Європа перебуває на початку нової промислової революції, промислове виробництво вступає в нову фазу. Перша промислова революція почалася з парової машини, яка використовувала пар для механізації виробництва. Друга промислова революція вибухнула в Сполучених Штатах, ознаменувався значним електрифікацією виробництва і початком масового виробництва, що триває менше 80 років і використовує виробництво електроенергії і ременів для створення серійного виробництва. Третій цикл тривав менше 50 років. Четверта промислова революція відзначена появою кіберфізичних систем, майже кожен компонент яких підключений до Інтернету.

Сталий розвиток економіки обумовлено створенням заходів по впровадженню Індустрії 4.0, які можуть прискорити економічний розвиток, підвищити рівень доданої вартості за рахунок збільшення подорожчання виробничого споживання і конкурентоспроможності промисловості. Важливо підтримувати інвестиції в високотехнологічні галузі, створювати інноваційну інфраструктуру, підтримувати співпрацю між компаніями та організаціями, орієнтованими на науку і дослідження, стабілізувати якісну робочу силу в компаніях, підвищувати якість випускників шкіл, покращувати систему дуального освіти і бізнес-середовище [1–3].

Об'єднуючи всі технології, організаційні та комунікаційні форми в одну концепцію, створюється нова парадигма. Продукти з інтелектуальним атрибутом матимуть інформацію про процес їх виробництва і будуть зберігати всі важливі дані про самому виробництві, вимірах і специфікаціях на окремих етапах їх створення. Зміна парадигми торкнеться всіх сфер діяльності компанії. Протягом усього життєвого циклу продукту, від проектування до конфі-

гурації, планування, виробництва, експлуатації на місці і до утилізації, Індустрія 4.0 забезпечує облік індивідуальних критеріїв клієнта і продукту, а також зберігання, відстеження і повторне використання всіх відповідних даних. Згідно з концепцією Індустрії 4.0, люди, машини, ресурси і продукти спілкуються і взаємодіють один з одним. Все сприяє загальному нетворкінгу. Співробітникам необхідно буде перейти на нові види робіт, на які буде підвищений попит. У довгостроковій перспективі можна очікувати, що приблизно п'ята частина співробітників змінить роботу за межами тієї області, для якої вони були спочатку навчені. Нові можливості працевлаштування, що виникли в результаті впровадження автоматизації, вимагатимуть від співробітників нових навичок і здібностей, яких у них в даний час немає. Підвищення кваліфікації співробітників важливо у всіх галузях і сферах послуг, на всіх етапах ланцюжка створення вартості – від розробки до виробництва і продажів. Четверта наукова революція і Індустрія 4.0 торкається всіх аспектів життя людини. При цьому слід враховувати, що це торкнеться не тільки промисловості, ринку праці, системи освіти, а й стане звичайним явищем.

-
1. Сімахова А. О. Соціальні перспективи розвитку науки і цифрової економіки в Україні. *Соціальна Економіка*. Вип. 56. 2018. С. 216–221.
 2. Данніков О. В., Січкаренко К. О. Концептуальні засади цифровізації економіки України. *Інфраструктура ринку*. Вип. 17. 2018. С. 73–79.
 3. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

А. К. Занфір

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ЗВИЧАЮ НА ВРЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Сьогодні в Україні врегулювання цивільних відносин здійснюється не лише законодавчими актами але й іншими соціальними регуляторами впливу. До одного з таких регуляторів можна віднести звичай. Аналіз впливу звичаю на врегулювання цивільних відносин є необхідним для подальшої можливості його застосування.

Незначна увага українських юристів до проблеми застосування звичаєвого права як невід'ємної частини українського правової системи сьогодні є наслідком радянського соціалістичного підходу до права і закону. Проте, якщо ми вже кажемо про обрання Україною європейської моделі розвитку, то треба підкреслити, що одним з основних аспектів демократії є децентралізація всіх сфер суспільного життя [1, с. 202].

Стосовно цього Є.О. Харитонов зазначив, що в ст. 7 ЦК України вперше у вітчизняному законодавстві вказується на звичай як на джерело цивільного права і визначаються засади його застосування. Вчений залежно від характеру правового звичаю виокремив кілька його видів: міжнародні звичаї; звичаї внутрішньодержавні; звичаї, що ґрунтуються на звичаєвому праві; судовий звичай; звичай ділового обігу (обороту) та загальні принципи права [2, с. 13].

Погоджуємося із позицію Н. Є. Толкачової, котра стверджує, що основа обов'язкової сили правових звичаїв полягає в авторитеті державної влади [3, с. 11]. Справді, без підтримки, захисту з боку держави та впровадження звичаїв у норми законодавства України, звичаї не матимуть жодного впливу на суспільні правовідносини загалом, зокрема і цивільні відносини. Їх функція як соціального регулятора впливу нівелюється. Тому держава має активно впроваджувати у законодавчі акти звичаї та адаптовувати їх для врегулювання правовідносин. На думку І. В. Суханова, звичай, на відміну

від традиції, завжди дає детальний припис вчинку в конкретній ситуації і разом із тим не ставить вимог до духовних якостей людини [4, с. 8].

Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин [5]. Далекоглядною була думка О. Лейста який стверджував, що під звичаєвим правом можна розуміти самостійний історичний тип поряд з такими типами права, як станове право, формальне право, соціальне право [6].

М. В. Гримич зазначає, що при аналізі договірно-зобов'язальних відносин в українському традиційному суспільстві виявлено низку закономірностей. Для договірних і договірно-зобов'язальних відносин характерні такі спільні риси: 1) угода («умова») укладалася переважно усно, збільшення в другій половині XIX ст. числа письмових угод не применшило значення усної; 2) умова складалася в присутності свідків, причому в деяких місцевостях за свідків були не лише приватні особи, а й офіційні; 3) обов'язковим для більшості угод було її закріплення через могорич; 4) при розірванні угоди існували санкції проти винної сторони [7, с. 334].

При врегулюванні цивільних правовідносин звичай може застосовуватися у випадку відсутності норми для врегулювання таких відносин про що безпосередньо вказано у ч. 1 ст. 7 ЦК України, за якою цивільні відносини можуть врегулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Підтвердженням застосування звичаю як регулятора цивільних правовідносин є й те, що звичай в обов'язковому порядку повинен бути зазначений у відповідному документі. Сама специфіка врегулювання звичаєм цивільних правовідносин є в тому, що звичай не має чітких меж дії визначених часом чи стосовно кола осіб. Швидше на звичай мають вплив умови договору та норми права, оскільки саме першою чергою судом для захисту цивільних прав застосовуватиметься законодавчі норми та умови договору. Це в сукупності ускладнює процес застосування звичаю як регулятора цивільних правовідносин.

Звичай може застосовуватися і у відносинах, які врегульовані законодавством, головне, щоб звичай не суперечив законодавству або договору. Інша річ, що за наявності норми права, яка врегулює суспільні відносини, і звичаю судовий орган насамперед буде

керуватися нормою права та застосує саме її. Тому звичай має більше шансів бути застосованим саме тоді, коли суспільні відносини не врегульовані законодавством або договором. За юридичною силою звичай стоїть після актів законодавства та договору [8, с. 52].

Аналіз цивільного законодавства дав нам можливість зробити висновок, що вплив звичаю на цивільні відносини є досить загальним. Звичайно, звичаї нашого народу ідентифікують українців як націю та формально впливають на цивільні відносини. Проте досить багато елементів звичаїв ще залишилися поза увагою законодавців та не впроваджені у цивільне законодавство України.

1. Озель В. Звичай у системі права України. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2016. С. 201–205.

2. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент.: зі змінами та допов. станом на 26 берез. 2010 р. Є. О. / Харитонов та ін.; за заг. ред. Є. О. Харитонova та ін. К.: Правова єдність, 2010. 749 с.

3. Толкачова Н. Є. Методологічні засади визначення поняття звичаєвого права. *Науковий вісник Чернівецького університету*: збірник наук. праць. Вип. 427. 2007. С. 11–17.

4. Суханов И. В. Обычаи, традиции в преемственности поколений. М.: Политиздат, 1976. 215 с.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 28.09.2021).

6. Лейст О. Э. Сущность и исторические типы права. *Вест. Моск. ун-та. Серия 11. Право*. 1992. № 1. С. 34–38.

7. Гримич М. В. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX століття. К.: Арістей, 2006. 560 с.

8. Стрельникова І. Ю., Погорелов Є. В. Місце звичаю в сучасному праві України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Т. 23 (62). № 2. 2010. С. 52–56.

А. М. Зубко

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

У людському суспільстві завжди існує індивідуальна поведінка, яка не відповідає критерію співіснування. Особливо в наш час серед неповнолітніх спостерігається зростаюча тенденція упередженості, оскільки саме в цьому віці формуються особистість, характер та індивідуальні психологічні особливості. Сучасні соціально-економічні, політичні, соціальні, демографічні та інші зміни не сприяють формуванню гармонійної особистості. Девіантна поведінка неповнолітніх перешкоджає подальшій соціалізації особистості, перешкоджає інтеграції індивідів у суспільні відносини та системи стосунків та перешкоджає розвитку їх громадянства. Суть девіантної поведінки полягає в тому, що людина не дотримується вимог соціальних норм і вибирає поведінку, відмінну від норм у тій чи іншій ситуації, що призводить до порушення соціальної взаємодії. Крім того, девіантна поведінка неповнолітніх може з часом перерости у злочинну поведінку, завдаючи серйозної шкоди, їх оточенню та суспільству в цілому. В основі поведінкових відхилень лежать переважно конфлікти інтересів, конфлікти цінностей, відмінності в потребах, деформація засобів задоволення, помилки в освіті, життєві невдачі та неправильні оцінки. Тому вивчення чинників, що впливають на девіантну поведінку неповнолітніх, є сьогодні дуже актуальною темою.

Протягом 2020 року зареєстровано 335 кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми, що на 58 або на 14% менше, ніж за аналогічний період 2019 року. Із загальної кількості скоєних злочинів – 130 (-79) склали тяжкі та особливо тяжкі [1]. Більшість злочинів вчиняються колективно неповнолітніми. Це пов'язано з деякими психологічними факторами підлітків, такими як підвищена схильність до навіювання та наслідування, емоційна нестійкість, орієнтація на групу (стадо), переважання потреби

спілкування з однолітками та переоцінка важливості їх визнання та некритична оцінка своїх сильних та слабких сторін, тощо. Проблема відхилень у поведінці неповнолітніх привертала увагу як українських, так і зарубіжних дослідників, в різних галузях науки (Б. М. Алмазов, С. І. Болтівець, І. С. Булах, Л. С. Виготський, О. В. Змановська, І. С. Кон, Ю. А. Клейберг, Н. Ю. Максимова, О. С. Матвійчук, В. Ф. Моргун, О. С. Ніколенко, А. О. Реан, Л. Б. Шнейдер, Л. М. Вольнова, Д. І. Фельдштейн та ін.).

Спираючись на теоретичні підходи, Ю. А. Клейберг визначає такі групи чинників, що зумовлюють девіантну поведінку неповнолітніх [2]:

- Біологічні фактори проявляються як несприятливі фізіологічні або анатомічні характеристики організму дитини, що ускладнюють його соціальну адаптацію. Згідно з Є. В. Змановською [3], ця група факторів включає спадкові генетичні особливості (статеві відмінності, вік, фізичну підготовленість, витривалість, неврологічний стан та особливості типу, розвиток плоду) та психічні розлади (нервово-психічне здоров'я, психічні розлади та аномалії, наявність стресу або психоз ного характеру).

- До соціальних чинників відхилення особистої поведінки відносяться насильницький культ, встановлене в сучасній культурі, та лібералізація статевої моралі. У зв'язку з цим засоби масової інформації зіграли особливу роль, вони показують велику кількість фільмів, пісень тощо. Сцени з насильницькою та неетичною поведінкою, яка негативно впливає на духовний світ людини. Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, це створює модель девіантної поведінки, яка є моделлю для копіювання широкої верстви населення [4].

- Серед соціально-психологічних чинників девіантної поведінки людини слід перш за все вказати на особливість взаємодії такої особи з сім'єю, особливо на досвід спілкування з батьками в дитинстві. Сімейні умови – соціальний статус, професія та матеріальний рівень – значною мірою визначають життєвий шлях дитини, оскільки вплив сім'ї безпосередньо відчувається з дитинства. Це залежить від сімейної атмосфери, уявлення дитини про себе як особистість та моделі поведінки, яку він запозичить у своє доросле життя, тому що дитина запам'ятає не тільки хороші приклади по-

ведінки батьків, але й негативні приклади, які в деяких випадках призводять до крайнощів.

- У контексті індивідуально-психологічних чинників девіантну поведінку трактують як засіб досягнення значущої для особистості мети, як засіб психологічної розрядки, заміщення заблокованої потреби або ж як самоціль, засіб задоволення потреби в самореалізації і самоствердженні, компенсації почуття неповноцінності тощо. Також акцентують увагу на тривожності особистості, коли через переживання тривоги, небезпеки в міжособистісних стосунках особистість виявляє агресивну поведінку як психологічний механізм захисту. Говорять також про спадкову (генетичну) обтяженість, коли, зокрема, в батьків, схильних до адитивної поведінки, народжуються діти з високим рівнем толерантності, іншими словами, відсутністю опору до психоактивних речовин через порушення функціонування гормональних і ферментативних механізмів, що відповідають за нормальний обмін речовин.

Серед усіх індивідуально-психологічних чинників, на думку більшості дослідників цієї теми дійшли до таких висновків, що у становленні і розвитку девіантної поведінки особливо велику роль відіграють особливості локусу контролю і рівень самоповаги особистості, що актуалізуються в підлітковому віці.

Відповідно до теорії девіантної поведінки, поведінку, що відхиляється від загальноприйнятих норм, можна розглядати як засіб підвищення самоповаги і психологічного самозахисту. Адже кожна людина прагне до позитивного Я-образу, відповідно низька самоповага переживається як психотравмуючий стан, якого особистість хоче позбутися. Це спонукає особистість до вчинків, у яких вона прагне підвищити рівень самоповаги, долаючи виявлені недоліки [5].

Отже, девіантна поведінка особистості є вкрай складною формою поведінки соціальної особистості, яка визначається цілою низкою взаємопов'язаних факторів, зокрема біологічними, соціальними, соціально-психологічними та індивідуально-психологічними (внутрішньоособистісними).

З метою розроблення заходів та технологій запобігання девіантної поведінки неповнолітніх потрібно зважати насамперед на індивідуально-психологічні якості неповнолітнього, його мотиви та

ціннісні орієнтири, когнітивну та емоційну сфери, враховувати вплив зовнішніх умов тощо.

-
1. Аналіз стану злочинності. URL: <http://ssd.dn.gov.ua/analiz-stanu-zlochinnosti-bezdoglyadnosti-inshih-negativnih-proyaviv-sered-ditej-za-2020-rik/>
 2. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения: учебное пособие для вузов. М.: Юрайт, 2001. 160 с.
 3. Змановская Е. В. Девиантология: (психология отклоняющегося поведения): учеб. пособие для студентов вузов. М.: Академия, 2003. 288 с.
 4. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. СПб.: Питер Ком, 1998. 608 с.
 5. Індивідуально-психологічні чинники девіантної поведінки особистості. URL: <https://studfile.net/preview/7261838/page:4/>

А. М. Зубко,
А. В. Захожий
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Статтею 1 Закону України «Про Національну поліцію» визначено Національну поліцію України як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. У своїй правоохоронній діяльності Національна поліція використовує ряд засобів, серед яких чільне місце посідає адміністративна відповідальність.

Комзюк А. визначає адміністративну відповідальність як застосування до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення певні заходи примусу. Адміністративні стягнення мають наслідки для майна, моралі, особистого чи іншого майна цих осіб, а також санкціоновані органами чи посадовими особами з таких причин накладають: у порядку, встановленому адміністративним законодавством [2, с. 7].

У свою чергу І. Голосніченко вважає, що адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, яка являє собою низку адміністративних правовідносин, пов'язаних із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, які здійснюють адміністративні порушення відповідну адміністративну відповідальність [3, с. 430–431]. Як бачимо, деякі вчені розуміють адміністративну відповідальність як накладення адміністративних стягнень, тоді як інші вчені пов'язують її з низкою правовідносин, пов'язаних із застосуванням цих санкцій уповноваженими органами. Тому звертаємось до положень чинного законодавства. Фактично, у чинному законодавстві немає юридичного визначення поняття «адміністративної відповідальності», а всі визначення зазвичай подаються у наукових виданнях і мають дослідницький характер.

У юридичній літературі можливо зустріти таке визначення:

– адміністративна відповідальність – це застосування до правопорушника заходів примусу (Л. В. Коваль, Ю. П. Битяк, В. В. Зуй та інші);

– адміністративна відповідальність – це визначення обмежень майнових, а також особистих благ і інтересів за здійснення адміністративних правопорушень (Є. В. Додін);

– адміністративна відповідальність – це сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням до суб'єкта проступку адміністративних стягнень (І. П. Голосніченко та інші) [4].

Так, згідно з положеннями пункту 22 частини 1 статті 92 Конституції України, адміністративну відповідальність слід визначати як один із основних видів юридичної відповідальності в Україні. Вона є наслідком невиконання чи неналежного виконання суб'єктом правовідносин норм законодавства, що тягне невідворотне реагування держави. Така відповідальність встановлюється виключно законами України [5].

Аналізуючи положення статті 23 Кодексу України про Адміністративні Правопорушення (далі – КУпАП) – ключового кодифікованого нормативно-правового акта в галузі адміністративного права, робимо висновок про опосередковане визначення змісту адміністративної відповідальності як міри, яка застосовується з метою виховання особи, в дусі додержання законів України, поваги до правил співіснування, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Наведене повною мірою підкреслює правильність твердження про відсутність чіткого визначення адміністративної відповідальності із прямим посиланням на конкретний нормативно-правовий акт. Щоб розкрити зміст досліджуваних термінів, необхідно проаналізувати ознаки адміністративної відповідальності:

1) адміністративна відповідальність може бути застосована лише у разі адміністративних правопорушень;

2) адміністративна відповідальність полягає у застосування адміністративного стягнення щодо правопорушника передбачені статтею 24 КУпАП;

3) метою адміністративної відповідальності є: навчити людину дотримуватись закону та поважати дух правил співіснування в суспільстві та запобігати новим правопорушенням;

4) право притягувати до адміністративної відповідальності надано багатьом суб'єктам, включаючи адміністративні органи, органи місцевого самоврядування, суди, національну поліцію тощо;

5) законодавство передбачає спеціальні процедури для притягнення до адміністративної відповідальності (складання протоколу, збір та оцінка доказів, винесення постанов тощо).

Резюмуючи, можна надати наступне визначення адміністративної відповідальності як «передбачене законодавством, примусове, із додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом заходів впливу до осіб, які вчинили адміністративні проступки».

1. Про Національну поліцію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

2. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. А. Т. Комзюка. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 99 с.

3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юрид. думка, 2004. 584.

4. Адміністративна відповідальність. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm-vidpov/images/name_book.png.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України у редакції від 03.07.2019. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

ОПОСЕРЕДКОВАНЕ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Сучасне суспільство досить сильно відзначається своєю ви-нахідливістю, у тому числі у вчиненні кримінальних правопору-шень, адже, з метою уникнення відповідальності за вчинене проти-правне діяння, суб'єкти кримінального правопорушення можуть вдаватися до такого кроку як опосередковане виконання. Тобто особа, яка є безпосереднім виконавцем, залучає до правопорушення особу, яка в силу віку чи неосудності не може бути суб'єктом кри-мінального правопорушення. У зв'язку з цим, варто виокремити окремі види опосередкованого виконання, а саме: перший вид – фізичні особи, які не підлягають кримінальній відповідальності (використовуються як знаряддя); другий вид – тварини, які здатні нашкодити життю чи здоров'ю іншої особи; третій вид – фізичні особи, які не підлягають відповідальності як виконавці, оскільки діють невинно (введені в оману щодо дійсного характеру їх діяння).

До першого виду опосередкованих виконавців належать: особи, які не досягли віку кримінальної відповідальності (малолітні); неосудні (особи, які не можуть усвідомлювати протиправність своїх дій або ж бездіяльності у зв'язку з хронічними або тимчасо-вими психічними розладами) (ч. 2 ст. 19) [1].

До третього виду належать: діяльність від імені юридичних осіб; використання помилки іншої особи, яка через свою необереж-ність сприяла виконанню кримінального правопорушення; особи, які виконують ті чи інші злочинні розпорядження під впливом фі-зичного чи морального примусу.

Хочемо також зазначити, що використання осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності (малолітніх), а також неосудних вважається обтяжуючою обставиною (п. 9 ч. 1 с. 67 КК).

Вищезазначені особи вважаються знаряддям («особливим» знаряддям) або ж засобом вчинення кримінального правопорушення. Саме ця класифікація опосередкованих виконавців викликає протистояння у наукових колах.

Саме тому вважаємо доцільним у подальшому розгляді нашого питання звертатися до робіт науковців, а саме І. Гонтаря, А. Артюнова та О. Кваші. Ознайомившись з позицією І. Гонтаря можна виокремити наступне: визначення в кримінально-правовій теорії та кримінальному законодавстві неосудного чи малолітнього як засобу чи знаряддя є недоцільним і, більше того, це викривляє статус особи як окремого індивіда суспільства [2, с. 19]. Також досить поширеною є позиція, за якої правовий статус людини, яку використали задля вчинення правопорушення не визначається, що, на нашу думку, є найбільш доцільним. Адже виходячи з кримінально-правової теорії, а саме: визначення поняття знаряддя, то можна чітко сказати, що це об'єкт матеріального світу, який можна використати з метою заподіяння шкоди іншій особі. Більше того, класифікація осіб як знаряддя, тобто річчі, що була задіяна в скоєні кримінального правопорушення, поклало б початок таким наслідкам: особа, яка була задіяна в правопорушенні, повинна бути конфіскована як речовий доказ. Відповідно тут спостерігається велика прогалина у ідентифікації неосудних та малолітніх, як таких, що брали участь у скоєні кримінального правопорушення.

Наступне, що варто зазначити, – це різниця наукових поглядів безпосередньо щодо того, яку особу та в яких випадках можна вважати опосередкованим виконавцем. Наприклад, А. Артюнов дотримується наступної позиції: індивід може бути визнаний злочинцем, лише за умови, що він сам буде брати безпосередню участь у скоєнні правопорушення лише за умови використання осіб неосудних чи малолітніх [3, с. 4].

Протилежну думку висловлює О. Кваша, стверджуючи, що опосередкований виконавець ще може бути й співучасником, тобто якщо кілька осіб домовилися про скоєння того чи іншого правопорушення, а згодом один з них залучає до справи іншу (неосудну) людину, то фактично у правопорушенні бере участь дві людини, однак суб'єктом кримінального правопорушення є лише одна людина [4, с. 338].

Отже, розглянувши питання опосередкованого виконання кримінальних правопорушень, можна відзначити кілька моментів. Перший з яких, це те, що не зважаючи на постійну еволюцію у сфері кримінально-правової теорії та кримінального законодавства, ще досі виникають питання щодо того, як правильно все ж визначити правовий статус осіб, що виступають як засоби вчинення правопорушення. Адже саме це питання викликає резонанс у наукових колах та суспільстві. На останок хотілося наголосити, що визначення у кримінально-правовій теорії та кримінальному законодавстві неосудної чи малолітньої особи як засобу чи знаряддя є недоцільним і спотворює статус особи як окремого індивіда суспільства. Крім того, на сьогодні правовий статус особи, яку використали під час вчинення кримінального правопорушення не визначається. Адже якщо класифікувати її як річ, то виникне дуже багато запитань не лише в плані вульгаризації індивіда як члена суспільства, а й питання недосконалості вітчизняного законодавства.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III (редакція станом на 16.09.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Гонтарь И. Посредственное исполнение: теория и проблемы судебной практики. *Уголовное право*. 2004. № 2. С. 18–20.

3. Арутюнов А. Проблемы ответственности соучастников преступления. *Уголовное право*. 2001. № 3. С. 3–5.

4. Кваша О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність: монографія / НАН України; Ін-т держ. і права ім. В. Корецького. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. Дідоренка, 2013. 560 с.

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Поняття «вина» в кримінальному праві України відображає внутрішню сутність кримінально-протиправного діяння (як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення). Дане поняття стосується тих внутрішніх процесів, що відбуваються у психіці особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння, тому метою дослідження є розкриття змісту та значення вини, як правової категорії, на сучасному етапі розвитку кримінального права України.

Відповідно до ст. 23 Кримінального кодексу України (далі – КК України), виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [1]. Крім того, у статтях 24 і 25 КК України закріплено форми і види вини.

У ст. 62 Конституції України закріплені важливі принципи: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [2]. Тому особа може підлягати кримінальній відповідальності лише тоді, коли буде доведено її вину у вчиненні кримінального правопорушення. Конституційне положення знайшло своє втілення в ч. 2 ст. 2 КК України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [1].

Науковці виокремлюють також передумови вини. Так, вичерпним видається підхід Р. В. Вереші, що зазначає такі умови вини (на основі думки австралійського науковця Т. Ритллера): «Біологічна» – суб'єкт протиправного діяння належав до кола осіб, які за законом можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності;

«Психологічна умова» – зміст вини складає внутрішнє психічне ставлення суб'єкта до діяння; «Нормативна умова» – скоєне діяння відповідає складу кримінального правопорушення [3, с. 119].

Також, Р.В. Вереша вказує, що вина може мати юридичне значення і передбачати для особи правові наслідки лише тоді, коли вона доведена і визнана у встановленому законом порядку [4, с. 58].

Окрім вищезгаданих законодавчих актів, Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 17 передбачає положення, що вину має бути доведено у порядку, передбаченому КПК України і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [5].

Важливим є те, що особа стає «винуватою» в момент вчинення кримінального правопорушення, оскільки винуватість – це реальний факт в об'єктивній дійсності (не оціночна категорія, бо існує незалежно від її пізнання та встановлення). Тобто, вина особи встановлюється виключно під час (на момент) вчинення кримінального правопорушення. Але, особу може бути «визнано винуватою» лише тоді, коли об'єктивний факт винуватості встановлено судом. Отож, особа стає винуватою – у момент вчинення правопорушення, а визнається винуватою – коли встановлено факт винуватості.

Як вже було зазначено, законодавець у кримінальному законі розглядає вину з точки зору психологічної категорії. Проте, вважаємо доцільною позицію Г.А. Злобина, стосовно того, що, також вину варто розглядати, і як соціальну категорію. В процесі вчинення будь-якого кримінального правопорушення, особа посягає на певні суспільні блага (завдає шкоду об'єктам кримінально-правової охорони), тим самим нехтуючи вимогами і порушуючи інтереси всього суспільства [6, с. 92].

Виходячи з вищевказаного, можна дати характеристику значенню вини у кримінальному праві. В. І. Борисов зазначає, що вона: виступає єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення; дозволяє відмежувати кримінально-протиправну поведінку від іншої; впливає на кваліфікацію кримінальних правопорушень; визначає ступінь суспільної небезпечності діяння та особи, яка його вчинила (має значення для індиві-

дуалізації покарання); впливає на можливість звільнення від кримінальної відповідальності і покарання [7, с. 281].

Отже, вина є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, оскільки визначає саму наявність суб'єктивної сторони і, значною мірою, її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад кримінального правопорушення.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

3. Вереша Р. В. Поняття та зміст вини в межах об'єктивної кримінально-правової концепції. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. С. 119–124.

4. Вереша Р. В. Принцип вини у кримінальному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. С. 55–63.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

6. Злобин Г. А. Описание субъективной стороны преступления в законе. *СГП*. 1971. № 1. С. 91–96.

7. Борисов В. І. Вина у кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2. С. 280–281.

СВОБОДА ДОГОВОРУ ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАД ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Принцип свободи договору як одна з основних та однозначно актуальних засад, передбачених ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Ця засада є виразником диспозитивної спрямованості втілених у ньому правових норм, походить від вільного волевиявлення суб'єктів, що є принциповим для цивільного обороту [1].

Варто зазначити, що законодавець неодноразово наголошує на свободі договору у ст. 627 ЦК України та ст. 6 ЦК України, в яких легально описано те, що сторони мають право укласти договір не передбачений цивільним законодавством України, мають змогу врегулювати у передбаченому законом договорі свої відносини, не врегульовані ним, а також можуть відступити від положень закону і врегулювати свої відносини на власний розсуд, не порушуючи норм українського законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1].

Якщо розширено розглядати поняття «договору», він є юридичним фактом, здатним породжувати виникнення цивільних прав і обов'язків. Як відомо, цивільні права та обов'язки виникають у силу різноманітних підстав, серед яких договір посідає особливе місце. Юридичні факти в цивільному праві класифікуються за різноманітними ознаками. Так, за проявом волі чи її відсутності вони поділяються на юридичні дії та юридичні події. У свою чергу, юридичні дії поділяються на правомірні та неправомірні дії як фізичних, так і юридичних осіб. У даному разі договір є правомірною волевою дією особи. Саме договір є найпоширенішою підставою виникнення цивільних прав та обов'язків, що, власне, підтверджується також змістом ч. 2 ст. 11 ЦК України, в якій договори та інші правочини передують іншим підставам, перерахованим у цій статті [2].

Згідно з ч. 1 ст. 627 ЦК України свобода договору проявляється в тому, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [1].

Отже можна чітко виділити такі основні ознаки, що дають змогу всебічно розкрити поняття «свободи договору» як однієї із найвагоміших засад цивільного законодавства України:

Першою ознакою є можливість вступу в договірні відносини на основі внутрішнього волевиявлення їх потенційного суб'єкта, тобто сторони договору. В основі такого волевиявлення повинна бути юридично неушкоджена автономна воля сторони, яка полягає в її бажанні до настання правових наслідків, що можуть бути досягнуті шляхом вступу у відповідні договірні відносини. Для кращого розуміння цієї ознаки, ми визначимо поняття «воля». Вона є об'єктом досліджень не лише юристів, а й психологів, що цілком зрозуміло. Так, на думку вчених-психологів, ознаками волі, по-перше, є усвідомлений особою характер дії, по-друге, здатність людини коригувати свої дії, по-третє, наявність активності у подоланні труднощів. З наведеного можна зробити насамперед висновок, корисний з теоретичної і практичної точки зору для цивілістичної науки, про те, що воля є суб'єктивним проявом ставлення особи до своїх дій або, у нашому випадку, – до дій, спрямованих на укладення договору для досягнення відповідної юридичної мети. Оскільки ж договором є правочин двох і більше осіб, то цілком закономірною є умова: щоб відбувся взаємний збіг їх волі, необхідний їх адекватний зовнішній прояв у конкретних діях, виражених у юридичній формі [2].

Другим положенням характеристики «свободи договору» є добровільний характер його укладення та базування лише на взаємній вільній згоді його рівноправних сторін. Поняття «добровільність» невіддільне від поняття «свобода волі». Інакше кажучи, «добровільність» як психологічна складова поведінки припускає знаходження людини на момент свідомого вчинення нею відповідної дії (бездіяльності) у стані свободи від зовнішнього примусу. Індивід завжди обирає той чи інший варіант своєї конкретної поведінки з певної їх множини, яка чисельно може бути і відносно великою, і достатньо обмеженою. «Але він, інколи, і не має можливості вибору в силу зовнішнього примусу, природних або соціаль-

них обставин. Свобода і несвобода певним чином поєднуються в його житті»[3].

Третьою ознакою є забезпечення сутності договору як домовленості сторін та свободи їхнього волевиявлення від диктату трьох осіб, зокрема органів публічної влади.

По-четверте, змога свободи вибору контрагента проявляється у праві особи самостійно визначити з ким вступати у договірні відносини, керуючись виключно власним досвідом та міркуваннями.

Не менш важливою ознакою є право вільного вибору виду договору, що надає сторонам можливість обрати прямо передбачений актом цивільного законодавства вид договору, укласти змішаний договір із елементами різних договорів або договір, не передбачений Цивільним законодавством України.

Визначальним критерієм, виходячи з якого здійснюється вільний вибір виду майбутнього договору, є юридична мета сторін, тобто їхнє спільне бажання до настання певних наслідків від укладення договору [4].

Підсумовуючи можна сказати, що свобода договору в цивільному праві України означає недоторкану можливість сторін, що вступають у цивільно-правові відносини, на основі взаємного узгодженого волевиявлення вільно укладати договір, обирати його вид та спосіб укладення, а також визначати зміст такого договору. Варто зазначити, що вона має відносний характер, який виявляється у наявності певного роду обмежень, зумовлених інтересами суспільства (абстрактного кола учасників цивільних відносин), однієї зі сторін чи третьої особи або узгоджених самими сторонами договору. Такі обмеження договірної свободи окреслено на втілення загальних принципів цивільного права – справедливості, розумності та добросовісності.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini.htm.

2. Цивільне право України. Особлива частина. Дзера О.В. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/73101-1-ponyattya-tsilvno-pravovogo-dogovoru-ta-yogo-yuridichn-oznaki.html>.

3. Скворцов Л. В. Культура самосознания: Человек в поисках истины своего бытия. Е. М., 1989. 319 с.

4. Цивільне право України. Т. 2. Підручник. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/2202..pdf>.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Головним джерелом стабільності та економічної безпеки держави є знання та можливості кожної людини, створення сприятливих умов для зростання компетентності та всебічного розвитку особистості. У широкому сенсі вплив культури на економіку слід розуміти як соціальну укоріненість всього економічного (тобто культурну укоріненість економіки), у вузькому сенсі – як відповідність існуючої моделі економічного розвитку типу і характеру домінуючої економічної культури [1].

Економічна культура особистості – це економіко-фінансової грамотність помножена на психологічні якості людини, завдяки чому людина здатна діяти в соціально-економічному просторі. Цю залежність може виразити таким чином: «потреби-діяльність-результат». Під потребами слід розуміти матеріальні блага, яку особистість бажає мати, «діяльність» характеризує, що особистість буде робити для досягнення мети, «результат» показує, ким особистості необхідно бути, для того щоб мати бажані матеріальні блага.

Такий спосіб працює лише тоді, коли у особистості сформована економіко-соціальна культура, яка включає в себе не менше як 25% економічних знань і не менше 50% відсотків психологічних якостей, які відповідають вимогам того сектору соціально – економічного простору, до якого себе відносить особистість.

Тому економічна культура особистості формується в процесі соціалізації через механізми інтеріоризації цінностей соціально-економічного простору життєдіяльності. Соціально-економічний простір пропонується розглядати за способом отримання особистістю фінансового ресурсу (прибутку) для задоволення своїх матеріальних потреб.

Перший сегмент, де особистість є найманим працівником і його прибуток – заробітна платня. Другий сегмент, де особистість

працює на себе і створює прибуток від своєї професійної діяльності. Третій сегмент, де особистість виступає організатором бізнесу і отримує прибуток від функціонування свого бізнесу. Четвертий сегмент, де особистість є інвестором і створює свій прибуток за рахунок вкладання коштів в різноманітні проекти.

Соціальні умови життя і особисті якості значною мірою впливають на вибір особистості в якому із секторів створювати прибуток. Різні сегменти соціально-економічного простору – це можливість вибору різних шляхів, методів одержання прибутку, а також стратегії поведінки, вони вимагають від особистості різної економічної культури. В теперішній час кожна особистість повинна сформувати таку економічну культуру, яка б допомогла їй бути фінансово незалежною від різних життєвих обставин. Потрібно, щоб гроші працювали на особистість, а не особистість за гроші для фінансової свободи.

Отже, економічна культура особистості, яка формується в процесі економічної соціалізації, це психолого-економічні якості особистості, які є носіями нормативної моделі економічного типу людини, і ці якості особистості – це не просто економічні знання, економіко-фінансова грамотність та інші навички, а, перш за все, особистісні якості, завдяки яким людина здатна діяти в економічному просторі. Чим вищі рівні економічної культури та технологічної незалежності, чим ефективніша організаційна структура та вищий рівень кваліфікації персоналу; чим вища правова захищеність, тим вищий рівень економічної безпеки, і навпаки. Можна сказати про те, що особливість економічної культури полягає в тому, що як регулятор зв'язку економічної свідомості та економічного мислення вона значно більше, ніж будь яка інша, орієнтована на управління економічною поведінкою людей.

1. Рижиков В. С. Економічна культура: історичний аспект, аналіз та перспективи розвитку в умовах становлення економічних відносин ринкового типу. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 52–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_1_8.

ОЛІГАРХІЯ В УКРАЇНІ: ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ

Українська держава має багато внутрішніх проблем. До них належать корупція, низька економіка, наявність багатьох прогалин у законодавстві, несправедливе правосуддя, низький рівень життя населення, не розвинена правова культура. Всі ці проблеми гальмують розвиток України, та є загрозовими чинниками зникнення нашої держави на карті світу. Проте найважливішою проблемою, яка є джерелом вищенаведених проблем, є олігархія.

Протягом 90-х років минулого століття із колишнього криміналітету сформувався клас впливових бізнесменів, які володіють багатьма галузями економіки України, і є монополістами на ринку. Ці особи, завдяки своїм статкам мають значні інструменти впливу на суспільство (володіють засобами масової інформації) та державу (мають «ручні» політичні партії та «своїх» людей в органах державної влади, які лобіюють їхні інтереси). Їхній вплив настільки великий, що:

- у парламенті відсутні політичні партії, які якимось чином не пов'язані з олігархами
- в Уряді більшість міністрів, які колись так чи інакше працювали на олігархів
- останні Президенти України є олігархами, або людьми, які пов'язані з ними

Їхнє монопольне становище на ринку, дозволяє їм формувати ціни на комунальні тарифи, тим самим доводячи населення до зубожіння, а економіку – до кризи.

Задля того аби викоринити таке негативне явище, як олігархія, держава повинна провести ряд важливих реформ. Ці заходи мають бути спрямовані на усунення проблем у певних сферах суспільного життя, оскільки ці проблеми є фундаментом, на якому стоїть олігархічний режим. До основних реформ варто віднести:

1) *створення антимонопольного законодавства*. Це законодавство передбачатиме обов'язковий продаж монополістом $\frac{1}{4}$ акцій своєї компанії державі протягом місяця з дня виявлення антимонопольним комітетом монопольного становища цієї компанії на ринку. У випадку не виконання власником таких дій протягом встановленого строку, ця частка підлягатиме примусовому вилученню на користь держави. Держава, у свою чергу, повинна потім продати цю частку на аукціоні іншій особі;

2) *прийняття закону про ЗМІ*. Бізнесмен, або компанія які володіють двома або більше засобами масової інформації, повинні, протягом місяця з дня прийняття такого закону, продати решту ЗМІ державі, так щоб у них був тільки один із цих засобів. У випадку не виконання цих дій олігархом, протягом встановленого строку усі його засоби масової інформації примусово переходять у власність держави. Держава у свою чергу потім повинна продати на аукціоні всі ці ЗМІ третім особам. Більше того, таким законом будуть встановлені вимоги до володіння новинними ЗМІ. Згідно із цим законом у новинне ЗМІ повинно бути акціонерним товариством у якому будуть різні нічим не пов'язані між собою власники. Кожен акціонер може володіти часткою не більше 25%. У випадку виявлення обставин, коли особи пов'язані між собою певними частками такої новинної компанії, один з них зобов'язаний продати свою частку державі, яка потім на аукціоні продасть ту частку іншій особі;

3) *прийняття закону про стратегічні підприємства*. До стратегічних підприємств належать: підприємства з видобутку вугілля, нафти, газу та інших корисних копалин; металургійні підприємства; нафтопереробні підприємства; теплоелектростанції, гідроелектростанції та енергетичні компанії. Згідно із цим законом 60% акцій кожного з цих підприємств протягом місяця з дня прийняття цього закону мають бути продані державі. У випадку не виконання власником, або власниками таких дій протягом встановленого строку, 100% акцій цих підприємств примусово переходять у державну власність;

4) *накладення податку на розкіш*. Перелік товарів, які належать до предметів розкоші, встановлений Кабінетом Міністрів. Єдине що у цьому переліку немає дорогих вілл, гелікоптерів та

приватних літаків, які теж повинні підлягати такому податку [1]. Податок повинен складати 25% від вартості кожного оподаткованого об'єкта. Після прийняття відповідного закону має бути проведений аудит осіб, які володіють таким майном. Бізнесмени, які мають таке майно повинні подати декларацію про володіння предметами розкоші. У випадку не подання такої декларації або подання неправдивих відомостей до цієї декларації особою, яка володіє таким майном, то така особа повинна сплатити штраф у вартості 50% кожного такого майна, або прихованого такого майна;

5) *створення антикорупційного законодавства*. Необхідно внести зміни до кримінального кодексу, які передбачатимуть відповідальність за вчинення посадовою особою корупційних діянь. Відповідальність за такі діяння полягатиме у позбавленні права займати державну посаду або бути держслужбовцем на строк до 3 років, та у виплаті штрафу у розмірі від 7000 до 25 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або позбавленням волі на строк до 3 років. У випадку вчинення таких діянь посадовою особою повторно передбачатиметься позбавлення права займати державну посаду або бути держслужбовцем пожиттєво, і також штраф у розмірі від 25 000 до 100 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або позбавлення волі строком від 3 до 8 років. Олігархії вигідно підкупляти високопосадовців задля своїх економічних або політичних інтересів. Подолання корупції зумовить втрату олігархами впливу на державні органи;

б) *створення антиофшорного законодавства*. У випадку виявлення у бізнесмена офшорної компанії, або активів у офшорах – діяльність такої компанії в Україні забороняється, а активи, які надходять в Україну заморожуються. Протягом місяця, з дня виявлення офшорів, бізнесмен зобов'язаний ліквідувати таку компанію за кордоном і зареєструвати її в Україні. У разі не вчинення олігархом відповідних дій, він повинен сплатити штраф у розмірі від 100 000 до 500 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

7) *порушення кримінальних справ проти олігархів*. Оскільки більшість олігархів одержали свої статки та підприємства незаконним шляхом (бандитизм, шахрайство, вимагання, підкуп високопосадовців, фінансові спекуляції, вбивства невинних людей), то проти

них потрібно порушити кримінальні справи. Це дуже важливий етап у боротьбі з олігархією, бо перебування таких людей на волі становить небезпеку для суспільства та держави;

Всі ці реформи є надзвичайно важливими для подолання такого негативного явища, як олігархія.

Отже, подолання олігархії – це складний та довготривалий процес. Він включає в себе проведення ряду важливих реформ, до яких належать: створення антимонопольного законодавства, прийняття закону про ЗМІ, прийняття закону про стратегічні підприємства, накладення податку на розкіш, створення антикорупційного законодавства, створення антиофшорного законодавства та порушення кримінальних справ проти олігархів. Від того настільки швидко будуть проведені ці реформи, залежить доля Української держави. Адже олігархія – це ракова пухлина, яку необхідно швидко позбутися.

1. Перелік товарів, які належать до предметів розкоші: додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 746 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/79611655>

Ю. В. Карпенко

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СМАРТ-КОНТРАКТ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

Активне впровадження конструкції смарт-контракту зумовлене стрімким розвитком новітніх технологій, що своєю чергою покликане сприяти належній взаємодії між учасниками цивільного обігу. Станом на сьогодні смарт-контракти ще не набули широкомасштабного використання в українському суспільстві. Крім того, цей договір взагалі залишився поза увагою нормотворця.

Оскільки тематика смарт-контрактів є малодослідженою, постає безліч питань, які потребують з'ясування, у тому числі стосовно необхідності регламентації відносин, які виникають на підставі застосування цієї конструкції. Передусім варто розкрити понятійний апарат, правову природу смарт-контракту, а також визначити доцільність віднесення цієї конструкції до різновиду договору, за допомогою якого дії особи можуть бути спрямовані на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

Термін «смарт-контракт» вперше знайшов своє відображення у праці американського вченого Ніка Сабо, яка була опублікована в 1994 році. У цій праці наголошувалося, що смарт-контракт – це комп'ютеризований транзакційний протокол, який виконує умови договору [1].

Сьогодні багато вчених пропонують своє розуміння поняття смарт-контракту, наприклад І. А. Савельєв визначає смарт-контракт як договір, що існує в формі програмного коду, який імплементовано на відповідній платформі, чим забезпечується автономність і самовиконання умов такого договору у разі настання заздалегідь визначених у ньому умов [2]. Натомість О. А. Баранов у своєму науковому доробку стверджує, що смарт-контракт – це інноваційна форма контрактів, укладення, виконання та припинення яких відбувається з використанням мережевих комп'ютерних програмних та/або програмно-апаратних засобів [3, с. 39].

Смарт-контракт як правове явище є неоднозначним з точки зору правової природи. Конструкцію смарт-контрактів пропонують розглядати в таких аспектах як: самостійний вид договору, несамо-стійну договірну конструкцію, форму договору, доказ, який підтверджує факт укладення договору в усній формі.

Позиція щодо самостійності смарт-контракту є панівною у цивілістичній доктрині. Проте й досі серед наукової спільноти не досягнуто консенсусу стосовно того, до якого ж виду договору варто віднести смарт-контракт. Деякими дослідниками відстоюється позиція, що смарт-контракт належить до несамо-стійних договірних конструкцій, для яких притаманні визначені на законодавчому рівні особливості укладання та правові наслідки будь-якого цивільно-правового договору [4].

Поширеною серед дослідників є позиція щодо визнання смарт-контракту як особливої форми договору. Так, на переконання О. Є. Богданової, смарт-контракт є різновидом письмової (електронної) форми договору, особливість якої полягає в тому, що воля суб'єкта виражається за допомогою спеціальних технічних засобів у вигляді програмного коду. При цьому волевиявлення на укладання договору одночасно означає й волевиявлення на його виконання при настанні визначених умовами договору обставин [5, с. 114]. Такої ж позиції дотримується І. О. Митрофанова, яка вважає, що оскільки письмова форма договорів охоплює електронні документи, а електронним документом визнається інформація, підготована, відправлена, отримана чи збережена за допомогою електронних, магнітних, оптичних чи аналогічних засобів, і при цьому програмний код є нічим іншим, як інформацією, то логічно прирівняти смарт-контракт до письмової форми договору [6, с. 24].

Проте деякі дослідники в своїх працях взагалі не визнають конструкцію смарт-контрактів як вид чи форму договору. Свою позицію вони аргументують тим, що смарт-контракт має своєю основою програмний код, який може застосовуватися виключно як об'єктивний доказ досягнення сторонами юридично чинного правочину, укладеного в усній формі за допомогою конклюдентних дій, і саме тому його аж ніяк не можна прирівнювати до класичного цивільно-правового договору, який повинен відповідати нормам чинного законодавства та жодним чином не може ґрунтуватися лише на програмному коді.

На основі проведеного аналізу доктринальних підходів щодо розуміння сутності та правової природи смарт-контрактів, хочемо солідаризуватися з точкою зору тих науковців, які вважають, що цю конструкцію слід розглядати як особливу форму договору. На сьогодні законодавче визначення смарт-контракту можна знайти лише у деяких прийнятих нормативних актах, зокрема Республіки Білорусь та у законодавстві деяких штатів США. В Україні, на жаль, не було зроблено спроби надати визначення поняттю смарт-контрактів навіть на рівні законопроектів. Таким чином, доцільним та актуальним залишається питання подальшого дослідження та законодавчого регулювання цієї конструкції.

1. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. 1996. URL: http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html

2. Савельев И. А. Договорное право 2.0: «умные» контракты как начало конца классического договорного права. *Вестник гражданского права*. 2016. № 3. С. 32–60. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26468044>

3. Баранов О. А. Интернет речей (IoT): правові проблеми застосування розумних контрактів. *Інформація і право*. 2017. № 4 (23). С. 26–40. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/5_7.pdf

4. Ефимова Л. Г., Сизимова О. Б. Правовая природа смарт-контракта. *Банковское право*. 2019. № 1. С. 23–30.

5. Богданова Е. Е. Проблемы применения смарт-контрактов в сделках с виртуальным имуществом. *Lex russica*. 2019. № 7 (152). С. 108–118.

6. Митрофанова И. А. Законодательное регулирование «умных» контрактов: проблемы и перспективы развития. *Правовая парадигма*. 2018. № 4 (17). С. 22–28.

Ю. В. Карпенко,

Д. Є. Басараб

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Усвідомлення на державному рівні позиції щодо важливості існування та досконалого функціонування інституту приватного обвинувачення у процесі побудови правової держави та громадського суспільства виступає необхідною умовою ефективності проведення реформування в сфері кримінального судочинства. З прийняттям у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) суттєвих змін набув інститут кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Оновлений кодекс змінив підхід до інститутів кримінального процесу та по новому регламентував його процедуру.

Відповідно до ст. 477 Кримінально процесуального кодексу України кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є обвинувачення, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень. На думку А. Ю. Козленка, приватне обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого в кримінальному законодавстві та кримінальне переслідування, яке висунуте за заявою потерпілого або його законного представника і реалізується в рамках спеціальної правової процедури [1, с. 105].

Прокурор, слідчий в межах своїх повноважень зобов'язані розпочати досудове розслідування, але виключно за умови подання заяви потерпілої особи. Тобто, в такому випадку активна роль належить не слідчому або прокурору, а особі, яка звертається із заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Отже, наразі у правовій доктрині заява потерпілого є єдиним законним приводом для початку досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Окрім того, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням в системі кримінально-

го процесу, що передбачає окреме правове регулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну своєрідність [2, с. 345-349]. Провадження у формі приватного обвинувачення має власну, притаманну лише йому специфіку, яка проявляється у: статусі заявника та обвинувача, порядком відкриття кримінального провадження, особливостях доказування та можливості закриття провадження в будь-який момент.

Приватне обвинувачення як різновид кримінальної процесуальної діяльності реалізується в рамках спеціальної правової процедури, що дає змогу приватному обвинувачеві висловити власну волю стосовно необхідності притягнення винуватих до кримінальної відповідальності [3, с. 17].

Певними особливостями наділена процедура закриття провадження у формі приватного обвинувачення. В юридичній літературі науковці виділяють три підстави щодо закриття кримінального провадження, а саме: закриття провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України (у зв'язку з відсутністю події кримінального правопорушення), закриття провадження посилаючись на п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України (у зв'язку з відсутністю події кримінального правопорушення) та закриття провадження із формулюванням: «у зв'язку із відсутністю заяви потерпілого у провадженні приватного обвинувачення».

Інститут приватного обвинувачення є самостійним правовим інститутом, проте ще досі існують прогалини та невирішені питання щодо його застосування, які потребують подальшого вивчення.

1. Козленко А. Ю. Приватне обвинувачення: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 27. С. 103–106.

2. Предместніков О. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення. *Форум права*. 2009. № 2. С. 345–349.

3. Дорошков В. Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения. М.: НОРМА, 2001. 272 с.

Т. Р. Качмарик

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АУДИТ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Розвиток економіки на сучасному етапі потребує нового концептуального підходу до розуміння сутності контролю за фінансовими ресурсами держави. Особливо важливим є питання ролі аудиту державних фінансів в системі фінансового контролю в Україні, без вирішення якого неможливо забезпечити ефективне використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, інших активів держави.

У будь-якій системі завжди є кілька рівнів контролю. Саме держава виконує функції загального регулятора там, де економічні закони не діють. А необхідність державного регулювання зумовила необхідність виникнення такої категорії, як «державні фінанси». Державні фінанси є найважливішим елементом фінансової системи держави, через них держава впливає на економічний і соціальний розвиток країни загалом та окремих її регіонів і соціальних груп населення. А там, де є фінанси, завжди необхідний контроль за їх формуванням та використанням [2].

Контроль здійснюють на всіх рівнях усередині організаційної структури. Контроль здійснюють державні органи, які є зовнішніми стосовно системи, і контроль здійснюють власники, які є керівним органом стосовно ради директорів. Саме аудит дає можливість власникам та іншим користувачам інформації здійснювати контроль, особливо він актуальний у ситуації, коли вони не мають змоги здійснювати всі інші види.

Історично аудит виник як спосіб реалізації контролю з метою забезпечення підзвітності в умовах, коли безпосередній контроль неможливий через те, що суб'єкт контролю перебуває поза межами господарської системи. Переважна більшість українських і західних економістів, зокрема О. Брадул, вважають що аудит – це одна

з форм контролю. Згідно з класичним визначенням, «контроль», який є самостійною функцією управління, служить засобом встановлення зворотних зв'язків, завдяки чому керівний орган може простежити хід виконання прийнятих рішень [1].

Аудит як самостійна форма фінансового контролю виник у зв'язку з необхідністю впевненості користувачів фінансової інформації в її надійності. Громадськість очікує, що ті, хто розпоряджається державними коштами, повинні бути повністю відповідальними за ці кошти. Основна відповідальність за добросчесне та мудре використання державних коштів покладена на міністрів, державні органи та посадових осіб. Аудит державних фінансів є важливою ланкою для підвищення рівня прийняття цієї відповідальності. Він посилює відповідальність як знизу догори до обраних або призначених осіб, котрі надають ресурси, так і назовні до споживачів, платників податків та громадськості в цілому. Аудит державних фінансів в Україні особливо важливий у зв'язку з тим, що, за даними різних інформаційних джерел, у нашій країні в залежності від галузі економіки, рівня управління та посади чиновника розкрадають від 10% до 50% фінансових ресурсів.

Аудитори виконують одну функцію – перевіряють діяльність господарюючих суб'єктів та відображення її в обліку й звітності з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність у всіх суттєвих аспектах та відповідність положень (стандартів) бухгалтерського обліку вимогам нормативно-правових документів, у т. ч. для запобігання зловживанням і помилкам у сплаті податків до державного й місцевого бюджетів, громадських і державних фінансових фондів, та складають об'єктивні та незалежні висновки з відображенням думки аудитора про результати перевірки, які надають зацікавленим особам.

Отже, аудиту притаманні певні ознаки, які не характерні для інших форм контролю, зокрема: аудит може здійснювати тільки незалежна стосовно безпосереднього об'єкта аудита особа; аудит передбачає систематичний, плановий процес.

Згідно з загальноприйнятими стандартами INTOSAI, фінансовий аудит – це дослідження фінансової звітності, систем внутрішнього контролю й аудиту та окремих трансакцій у підконтрольних організаціях. Доцільно при визначенні аудиту, й аудиту фінан-

сів, зокрема, використовувати системний підхід за найбільш суттєвими його ознаками [3].

Аудит державних фінансів передбачає механізм надання аудитором користувачеві впевненості в тому, що інформація, на підставі якої приймають рішення, пов'язані з управлінням державними фінансами, є надійною.

Отже, аудит державних фінансів – це систематичний процес незалежної перевірки об'єктивних даних про державні фінанси, що встановлює рівень їх відповідності певним плановим критеріям, стандартам та нормам і надання висновків на основі результатів перевірки всім зацікавленим користувачам. Виняток становлять випадки, коли предметом перевірки є інформація, що не підлягає опублікуванню згідно з чинним законодавством країни.

-
1. Брадул О., Ільїна С. Аудит: підручник. Ліра. К, 2019. 324 с.
 2. Хмельков А.В. Державний фінансовий контроль: Підручник. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 228 с.
 3. ISSAI GOV 9100 Керівні принципи щодо стандартів внутрішнього контролю для державного сектору. URL: [http://www.issai.org/media\(574,1033\)/INTOSAI_GOV_9100_E.pdf](http://www.issai.org/media(574,1033)/INTOSAI_GOV_9100_E.pdf).

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Національна поліція як провідний суб'єкт забезпечення публічної безпеки та порядку у державі працює з інформацією різного характеру, зокрема й такою, що торкається сфери суверенітету держави, її економічної, інформаційної, екологічної безпеки, а отже, крім загальнодоступної інформації Національна поліція України повинна дотримуватися спеціальних режимів, встановлених державою для окремих видів інформації в частині її накопичення, розповсюдження та зберігання. Такі режими щодо інформації в узагальненому вигляді створюють правову конструкцію «інформація з обмеженим доступом».

Згідно зі ст. 9 Закону України «Про Національну поліцію» поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості та забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку.

Державна таємниця – це узагальнений термін, під яким необхідно розуміти секретну інформацію, що приховується в інтересах не лише держави, а й окремих громадян і суспільства. Слово «державна» вказує на розпорядника прихованої інформації – державу, яка визначає режим обігу секретної інформації, порядок доступу до неї, механізм засекречування та розсекречування, а також встановлює відповідальність за порушення порядку поводження з такою інформацією тощо [1].

У вітчизняному законодавстві встановлена така класифікація інформації з обмеженим доступом, як: 1) конфіденційна інформація; 2) таємна інформація; 3) службова інформація. Конфіденцій-

ною інформацією є така, що містить відомості про фізичну особу та інформація, доступ до якої обмежено фізичною чи юридичною особою, окрім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом [2].

Конфіденційною інформацією про фізичну особу є дані про її освіту, національність, сімейний стан, здоров'я, релігійні переконання, а також дату і місце народження і адресу. Інформація з обмеженим доступом не може в себе включати відомості: а) про аварії, небезпечні природні явища, катастрофи й інші надзвичайні ситуації, які сталися або можуть статися та загрожують безпеці людей; б) про стан довкілля, предметів побуту та якість харчових продуктів; в) про стан здоров'я населення, життєвий його рівень, насамперед одяг, житло, харчування, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про стан правопорядку, освіти та культури населення, соціально-демографічні показники; г) про факти порушення прав та свобод людини, у тому числі інформація, яка міститься в архівних документах колишніх радянських органів державної безпеки, що пов'язані із політичними репресіями (Голодомор 1932–1933 рр. в Україні, інші злочини, які вчинялися представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарними режимами) про незаконні дії, які здійснили органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи; є) щодо діяльності комунальних унітарних підприємств та державних, господарських товариств, статутний капітал яких перевищує 50 відсотків акцій та належать територіальній громаді та державі, господарських товариств, статутний капітал яких становить 100 відсотків, що підлягають обов'язковому оприлюдненню згідно закону [3].

Закон України «Про доступ до публічної інформації» дещо розширює положення базового закону «Про інформацію». Інформація з обмеженим доступом поділяється на: 1) конфіденційну інформацію; 2) таємну інформацію; 3) службову інформацію. Обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності вимог: а) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського поряд-

ку з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, для охорони здоров'я населення, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя; б) оприлюднення такої інформації несе шкоду та становить важливий суспільний інтерес в її триманні; в) розкриття такої інформації становить істотну шкоду цим інтересам [4].

До інформації з обмеженим доступом у системі Національної поліції відноситься службова та таємна інформація. Конфіденційна інформація не перебуває в обігу Національної поліції, оскільки рішення про обмеження доступу до неї приймають виключно фізичні й юридичні особи приватного права, окрім суб'єктів владних повноважень, до яких ми відносимо Національну поліцію як центральний орган виконавчої влади.

Слід пам'ятати: одна і та ж інформація не може бути одночасно віднесена до службової інформації та державної таємниці [5].

Інформацією з обмеженим доступом у системі Національної поліції є відомості та/або дані, які зберігаються на матеріальних носіях чи які відображаються в електронному вигляді, що перебувають в законному володінні чи розпорядженні Національної поліції України щодо доступу до яких встановлюється законодавче обмеження виключно в інтересах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, розголошення якої може завдати істотної шкоди цим інтересам або її оприлюднення переважає суспільний інтерес в її отриманні [5].

Не відносяться до інформації із обмеженим доступом у системі Національної поліції відомості про катастрофи, аварії, небезпечні природні явища й інші надзвичайні ситуації, які сталися чи можуть статися та загрожують безпеці людей; про факти порушення прав і свобод людини; про стан забезпечення публічної безпеки і порядку, захист прав і свобод громадян; про незаконні дії органів посадових та службових осіб органів та підрозділів Національної поліції України.

Загальний огляд законодавства, що регламентує порядок віднесення інформації до державної таємниці, її захист та використан-

ня свідчить про наявність суттєвих недоліків та суперечностей, які потребують ретельного вивчення, аналізу та виправлення.

1. Волошина М. О., Мулявка Д. Г., С. В. Пеньков, Супруненко А. М. Порядок охорони державної таємниці в Україні: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС. 2021. 428 с.

2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 30.05.2021).

3. Негодченко В. О. Сутність інформації з обмеженим доступом в органах Національної поліції України. Адміністративне право, адміністративних процес, інформаційне право. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2453/sutnist_informaciyi_z_obmezhenim_dostupo.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 30.05.2021).

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 30.05.2021).

5. Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України: Наказ національної поліції від 10 травня 2016 р., № 385. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432320-16#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

С. О. Кирильчук

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є дуже гострою проблемою сьогодення. Тому є багато питань, що залишаються поза увагою науковців щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, які дозволили б більш ґрунтовно дослідити процес забезпечення прав та створити дієві механізми забезпечення як усіх прав і свобод людини та громадянина, так і окремо взятих прав.

У науковій літературі мають місце різні підходи щодо визначення поняття «забезпечення прав і свобод людини та громадянина». Деякі науковці виходять з того, що це стадія реалізації прав людини. Тобто, вони відстоюють позицію, що забезпечення виконує допоміжну роль по відношенню до реалізації. Проте, це не отримало широкої наукової підтримки. І в теорії права переважає точка зору, що, навпаки, забезпечення прав людини більш широке та об'ємне поняття. Під «забезпеченням конституційних прав і свобод» розуміється система їх гарантування, тобто система загальних умов і спеціальних (юридичних) засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках – і охорону», – зазначає М. В. Вітрук [1, с. 377].

В. С. Бігун вважає, що забезпечити права людини означає створити умови, за яких права людини поважаються та визнаються – як державою, так і особою, та ефективно реалізуються, за потреби, захищаються за допомогою права. Це, зокрема, передбачає трансформацію основоположних прав людини в юридичні права та обов'язки суб'єктів права, коли певні можливості людини, які визначаються як основоположні права, будуть гарантовані державою через їх визначення як загальнообов'язкових правил поведінки, а держава та інші суб'єкти матимуть обов'язок їх дотримуватися, гарантувати [2].

Олійник А. та Заяць В. вважають, що забезпечення прав громадян включає в себе:

- а) створення умов, що сприяють реалізації прав;
- б) охорону прав від порушень зі сторони кого б то не було;
- в) процес реалізації і захист цих прав від вже здійсненого реального їх порушення;
- г) відновлення порушених прав на всіх стадіях правореалізуючого процесу.

Цю думку також підтримує Е. Б. Червякова, яка зазначає: «Під забезпеченням основних прав розуміють, з одного боку, систему їх гарантій, а з другого – діяльність органів держави з створення умов для реалізації прав громадян, їх охорони, захисту і відновлення порушеного права» [1, с. 377].

Виходячи з різних думок науковців до визначення поняття «забезпечення», можна зробити висновок, що забезпечення прав і свобод людини та громадянина – це певна система умов, які направлені на ефективну реалізацію людиною прав і свобод. Варто звернути увагу саме на поняття «система». Вважається, що система – це сукупність елементів, які утворюють єдине ціле та взаємодіють один з одним та навколишнім середовищем [3, с. 37]. Поняття «система» (грец. *systema* – утворення) тлумачиться також як:

– «значна кількість пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність»; «порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності»; «форма, спосіб організації чого-небудь»; «те, що стало звичним, регулярним»;

– «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь. Продуманий план. Заведений, прийнятий порядок»; «сукупність принципів, які є основою певного вчення. Сукупність методів, прийомів здійснення чого-небудь»;

– «сукупність взаємозалежних елементів, що функціонують як щось єдине, цілісне. Поняття «система» охоплює різні сторони того чи іншого складного цілісного об'єкта: його побудова, склад, спосіб існування. Системний об'єкт характеризується властивостями цілісності, складності й організованості» [4, с. 38].

Також існують такі основні ознаки системи:

1. Кожна система володіє сталими зв'язками між її елементами.
2. Система володіє певною якістю, що не притаманно окремим її частинам.
3. Система і її частини не можуть розглядатись ізольовано одна від одної.
4. Зв'язки системи з її частинами сильніші за зв'язки системи або її елементів з іншими системами. Можна сказати що, система, взаємодіючи з середовищем, виступає як єдине ціле.
5. Усі системи не є незмінними. Будь-яка система переживає періоди свого народження, становлення, розвитку, зміни.

Перераховані системоутворюючі ознаки є універсальними та характеризують усі види систем [3, с. 38]. Тобто, можна зробити висновок, що сукупність умов, за допомогою яких забезпечуються права та свободи людини і громадянина, є системою.

Отже, система забезпечення прав і свобод людини та громадянина є сукупністю взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів, направлених на досягнення єдиної мети – це забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Отже, забезпечення прав і свобод людини та громадянина доцільно розглядати через систему, яка складається з інституційного, правового, організаційного та ресурсного забезпечення. Зв'язок цих елементів створює середовище забезпечення прав і свобод. Також слід відзначити, що використання системи дозволить більш ґрунтовно досліджувати забезпечення окремих прав людини в Україні.

1. Загуменна Ю. О. Основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України. *Форум права*. 2010. С. 376–382.

2. Бігун В. С. Судове право розуміння у механізмі забезпечення прав людини. URL: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/632>.

3. Обрусна С. Ю. Система судового управління: поняття та правова характеристика. *Наше право*. 2010. № 2. Ч. 2. С. 37–40.

4. Осадченко І. Аналіз поняття «дидактична система» у контексті педагогічних категорій. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. С. 36–45.

А. О. Кирпач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Рішення Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у системі джерел цивільного права України. Крім того в Україні загальні суди при розгляді цивільних справ застосовують та беруть до уваги рішення Європейського Суду з прав людини, які законодавцем були визнані джерелом права згідно Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 червня 2006 року.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом України від 17 серпня 1997 року [1], яка відповідно ст. 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, стала частиною національного законодавства України. Саме Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» передбачено визнання Україною юрисдикції Європейського суду з прав людини, зокрема п. 1 зазначає: «Україна повністю визнає на своїй території щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. Положення Конвенції виконуються повністю до системи законодавства України. В свою чергу Європейський суд, як орган який тлумачить положення Конвенції, створює не норми права, а складає практику їх застосування, тим самим роз'яснює положення Конвенції з урахуванням всебічного міжнародного досвіду.

В ч. 2 ст. 10 ЦПК України зазначено, що суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною

Радою України [2]. Окрім того, згідно п.8 у разі невідповідності закону України міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір. Таке ж положення закріплено в ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» [3]. До того ж виконання Україною взятих на себе зобов'язань по Конвенції та юрисдикції Європейського Суду з прав людини забезпечує Верховний Суд України.

З вищезазначених проаналізованих положень законодавства виконання рішень ЄСПЛ забезпечуються посиленням механізмом його впровадження, зокрема найвищим судовим органом в державі – Верховним Судом України, як гарантом дотримання Україною взятих на себе зобов'язань щодо виконання положень Конвенції [4, с. 56].

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [5] в ст. 17 проголошує, що суди застосовують при розгляді справ практику Суду як джерело права.

Слушно, на нашу думку, зазначає Т.І. Фулей зауважує про те, що варто зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України. Важливо пам'ятати, що у Законі України № 3477-IV немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн [6, с. 6]. З цього можна зрозуміти, що практика Європейського Суду з прав людини на законодавчому рівні визнається джерелом права.

Специфічний характер та власне місце, як джерело права у цивільному процесуальному праві, зі своїми характерними особливостями займає судова практика ЄСПЛ.

Зокрема, за ст.1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» під рішеннями, які складають судову практику потрібно розуміти: 1) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України; 2) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; 3) рішення Європейського суду з прав людини

про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України [5].

Особливістю юрисдикції рішень ЄСПЛ та його судової практики є те, що юридична сила таких рішень поширюється лише на ті, країни, які зобов'язались виконувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

З вищезазначених ознак, робимо висновок, що судову практику ЄСПЛ слід розуміти як різновид судових випадків які відбулись в минулому і є прикладом для аналогічних рішень сьогодні, які ухвалюються Європейським судом з прав людини на ті території, де розповсюджується юрисдикція ЄСПЛ.

Отже, можемо дійти висновку, що рішення Європейського суду з прав людини відіграє вагомую роль в системі джерел цивільного права України не лише теоретично, а й застосовується на практиці.

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: Закон України від 17 серпня 1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

2. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (Дата звернення: 02.10.2021).

3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

4. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. *Підприємництво, господарство і право*. Одеса. 2017. С. 55–58.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 червня 2006 р. № 3477-IV. URL: (дата звернення: 02.10.2021).

6. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. С. 6.

К. І. Кирюха

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРИЧИНИ ІСНУВАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Відповідно до даних дослідження, проведеного Transparency International, у 2020 році Україна дещо покращила свій показник (+ 3 бали) в Індексі сприйняття корупції (англ. Corruption Perceptions Index – CPI). Наша держава отримала 33 зі 100 можливих балів, посівши, тим самим, 117 залікове місце зі 180 держав зі списку CPI. Втім, причин для втіхи нема: Україна все ще займає передостаннє місце в списку серед країн-сусідів, випереджаючи, при цьому, лише Росію з показником 30 зі 100, котра займає 129 залікове місце [1].

Показовими з цієї проблематики є результати соціологічного дослідження «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення», проведеного програмою сприяння громадській активності «Долучайся!» (USAID/ENGAGE) [2].

Так, наприклад, обираючи з-поміж політичної корупції серед топ-чиновників, повсякденної та корупції в корпоративному секторі, більшість респондентів впевнено обрали корупцію в політичному житті країни. Близько 87% наших співвітчизників переконані, що цю проблему слід віднести до категорії «серйозна» або навіть «дуже серйозна». Беручи за основу статеву ознаку, можна навести такі дані: жінки в порівнянні з чоловіками менше (65,3% на противагу 68,2%) вважають корупцію в політиці вкрай серйозною проблематикою. Разом з тим, 49,9% і чоловіків, і жінок одногласно визнають дуже серйозною проблемою повсякденну корупцію. Політичну та повсякденну корупцію засуджують респонденти, яким від 60 років, ті, хто проживають в сільській місцевості, а також особи, які мають початкову або середню освіту.

Ведучи мову про те, що ж являється першопричиною корупції в Україні, в поточному році все більше респондентів до першопричин відносять два фактори:

1. Недостатня чіткість процесів: 35,1% у 2021 році на противагу 31,7% у 2018 році;

2. Низький рівень обізнаності українців з вищезгаданими процесами та правилами: 31,8% у 2021 році на противагу 23,9% у 2018 році.

Втім, незважаючи на зростання популярності наведених вище факторів, українці на перше місце першопричин корупції відносять відсутність справедливого покарання за прояви корупції. Відповідний показник у 2021 році сягнув рекордних 74,5%.

Окремо варто розглянути ставлення українців до їхньої особистої можливості вести боротьбу з корупцією. В порівнянні з результатами попередніх років показник поточного року свідчить про збільшення оптимістичного настрою співвітчизників. Так, частка осіб, на думку яких громадяни жодним чином не можуть впливати на стан корупції в Україні, скоротилась в два рази: від 34,8% у 2018 році до 17,5% у 2021 році.

Втім, коли цим же респондентам поставили питання щодо готовності українців відстоювати власні права перед державними службовцями, то підсумкові результати виявились менш оптимістичними у порівнянні з попередніми роками. Якщо у 2015 та 2018 роках показник становив 36,7% та 30,6% відповідно, то у 2021 році – 26,4%.

Досліджуючи вказане питання, В. Шинкаренко пропонує наступну класифікацію причин корупції:

- соціально-економічні причини;
- політичні причини;
- організаційно-інституціональні або бюрократичні причини;
- правові причини;
- транснаціональні причини;
- морально-психологічні фактори [3].

Видається доцільним зосередити увагу на причинах корупції більш узагальнено та класифікувати відповідно до сфери поширення.

Ми переконані, що існування явища корупції не залежить від історії тієї чи іншої держави, адже жодна не має стійкого імунітету до «хвороби» такого роду. Втім, це не означає, що антикорупційні ініціативи задалегідь приречені на поразку, якраз навпаки: коруп-

ція попри негативний досвід попередніх років може бути викорінена в наші дні. Все, що для цього вимагається – політична воля із обраним вектором розвитку держави в дусі демократії та гуманізму. Ідентифікація причин корупції є вкрай потрібною для того, щоб з'ясувати пріоритети діяльності щодо боротьби з даним негативним соціальним явищем.

1. Індекс сприйняття корупції-2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjniattya-koruptsiyi-2020/>.

2. Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-spryjniattia-dosvid-stavlennia/>.

3. Шинкаренко Н. В. Причини виникнення корупції в органах Національної поліції України. *Право і безпека*. 2016. № 3 (62). С. 105.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Постановка проблеми. Торгівля людьми є важливою проблемою для вирішення на міжнародному, національному та місцевому рівнях. Так торгівля людьми, як явище, існує з давніх часів і має глибоку історію яка тісно пов'язана з рабством.

З розвитком еволюції суспільство усвідомлювало неможливість існування такої форми використання людей, яка порушувала їх право на життя, свободу, особисту недоторканність. Боротьба з торгівлею людьми є невід'ємною частиною діяльності Національної поліції у боротьбі зі злочинністю, зокрема вживаються заходи щодо розкриття цих злочинів, ідентифікації торговців людьми та притягнення їх до відповідальності шляхом впровадження організаційних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових, процесуальних, аналітичних досліджень.

Так, відповідно до Конвенції Ради Європи про дії проти торгівлі люди у статті 4 дається визначення, а саме:

а) «торгівля людьми» означає найм, транспортування, передачу, приховування або вилучення осіб за допомогою погрози чи застосування сили або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи безпорадного стану особи [1].

На сьогоднішній день близько 180 країн мають відповідний законодавчий акт, який дозволяє протидіяти проявам торгівлі людьми. В деяких країнах торгівля людьми є окремим злочином (Австрія, Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Грузія, Данія, Ізраїль, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Литовська Республіка, Республіка Молдова, Росія, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Франція, Німеччина, Швейцарія, Японія), в інших не виділяється в окремий склад і притягується до кримінальної відповідальності відповідно до інших чинних законів (Австралія, Азербайджанська Республіка, Аргентина, Бельгія, Естонська Рес-

публіка, Китайська Народна Республіка, Республіка Корея, Нідерланди, Норвегія, Сан -Маріно, Таїланд, Туреччина) [2]. Наприклад, торгівля жінками з метою примусу до проституції часто переслідується за статтями за контрабанду або за злочини, пов'язані з проституцією, наприклад сутенерство.

У США проблема рабства та торгівлі людьми була вирішено значно пізніше. Лише в 1910 р. У США був прийнятий закон, який і донині використовується для переслідування осіб, обвинувачених у торгівлі людьми. Цей регламент відомий як акт Манна «Закон про біле рабство». Цей закон включений до Кодексу законів США та включений до глави 117 розділу 18 [3].

11 вересня 2000 року Сенат США одногосно ухвалив новий закон, спрямований на захист жертв домашнього насильства та торгівлі людьми. Частина цього нормативного акту присвячена боротьбі з незаконним ввезення жінок до країни з метою сексуальної та іншої експлуатації.

У цілому американське законодавство, яке криміналізує торгівлю людьми і пов'язані з нею діяння, є одним із найпрогресивніших у світі. Воно найбільше відповідає міжнародному праву, зокрема протоколу ООН проти торгівлі людьми 2000 р., на відміну від національних законодавств інших країн, що, безсумнівно, свідчить про сучасність використовуваних юридичних конструкцій та відповідність їх реальності [4].

Насамперед варто зазначити, що Україна як на міжнародному, так і національному рівнях застосовує багатовекторний підхід до вирішення проблеми торгівлі людьми. Це супроводжується, як правило, поєднанням напрямку боротьби з торгівлею людьми, боротьби з нелегальною міграцією і боротьби із міжнародною організованою злочинністю. На сьогодні, Україна є учасником більше ніж 150 угод та міждержавних договорів стосовно боротьби з організованою злочинністю. Боротьба з торгівлею людьми визначена сьогодні як один із пріоритетних напрямів діяльності у сфері захисту прав людини. В Україні виявленням та протидією торгівлі людьми займаються такі державні органи як Міністерство внутрішніх справ, Національна поліція, Державна прикордонна служба та низка громадських організацій. Уряд України визначає Міністерство соціальної політики національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми [5].

Отже, розумний аналіз та імплементація окремих положень американського права, присвячених торгівлі людьми, допоможе українському законодавцеві модифікувати чинні кримінальні норми, уникнувши помилок, уже допущених і виправлених у США, тим самим заощадивши час на еволюцію норм права і забезпечивши дотримання проголошених Конституцією прав людини.

1. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 21.09.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text.

2. Негодченко Д. О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків. 2011. 22 с.

3. Кримінальний Кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch Deutschland) – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>; Кримінальний Кодекс Бельгії (Strafwetboek Belgie) URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_n

4. Кушнір О. В. Міжнародні стандарти протидії торгівлі людьми. URL: <https://goal-int.org/mizhnarodni-standarti-protidii-torgivli-lyudmi/>.

5. Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. № 29 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/29-2012>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДОГОВОРУ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Договір вважається універсальним регулятором досить різноманітних суспільних відносин, зміст, характер, і тенденції розвитку яких постійно зазнають змін. Запроваджуючи договірну форму регулювання відносин між суб'єктами господарювання, держава тим самим надає певну міру свободи суб'єктам у визначенні своїх прав та обов'язків, і ставить за мету запровадження більш гнучкого механізму регулювання цих відносин.

На сьогоднішній день договори застосовуються в більшості галузях права. Термін «господарський договір» широко використовується в юридичній літературі та в господарській практиці. Важливість галузевої спеціалізації полягає в тому, що: 1) в такий спосіб удосконалюється система права; 2) правовим регулюванням охоплюється широке коло суспільних відносин; 3) виключається (в ідеалі) або обмежується дублювання правових норм [6].

Здебільшого при розкритті поняття господарського договору здійснюється порівняння його з цивільно-правовим договором, як загальної і особливої категорії. Відповідно до ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [7].

В чинному господарському законодавстві України не передбачено чіткого визначення господарського договору, хоча в Господарському кодексі України йому присвячена глава 20 – «Господарські договори» (ст.ст.179–188) [4].

Значна кількість науковців присвятила свої праці аналізу даного поняття. Здійснювали дослідження поняття господарського договору: В. Кучер, М. Парасюк, О. Беляневич, В. Щербина, Н. Саніахметова, Ш. Калабеков.

В. Кучер та М. Парасюк означає господарський договір як домовленість двох або більше суб'єктів господарських відносин,

спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання [5].

О. Беляневич зазначає, що господарський договір є збірним (узагальнюючим) поняттям, до якого відносяться різні договірні типи, що мають схожі принципи нормативної регламентації [1].

В. Щербина господарський договір визначає як домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання [8].

Господарський договір опосередковує відносини, що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, а також органами державної влади, органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією. Іншими словами, характерною ознакою господарського договору є те, що він укладається між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між одним чи декількома такими особами і негосподарюючою юридичною особою, в тому числі органами влади [3].

Поняття господарського договору визначається за допомогою його ознак, що дозволяють відокремити його від інших видів договорів (у тому числі цивільних). До таких ознак належать: поперше – особливий суб'єктний склад (зазвичай господарські договори укладаються за участю суб'єктів (суб'єкта) господарювання.

По-друге, спрямованість на забезпечення господарської діяльності учасників договірних відносин – матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, реалізації виробленої ними продукції (робіт, послуг), спільній діяльності щодо створення нового суб'єкта господарювання (господарської організації), спільного інвестування, координації господарської діяльності та ін.

По-третє, тісний зв'язок з плановим процесом, насамперед внутрішньо-фірмовим плануванням учасників господарських відносин, а також державним (щодо суб'єктів, які функціонують на державній формі власності, підприємств-монополістів) і комунальним (щодо підприємств та організацій комунальної форми власності).

По-четверте, поєднання в господарському договорі майнових (виготовлення/передача продукції, її оплата тощо) та організаційних елементів (визначення порядку виконання, передання-прий-

мання виконання, підстав дострокового розірвання договору, порядку розгляду спорів між сторонами договору тощо).

По-п'яте, обмеження договірної свободи з метою захисту інтересів споживачів (вимоги щодо якості та безпеки товарів, робіт, послуг) та загальногосподарських інтересів, у тому числі щодо захисту економічної конкуренції, національного товаровиробника тощо (типові договори, заборона застосування методів недобросовісної конкуренції, обов'язковість укладення державних контрактів для окремих категорій суб'єктів господарювання, ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій тощо).

По-шосте, можливість відступлення від принципу рівності сторін (державні контракти, договори приєднання, договори, що укладаються в межах рамочних контрактів) [2].

Отже, аналізуючи всі вище викладені погляди на поняття господарського договору можна констатувати, що поняття господарського договору можна визначити як домовленість, укладену за встановленим змістом та формою, між учасниками господарських правовідносин, спрямовану на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків, досягнення конкретної мети та забезпечується у випадку порушення можливістю застосування небажаних наслідків.

1. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 132.

2. Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник. Вид. 2-е, змін. та доп. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 766 с.

3. Господарське право України: навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Несиної. К.: Центр учбової літератури, 2012. 564 с.

4. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1621>.

5. Договірне право України. Загальна частина: навч. посібник / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. Київ, 2008. С. 452.

6. Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / за ред. Ю. С. Шемшученка. *Правова доктрина України*: у 5 т. Х.: Право, 2013. Т. 4. С. 536.

7. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n3112>.

8. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 5-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2012. 600 с.

М. В. Козак

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ДІЗНАННЯ

В сучасних умовах побудова України як європейської держави, можлива тільки за умови забезпечення національної безпеки та внутрішньодержавного порядку, зокрема забезпечення цих двох категорій покладається саме на органи та підрозділи Національної поліції України. В ході активного реформування органів (підрозділів) Національної поліції України та правоохоронної системи в цілому, яке відбувається в рамках проєвропейської спрямованості та курсу на євроінтеграцію України, 01.07.2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», яким введено в дію інститут досудового розслідування кримінальних проступків. Впровадження інституту досудового розслідування кримінальних проступків узгоджується з низкою концептуальних документів, зокрема Рекомендацією № 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» та Концепцією реформування кримінальної юстиції в Україні, схваленою рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. і затвердженої Указом Президента України № 311/2008 від 08.04.2008 р. [2; 3]. Зміни пов'язані з початком функціонування підрозділу дізнання, які ґрунтувалися на нормативно-правових актах, рекомендаціях зарубіжних колег, а також з врахуванням напрацювань науковців кримінально-процесуального блоку та потреб практичної діяльності, передбачали собою утворення органу з чіткою правовою регламентацією його діяльності, що мало забезпечити ефективність його функціонування, а також усунути процесуальні перепони у виді прогалин та колізій чинного законодавства під час здійснення досудового розслідування у фор-

мі дізнання. Незважаючи на очікувані зміни в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, науковцями і практичними працівниками було вказано на численні прогалини та неузгодженості цього закону [1].

Потрібно зазначити що при внесенні змін до ряду нормативно-правових актів у зв'язку із впровадженням підрозділу дізнання законодавцем було здійснено ряд упущень, насамперед досі не зовсім зрозумілим залишається статус та місце підрозділів дізнання в системі та структурі органів Національної поліції України, оскільки в Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. №580-VIII, зокрема уст. 13 не міститься нормативних положень про те, що органи дізнання входять до системи Національної поліції України [5], на нашу думку дане питання потребує негайного правового врегулювання, оскільки це одна із складових адміністративно-правового статусу підрозділів дізнання. Також слід звернути увагу на важливе упущення з боку законодавця при внесенні змін до КПК України, що стосується впровадження норм які регламентують діяльність підрозділів дізнання, визначають суб'єктів здійснення дізнання їх поняття та повноваження, ним є дублювання деяких кримінально-процесуальних норм, що стосуються підрозділів які здійснюють досудове слідство що чітко простежується на прикладі частини першої ст. 40¹ КПК України яка вказує, що дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання. А частина друга цієї ж статті визначає повноваження дізнавача. Таке формулювання законі є недоречним, оскільки ч. 2 ст. 40¹ КПК дублює положення ч. 1 цієї ж статті та ч. 2 ст. 40 КПК. А ч. 1 цієї статті є бланкетною і відсилає нас до ст. 40 КПК, отже, ч. 2 ст. 40¹ дублює положення ч. 2 ст. 40 КПК, в цьому моменті ми погоджуємося з думкою А. Я. Хитри і пропонуємо ч. 2 ст. 40¹ КПК виключити [4].

Ознайомлюючись з суб'єктами здійснення дізнання, в ході аналізу ст. 39¹ КПК України яка визначає та закріплює повноваження керівника органу дізнання, не зовсім зрозумілим залишається питання щодо того чи уповноважений керівник підрозділу дізнання здійснювати розслідування кримінальних проступків при цьому користуючись повноваженнями дізнавача. В нормах КПК України

відсутня вказівка на те що керівник підрозділу дізнання уповноважений здійснювати розслідування кримінальних проступків або проводити будь-які слідчі (розшукові) дії. Це означає що на відміну від керівника органу досудового розслідування, керівник органу дізнання не наділений правом здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, користуючись повноваженнями дізнавача [6]. Насправді така позиція законодавця є суперечливою, оскільки, сам же законодавець зараховує керівника органу дізнання до сторони обвинувачення, не наділяючи його при цьому відповідними повноваженнями. У ході використання ЄРДР нами було виявлено що при використанні цієї бази даних, її програмне забезпечення надає можливість керівникам підрозділів дізнання призначати групу дізнавачів за кримінальним провадженням що стосується певних категорій проступків або у зв'язку з необхідністю проведення великого обсягу слідчих (розшукових) дій у короткі терміни, призначення групи дізнавачів у певних кримінальних провадженнях спрямоване на виконання завдань кримінального провадження та здійснення ефективного розслідування кримінального проступку. Однак, законодавцем не надано повноважень керівнику дізнання визначати групу дізнавачів за кримінальним провадженням. І керівник підрозділу дізнання призначаючи групу дізнавачів за кримінальним провадженням, виходить за межі наданих йому процесуальних прав. Це свідчить про те, що на даний час здійснення дізнання групою дізнавачів є незаконним, а отже суди мають всі підстави визнавати докази отримані під час здійснення досудового розслідування кримінального проступку недопустимими. На нашу думку дане питання потребує негайного врегулювання шляхом внесення змін до КПК України.

Окрім зазначеного, слушним вбачаємо внесення змін та доповнень до чинного Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, розділу який би визначав підстави та порядок притягнення дізнавачів до юридичної відповідальності та юридичних гарантій діяльності, на прикладі Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України.

Отже, слід зазначити що висвітлені проблеми не єдині, і виникає ще ряд проблемних питань щодо діяльності підрозділів

дизнання та здійснення ними розслідування кримінальних проступків, а висвітлені нами проблеми, ми вважаємо такими що створюють процесуальні перепони у розслідуванні кримінальних проступків, зокрема у тій частині що недосконалість законодавства, що регламентує діяльність підрозділів дізнання, ускладнює виконання завдань кримінального провадження. Тому чинне кримінальне процесуальне законодавство в частині регламентації досудового розслідування кримінальних проступків потребує удосконалення.

1. Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 197 с.

2. Стосовно спрощення кримінального правосуддя: рекомендації. № 6. R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339 (дата звернення 04.10.2021).

3. Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, схваленої рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення 03.10.2021).

4. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 жовтня 2020 року) «Провадження дізнання: проблеми та перспективи». А. Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2020. с. 103 URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/30_10_2020.pdf (дата звернення: 02.10.2021).

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#top> (дата звернення: 02.10.2021).

6. Досудове розслідування кримінальних проступків: метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

ОСОБЛИВОСТІ НАКЛАДЕННЯ СТРОКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СТЯГНЕННЯ

Правоохоронна функція держави спрямована на охорону конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також на відновлення порушених прав. Особи, які порушують встановлені правила поведінки, права інших громадян, несуть відповідальність згідно чинного законодавства. Найрозповсюдженішим видом юридичної відповідальності є адміністративна відповідальність, яку реалізують широке коло посадових осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Одним із найбільш широких повноважень у сфері застосування адміністративних стягнень наділені адміністративні комісії при виконавчих органах сільських, селищних, міських рад. У ст. 218 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі по тексту – КУпАП) передбачено вичерпний перелік справ про адміністративні правопорушення, які розглядаються адміністративними комісіями відповідних рад.

Відповідно до ч. 1 ст. 283 КУпАП, розглянувши справу про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить постанову по справі. Постанова виконавчого органу сільської, селищної, міської ради по справі про адміністративне правопорушення приймається у формі рішення [1].

На підставі прийнятого рішення на правопорушника може бути накладено певний вид адміністративного стягнення, що передбачений конкретною нормою КУпАП та полягає у позбавленні або обмеженні певних прав чи благ особи [2, с. 161].

Натомість ст. 38 КУпАП регламентовано, що адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення [1].

Необхідно зауважити, що на практиці може скластися ситуація, коли протокол про адміністративне правопорушення складено

працівником поліції, наприклад за порушення норм ст. 156 «Порушення правил торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами», а розглядати таку справу буде адміністративна комісія сільської, селищної, міської ради за місцем реєстрації особи, на яку складено протокол про адміністративне правопорушення.

З моменту складеного протоколу про адміністративне правопорушення розпочинається вплив строку щодо можливості накладення адміністративного стягнення, у відповідності до положень ст. 38 КУпАП.

Як зазначає К. С. Токарева, одним із факторів, що впливає на вплив строку, передбаченого ст. 38 КУпАП, є неналежна підготовка матеріалів про вчинення адміністративного правопорушення до їх передачі в уповноважений орган, що буде розглядати протокол про адміністративне правопорушення та виносити постанову про накладення адміністративного стягнення [3, с. 86].

Погоджуючись із твердження науковця, вважаємо за необхідне зауважити, що окрім зазначеного, на практиці проблема полягає у тому, що в законодавстві України немає встановленого строку протягом якого посадові особи, що складають протокол про адміністративне правопорушення зобов'язані надіслати його уповноваженому органу, що буде розглядати справу та виносити постанову про накладення адміністративного стягнення.

Вважаємо, що така ситуація є неприпустимою, тому пропонуємо встановити у КУпАП конкретний строк протягом якого посадова особа, яка склала протокол про адміністративне правопорушення зобов'язана надіслати його на розгляд адміністративної комісії органу місцевого самоврядування у відповідності до вимог закону. Пропонуємо, щоб такий строк становив не більше п'яти робочих днів з моменту оформлення протоколу про адміністративне правопорушення, оскільки вважаємо, що він буде достатнім для того, щоб оформити супровідний лист та разом із протоколом надіслати поштою. З іншого боку, запропоноване положення, унеможливить впливу строку накладення адміністративного стягнення, оскільки у ст. 277 КУпАП закріплені строки розгляду справ про адміністративні правопорушення, які розпочинаються з моменту отримання протоколу про адміністративне правопорушення органами місцевого самоврядування.

Таким чином, автором наукових тез, встановлено, що для можливості уникнення спливу строків накладення адміністративного стягнення, що передбачені ст. 38 КУпАП, доцільно закріпити конкретний строк (п'ять робочих днів) протягом якого посадова особа, яка склала протокол про адміністративне правопорушення зобов'язана надіслати його на розгляд адміністративної комісії органу місцевого самоврядування у відповідності до їх підвідомчості за нормами КУпАП.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України у редакції від 03.07.2019. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

2. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Теорія адміністративного проступку: монографія. Хакрів: Харків юридичний, 2016. 344 с.

3. Токарева К. С. Причини пропуску строків накладення адміністративних стягнень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 85–88.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 126-1
«ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО» КК УКРАЇНИ.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КІЛЬКІСНОГО КРИТЕРІЮ
СИСТЕМАТИЧНОСТІ ЯК ОЗНАКИ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Криміналізація домашнього насильства фактично почалася 11 січня 2019 року, коли Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» набрав чинності. Цей закон вніс зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), адже його було доповнено статтею 126-1 «Домашнє насильство», що стало серйозним кроком у боротьбі з проявами домашнього насильства.

Вищезгадана норма КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1].

Здоров'я особи і нормальний психологічний стан особи виступає основним безпосереднім об'єктом цього злочину. Додатковим факультативним його об'єктом можуть бути честь і гідність, воля особи, а також її психічна недоторканність [2, с. 70].

Об'єктивну сторону злочину складають: 1) діяння; 2) його наслідки; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками, який

повинен бути прямим [2, с. 72]. Суспільно небезпечне діяння у цьому кримінальному правопорушенні виражається у фізичному, економічному або психологічному насильстві, визначення яких передбачені в п. 4, 14, 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон). Законодавець у ст. 126-1 КК України також зазначає, що такі види насильства призводять до розладів здоров'я, фізичних або психологічних страждань, емоційної залежності, втрати працездатності або погіршення якості життя потерпілої особи.

У диспозиції ст. 126-1 вказаний спеціальний суб'єкт злочину – член подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, яка перебуває (перебувала) у сімейних або близьких відносинах з потерпілим.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, характеризується прямим або непрямим умислом до діяння і до наслідків.

В рамках цього дослідження сконцентруємо свою увагу на кількісному критерію систематичності як ознаки домашнього насильства. Обов'язковою ознакою кримінально караного виду домашнього насильства є систематичність, яка передбачає вчинення трьох і більше діянь, які є проявами домашнього насильства та спричинили бодай один з наслідків, що визначений у диспозиції ст. 126-1 КК України. Характеризуючи таку ознаку, варто зауважити, що в частині процедури встановлення факту бодай трьох діянь, що становлять собою прояви фізичного, економічного або психологічного насильства, думки науковців і практиків різняться. Так, зокрема, М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров наполягають на тому, що для констатації цього не має значення факт документального відображення перших двох актів домашнього насильства [2, с. 78]. Натомість у відповідних роз'ясненнях суду зазначається: «...якщо особу кілька разів (не менше трьох) притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї за ст. 173-2 КУпАП, вказане є підставою для порушення кримінального провадження стосовно цієї особи» [3]. Проте О. В. Степаненко вважає, що в таких випадках слід звернути увагу на співвідношення судової практики з принципом «*non bis in idem*», тобто заборони двічі притягати особу до відповідальності за одне і те саме діяння [4, с. 2].

Розглянемо практику ЄСПЛ щодо цього питання, а саме рішення у справі «Oliveira v. Switzerland», у якому особу спочатку було визнано винною в адміністративному правопорушенні, а потім – в кримінальному. Цюрихський окружний суд у своєму рішенні вказує, що принцип «non bis in idem» за умови притягнення до адміністративної відповідальності виключає можливість подальшого кримінального переслідування особи, але оскільки подальше розслідування показало, що ті самі факти становлять кримінально-каране порушення, то перше рішення і покарання слід скасувати. Суд за цією справою дійшов висновку, що це типовий приклад, коли одне діяння становить два окремих правопорушення. У таких випадках, на думку Суду, як правило, більше покарання поглинає менше [5]. На думку О.В. Степаненко, якщо особа вчинила декілька разів домашнє насильство і за кожне таке діяння була притягнута до адміністративної відповідальності, то притягнення за ці ж самі діяння за ознакою систематичності є нічим іншим як порушенням принципу «non bis in idem» в розумінні ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4, с. 3].

З урахуванням зазначеного вище щодо змісту кількісного критерію систематичності як ознаки домашнього насильства, ст. 126-1 КК України передбачає вчинення особою три і більше рази діяння, при цьому в цю сукупність входить і попереднє притягнення до адміністративної відповідальності. Також варто зазначити, що якщо особа за всі діяння вже була притягнута до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування», то повторне її притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України, як вчинення систематичних дій, на нашу думку, буде порушенням принципу «non bis in idem».

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: Науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2019. 288 с.

3. Домашнє насильство: прояви та відповідальність – роз’яснює Ватуїнський міський суд Черкаської області. URL: <https://court.gov.ua/press/general/656541/> (дата звернення: 04.10.2021).

4. Степаненко О. В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/56.pdf> (дата звернення: 04.10.2021).

5. Case of Oliveira v. Switzerland, Judgment of 30 July 1998, App. no. 25711/94. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58210> (дата звернення: 04.10.2021).

М. М. Копач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК ОСОБЛИВИЙ СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В усьому світі альтернативою банкам виступають кредитні спілки, які також належать до високоризикових фінансових установ, оскільки залучають кошти населення. Кредитні спілки, на відміну від інших фінансових установ, мають на меті не отримання прибутку, а надання фінансової підтримки та поліпшення добробуту своїх членів.

Правове регулюванням та нагляд за діяльністю кредитних спілок в Україні відображаються в Господарському Кодексі, а також Законах України «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», ін.

Попри те, що нормативно-правова база здійснення регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні представлена доволі широким переліком законодавчих актів, однак це не дозволяє говорити про відсутність прогалин.

Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [1].

Кредитна спілка створюється і функціонує на базі певного об'єднання людей відповідно до їх інтересів, спільної діяльності або компактного місця проживання. Завдяки кредитним спілкам особи, кооперуючи свої зусилля, ідеї та кошти, можуть отримати необхідні послуги значно дешевше, ніж якщо б кожен із них намагався діяти самостійно [2, с. 286].

Деякі дослідники трактують роль та значення кредитних спілок. Так, В.В. Гончаренко висловлює думку, що кредитні спілки є фінансовими кооперативами, які незалежно від того, ким вони створені (споживачами чи підприємцями), мають спільну рису, а саме: мета їхньої діяльності не отримання прибутку, а економія коштів своїх членів, надання якісніших послуг за кращих умов. Із соціальної точки зору кредитна спілка повинна забезпечити фінансову взаємодопомогу та економічний захист людей. В організаційному сенсі – це громадська організація, побудована на демократичних засадах управління, в економічному – неприбуткова фінансова установа [3, с. 123].

Специфічними ознаками кредитної спілки, які відрізняють її від інших інститутів, є такі: кредитна спілка – це відносно малий за розміром кредитно-інвестиційний інститут, який займає, як правило, невеликий сегмент на ринку фінансових послуг; спеціалізація кредитної спілки спрямована тільки на кредитування своїх учасників – власників капіталу; рівноправність членів кредитних спілок у питаннях управління, контролю та розкриття фінансової інформації про діяльність спілки незалежно від величини і строків внеску [2, с. 122].

Законом України «Про кредитні спілки» встановлено обмеження щодо господарської діяльності кредитних спілок, що передбачають можливість приймати вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки; надавати кредити своїм членам, а також фермерським господарствам та приватним підприємствам, які перебувають у їх власності; залучати на договірних умовах кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, кошти інших установ та організацій для надання кредитів своїм членам; надавати кредити іншим кредитним спілкам [4].

У більшості країн кредитні спілки мають право виконувати повний перелік банківських операцій. Наприклад, у США й Канаді кредитні спілки, крім залучення різних вкладів і видачі кредитів, вкладають кошти в державні та інші високонадійні цінні папери, здійснюють розрахункове обслуговування, виступають агентами з договорів страхування, займаються консультуванням з податкового й фінансового менеджменту, а також виконують безліч послуг нефінансового характеру для своїх членів. В Україні кредитні

спілки виконують набагато менше послуг, а послуги нефінансового характеру взагалі не встановлені в Законі [5, с. 165].

Якщо брати до уваги міжнародний досвід, то можна помітити, що кредитні спілки розвиваються, розширюється їх кількість, кількість їх членів та обсяги коштів, якими вони управляють, в Україні відбуваються навпаки негативні зміни. Це можна пов'язати як з воєнними діями на сході та анексією АР Крим, так і загальною економічною ситуацією в країні.

У результаті проведеного дослідження, можна дійти висновку, що кредитні спілки є частиною небанківського фінансового сектору та важливим суб'єктом вітчизняних ринків фінансових послуг. З метою підвищення ефективності фінансової діяльності кредитних спілок України в напрямі поліпшення результативності та збільшення вигоди від їх діяльності на вітчизняних ринках фінансових послуг необхідно вжити певних заходів для покращання функціонування кредитних спілок, забезпечити кредитні спілки необхідними послугами з навчання, інформаційних технологій, мінімізації фінансових ризиків.

1. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 року № 2908-III. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2908-14>.

2. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок: навч. посіб. Херсон. 2013. 382 с.

3. Осадчий Є. С. Світовий досвід управління капіталом кредитних спілок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 9. С. 122–125.

4. Криховецька З. М., Форос Л. Р. Аналіз діяльності та перспектив розвитку кредитних спілок в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 1063–1071.

5. Осадець О. М., Швець Н. Р. Застосування зарубіжного досвіду в діяльності кредитних спілок України. *International Scientific Conference From The Baltic to The Black Sea: The Formation of modern economic area*. August 19, 2017. Riga: «Baltija Publishing». P. 164-166.

**М. М. Копач,
М. П. Габель**
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

Спадкове право являє собою сукупність правових норм, що встановлюють порядок переходу прав та обов'язків померлої особи (спадкодавця) за правом спадкування до однієї або кількох осіб (спадкоємців). Зі смертю людина перестає існувати фізично, але значна кількість цивільних відносин, у яких вона була носієм прав та обов'язків, переживає її.

Використання заповіту як способу розпорядження на випадок смерті зростає в зв'язку з усуненням обмежень щодо видів майна, що знаходиться у власності громадян та розширенням свободи заповіту, підкреслює О. О. Бичківський [2, с. 85].

Спадкуванню за заповітом присвячена глава 85 ЦК України (статті 1233–1257). Відповідно до статті 1233 ЦК України заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті [1].

Виходячи зі змісту поняття «заповіт», можемо виділити такі його характерні ознаки: правом на складення (вчинення) заповіту наділені лише такі учасники цивільних відносин, як фізичні особи. У випадках, передбачених статтею 1243 ЦК України, правом скласти спільний заповіт наділене подружжя; особистий характер заповіту вказує на те, що таке волевиявлення може здійснити безпосередньо заповідач особисто, у зв'язку із чим вчинення заповіту через представника не допускається (ч. 2 ст. 1234 ЦК України); заповіт є розпорядженням фізичної особи – заповідача, спрямованим на визначення юридичної долі прав та обов'язків (спадщини), як тих, якими фізична особа наділена на момент складення заповіту, так і тих прав та обов'язків, які вона набуде до моменту відкриття спадщини; заповіт є розпорядженням фізичної особи саме на випа-

док її смерті. Наявність такої умови підкреслює специфіку даного виду правочину. А тому право на спадкування за заповітом у спадкоємців виникатиме з моменту відкриття спадщини, а не з моменту складення заповіту [3, с. 23].

Однією з умов дійсності заповіту є дотримання форми, встановленої законодавством. Загальні вимоги до форми заповіту передбачені статтею 1247 ЦК України. Зокрема, заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення, та має бути підписаний заповідачем особисто. Проте, якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до правил, встановлених частиною 4 статті 207 ЦК України.

Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у статтях 1251–1252 ЦК України.

Верховний Суд України у пункті 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» зазначив, що судам необхідно враховувати, що не допускається визнання дійсним заповіту, який є нікчемним у зв'язку з порушенням вимог щодо його форми та порядку посвідчення. У цьому разі судам слід застосовувати статтю 1257 ЦК, оскільки норми глави 85 ЦК не передбачають можливості визнання заповіту дійсним [3, с. 24]

У Німеччині зустрічається інша практика складання заповіту, зокрема його можна оформити простіше ніж в Україні, наприклад, скласти його власноручно, з передачею його на зберігання до суду або без цього, або посвідчити його нотаріально.

Не вдаючись до деталізації розбіжностей українського і німецького спадкового права, достатньо порівняти положення українського і німецького законодавства в частині тривалості спадкових праввідносин, щоб виявити істотні відмінності. В Німеччині спадкодавець може виключити можливість розподілу спадкового майна протягом тридцяти років з моменту відкриття спадщини і зобов'язати спадкоємців за заповітом не ділити майно до настання певної події щодо одного зі співспадкоємців, що може тривати й більший проміжок часу (§ 2044 ЦУН). Обмежувальний тридцятирічний строк з моменту відкриття спадщини становлення і у § 2109

ЦУН щодо наступного спадкування. В Україні ЦК не передбачено строк видачі свідоцтва про право на спадщину, тому на практиці його можуть не отримувати взагалі і лише наступні покоління, маючи метою розпорядитися об'єктами нерухомості, будуть визнавати за собою право власності на це майно в судовому порядку [4, с. 364–365].

Аналіз вітчизняного та зарубіжного цивільного процесуального законодавства дає підстави для висновку про необхідність удосконалення законодавства у сфері спадкування за заповітом, що допоможе вирішити чимало проблем, які виникають як у теорії спадкового права, так і у судовій практиці.

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

2. Бичківський О.О. Окремі питання спадкування за заповітом за законодавством України та іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 84–91.

3. Михайлів М. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 22–26.

4. Скок Л. В. Порядок спадкування у Німеччині: розмежування компетенції між судом та нотаріусами. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 363–367. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_88.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ РАМКИ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ

Світовий і вітчизняний досвід соціально-економічного розвитку та модернізації переконливо показує взаємозалежність успішності процесів від консолідації суспільства на основі взаємної довіри держави, бізнесу та громадянського суспільства, а й також різнопланового соціального партнерства. При цьому ключовим елементом є формування умов для повноцінного використання потенціалу ділової активності, який передбачає використання економічного, соціального, політичного потенціалу.

Глобалізація диктує нові вимоги економічного розвитку, які вимагають не тільки фінансової грамотності, а й соціалізації бізнесу. Тому інноваційний розвиток неможливий без реалізації соціальної спрямованості бізнесу, його корпоративної соціальної відповідальності, залучення ефективних соціальних інвестицій, розвитку людського капіталу на рівні як окремих компаній, так і суспільства в цілому. Одним з інструментів формування та ефективного управління соціальної спрямованості бізнесу в економічній системі виступає соціальний аудит.

Разом з тим, для соціального аудиту в інституціональному аспекті визначені певні організаційні та нормативні рамки. Причому на сьогодні нормативно-процедурний аспект соціального аудиту висунувся на перший план у зв'язку з тим, що організаційно соціальний аудит структурувався в системі державного контролю над діяльністю бізнес-спільноти та був пов'язаний з вимогами соціальної відповідальності бізнес-структур [1]. Таке «випередження» призвело до того, що соціальний аудит доцільно розглядати як певна процедура, яка не має самостійних організаційних рамок. Умовами соціального аудиту вважалися професійна компетентність державних службовців і сумлінність бізнес-спільноти в реалізації «покладених» на них соціальних зобов'язань.

В бізнес-спільноті соціальний аудит як механізм функціонує як система управління підприємством та визначається економічними показниками. Такі критерії, як зайнятість, оплата і стимулювання праці, її динаміка і структура, безпека і покращення умов праці, відносяться до сфери кадрової політики і включаються в оцінку стану діяльності підприємства як самостійні критерії.

Організаційно, соціальний аудит функціонує як окрема самостійна структура всередині бізнес-спільноти, так і як спеціалізована експертна спільнота (в консалтингових компаніях, некомерційних організаціях), які надають послуги щодо реалізації і перевірки результатів соціального аудиту [1].

Доцільно зауважити, що соціальний аудит здійснюється в рамках підпорядкування мети стратегічного розвитку підприємства та оцінюється критеріям економічного зростання і максимізації прибутку. Залежно від того, яким чином бізнес спільнота оцінює власні досягнення і витрати, соціальний аудит може розглядатися або забезпечуюча прибутковість компанії процедура, або як надлишкова, що тягне за собою відмову в явній формі від соціального аудиту під приводом економії коштів або реструктуризації діяльності бізнес-структури [2, 3].

При цих умовах соціальний аудит прив'язаний до економічних показників і не має перспектив вийти за ці рамки та стати самостійним напрямком діяльності бізнесу.

Саме тому, на нашу думку, доцільно відзначити, що соціальний аудит досягає певної організаційної зрілості при наявності таких організаційних характеристик, як:

- формування цілей і функцій;
- формулювання організаційної моделі бізнес-структур та визначення місця і ролі соціального аудиту в ній;
- визначення відповідності між формальними і неформальними взаємодіями бізнес структур. Соціальний аудит надає можливість переходу неформальних взаємовідносин в контрольоване русло та розширює вплив управління. Це пояснюється тим, що в умовах розвитку соціального аудиту соціальна мотивація працівників, а також вирішення соціальних проблем знаходяться на рівні неформальних міжособистісних відносин і негативно впливають на рівень зацікавленості працівників у кінцевих результатах діяльності;

- соціальний аудит є системою заходів, які дозволяють розширювати горизонтальні соціальні зв'язки економічних систем.

Таким чином, соціальний аудит в організаційному аспекті включає як процедурні, так і структурні умови. У цьому трактуванні у соціального аудиту проявляється функціональна недостатність формалізації організації. Тобто, для того щоб запобігти ефект неформальної самоорганізації, соціальний аудит в організаційних рамках бізнес-структури формується як напрям діяльності.

1. Калінеску Т. В., Шаповалова Т. В., Ліхоносова Г. С. Соціальний аудит та інвестування: підручник. Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2013. 315 с.

2. Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність: навчальний посібник. Київ, 2015. 41 с.

3. Колот А. М. Соціальна відповідальність: навчальний посібник. Київ: КНКУ, 2015. 32 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Зараз існує дуже широка нормативно-правова база, яка здійснює регулювання процесу підготовки кадрів для правоохоронних органів України. Це дає змогу повністю та всебічно розглянути, яким чином законодавець закріплює ті чи інші принципи підготовки фахівців сил безпеки України. Аналіз даних нормативно-правових засад дозволяє нам визначити проблемні питання, які уповільнюють розвиток кадрового забезпечення сектору безпеки і оборони України. Дослідження цієї сфери дають змогу відокремлювати такі негативні чинники та знаходити раціональні рішення, які будуть вдосконалювати систему підготовки кадрів сил безпеки України.

Ст. 21 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 зазначає, що в Україні, крім звичайної освіти, також здійснюється спеціалізована освіта військового спрямування. Її особливість полягає в тому, що вона передбачає опанування військової спеціалізації шляхом надання учням знань, пов'язаних із військовою діяльністю. Особи, які навчаються за військовою спеціалізацією, безоплатно забезпечуються харчуванням, місцями у гуртожитках, спеціальним одягом та певними матеріальними виплатами, затверджуються законодавством (стипендія) [1].

Згідно п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 вищі військові навчальні заклади також називають закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання. До речі, ч. 1 ст. 4 цього ж закону зазначає, що в таких закладах допускається встановлення певних обмежень і привілеїв, які зумовлені особливістю спеціальності, яка отримується. П. 4 ч. 2 ст. 13 надає перевагу випускникам таких закладів щодо майбутнього працевлаш-

тування, а саме: ним надається інформація про наявність вакансій у певних організаціях незалежно від форми власності для подальшого працевлаштування [2].

У ч. 2 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 вказується, що обов'язкова військова служба для курсантів, що навчаються у вищих навчальних закладах, обчислюється на час навчання у військовому навчальному підрозділу закладу вищої освіти чи вищому військовому навчальному закладі [3].

Відповідно до нової редакції Закону України «Про вищу освіту» для проходження усіх рівнів здобуття вищої освіти, а саме: від молодшого бакалавра до докторського звання – слід навчатися не менше ніж 12 років. Згідно ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» військовослужбовцям потрібно прослужити 23 календарні роки для подальшого отримання пенсії за вислугу років. Тобто, аналізуючи ці два нормативно-правові акти, стає зрозумілим, що служба військовослужбовця, який вирішив отримати докторське звання, буде більш, як половину строку проходити в навчальному закладі, а не у структурному підрозділі. Мало того, працівники органів внутрішніх справ, захисту інформації України, органів і підрозділів цивільного захисту та Національної поліції мають право отримувати пенсію за умови того, що вони мають страховий стаж 25 років, 12 років та 6 місяців з яких вони перебували у наведених вище підрозділах. Тобто нікому не забороняється закінчити навчання, отримавши докторське звання, прослужити 6 місяців у структурному підрозділі та далі працювати у будь-якій установі або комерційній фірмі. А далі просто чекати, коли настане час на отримання пенсії за «тривале виконання службових обов'язків у силових структурах України» [4, с. 11–12].

Отже, з вищевказаного можна зробити висновок, що цілком неприйнятним є факт отримання такого виду матеріального забезпечення, якщо звернути увагу на рід діяльності, який виконується такими співробітниками. Вбачається неоднозначність та нерівність між працівниками, які віддали все своє життя важкій та старанній праці у структурних підрозділах, роботі з громадянами, у тому числі злочинцями, та службовцями, які весь строк, необхідний для

отримання пенсії, навчалися, після чого, не встигнувши попрацювати в органах сил безпеки України, пішли звідти із почуттям відмінно виконаного військового обов'язку.

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 21.09.2021).

2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. № 1556-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 21.09.2021).

3. Про військовий обов'язок і військові служби: Закон України від 25.03.1992. № 2231-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення 22.09.2021).

4. Сьомін С.В., Резнікова О.О. Система підготовки кадрів сил безпеки України: проблеми та перспективи розвитку: аналітична доп. К.: НІСД, 2016. 50 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-11/sistem_pidgotovki.pdf (дата звернення 22.09.2021).

І. В. Кравчук

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини, у тому числі неповнолітніх серед яких найважливішими є право на справедливий судовий розгляд із забезпеченням права на захист на всіх етапах судового процесу, право на безпечне дитинство при достатньому життєвому рівні.

Внашій державі щороку більш як 6,5 тис. неповнолітніх вчиняють кримінальні правопорушення, стосовно яких виноситься понад 3 тис. вироків. Значною залишається частка тяжких та особливо тяжких злочинів, за вчинення яких засуджено більш ніж половину всіх неповнолітніх [1, с. 1].

На сучасному етапі важливим складником кримінальної політики в Україні є впровадження ювенальної юстиції. Наукові дослідження показують, що ювенальну юстицію можна розглядати як в широкому, так і у вузькому розумінні: у вузькому – це спеціалізована гілка судової системи; в широкому – це сукупність правових механізмів, призначених для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, що реалізуються системою державних і недержавних органів, установ і організацій [2].

Н. Крестовська стверджує, що ювенальна юстиція – це судоустрій і судочинство у справах про правопорушення неповнолітніх. На відміну від загальної юстиції, ювенальна юстиція має охоплювати систему соціальних послуг на допомогу дитині, яка перебуває у конфлікті із законом. Тому сучасна ювенальна юстиція – це система державних і муніципальних, судових, правоохоронних органів, освітніх і виховних установ, правозахисних і громадських організацій, що на основі права та медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють попередження правопорушень дітей та проти дітей, правосуддя щодо дітей, захист їхніх прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей [3, с. 1]. Відповід-

но до «Пекінських правил», система ювенальної юстиції спрямована, в першу чергу, на забезпечення благополуччя неповнолітнього і забезпечення того, щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників завжди були співвідносними як з особливостями особистості правопорушника, так і з обставинами правопорушення» [4].

У нашій державі на сьогодні відсутня цілісна система законодавства щодо захисту прав дітей, яка могла б створити працюючий державний інститут ювенальної юстиції. Натомість певні кроки час від часу все ж таки відбуваються. Так, у 2011 р. було прийнято Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Важливе значення має Кримінальний процесуальний кодекс України (2012 р.), який містить окрему главу 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», що фактично було першим реальним практичним кроком законодавця на шляху до ювенальної юстиції.

Загальновизнаною метою системи ювенальної юстиції, яку задекларовано в усіх відповідних міжнародних положеннях щодо захисту прав людини, є реабілітація та соціальна реінтеграція дитини. Конвенції ООН про права дитини (ст. 40) проголошує: «Держави-сторони визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, обвинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності та значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому беруться до уваги вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві» [5].

Отже, як вже зазначалося злочинність неповнолітніх є серйозною проблемою в Україні. Насамперед, причини злочинності криються в матеріальному зuboжінні населення, небажанні батьків займатися вихованням дітей, пропаганда культу ненависті та насильства, недоліки шкільного виховання, високі показники дитячої безпритульності. Для того, щоб знизити рівень злочинності серед неповнолітніх, потрібна комплексна реформа кримінальної

юстиції щодо неповнолітніх в плані впровадження ювенальної юстиції.

1. Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування системи суб'єктів ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей. URL: https://dndi.mvs.gov.ua/files/pdf/abstract_Veselov_M_Yu.pdf.

2. Гурева Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytsiya-perespektvyv-vvedennya-v-ukrajini/>.

3. Крестовська Н. Міфи про ювенальну юстицію URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/zakonodavstvo_dl/mify_yuvenalnaya_yusticiya.pdf.

4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text.

5. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

ПРОТИДІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДРОБЛЕНИХ СЕРТИФІКАТІВ ПРО ВАКЦИНАЦІЮ ВІД COVID-19 В УКРАЇНІ

Останнім часом, у зв'язку з погіршенням епідемічної ситуації у світі, багато провідних країн вживають заходів щодо масового заохочення людей до вакцинації від COVID-19, для того, аби зупинити розповсюдження вірусу та створити безпечніші умови взаємозв'язків громадян між собою. Одним із дієвих заходів заохочення є надання особливих привілеїв в соціумі для вакцинованих людей, та, відповідно, певних обмежень для інших.

Україна не є виключенням і також активно впроваджує та реалізує політику вакцинованого суспільства з подальшим юридичним закріпленням у вигляді так званих «паспортів вакцинації» (сертифікатів), на підставі яких люди отримують певні можливості для суспільної діяльності (виїзд за кордон, перебування в громадських закладах тощо) в період дії карантинних умов.

В зв'язку з цим, на жаль, поширеними стали випадки масової фальсифікації даних документів з метою їх подальшої реалізації та використання.

Беззаперечними виглядають суспільна небезпечність та цинізм такого діяння. Тому що, підроблюючи документи про вакцинацію та в подальшому використовуючи їх, людина наражає на небезпеку не лише себе, а й інших членів суспільства.

Необхідно зазначити, що наразі в Україні практикується два способи підроблення сертифікатів про вакцинацію.

Так, сертифікати технічно підробляються особами, які не мають відношення до галузі охорони здоров'я. Людина, яка придбає такий сертифікат, отримує лише звичайний папірець, який не надає їй жодних можливостей (наприклад, перетин кордону), оскільки він не внесений в єдиний реєстр вакцинації, за яким і відбувається звірка документів [1].

В другому випадку підробленням документів займаються деякі недобросовісні медики чи медичні заклади, які реально проводять вакцинацію і мають доступ до реєстру.

Власне, така схема була очікуваною, тому що відповідно до досліджень вченого-економіста Жана Батиста – попит породжує пропозицію. Особливо це стосується кримінально протиправної діяльності.

Кримінально протиправна діяльність щодо підроблення сертифікатів про вакцинацію від COVID-19 не залишається поза увагою правоохоронних органів України: за короткий період часу поліція відкрила 12 кримінальних проваджень по факту підроблення відповідних документів, а також в жовтні 2021 року був винесений перший вирок суду за підроблені «COVID-документи» [2].

Але механізм притягнення до відповідальності осіб, що підробляють сертифікати про вакцинацію від COVID-19, дещо ускладнений у зв'язку з відсутністю відповідної норми та предметного складу кримінального правопорушення в Кримінальному кодексі України. На наш погляд, внесення відповідних змін до чинного кримінального кодексу на період дії карантинних заходів загальнодержавного рівня, слугував би дієвим механізмом по захисту життя та здоров'я населення.

З метою попередження підроблення сертифікатів про вакцинацію доцільно було б доручити функції по проведенню та обліку діяльності, пов'язаної з вакцинацією населення, єдиному державному органу в галузі охорони здоров'я, який мав би спеціальний статус та повноваження. Діяльність такого органу повинна забезпечуватися відповідною законодавчою базою, розробленою з урахуванням карантинних умов в Україні. Вважаємо, що саме такі дії з боку держави забезпечили б належну протидію діяльності щодо виготовлення та реалізації підроблених сертифікатів про вакцинацію від COVID-19 та слугували б надійним механізмом захисту життя та здоров'я людей.

1. Сертифікати вакцинації підробляють масово та безкарно. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3308366-sertifikati-vakcinacii-pidproblaut-masovo-i-bezkarno.html>

2. МОЗ вимагає відсторонення керівників лікарень. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1946440-pidrobka-sertifikativ-vaktsinatsiyi-moz-vimagaye-vid-storoniti-kerivnikov--likaren>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНКУРЕНЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ І СПЕЦІАЛЬНОЇ НОРМ

Норми права є найважливішими елементами, з яких формується система не тільки окремої галузі кримінального права, а і права у цілому. В Кримінальному кодексі України періодично з'являються нові статті або вносяться зміни до наявних, які породжують виникнення спеціальних норм. У зв'язку з цим, постає питання щодо їх застосування, а саме щодо подолання конкуренції норм. Визначення «конкуренції кримінально-правових норм» та правила її вирішення у законодавстві не міститься, хоча на сучасному етапі розвитку кримінального права це явище є досить розповсюджене. Найбільш поширеною і актуальною є конкуренція загальної та спеціальної норм. Відтак, питання конкуренції загальної і спеціальної кримінально-правових норм повинно бути якнайкраще, ґрунтовно досліджено, оскільки виступає передумовою правильної кваліфікації кримінальних правопорушень у випадку її наявності.

Перш ніж перейти до характеристики загальної та спеціальної кримінально-правових норм, звернімося до аналізу визначення поняття «конкуренції». Найбільш ґрунтовне визначення, на нашу думку, дає О. К. Марін. У своїй статті він зазначає, що конкуренція – це ситуація, коли при оцінці одного явища на застосування претендують кілька функціонально пов'язаних кримінально-правових норм [1, с. 456]. Отже, дивлячись через призму кримінального права, визначасмо, що конкуренція присутня, коли вчинене кримінальне правопорушення підпадає під ознаки двох чи більше норм.

Звичайно, що у науці кримінального права існують різні критерії класифікації та види конкуренції. За основу візьмемо такий критерій, як характер взаємозв'язку між конкуруючими нормами, який на думку О. К. Маріна, є найбільш влучним для виділення видів конкуренції: 1. загальної та спеціальної норм, де відбувається

підпорядкування за обсягом; 2. частини і цілого, де відбувається підпорядкування за змістом; 3. спеціальних норм, де відсутнє підпорядкування між конкуруючими спеціальними нормами, але таке підпорядкування існує між кожною з них із єдиною загальною нормою [2, с. 107].

Зупинімося докладніше на конкуренції загальної та спеціальної норм. У теорії кримінального права під нею прийнято розуміти такий вид конкуренції кримінально-правових норм, при якому одна з них – охоплює визначене коло діянь, а інша – частину цього кола. З одного боку, це визначення вважають найбільш лаконічним, а з іншого – воно не розкриває всього змісту та ознак цього виду конкуренції. О. К. Марін, який детально дослідив конкуренцію кримінально-правових норм, неодноразово у свої працях зазначав, що конкуренція загальної та спеціальної норм – це нетипова ситуація у правозастосуванні, зумовлена наявністю в кримінальному законодавстві двох норм, одна з яких є загальною (визначає певне коло діянь як кримінальні правопорушення), інша – спеціальною (виділяє з цього кола певні діяння як самостійні кримінальні правопорушення, спеціалізує кримінально-правове регулювання), за котрої при кримінально-правовій оцінці одного суспільно небезпечного діяння на застосування претендують обидві ці норми [3, с. 170].

Розглянувши загальне визначення конкуренції загальної та спеціальної норм, варто перейти до аналізу способів подолання цієї конкуренції. В основі кваліфікації при конкуренції загальної та спеціальної норм лежать правила, вироблені ще давньоримськими юристами. Одне із них звучить: «*lex speciale derogat generale*» – спеціальний закон виключає дію загального. Інше ж виглядає так – «*judicis est pronuntiando sequi regulam, exceptione non probata*» – якщо підстави для винятку не доведені, то суддя зобов'язаний слідувати правилу. Тому в кримінально-правовій літературі одноставно пропонується правило правозастосування при конкуренції загальної та спеціальної норм: в цих випадках повинна застосовуватись лише спеціальна норма [4, с. 270]. Знову ж таки, на законодавчому рівні немає правил щодо її подолання, але судова практика частково заповнює відсутність законодавчого регулювання шляхом використання загальнотеоретичних правил. У п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 04.06.2010 року «Про практику

застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» закріплене загальне правило кваліфікації у разі конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм: «Якщо за певне діяння передбачено відповідальність загальною і спеціальною (за об'єктом посягання, суб'єктом злочину тощо) нормами Особливої частини, таке діяння кваліфікується, як правило, за спеціальною нормою Особливої частини КК і додатковою кваліфікації за загальною нормою не потребує». Наприкінці відзначимо, що вирішення питання щодо конкуренції загальної та спеціальної норм таким способом є найбільш обґрунтованим через те, що надається перевага додатковим ознакам складу кримінального правопорушення, виділеним у спеціальній кримінально-правовій нормі.

Підсумовуючи, варто відзначити, що у науковій літературі вироблені правила подолання конкуренції загальної і спеціальної кримінально-правових норм. Але на нашу думку, наукового обґрунтування є недостатньо, оскільки варто закріпити чітко визначення та правила подолання конкуренції кримінально-правових норм на законодавчому рівні, що б значно полегшило її здолання на практиці.

1. Марін О. К. Причини виникнення та існування конкуренції кримінально-правових норм. *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. 2001. № 36. С. 454–460.

2. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм: монографія. Київ: Атіка, 2003. 224 с.

3. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2001. 235 с.

4. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Життя сучасного суспільства немислиме без застосування новітніх досягнень науки і техніки, безперервний розвиток і удосконалення яких є неодмінною умовою неухильного підвищення благоустрою людей. Водночас у повсякденному житті широкого використання набули об'єкти, шкідливі властивості яких у процесі експлуатації можуть завдати шкоди оточуючим, незважаючи на дотримання заходів безпеки. Діяльність з використання даних об'єктів внаслідок особливостей завдання шкоди і її відшкодування підлягає спеціальному цивільно-правовому регулюванню і отримала назву «джерело підвищеної небезпеки».

Відповідно до ст. 1187 чинного ЦК України джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб [1].

Цивільний кодекс дає нам перелік видів джерел підвищеної небезпеки, але цей перелік не є вичерпним. Оскільки наше життя постійно відкриває нові сили, раніше невідомі, які можуть виявитися джерелами підвищеної небезпеки, як, наприклад, радіоактивні ізотопи.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, яка сама по собі становить певну небезпеку для оточуючих. Складовими цієї небезпеки є три характерні ознаки самого джерела: це неможливість його повного (безперервного і всеосяжного) контролю з боку

людини; наявність шкідливих властивостей джерела підвищеної небезпеки; по-третє – велика імовірність заподіяння випадкової шкоди.

Очевидно, що транспортним засобам притаманні всі ці три характерні ознаки джерела підвищеної небезпеки: наприклад, щодо відсутності повного контролю, то автомобіль неможливо миттєво зупинити, щодо наявності шкідливих властивостей – майже кожне авто працює на бензині, який належить до горючих матеріалів і здатен швидко спалахувати, щодо високої ймовірності заподіяння випадкової шкоди – ніхто не може передбачити ситуацію на дорозі, тому експлуатація транспортного засобу завжди створює для громадян небезпеку зіткнення автомобілів, аварії, наїзду.

Транспортний засіб, який не рухається, не може розглядатися як предмет, що створює підвищену небезпеку при наїзді на нього іншого транспортного засобу. Не вважається джерелом підвищеної небезпеки велосипед, оскільки цей транспортний засіб не має двигуна, а рухається внаслідок дії мускульної сили людини, яка знаходиться на ньому. Отже, його експлуатація є повністю контрольована.

Таким чином йде і судова практика. Зокрема, 29.09.2012 р. близько 15:00 год. Особа 7, яка керувала велосипедом в м. Сміла по вул. Свердлова спричинила дорожньо-транспортну пригоду, внаслідок якої пошкодила автомобіль Особи 6. Висновком експертного авторозпорядчого дослідження встановлено, що завдано механічних пошкоджень на суму 7 302 грн. Особа 6 звернулась до суду з позовом про відшкодування їй шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Заочним рішенням Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 03.10.2013 року в задоволенні позовних вимог Особи 6 відмовлено, обґрунтовуючи тим, що відповідачка керувала велосипедом, який не є джерелом підвищеної небезпеки, а тому не може нести відповідальність на підставах передбачених ст. ст. 1187, 1188 ЦК України. Не погоджуючись з ухваленим у справі рішенням Особа 6 подала апеляційну скаргу. Апеляційний суд Черкаської області у рішенні від 13.11.2013 р. аналогічно відмовив в задоволенні позову [2].

Так само не є джерелом підвищеної небезпеки гужовий транспорт, що приводиться в рух мускульною силою домашніх тварин [3, с. 229].

Під час розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки внаслідок дорожньо-транспортних пригод, які сталися за участю наземних транспортних засобів, слід ураховувати, що відповідно до Правил дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10. 2001 р. № 1306, механічний транспортний засіб – це транспортний засіб, що приводиться в рух за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт.

Згідно Правил дорожнього руху мопед – це двоколісний транспортний засіб, який має двигун з робочим об’ємом до 50 куб. см або електродвигун потужністю до 4 кВт. Отже, наявність у мопеда двигуна відповідно до положень ч. 1 ст. 1187 ЦК України дає підставу вважати мопед джерелом підвищеної небезпеки [3, с. 229].

Отже, безпілотні автомобілі та безпілотні повітряні судна будуть джерелом підвищеної небезпеки за тими самими критеріями, що й звичайні автомобілі, але лише у випадку якщо його двигун до 50 куб. см або електродвигун потужністю до 4 кВт.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.12.2019 р.).

2. Справа № 22-ц/793/2877/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37063417> (дата звернення: 03.12.2019 р.).

3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 11 / за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Х.: Страйд, 2009. 736 с.

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Мале підприємництво в Україні фактично стало центральним об'єктом трансформаційних процесів за кілька останніх років. Новим випробуванням – стала пандемія корона вірусної хвороби COVID-19.

Держава, звичайно, відіграє неабияку роль у подоланні наслідків карантину. Зокрема, 10.12.2020 р. набрав чинності Закон від 04.12.2020 № 1071-IX [1], яким передбачається надання бізнесу, в зв'язку із втратою частини доходу, задля збереження робочих місць та відшкодування витрат на сплату ЄСВ, наступних 3 форм підтримки:

1. Одноразова матеріальна допомога законодавчо визначеним застрахованим особам в сумі 8000 грн.

2. Одноразова матеріальна допомога суб'єктам господарювання, отримати яку мають право юридичні особи, зареєстровані більше 3 місяців, які вимушено скоротили або можуть скоротити тривалість робочого часу працівників, у тому числі через простій, після впровадження обмежувальних заходів через COVID-19, для виплати таким працівникам (крім сумісників), за відповідних умов.

3. Одноразова компенсація витрат суб'єктам господарювання, на яку мають право юридичні особи, за умови відсутності заборгованості зі сплати ЄСВ. Сума компенсації розраховується як середнє значення сплачених сум ЄСВ за 10 останніх місяців до набрання чинності Законом [1].

Ще одним нововведенням є зміни до Прикінцевих положень Кодексу з процедур банкрутства, внесені Законом від 18.06.2020 № 728-IX, якими тимчасово на період карантину та протягом 90 днів з дня його скасування: не допускається відкриття проваджень у справах про банкрутство боржників – юридичних осіб за

заявою кредиторів за вимогами до боржника, що виникли з 12 березня 2020 року; продовжується строк для звернення боржника до суду в разі загрози його неплатоспроможності (ч. 6 ст. 34), якщо боржник доведе, що неможливість дотримання місячного строку на звернення із заявою про відкриття справи про банкрутство була спричинена поширенням COVID-19 та/або заходами боротьби з її поширенням (нагадаємо, що в разі порушення обов'язку за ч. 6 ст. 34 керівник боржника несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів); комітет кредиторів та забезпечений кредитор (щодо майна, яке є предметом забезпечення) мають право прийняти рішення про зупинення проведення аукціонів з продажу майна боржника [2].

Також, Законом №692-IX змінено формулювання пункту 14 Прикінцевих положень Цивільного кодексу України щодо орендної плати на період карантину: з моменту встановлення карантину і до його відміни (скасування) плата за користування нерухомим майном (його частиною) підлягає зменшенню за вимогою наймача, який здійснює підприємницьку діяльність з використанням цього майна, впродовж усього часу, коли майно не могло використовуватися в підприємницькій діяльності наймача в повному обсязі через запроваджені обмеження та (або) заборони [3].

Дослідження діяльності малого підприємництва в умовах пандемії COVID-19 дозволило визначити такі ризики: зупинення діяльності; дефіцит ліквідності; масштабне скорочення та звуження структури споживчого попиту; розірвання ланцюгів створення доданої вартості і постачання; втрата внутрішнього ринку збуту; невизначеність на зовнішніх ринках, насамперед щодо посткарантинних обсягів, строків та можливостей відновлення експорту [4, с. 69]. Незважаючи на скрутну економічну ситуацію для малих підприємств у зв'язку з COVID-19, навіть у таких умовах малий бізнес повинен розвиватися та зростати, адже саме малий бізнес – найбільш гнучкий, креативний сектор економіки, який може швидко відреагувати на умови, що змінилися [5, с. 149].

Таким чином, для забезпечення виживання малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності необхідно докласти більше зусиль, аніж в умовах стабільності. Разом з тим, Україна намагається не забувати та підтримувати малий

і середній бізнес у непростий час, саме тому права на підприємництво залишаються захищеними та дотриманими.

1. Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Закон України від 4 грудня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-20#Text>

2. Про внесення зміни до Кодексу України з процедур банкрутства щодо недопущення зловживань у сфері банкрутства на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19: Закон України від 18 червня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-20#Text>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19: Закон України від 16 червня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text>

4. Гейко Т.Ю. Пріоритети розвитку підприємництва в Україні в умовах пандемії COVID-19 та в посткарантинний період. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2020. № 2 (73). С. 62–71. URL: http://journals.urau.ua/vsed_oueu/article/view/219796/219516

5. Шевченко-Переплюткіна Р.І. Шляхи розвитку малого бізнесу в умовах COVID-19. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. № 49. С. 147–151.

Н. С. Куцір,

К. Р. Шостак

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ ІНОЗЕМНОГО ЕЛЕМЕНТА

Наявність іноземного елемента у правовідносинах призводить до певних ускладнень процедури врегулювання таких відносин, а також виникають проблеми, зокрема, при визначенні підсудності, судовим повідомленням, доказуванням тощо.

Іноземний елемент дає змогу відрізнити приватноправові відносини міжнародного приватного права від решти відносин, адже поняття «іноземний елемент» характеризує наявність осіб, юридичних фактів, або ж самого об'єкта, що пов'язані з різними державами.

При кваліфікації суспільних відносин як міжнародних необхідно з'ясувати його юридичний зв'язок з правопорядками двох або більше держав. Зробити це можливо тільки після з'ясування питання про те, чи міститься в цьому відношенні іноземний елемент (в трьох проявах – суб'єкті, об'єкті або юридичний факт) або його там немає [1, с. 386].

Основним нормативно-правовим актом законодавства України, що регулює міжнародні приватні відносини, є Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземний елемент – ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляються в одній або кількох з таких форм:

- 1) хоча б один учасник правовідносин є іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;
- 2) об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;
- 3) юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [2].

Таким чином, згаданий закон визначає «іноземний елемент» лише як ознаку приватноправових правовідносин, яка може виявлятися в певних формах. Тепер розглянемо детальніше кожну із цих форм.

Першою формою є суб'єкт. Для з'ясування того, хто являється іноземцем, особою без громадянства та іноземною юридичною особою, необхідно звернутись до нормативно-правових актів, які саме регулюють дані поняття.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадянство України» іноземець – особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав [3].

У цій же статті Закону України «Про громадянство України» міститься положення про те, що особа без громадянства – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином [3].

Існує також Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», який визначає вищезазначені поняття таким же чином, проте з іншим формулюванням [4].

Іноземною юридичною особою є підприємство, що знаходиться за межами України та створене за законодавством іншим, ніж законодавство України, – такий висновок дає Вищий господарський суд України у своїй постанові від 6 липня 2010 року № 16/2010-09 [5].

Як зазначає С. Г. Кузьменко, суб'єкт відносин – іноземна фізична або юридична особа, в окремих випадках держава або міжнародна організація. На кшталт, договір купівлі-продажу укладено між іноземною фірмою «De Luxe», яка зареєстрована і веде свою діяльність на території Італії, а також між українською організацією, яка виступає іншою стороною договору [6, с. 32].

Об'єкт відносин – це те, з приводу чого виникають правовідносини. Він визнається міжнародним, якщо виникає з приводу майна, що знаходиться за кордоном. Для прикладу, спадкове майно, яке перебуває за межами українського кордону, але водночас спадкодавець і спадкоємці проживають на території України.

Юридичний факт, який мав місце за кордоном, із наявністю або відсутністю якого пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Наприклад, заподіяння шкоди громадянину

України мало місце на території Польщі, або за кордоном виконувалась певна робота, укладався шлюб тощо.

Юридичні факти поділяються на дві групи:

- 1) Подія – обставина, яка не залежить від волі людини.
- 2) Дія – вольова поведінка суб'єктів права, з якою пов'язані виникнення, зміна та припинення правовідносин.

З аналізу вітчизняного законодавства, а також науково – обґрунтованих позицій науковців з даної проблематики вбачається, що найбільший акцент в понятті «іноземного елементу» робиться на суб'єкта, і не дивно, адже особа завжди є присутньою у будь-яких приватноправових відносинах. Проте, мало уваги приділяється іншим двом формам іноземного елементу, – об'єкту та юридичному факту, що і викликає необхідність у подальшому дослідженні цієї тематики.

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.

2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

3. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

5. Постанова Вишого господарського суду України від 06 липня 2010 р. № 11/170-0-09. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/11218616>

6. Міжнародне приватне право: навчальний посібник / за заг. ред. С. Г. Кузьменка. К.: Центр учбової літератури, 2017. 316 с.

А. Я. Лазар

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРИМУСОВА ВАКЦИНАЦІЯ ЯК ПОТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ВІЛЬНИЙ ВИБІР РОДУ ЗАНЯТЬ

Хвилю незадоволення у частини суспільства викликав один із законопроектів (№ 4142) про примусове щеплення, петиція про скасування якого отримала достатню кількість голосів на сайті президента для зняття з розгляду у парламенті. Наприкінці грудня 2020 року оперативний штаб Міністерства охорони здоров'я України з вакцинокерованих інфекцій затвердив план імунізації населення від COVID-19. У розробленій дорожній карті з масового вакцинування зазначено, що щеплення буде виключно добровільним.

Питання вакцинації досліджувало багато науковців, серед них: О. О. Круглова, І. С. Котова, Д. О. Микитенко, О. В. Губанова. В своїх працях вони розкривали поняття вакцинації та її вплив на суспільні відносини.

Останнім часом серед населення говорять про можливість поширення примусової вакцинації. Чи дійсно це так і чи варто громадянам хвилюватися про те, що їх вакцинують проти їх волі? Прихильники думки про щеплення як про особисте право кожного, аргументують свою позицію, посилаючись на частини 3 та 4 статті 284 Цивільного кодексу України [1]. У ній зазначено, що надавати медичну допомогу фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, можна за її згодою. Повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування. Такі ж правила встановлені і в частинах 1 і 4 статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ [2]. На підставі цих норм робимо висновок про те, що оскільки будь-яке, зокрема і профілактичне, втручання вимагає інформованої добровільної усвідомленої згоди та при цьому особа має право на відмову від профілактично-

го щеплення, то щеплення – це лише право, а не обов’язок. У пунктах 62 і 63 Постанови ЄСПЛ у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (справа № 2346/02) [3] було зазначено, що під час надання медичної допомоги, навіть тоді, коли відмова від конкретного методу лікування може призвести до летального результату, примусове медичне лікування без згоди дієздатного, повнолітнього пацієнта є втручанням в його або її право на фізичну недоторканність і посяганням на права, гарантовані статтею 8 Європейської конвенції. ЄСПЛ також звертав увагу, що для збереження сенсу свободи на відмову від лікування необхідно, щоб у пацієнта було право приймати рішення в злагоді з власними поглядами і цінностями, якими б ірраціональними, нерозумними і недалекоглядними вони не здавалися іншим особам (п. 136 рішення ЄСПЛ зі справи № 302/02). Але в пунктах 85 і 136 рішення суд зазначив, що держава має інтереси щодо захисту й охорони життя і здоров’я своїх громадян. У певних випадках ці інтереси матимуть пріоритет порівняно з правом громадянина на самовизначення. Держава може зобов’язати громадян пройти медичні процедури, аби усунути загрозу заподіяння шкоди здоров’ю населення. Висновки ЄСПЛ досить однозначні – право особи на відмову від лікування закінчується там, де починаються інтереси держави щодо забезпечення безпеки здоров’я всього населення.

Варто зазначити те, що на даний час працівникам погрожують їхнім примусовим звільненням, якщо вони не пройдуть вакцинацію, що є прямим порушенням ст. 312 Цивільного кодексу України, яка передбачає вільний вибір роду занять. Тобто людей незаконно позбавляють *можливості вільно на власний розсуд, з урахуванням свого інтересу і мети, а також відповідно до власних здібностей та можливостей обирати та змінювати рід занять, виконувати певну роботу або обіймати певні посади. Право на вільний вибір роду занять знаходить своє відображення в ст. 2 Кодексу законів про працю, ст. 43 Конституції України, ст. 23 Загальної декларації прав людини, ст. 4 Конвенції про захист прав та основних свобод людини, ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.* Роботодавці не можуть звільнити працівника, який не вакцинований від COVID-19, доти, доки Міністерство охорони здоров’я не затвердить перелік професій, для яких така вакцинація є обов’язковою.

Незважаючи на пріоритетність особистих немайнових прав порівняно з іншими цивільними правами, на їх невідчужуваність від особи носія та неможливість відмови від них чи позбавлення їх з боку інших осіб, ЦК передбачає можливість обмеження особистих немайнових прав фізичної особи за обсягом та змістом (ст.274). Тобто, дані права не можуть бути визнані абсолютними, тобто такими, що здійснюються фізичними особами незалежно від будь-яких обставин.

Отож, підсумовуючи усе вище сказане, варто зазначити, що питання обов'язкової вакцинації є доволі дискусійним і дійти до конкретного висновку важко. Опираємось на те, що щоби немає нормативного закріплення примусової вакцинації, то її можна вважати однією із загроз обмеження нашого права на вільний вибір роду занять. На мою думку питання потребує тривалого дослідження.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

3. Постанова ЄСПЛ у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» від 29.04.2002 № 980_210. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text

**А. Я. Лазар,
С. І. Сподарик**

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Однією з розповсюджених форм порушення прав і свобод людини є домашнє насильство. Воно породжує проблеми не лише в сім'ї, а й становить загрозу для розвитку суспільства загалом, сприяючи появі соціальних негараздів.

Під домашнім насильством згідно ст. 126-1 Кримінального Кодексу України (далі КК України) [1] слід розуміти умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства є суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Додатковим факультативним об'єктом цього кримінального правопорушення можуть бути право власності, воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини тощо.

Потерпілим є один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Встановити наявність сімейних відносин не складно, оскільки вони регулюються Сімейним кодексом, а от встановити наявність близьких відносин набагато складніше. Пов'язано це з тим, що КК України не дає чіткого поняття, кого ми можемо віднести до близьких осіб. Визначити дане коло людей можна хіба у випадку посилання на інші нормативно-правові акти.

Зокрема, М. І. Хавронюк для з'ясування змісту цього терміну пропонує застосувати визначення близьких осіб у ст.1 Закону України «Про запобігання корупції» через його практичну досконалість [2, с. 69–70]. Потерпілими від домашнього насильства може бути як чоловік, так і жінка, як дитина, так і дорослий.

Об'єктивна сторона такого діяння може полягати в таких формах: 1) систематичному вчиненні фізичного насильства; 2) систематичному вчиненні психологічного насильства; 3) систематичному вчиненні економічного насильства; 4) систематичному вчиненні різних видів такого насильства (фізичного і психологічного, психологічного і економічного тощо). В подальшому при визнанні кримінального правопорушення домашнім насильством необхідно, щоб відповідні дії вчинялися систематично, а це не дає можливість цій кримінально-правовій нормі ефективно виконувати функцію запобігання цим посяганням. Систематичність означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості [2, с. 78].

Стаття 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3] дає нам визначення понять фізичного, психологічного та економічного насильства: *фізичне насильство* – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру; *психологічне насильство* – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи; *економічне насиль-*

ство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Домашнє насильство вважається закінченим кримінальним правопорушенням, коли відповідні діяння призводять до таких наслідків: 1) фізичних або психологічних страждань потерпілої особи; 2) розладів її здоров'я; 3) втрати нею працездатності; 4) емоційної залежності; 5) погіршення якості життя потерпілої особи.

Суб'єкт злочину – спеціальний – член подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, яка перебуває у сімейних або близьких відносинах. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Суб'єктивна сторона характеризується умислом. Мотив і мета вчиненого злочину можуть бути різними та на кваліфікацію не впливають.

Аналіз кримінально-правової характеристики домашнього насильства засвідчив, що кримінальний закон в цій частині потребує подальшого дослідження і вивчення проблем, наприклад, потерпілого від домашнього насильства, розкриття проблемних питань його об'єктивної сторони, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення механізму кримінально-правової протидії домашньому насильству.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.10.2021).

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017р. № 2229-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 07.10.2021).

ВРЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема врегулювання конфліктів є надзвичайно актуальною для сучасного суспільства. Конфліктами пронизано всі сфери нашого життя.

Особливо це стосується сімейної сфери, адже через карантинні обмеження значна кількість сімей залишались довгий час ізольованими у своїх домівках. Саме це і сприяло ескалації конфліктів на сімейно-побутовому ґрунті. Тому тема висвітлена в даних тезах є актуальною.

Найпоширеніші причини конфліктів у сім'ї:

- обмеження одним із подружжя свободи, активності дій, самовираження іншого;
- негативна поведінка одного із членів сім'ї (алкоголіз, наркоманія, тощо);
- наявність протилежних інтересів, прагнень, обмеженість у можливостей для задоволення потреб одного із членів сім'ї (на його думку);
- авторитарний, жорсткий тип взаємовідносин, які склалися у сім'ї;
- наявність важких матеріальних проблем, які практично не можливо розв'язати;
- авторитарне втручання родичів в подружні відносини;
- сексуальна дисгармонія партнерів [2].

Деякі дрібні сімейні сварки мають позитивну спрямованість, допомагаючи дійти згоди та не допустити великий конфлікт. Сімейні конфлікти завжди залишають важкі негативні емоційні наслідки у вигляді дискомфорту, стресів, депресій. Особливо це відгукується на дітях. Тому, їх варто попереджати.

Попередження сімейних конфліктів залежить від всіх членів сім'ї, і перш за все від самих чоловіка і дружини.

Дідук І. А. наводить найбільш загальні шляхи попередження конфліктів:

- формування психолого-педагогічної культури у культурної пари;
- виховання дітей з врахуванням їх індивідуально-психологічних і вікових особливостей та емоційного стану;
- формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємної відповідальності, довіри та поваги;
- формування культури спілкування [3].

Варто зазначити, що працівникам правоохоронних органів, які займаються врегулюванням конфліктів слід враховувати самі причини виникнення цих конфліктів, розуміти закономірності їх виникнення, аби вибрати правильну тактику дій для їх деескалації та в цілому, припинення.

Важливими для врегулювання сімейним конфліктів є підрозділи Національної поліції України «Поліна». «Поліна» – поліція проти насильства, яка працює в Україні з 2018 року. Це групи швидкого реагування, які обслуговують виключно виклики по домашньому насильству. До складу цих груп входять працівники ювенальної превенції, дільничні офіцери поліції та віддалено – екіпажі патрульної поліції [1].

На жаль, невіршені сімейні конфлікти найчастіше призводять до розлучення, а згодом конфлікти поглиблюються, адже постає питання по поділ майна подружжя, місце проживання дітей, спосіб участі одного з батьків у житті дитини тощо. Для цього потрібно навчитися не лише не сваритися, але й знаходити спільну мову, щоб будучи розлученими, вміти спільно приймати рішення у питаннях щодо життя та виховання дітей, адже найбільше від сімейних конфліктів страждають діти.

Сьогодні активно застосовується процедура медіації як позасудовий варіант вирішення спору. В Законі про медіацію Штату Луїзіана чітко визначено, що медіація – це процедура, за якою посередник(медіатор) сприяє спілкуванню між сторонами щодо спорів і досліджує можливі рішення для сприяння примиренню, порозумінню та врегулюванню.

Ефективність медіаційної процедури визнало європейське співтовариство, яке рекомендує її як основний метод альтернатив-

ного вирішення спорів на досудовому етапі та під час судового розгляду. Європейська рада на своєму засіданні в Тампере 15.10.1999 р. закликала країн-членів до запровадження альтернативних позасудових процедур, серед яких медіація є основним методом. Україна приєдналася до Конвенції ООН про міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації.

Наразі медіація є порівняно новим, але достатньо перспективним напрямком юридичних послуг в Україні. На законодавчому рівні в Україні процедура медіації не закріплена, що ускладнює її розвиток та поширення. Ще з 2006 р. Україна має намір закріпити на законодавчому рівні медіацію, але спроби щоразу невдалі. Останній проект Закону про медіацію був поданий до Верховної ради України наприкінці 2019 р., однак на початку березня був відкликаний.

Сімейна медіація – перемовини конфліктуючих сторін за участю медіатора(посередника) для пошуку рішення, яке буде прийнятним для всіх учасників сімейного конфлікту та враховуватиме інтереси кожного. Сімейна медіація ґрунтується на таких принципах: добровільності, нейтральності: конфіденційності та самовизначення сторін. Сімейна медіація є хорошим прикладом для врегулювання спору за участю нейтрального посередника (медіатора), яка базується на роботі та з інтересами сторін, а не з їх позиціями [4].

Медіація є перспективним напрямком розвитку в українському законодавстві, що потребує більшого розповсюдження та застосування з метою досягнення сторонами примирення, враховуючи інтереси обох сторін процесу за участю медіатора(посередника).

Отже, врегулювання сімейних конфліктів, особливо правоохоронцям, потрібен комплексний підхід. Сімейний конфлікт – багатоаспектне явище, яке потребує детального вивчення його елементів для його вирішення. Зокрема, потрібно враховувати передумови його виникнення, причини, психологічний стан осіб, які конфліктують, тривалість конфлікту та інші аспекти. Саме детальне вивчення цих складових дасть змогу працівникам правоохоронних органів розробити ефективні методи їх врегулювання в суспільному і правовому полі, зокрема. Також нам потрібно враховувати

світові тенденції щодо вирішення сімейних конфліктів, а саме поширена з-за кордоном практика регулювання даного явища способом медіації.

1. Кравченко А. В., Тверезовська Н. Т. Виникнення і попередження конфліктів у молодого подружжя. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2015. С. 253–258.

3. Дідук І. А. Сім'я як чинник політичної ідентифікації особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. Максименка С. Д. К., 2001. Т. III. Ч. 4. С. 60–64.

4. Рудометкіна М. Особливості вирішення сімейних спорів: конфлікт чи медіація. Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета online». Сімейне право. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/osoblivosti-virishennya-simeynih-sporiv-konflikt-chi-mediaciya.html>

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Ізраїльський Прем'єр-міністр Б. Нетаньяху висловився про три головні завдання діяльності його уряду так: «Перша – боротьба з корупцією, друга – боротьба з корупцією, і третя – боротьба з корупцією» [1, с. 143; 2].

Вказане твердження є безумовно актуальним для України, адже згідно з дослідженням міжнародної організації по боротьбі з корупцією Transparency International Україна посіла 117 місце в світі в 2020 році. Порівняно з 2014 роком, коли Україна зайняла 142 місце поряд з Угандою та Камеруном, є багатообіцяльним результатом, що свідчить про позитивну антикорупційну динаміку [3], однак суспільна небезпека корупційних діянь зумовлює необхідність активної протидії.

Для того, щоб з'ясувати зміст корупції та суспільної небезпеки таких діянь, варто ознайомитися зі ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», де визначено, що корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди [4].

Корупцією просякнуті абсолютно всі сфери суспільного життя: від освіти, медицини до незаконних операцій в державному апараті. В Кримінальному Кодексі України не виділено окремого розділу, присвяченому цьому явищу, оскільки корупційні прояви поширені майже на всі сфери життєдіяльності. Особливої суспільної небезпеки набуває дане кримінальне правопорушення тепер, коли загострилась світова економічна криза, внаслідок чого певна частина населення, в тому числі державні службовці, шукають способи незаконно збагатитись або отримати матеріальну вигоду.

Суспільна небезпека входить до підстави кримінальної відповідальності (відповідно до ч. 1 ст. 2 КК) та є невід'ємною ознакою кримінальних правопорушень (відповідно до ч. 1 ст. 11 КК),

в тому числі корупційних діянь, оскільки вони посягають на державний та суспільний лад, принципи верховенства права та законності, економіку, правопорядок, основоположні права людини та громадянина, справедливе судочинство, майнові та інші права громадян. Суспільна небезпека як матеріальна ознака кримінального правопорушення полягає в тому, що дане діяння містить загрозу або завдає шкоду відносинам, які охороняються кримінальним законом.

У Кримінальному кодексі України не визначено поняття корупційного правопорушення, проте в примітці до статті 45 КК України законодавець перераховує корупційні діяння, умовно розмежовуючи їх на дві групи. До першої входять кримінальні правопорушення, вчинені шляхом зловживання службовим становищем, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 369-2, які безпосередньо містять власне корупційну складову [5].

Аналізуючи розділи КК України, в яких розміщені дані статті, можемо окреслити родові об'єкти посягання. Дані кримінальні правопорушення містять ознаку суспільної небезпеки проти власності, господарської діяльності, громадської безпеки, здоров'я населення, авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування, проти порушення порядку несення військової служби, а також відносин у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Корупція загрожує багатьом сферам суспільного життя, в тому числі протизаконна діяльність спостерігається в правоохоронних та правозастосовних органах, судах, державному апараті, експертній діяльності, в сферах освіти та охорони здоров'я. Корупція в медицині небезпечна тим, що громадяни не отримують належної медичної допомоги, погіршується якість обслуговування, а також порушується право громадян на безоплатну медичну допомогу, яке передбачене в статті 49 Конституції України (далі КУ). Корупційні правопорушення в освіті є суттєвою перешкодою для якості навчання та рівня освіченості громадян, зокрема порушується право на здобуття освіти (стаття 53 КУ). Особливо небезпечною є корупційна складова в судах, оскільки вона безпосередньо впли-

ває на рішення суду, є загрозою для здійснення правосуддя та порушує засади судочинства (стаття 129 КУ). Окремо слід згадати про отримання неправомірної вигоди в правоохоронних органах, оскільки через це суттєво страждає превентивна функція держави, яка полягає в запобіганні кримінальних правопорушень, їх виявленні, розслідуванні та ліквідації негативних наслідків. Корупція в органах публічної влади є найбільш небезпечною тому, що внаслідок зловживання службовим становищем або підкупі посадових осіб страждає належне функціонування, економічний розвиток та потенціал держави.

Корупційні схеми в Україні стають причинами погіршення інвестиційного клімату та сприяють розвитку тіньової економіки, яка чинить значний тиск на національну валюту. Розрив у доходах різних верств населення зумовлює несправедливий розподіл прибутку всередині держави, а корупційні схеми, які спрямовані на розкрадання державного бюджету, чинять глобальний негативний вплив на впровадження реформ. Відповідно підприємцям складно, а то й неможливо вести власний бізнес через корупційні чинники [7, с. 176].

Для ефективної протидії корупції в Україні мова має йти не про «косметичний ремонт», а про ґрунтовну перебудову правоохоронної системи, підвищення зарплат у державному секторі економіки, зменшення впливу держави на різні сфери життя, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів, проте вирішальною умовою вважається політична воля вищого керівництва [1, с. 143–144].

Отже, корупція – це суспільно небезпечне явище, оскільки воно завдає реальної шкоди інститутам демократичної держави та громадянського суспільства, здатне послабити авторитет України на міжнародній арені, знизити рівень життя населення, чинити колосальний вплив на впровадження реформ та призвести до економічних і політичних проблем.

1. Луценко М. М., Щербина Л. І. Корупція в Україні: сучасний стан і проблеми протидії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 15. С. 143–144.

2. Хисамов И. Коррупция – не проблема? *Зеркало недели*. 2010, 8 июня.

3. Corruption perceptions index: [Веб-сайт]. 2014, 2020. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> (дата звернення: 03.10.2021).
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 №1700-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 03.10.2021).
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 №2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 03.10.2021).
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 03.10.2021).
7. Береза О. Д. Корупція у сфері державного управління як стримуючий фактор соціально-економічних реформ. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 176.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ВИКРИВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Протягом усієї історії незалежної України в державі вживаються заходи щодо подолання корупції – зловживання особою можливостями свого становища з метою незаконного отримання для себе чи для третіх осіб пільг, благ, переваг чи послуг, на які вона не має права. Проте боротьба з корупційними проявами не завжди давала позитивний ефект, адже зацікавлені сторони корупційного діяння досягали бажаного результату, а інші особи, яким стало відомо про відповідні факти не є зацікавленими особами у їх викритті.

Ситуація дещо змінилася у зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції». Цим нормативним актом, що почав діяти з 1 січня 2020 року в національне законодавство було введено поняття «викривач корупції» та частково урегульовано правовий статус такої особи, а також внесено зміни до діючого Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зокрема, ст.ст. 3, 60, 130-1. [1]. Створення та популяризація інституту викривачів у національному законодавстві обумовлене загальними діями Держави у протидії та боротьбі із корупцією [2, с. 236].

Варто відзначити, що Закон «Про запобігання корупції» не визначає чіткого статусу викривача. Отже, викривач це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень, що передбачені законом, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які

є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання), хоча й передбачає низку гарантій для осіб, які виступають в ролі викривачів [3]. Зокрема, особу, яка є викривачем корупційного діяння забороняється звільняти з роботи, здійснювати їх переведення, переатестацію, змінювати умови праці тощо.

За КПК України викривачем є заявник (п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК), тобто фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [1]. Таким чином, положення названих правових документів не є тотожними, оскільки Закон визнає викривачем особу, яка повідомила про кримінальне корупційне правопорушення або про правопорушення, пов'язане з корупцією, за вчинення яких передбачено адміністративну відповідальність на підставі положень Глави 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення [4], тоді як норми КПК обмежені виключно рамками кримінальних проваджень. Є й ще кілька спірних моментів. Так, положення Закону передбачають низку трудових гарантій для осіб, які виступають викривачами у корупційній справі. А положення ч. 6 ст. 130-1 КПК України визначають, що викривач може виступати у кримінальному процесі анонімно. Тому виникає питання про те, як такі гарантії можуть бути забезпечені, якщо для їх реалізації про статус особи як викривача має знати щонайменше власник підприємства, установи чи організації або ж уповноважена власником особа.

Викликає певні зауваження і формулювання положень п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК України, відповідно до якої викривач звертається до органу досудового розслідування за наявності переконання, що інформація про корупційний злочин є достовірною. Вважаємо, що такого переконання недостатньо, адже мова йде про відкриття кримінального провадження. Тому доречно п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК України викласти в такій редакції: «викривач – фізична особа, яка за наявності доказів про факт вчинення корупційного злочину, що можуть бути доведені у порядку та у спосіб, визначений цим Кодексом, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування».

Аналіз нормативних положень КПК України дозволяє стверджувати, що викривач наділений всіма правами заявника про кримінальне правопорушення, а також має право в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», отримувати в п'ятиденний строк інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням. Положення ч. 1 ст. 130-1 КПК України передбачають право викривача на виплату йому винагороди. Так, за повідомлення про корупційний злочин, активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані державі збитки від такого злочину в п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину [1].

На наш погляд, дана норма є недосконалою, оскільки, по-перше, передбачає можливість виплати винагороди, якщо викривач не тільки повідомив про злочин, але й активно сприяв його викриттю, що не завжди об'єктивно може бути здійснено особою. По-друге, виплата винагороди може бути здійснена лише якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані ним державі збитки перевищують чітко визначену суму, кратну розміру прожиткового мінімуму. По-третє, час вчинення і час виявлення корупційного злочину може суттєво розбігатися в часі і розрахунок актуальних сум винагороди нормами КПК України не передбачається. По-четверте, діяльність викривача актуальна лише у випадках, коли злочином завдаються збитки державі. Якщо ж збитки завдаються фізичним чи юридичним особам, але не охоплюються поняттям «грошовий розмір предмета злочину», то виплата винагороди не передбачається. По-п'яте, має місце також неузгодженість норм частин 1 і 2 ст. 130-1 КПК, оскільки у ч. 1 названої норми визначено, що розмір винагороди становить 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат. Натомість ч. 2 ст. 130-1 КПК України вказує, що конкретний розмір

винагороди встановлює суд, виходячи з критеріїв персональності та важливості інформації. Як же фактично мають здійснюватися розрахунки і яке значення має кожен із зазначених критеріїв для визначення суми винагороди – невідомо.

КПК України також визначає перелік випадків, коли винагорода не виплачується (ч. 3 ст. 130-1 КПК).

Таким чином, запровадження інституту викривача як особливого виду заявника у кримінальному провадженні потребує певних доопрацювань нормативних актів, які мають бути спрямовані не лише на заохочення викривання корупційних злочинів, але й на їх попередження та на створення умов для реального захисту анонімних викривачів.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 27.09.2021 року).

2. Сивогривова Т. Л. Особливості визначення кримінального процесуального статусу особи, що повідомила про можливі факти корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (ДДУВС, 17.11.2020). С. 236–239. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5492/1/53.pdf> (дата звернення 27.09.2021 року).

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 27.09.2021 року).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122 (дата звернення 27.09.2021).

С. П. Літвинчук

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОДАТКОВА БЕЗПЕКА: СУТНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції національних економік важливою умовою забезпечення суверенності держави є встановлення та забезпечення надійного і продуктивного функціонування всіх її фінансово-економічних систем, що є підґрунтям побудови сучасних ринкових відносин.

Дисбаланси у фінансовій системі України пов'язані з високими ризиками та загрозами у податковій системі. До ризиків, які найчастіше зустрічаються можна віднести: значне податкове навантаження на суб'єктів господарювання, дефіцит місцевих бюджетів, низький рівень податкових надходжень, проблеми при формуванні податкового боргу тощо.

Проблеми забезпечення податкової безпеки держави були предметом дослідження багатьох вчених. Так, В. В. Іщенко під податковою безпекою розуміє «складову фінансової безпеки держави, яка визначається наявністю сформованої податкової системи, оптимальним рівнем оподаткування, що забезпечує достатнє наповнення за рахунок податкових надходжень дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а також забезпечує розвиток реального сектору економіки та соціальний захист населення [1, с. 35–40].

Подібне бачення характерне для авторів навчального посібника «Бюджетно-податкова безпека», які під податковою безпекою держави розуміють частину фінансової безпеки держави, яка визначається наявністю сформованої податкової системи, оптимальним рівнем оподаткування, що забезпечує достатнє наповнення за рахунок податкових надходжень дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а також забезпечує розвиток реального сектору економіки та соціальний захист населення [2, с. 116].

Окремі вчені розглядають податкову безпеку як певний стан економіки. Зокрема, І. О. Цимбалюк зазначає, що податкова безпека – це такий стан податкової сфери держави, для якого характерним є захищеність інтересів суб'єктів податкових відносин, стійкість і економічна незалежність податкової системи, що проявляється у стабільності податкового законодавства; здатність податкової системи до розвитку і вдосконалення, спроможність своєчасного виявлення та запобігання потенційних загроз у сфері оподаткування та здатність системи оподаткування в повній мірі реалізовувати усі функції податків як фіскальної так і регулюючої та соціальної з метою максимального узгодження інтересів держави та платників податків [3, с. 13–23].

Отже, аналіз наукових підходів до визначення податкової безпеки засвідчив відсутність єдності серед науковців у розумінні цього поняття. Податкову безпеку розглядають як складову фінансової безпеки, як певний стан податкової держави та як спосіб забезпечення прав держави.

Податкова безпека охоплює всі сфери життєдіяльності людини і кожен повинен розуміти як саме вона проявляється в економічному, правовому та соціальному аспекті. Економічний аспект охоплює ступінь наповненості бюджету фінансовими ресурсами, на який впливають такі фактори як рівень розвитку економіки, приріст ВВП, інфляція, податкове навантаження на суб'єктів господарювання.

Система оподаткування не повинна обтяжувати платників податків і змушувати їх задумуватися над тим, як приховати свої доходи і уникнути оподаткування, де краще зекономити і як не витратити більше своїх ресурсів, які оподатковуються. Щоб проаналізувати ефективність податків, можна порівняти витрати та результатів. Якщо платник сплатив більшу суму податків, ніж очікував, то це переважно призводить до переходу бізнесу у тінь і зменшення активності підприємців та інвесторів [4, с. 5–9]. Правовий аспект відповідає за процес контролю за податковою системою, створюючи умови для справедливого оподаткування суб'єктів господарювання та декларації умов у законах. Соціальний аспект стосується забезпечення дотримання принципу справедливості оподаткування.

Зазначимо, що упродовж 30 років незалежності України робилось чимало спроб реформувати податкову систему з метою підвищення її ефективності та забезпечення податкової безпеки. Показники, що характеризують рівень податкової безпеки засвідчують результативність проведених реформ, що проявляється у зниженні рівня податкового навантаження, тіньової економіки, збільшення обсягів податкових надходжень, результативності діяльності податкових органів. Проте здійсненні заходи не вирішили всіх проблем. Основні загрози податковій безпеці лежать не лише в податковій сфері та потребують комплексного розв'язання [5, с. 127].

Формування ефективної податкової політики, шляхом вибору найефективнішого варіанта сплати податкових платежів може зміцнити податкову безпеку. Для забезпечення ефективного розвитку української економіки необхідно дотримуватися вимог відповідності елементів податкової безпеки вимогам національної безпеки. В умовах мінливості політико-економічної ситуації в країні, необхідно на регулярній основі досліджувати ефективність методів, способів та інструментів забезпечення податкової безпеки держави.

-
1. Іщенко В. В. Податкова складова фінансової безпеки держави. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 37. С. 35–40.
 2. Бюджетно-податкова безпека: навчальний посібник / за ред. Г. В. Миськів Львів: ЛьвДУВС, 2020. 272 с.
 3. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави. *Стратегічне управління національним економічним розвитком: кол. монографія* / за заг. ред. О. В. Кендюхова. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТ», 2013. Т. 2. 392 с.
 4. Кашин В. А. Податкова система: як її зробити більш ефективною? *Фінанси*. 2008. № 10. С. 5–9.
 5. Родченко С. С., Висоцька І. Б., Нагірна О. В. Сутність та проблеми забезпечення податкової безпеки України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 4 (78). С. 122–128.

ТЕНДЕНЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА У СВІТЛІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасна українська правова система ґрунтується на засадах римського права, тому як і римська правова система, сучасна правова система України поділяється на приватне та публічне право, поклавши в основу такого поділу зміст інтересу. Так як загальна тенденція формування та розвитку громадянського суспільства в умовах ринкової економіки загострює свою увагу на підвищенні ефективності правового регулювання індивідуальних відносин, що стосується сфери дії приватного права.

Протягом останніх років орієнтація українського законодавства змінилась і відбулось вдосконалення з урахуванням вимог сучасності.

На сьогоднішній час все більше почали використовувати таке поняття як «глобалізація». Глобалізація, як об'єктивний процес, детермінує кардинальні зміни базових засад у житті суспільства. Її яскраві правові прояви простежуються у змінах не тільки змісту основних правових понять, категорій, а й у їх функціональному призначенні, зумовлюючи в кінцевому підсумку трансформацію нормативного, суб'єктивного, інтелектуально-психологічного, діяльнісного й результативного складників правових систем сучасного юридичного світу [1, с. 1].

У юридичній науковій літературі правильно із цього приводу підкреслюється, що глобалізація суттєво впливає «на трансформацію, зміну й модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на всесвітньому, макрорегіональному і внутрішньодержавному рівнях, стимулює, прискорює й поновлює процеси універсалізації в галузі права [2, с. 38].

Для більш поглибленого й багатостороннього пізнання права в умовах наростаючого процесу глобалізації світу важливе значення мають розгляд і виявлення основних тенденцій його розвитку.

Акцентування уваги на цій стороні правової матерії дозволяє чітко визначити не тільки її стан у період сьогодення, а й перспективи і загальний напрямок розвитку права в майбутньому, побачити його не тільки у статичі, а й у динаміці [1, с. 2].

Серед тенденцій глобального й регіонального рівнів слід виокремити перш за все тенденцію універсалізації й уніфікації права. Передумовою зближення правового регулювання слід вважати широку інтернаціоналізацію у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людей. У підґрунті виникнення й посилення цієї, а також інших подібних їй тенденцій, на думку М. М. Марченка, знаходиться об'єктивний процес інтеграції світової економіки, фінансів, засобів зв'язку, масової інформації та інших засобів і царин життя суспільства, що, звичайно, відбилося як на еволюції права в цілому, так і на тенденціях його подальшого розвитку. Однак, незважаючи на те, що універсалізація й уніфікація права простежуються практично на всіх історичних етапах еволюційного розвитку державно-правової матерії, в умовах глобалізації вони виявляються найбільш яскраво і мають скоріше не еволюційний, а вибуховий, революційний характер [3, с. 279, 280].

Зростання ролі права в удосконаленні управління соціальними процесами знаходить свій прояв також у розширенні й поглибленні правового регулювання, появи нових галузей, підгалузей та інститутів права. Ця тенденція, зумовлена посиленням приватноправових засад у правовому впорядкуванні суспільних відносин, ускладненням предмета правової регламентації, є характерною як для України, так і для всього світу.

Розширення царини правового регулювання пов'язується з поширенням дії права як на зовсім нові сфери соціальної дійсності, так і на ті з них, що не перебували в полі зору вітчизняного законодавця. З'явилися нові галузі, інститути права й законодавства – інформаційного, космічного, транспортного, соціального, про навколишнє природне середовище, про науку й техніку, про енергетику, про охорону здоров'я. Як відзначає А. С. Піголкин, поглиблення правового регулювання – це головний магістральний шлях розвитку сучасного законодавства [1, с. 5].

Поруч з названими тенденціями на глобальному й регіональному рівнях у різних формах виявляються й інші. Зокрема, звертає

на себе увагу тенденція посилення ролі і значення судового права, а разом з ним і його джерел у виді прецеденту й судової практики. У наукових юридичних джерелах закріплюється: оскільки з розвитком сучасності «право стає все складнішою системою», а «передбачити все в законах неможливо, неминуче підвищується роль судової практики у вирішенні низки питань» [4, с. 113].

Серед загальних тенденцій розвитку приватного права все чіткіше виокремлюються також інші, як-то тенденція розширення юридичного сектора, який стосується прав людини і громадянина, або тенденція гуманізація права.

Аналіз законодавства, прийнятого після другої світової війни й особливо наприкінці ХХ ст., свідчить, що ця тенденція значною мірою виявляється як на національному, так і на глобальному й регіональному рівнях [3, с. 289].

Тенденція більш помітного вторгнення публічного права у сферу приватного права, поступового стирання кордонів між публічним та приватним правом. У наукових правових джерелах із цього приводу закріплюється, що за умов глобалізації «все більше розширюється поєднання приватно-правових і публічно-правових методів регулювання» у різних галузях права. Що стосується системи права України, та інших держав, цю тенденцію позначають «як стирання кордонів між приватним і публічним правом», а щодо до системи законодавства – «як нарощування комплексного нормативного регулювання суспільних відносин» [3, с. 290].

Зростання впливу регіонального права на національну правову систему. Як дві основні тенденції розвитку соціуму за сучасних умов називають глобалізацію й регіоналізацію. Незважаючи на їх різний зміст, погодитися з тим, що вони суперечать одна одній не можна [1, с. 10].

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що в умовах глобалізації відбувається становлення «універсальної» правової системи, в якій міжнародне право й національні правові системи стають багаторівневими галузями й інститутами, а об'єктом регулювання – вся соціальна система людської цивілізації. Прикладом цього може бути феномен права Всесвітньоїторговельної організації (ВТО), яка на сьогодні становить собоюсерцевину галузі

глобального права, а в потенціалі регулює всю сферу світової торгівлі [1, с. 13].

1. Хаустова М. Г. Тенденції розвитку права в умовах глобалізації. *Теорія держави та права*. 2013. № 13 С. 1–14.

2. Нерсесянц В.С. Процеси універсалізації права і держави в глобалізації світу. *Держава та право*. 2005. № 5. С. 36–53.

3. Марченко М. Н. Держава і право в умовах глобалізації: монографія. М.: Проспект, 2013. 400 с.

4. Лукашук І. І. Глобалізація і право. *Держава і право*. 2005. № 12. С. 112, 123.

І. Р. Ломакіна

*(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

СЕКРЕТИ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРИКОРДОННИКА

Комунікативна майстерність людини виявляється у дотриманні норм і традицій спілкування певної групи людей (професійних, гендерних, соціальних і вікових) [4], у здатності уникати конфліктів завдяки вибору доцільної форми комунікативної поведінки, розуміти справжні наміри співрозмовника.

Під час виконання обов'язків прикордонникам постійно доводиться проводити аналіз спілкування, включаючи його вербальні і невербальні ознаки, адже оманлива поведінка може проявлятися в кожній із цих категорій окремо або одночасно. На думку експертів використання невербальних засобів спілкування складають 93%, а вербальних – лише 7. Відома американська танцівниця Марта Греммі переконана, що «тіло промовляє те, що слова сказати не можуть» [2, с. 52].

Колишні офіцери ЦРУ стверджують, що кластер оманливої поведінки – це будь яка комбінація двох чи більшої кількості індикаторів обману, котрі, можуть бути або вербальними, або невербальними. У кластері можуть бути один вербальний й один невербальний індикатор. У кожного з нас є мовні звички й патерни і фізичні звички й патерни. Вони не мають жодного конкретного значення, це просто частина нашого ества. Процес їх відфільтрування починається з правил кластера. Ставлячи запитання, офіцери спостерігають, слухають й аналізують, щоб не пропустити кластер із двох чи більше проявів оманливої поведінки [1, с. 40].

Гармонійне поєднання слів і поведінки свідчить про щирі наміри людини. Природний, спокійний, розмірений плин розмови теж є ознакою справжності. Зазвичай люди під час спілкування намагаються контролювати власні слова та дії одночасно, щоб створити «картинку», яку від них очікують. Тримати слова під

контролем досить легко; набагато важче, або навіть майже неможливо контролювати решту засобів спілкування – думки, поставу, міміку, жести. Досить часто слова зайві; вираз обличчя показує яке почуття переповнює людину. Поводячись нещиро, люди намагаються приховати свої справжні наміри, почуття того, що є несправжнім; у цьому випадку невербальна поведінка відрізняється від вербальної. Вираз обличчя суперечить словам, а постава співрозмовника – тонові його голосу. В багатьох культурах одностайно вважають щонайменше дев'ять емоцій – гнів, страх, відраза, щастя, смуток, здивування, зневага, сором і гордість, які є універсальними. Вираз обличчя, тембр голосу та навіть поза й рухи співзвучні з почуттям, яке ми описуємо, – і це передає важливу соціальну інформацію про те, кому й чому ми можемо довіряти, кого й чого уникати. Ці виявлення почуттів зрозумілі й однакові практично в будь якому куточку світу [2, с. 47].

Зазвичай у процесі комунікації її учасники більше уваги приділяють словам, намагаючись виявити неправду у вербальній поведінці, в той же час втрачають контроль над невербальними сигналами, забуваючи контролювати тіло, яке демонструє несинхронність слів і поведінки. Саме тому прикордонникам під час виконання службових обов'язків, зокрема паспортного контролю, слід тримати під особливим контролем невербальні ознаки комунікативної поведінки: *поставу*, яка розкриває не тільки душевний стан людини, але й її наміри, налаштованість на розмову. Зацікавлена в спілкуванні особа, буде орієнтуватися на співрозмовника, нахилиться в його сторону, повернеться до нього всім тілом, і навпаки, незацікавлена – відійде назад, стоятиме напівобернувшись; [3, с. 161]; *погляд* – зоровий контакт вказує на впевненість і правдивість свідчення під час відповідей на запитання. Відсутність зорового контакту може свідчити про недосказаність, приховані наміри; *жести* – (*ритмічні* жести дублюють інтонацію, виокремлюють певні частини висловлювання, підкреслюють логічний наголос, сповільнення чи прискорення темпу мовлення; *емоційні* – передають найрізноманітніші відтінки почуттів; *вказівні* жести виконують функцію виділення якогось предмета серед однорідних; *зображувальними* жестами відтворюють предмети, тварин, інших людей [3, с. 160], ними також користуються у міжкультурній комунікації.

Серед тих жестів, які вказують на асинхронність вербальної і невербальної поведінки, прикордонникові слід звернути увагу на потирання ока, ховання рота (неправдивість); схрещення рук на грудях (агресивність, нервозність, бажання змінити тему розмови); відтягування комірця (гнів, хвилювання); стиль пересування (емоційний стан співрозмовника: гнів, гордість, радість, смуток, розчарування); ковтання слини, покашлювання (прикрашання брехні).

Серед вербальних засобів для виявлення потенційного порушника, прикордоннику слід також звертати увагу на окремі деталі. Неповна відповідь може вказувати на те, що людина намагається придумати ситуацію, яка їй є вигідною. Відмова відповідати свідчить про небажання говорити з метою нерозсекречення себе. До неправдивих вербальних ознак слід віднести непослідовні свідчення, атака словами або виклик на конфлікт, нарікання на процедуру виконання службових обов'язків прикордонником тощо.

Таким чином, майстерне володіння як вербальними, так і невербальними засобами комунікації дає можливість не лише легко встановлювати контакти між людьми, але й розпізнавати приховані наміри співрозмовника. Безумовно комунікації займають ключове місце в діяльності офіцерів ДПСУ, мають величезний вплив на психічний клімат у колективі, й певною мірою гарантують безпеку державного кордону.

1. Філіп Г'юстон, Майкл Флорйд, Сьюзен Карнісеро, Дон Теннант. *Анатомія брехні: колишні офіцери ЦРУ навчать вас виявляти обман* / Ф. Г'юстон та ін.; пер. з англ. М. Дубини. Х.: Віват, 2019. 208 с.

2. Емі Кадді. *Присутність. Як спрямувати свої сили на досягнення успіху* / Емі Кадді; пер. з англ. О. Ліпської. Х.: Віват, 2018. 384 с.

3. Шевчук С. В., Клименко І. В. *Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. 2-ге вид., випр. і допов.* Київ: Алерта, 2011. 694 с.

4. *Внутрішні комунікації військового лідера. Порадник для офіцерів та сержантів.* Київ: Центр МПЗ ЗСУ. 2020. 5 с.

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Здійснюючи правоохоронну діяльність, працівники Національної поліції реалізують основне своє завдання – забезпечують захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, безпосереднім чином взаємодіючи з населенням. Статтею 2 Закону України «Про Національну поліцію» задекларовано головні завдання поліції, а саме: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Психологи зазначають, що праця позитивно впливає на психіку людини. У свою чергу багатовікове виконання однієї й тієї ж професійної діяльності призводить до професійної втоми, виникнення психологічних бар'єрів, втрати практичних умінь та навичок, зниження працездатності, внаслідок чого виникає професійна деформація. Професійна деформація – це комплекс своєрідних, взаємопов'язаних змін окремих якостей і особистості загалом, які виникають унаслідок виконання правоохоронних функцій [3].

Негативні прояви у поведінці працівника поліції, які свідчать про розвиток у нього професійної деформації, такі: незрозуміла безглузда впертість, надмірно швидка зміна настрою, нестійка поведінка, часті сварки, конфлікти з товаришами, близькими, невмотивована грубість, постійна пригніченість. Саме ці якості у структурі особистості працівника поліції можуть сприяти розвитку професійної деформації. Як приклад можна привести випадок з життя. Жінка, яка працює слідчим, постійно спілкується з неблагополучними та аморальними людьми, насильниками, вбивцями тощо,

переносить даний стиль спілкування при взаємодії з близькими та рідними людьми.

Серед основних психологічних детермінант професійної деформації працівників поліції, тобто чинників, які її обумовлюють, головною є сама професійна діяльність, а також:

- фізичні й психологічні перевантаження;
- вплив негативних тенденцій з боку кримінальних елементів;
- розбіжності очікувань молодого співробітника професійній реальності, труднощі та невдачі на шляху професіоналізації;
- фактор екстремальності (ризик, постійне очікування небезпеки, непередбачуваність подій, висока емоційна насиченість службової діяльності за умов дефіциту позитивних вражень), що призводить до величезної втрати психологічної енергії і фізичних сил та емоційного виснаження;
- жорсткі, упереджені професійні стереотипи й установки та інші.

Дослідження О. Мартиненка виявило найбільш типові стресові чинники для працівників поліції, серед яких: дефіцит часу, складність оперативної обстановки, непередбачуваність подій, високий ступінь відповідальності, дезорганізація соціальної сфери, відсутність повноцінного відпочинку, недостатність професійного досвіду, ненадійність технічних засобів захисту, часті ненормовані добові чергування, обставини, пов'язані з загрозою для життя, неможливість виконання функціональних обов'язків у повному обсязі [1, с. 317].

Превенція професійної деформації працівників Національної поліції України повинна ґрунтуватися на обов'язковому врахуванню особистісних, мікросистемних, макросистемних детермінант, які її спричиняють. В умовах, коли професійна деформація працівників Національної поліції є доволі поширеним феноменом, робота щодо її превенції повинна мати свою стратегію, що передбачатиме низку заходів щодо вдосконалення: професійно-психологічної підготовки діяльності особистості поліцейського в частині навчання поліцейських прийомам і методам психологічного забезпечення особистої безпеки в ризиконебезпечних та екстремальних ситуаціях; навикам психологічної готовності припиняти протиправні дії; навичок фасилітації.

На нашу думку, для запобігання явища професійної деформації працівникам поліції необхідно усвідомити, що з нею відбуваються негативні зміни та почати активно їм протидіяти, а саме: урізноманітнити інтереси в позаслужбовий час; розширювати коло спілкування; займатися спортом; знаходити час для повноцінного відпочинку; мати навички ефективної протидії негативним впливам; знати механізми відновлення позитивних психоемоційних станів; бути впевненим у собі, у своїх силах і можливостях тощо.

Отже професійна деформація є комплексним явищем, яке зачіпає всі сфери діяльності співробітника (праця, дозвілля, сім'я тощо). Вона виникає під час виконання професійної діяльності та справляє негативний вплив на виконання службових обов'язків. Як складний соціальний феномен професійна деформація зумовлена цілим комплексом адміністративних, організаційних, соціальних, політичних, моральних причин, серед яких явища, викликані розвитком процесів демократизації і відкритості в суспільстві: багатопартійність, плюралізм думок, децентралізація і демонополізація влади в державі і т. ін. Ураховуючи чинники, що призводять до виникнення професійної деформації і перешкоджають її розвитку, можна ефективно здійснювати профілактику цього явища серед працівників підрозділів Національної поліції.

1. Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: монография. Харьков: Изд-во ХНУВС, 2005. 496 с.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Юридична психологія: особистісно-діяльнісний підхід. К.: Слово, 2017. 405 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМАТИВНИХ АКТІВ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Упродовж останніх десятиліть міграція набула рис глобальної проблеми сучасності, вона тісно пов'язана з питаннями внутрішньої та зовнішньої безпеки держав і потребує широкомасштабного міжнародного співробітництва щодо врегулювання всіх аспектів цього явища. Міграційні переміщення за всіх часів були своєрідним індикатором реагування населення на зміни, що відбуваються в економічному, політичному та соціальному житті будь-якого суспільства. Їх обсяги, напрями і масштаби значною мірою свідчать про стабільність або ж, навпаки – нестабільність суспільного розвитку тієї чи іншої країни.

Головна роль державно-правового регулювання міграційними процесами належить Конституції України. Закріпивши демократичні принципи побудови Української держави, Конституція гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільний в'їзд і виїзд з країни. У ній знайшли своє відображення положення про рівні права іноземців, можливість набуття притулку в Україні тощо. Вона проголосила захист громадян, які знаходяться за кордоном. Так, нормами ст. 92 Конституція закріплює, по-перше, що винятково законами визначаються основи регулювання демографічних і міграційних процесів; по-друге, винятково законами встановлюються порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають міграційний режим, відмінний від загального.

Конституція гарантує мігрантам захист їх прав, свободу переслідування і вибору місця проживання в межах України. З цього приводу ст. 33 наголошує: «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію

України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [1]. Принциповими з точки зору регулювання міграційних процесів є положення даної статті про права особи вільно залишати Україну, а для громадян України також вільно повертатися в Україну. Ці положення доповнюються правами й обов'язками, що безпосередньо стосуються іноземців і викладені в ст. 26. Згідно із нею, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть ті самі обов'язки, як і громадяни України (за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України), їм може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Таким чином, визначивши головні правові засади міграційної політики, Конституція України забезпечила подальший розвиток правової бази щодо регулювання різноманітних внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів, відкрила широке правове поле безпосередньо для мігрантів.

Нормативно-правова база, що безпосередньо стосується сфери міграції, складається з низки законів, постанов уряду, відомчих документів. Важливим законодавчим актом, що безпосередньо впливає на розвиток міграційних процесів є Закон України «Про громадянство» [2]. Цей закон: по-перше, забезпечує право на українське громадянство всім без винятку жителям країни; по-друге є гарантією захисту некорінного населення від дискримінації та вимушеної еміграції; по-третє, надав право на українське громадянство вихідцям з України, які з різних причин виїхали з її території, якщо вони не є громадянами інших держав і постійно проживають в Україні.

Певний вплив на міграційні процеси має українське законодавство стосовно національних меншин. Так, Закон України «Про національні меншини в Україні», забезпечуючи права національних меншин як невід'ємну частину прав людини, сприяє міжнародному світу та злагоді, запобігає еміграції за етнічними міжусобицям.

Варто відзначити, Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», котрий визначає, що статус біженця в Україні може отримати іноземець, який

внаслідок обґрунтованих побоювань став жертвою переслідувань за ознаками раси, національності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, змушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави, внаслідок зазначених побоювань. Відповідно до даного Закону, статус біженця не надається, якщо іноземець прибув з держави, де він міг отримати притулок. Це положення не поширюється на осіб, для яких передбачений спрощений порядок отримання українського громадянства, тобто на вихідців з України та їхніх нащадків [3].

Ще одним важливим законодавчим актом, що стосується врегулювання міграції, є Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Відповідно до цього Закону іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [4]. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини.

Іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави.

Серед законів, які безпосередньо забезпечують врегулювання міграційних процесів, слід також назвати Закон України «Про порядок виїзду і в'їзду в Україну громадян України», котрий надає право вільного виїзду за кордон та повернення на батьківщину всім громадянам України, виключає будь-які обмеження прав громадян, які виїжджають за кордон на тимчасове або постійне проживання.

Значна питома вага в системі мір правового регулювання належить адміністративно-правовим засобам. Їхній вплив здійснюється одночасно з формуванням законодавчої бази врегулювання міграційних процесів та виявляється у реалізації вимог Конституції і Законів України, у створенні та в вдосконаленні діяльності

структур, покликаних організувати виконання та контроль за додержанням законів.

Таким чином, у результаті спеціально-юридичного підходу визначаються параметри державного впливу на міграційні процеси, правовий статус мігрантів, їхня взаємодія зі структурами, що здійснюють державне керування.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про громадянство: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

МІСЦЕ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕЧНОГО ІСНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

Наше сьогодення характеризується широким спектром демократизованих країн, до числа яких також входить Україна. Відомо, що однією з головних засад демократичного суспільства є вільний рух інформації, проте задля внутрішньої безпеки країни, та добробуту у суспільстві деяку інформацію потрібно скривати від широкого зору очей суспільства. Саме для цього у кожній країні створений так званий режим секретності. Тому пропонуємо розглянути режим секретності через призму забезпечення державного благополуччя та суспільства в цілому.

Перш за все, варто зазначити, що таке режим секретності. В статті 1 розділу I Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року визначено, що режим секретності – це встановлений згідно з вимогами цього Закону та інших виданих відповідно до нього нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці»[1]. Проте для чого захищати інформацію? Перш за все, кожна країна піклується про своїх громадян, саме тому деяка інформація не доступна у широкому доступі. На це існує кілька причин. Перш за все, це може бути інформація військового характеру, яка має стратегічне значення для країни. У цьому випадку, захист іде не тільки від уникнення потрапляння цієї інформації до громадян, а й унеможливлення заволодіння цією інформацією країнами-конкурентами. Для того щоб не покладати тягар носіння такої важливої інформації, державою було прийнято рішення щодо її засекречення, та надання доступ тільки особам, специфіка праці яких безпосередньо пов'язана з цією інформацією.

Також, витікаючи з попереднього пункту, режим секретності має досить важливе значення для співробітників відомств, дії яких не підпадають під суцільне розголошення. У виді прикладу

можливо навести негласні слідчі розшукові дії. Їх процес знаходиться під таємницею та знаходиться тільки у доступі співробітників правоохоронних органів. Негласність таких дій означає особливий порядок підготовки до них, їх проведення та зберігання й використання результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до цього. До того ж утаємниченими такі відомості мають бути не тільки від осіб, стосовно яких проводяться негласні дії, а й від будь-яких інших, зокрема й працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, пересічних громадян, які не задіяні в підготовці до них та в їх проведенні, навіть якщо такі особи беруть участь в інших заходах досудового розслідування в конкретному кримінальному провадженні [2]. Як факт ми маємо можливість більш успішного процесу проведення боротьби з протиправними елементами в нашій країні.

Також, до режиму секретності відноситься засекречення діяльності підприємств, які здійснюють виготовлення матеріалів або продукції закритого типу, на підприємстві, яке має стратегічну важливість для країни. Тобто, якщо це завод по виготовленню озброєння для військовослужбовців країни, його діяльність буде підпадати під режим секретності, адже відомості щодо озброєння військових мають дуже важливе значення для стратегічної позиції будь-якої країни.

Отже, можливо дійти висновку, що режим секретності це досить важлива ланка існування будь-якої держави, яка допомагає державі контролювати свої внутрішні процеси без втручання сторонніх осіб, та забезпечувати своє стратегічне становище у світовому суспільстві шляхом обмеження доступу до інформації, яка має вплив на світових опонентів.

1. Про державну таємницю: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення 02.06.2021).

2. Волошина М. О. Проблеми забезпечення режиму секретності під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 293–296.

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ У ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Відповідно до потреб суспільства кримінальне законодавство повинно забезпечувати належний захист прав та законних інтересів громадян, держави та суспільства, стабільності та недоторканності власності, що є основою економічної системи кожної держави. Водночас статистика свідчить, що кількість посягань на права власності, особливо за обтяжуючих обставин, має постійну тенденцію до збільшення.

Кваліфікуючі ознаки використовуються в кримінальному праві як засіб диференціації відповідальності. За їх допомогою коригується обсяг відповідальності, визначаються інші межі караності. Орієнтиром підвищення ступеня суспільної небезпечності діяння є санкції відповідних частин статей – за вчинення кваліфікованого злочину настає більш суворе покарання, ніж за вчинення основного; за вчинення особливо кваліфікованого – найбільш суворе покарання [1, с. 171].

Слід зазначити, що всі вчені сходяться на думці, що потрібно визнати кваліфікацію (особливо кваліфікуючі) ознаки або кваліфікований (особливо кваліфікований) склад злочину як засіб диференціації кримінальної відповідальності. У теорії кримінального права під кваліфікуючими ознаками розуміються зазначені в законі істотні обставини, характерні для частини кримінальних правопорушень відповідного виду, що відображають типові значно змінені, порівняно з основною структурою злочину, ступінь суспільної небезпеки винного і особу винного, і тих, хто впливає на законодавчу оцінку та міру відповідальності [2, с. 48].

Виокремлюють такі кваліфікуючі ознаки корисливих кримінальних правопорушень проти власності, як:

- а) вчинення злочину у великих розмірах;
- б) вчинення злочину в особливо великих розмірах;
- в) вчинення злочину, що завдало майнову шкоду у великих розмірах;
- г) вчинення злочину, що завдало значної шкоди потерпілому;
- д) вчинення злочину з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище;
- е) вчинення злочину із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень.

Але, я хочу звернути увагу на таку ознаку як «вчинення злочину у великих розмірах».

Аналіз цієї ознаки «вчинення злочину у великих розмірах» характеризує зміст діяння і, отже, якісно відрізняє його від таких ознак, як «вчинення злочину, спрямованого на заволодіння чужим майном у великому або особливо великому розмірі» і «вчинення злочину, що спричинив майнову шкоду у великих розмірах», які характеризують, відповідно, мету виконавця та зміст соціально небезпечних наслідків злочину.

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 185 Кримінального кодексу України (далі – КК) у статтях 185, 186, 189 та 190 КК істотна шкода визначається обов'язковою комбінацією двох умов: 1) з урахуванням матеріального становища потерпілого та 2) суми шкоди, заподіяної йому.

У великих розмірах, згідно з п. 3 примітки до ст. 185 КК, статті 185-191 та 194 КК визнають кримінальне правопорушення, вчинене однією особою або групою осіб, у сумі, яка в 250 разів або більше неоподаткованого мінімуму доходів громадян злочин [3, с. 156].

Розглядаючи кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину, що спричинив майнову шкоду у великих розмірах», слід зазначити, що ця ознака характеризує зміст наслідків злочину.

Таке розуміння сутності цієї кваліфікуючої ознаки може слугувати теоретичним поясненням загальноприйнятого в правозастосовчій практиці положення, згідно з яким ознака «вчинення злочину, що спричинив майнову шкоду у великих розмірах» може бути інкримінована лише у випадках де така шкода була фактично заподіяна.

Кваліфікуючі ознаки, виходячи із законодавчих формулювань, характеризують зміст кримінальних наслідків, тоді як ознаки «вчинення злочину в великому розмірі» та «вчинення злочину в особливо великих розмірах» характеризують зміст діяння.

Фіксація меж збитків заподіяних потерпілому, фактично нівелює значення іншого критерію, який необхідний для інкримінування особі цієї обтяжуючої обставини, – матеріального становища потерпілого [3, с. 170].

Необхідність дослідження кримінальних правопорушень проти власності особи зумовлена тим, що в чинному КК обтяжуючі обставини корисливих кримінальних правопорушень проти власності викладені із суттєвими порушеннями норм законодавчої техніки. Тому кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень проти власності, що спрямовані на заволодіння чужим майном у великому або особливо великому розмірі обов'язково повинні бути відображені в юридичному формулюванні звинувачення, а їх наявність, як правило, має враховуватись при обранні конкретного заходу кримінально-правового впливу.

1. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів К.: Юрінком Інтер, 1998. 416 с.

2. Гуторова Н. О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності*: матер. наук.- практ. конф. (м. Харків, 5–6 жовтня 2005 р.). Харків: Вид-во Кроссроуд, 2006. С. 47–50.

3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.

МИРОВА УГОДА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Здійснення права на укладення мирової угоди є ефективним способом врегулювання спору та ліквідації правового конфлікту між сторонами матеріального правовідношення.

Мирова угода у цивільному процесі – подана сторонами і підтверджена судом заява, згідно з якими позивач і відповідач шляхом взаємних поступок один до одного ліквідують спір, що виник між ними. Укладання мирової угоди сторонами у цивільному процесі є ефективним засобом прискорення судової процедури, розгляду справи у розумні строки, тому дослідження умов мирової угоди та практики їх застосування є актуальним.

Згідно з ч. 1 ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК України) мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін [1]. Тобто, по суті, мирова угода – це угода сторін, які свідомо, самостійно досягли такого результату в спірному питанні, який влаштовує їх обох, і тому вирішили припинити судовий спір.

Характерними ознаками мирової угоди є те, що вона: 1) відповідає нормам закону; 2) може бути укладена тільки у справах позовного провадження; 3) заснована на взаємних поступках сторін; 4) може стосуватися лише прав та обов'язків осіб, які її укладають; 5) обмежена предметом пред'явленого до суду позову; б) не порушує прав, свобод чи інтересів інших осіб [2, с. 405–406].

Сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну письмову заяву, на будь-якій стадії судового процесу (ч. 2 ст. 207 ЦПК України).

Заява повинна бути підписана обома сторонами або її представниками, які уповноважені на вчинення відповідної процесуальної дії [3, с. 63–64].

У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

До ухвалення судового рішення у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди суд роз'яснює сторонам наслідки такого рішення, перевіряє, чи не обмежені представники сторін вчинити відповідні дії.

Укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією ж ухвалою одночасно закриває провадження у справі [1]. При цьому попередньо роз'яснивши, що в майбутньому сторони не вправі звертатися в суд з тотожними вимогами [4, с. 104].

Суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо:

1) умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними; або

2) одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє [1].

Відповідно до ст. 208 ЦПК України виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, в порядку і в строки, передбачені цією угодою. Ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України (далі – ЗУ «Про виконавче провадження») «Про виконавче провадження». А саме, відповідно до ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про виконавче провадження» у виконавчому документі зазначаються: 1) назва і дата видачі документа, найменування органу, прізвище, ім'я, по батькові та посада посадової особи, яка його видала; 2) дата прийняття і номер рішення, згідно з яким видано документ; 3) повне найменування (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я та, за наявності, по батькові (для фізичних осіб) стягувача та боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або адреса місця проживання чи перебування (для фізичних осіб), дата народження боржника – фізичної особи; та ін. [5].

У разі невиконання затвердженої судом мирової угоди ухвала суду про затвердження мирової угоди може бути подана для її примусового виконання в порядку, передбаченому законодавством для виконання судових рішень (ч. 3 ст. 208 ЦПК України).

Особливість мирової угоди полягає у тому, що вона замінює спірні правовідносини (права та обов'язки) сторін безспірними, чітко визначеними. Це, з одного боку, свідчить про ліквідацію допроцесуального правовідношення, а з іншого – про виникнення нового правовідношення.

1. Цивільний процесуальний кодекс України у редакції Закону № 1588-IX, № 1587-IX від 05.08.2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41,42.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін.; за ред. С. С. Бичкової. Київ: Атіка, 2008. 840 с.

3. Бортнік О. Г. Мирова угода на стадіях перегляду судових рішень. *Форум права*. 2009. № 2. С. 63–69.

4. Цивільне процесуальне право України: підручник / В. М. Коссака, Р. Я. Лемика, Ю. В. Навроцька, С. В. Сеніка; за заг. ред. В. М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06. 2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

О. В. Мазуркевич

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЇ В УКРАЇНІ

Амністія – це своєрідний акт «прощення», прояв гуманізму, який полягає в тому, що держава відмовляється від переслідування певного кола осіб, оскільки їх за певних умов повністю або частково звільняють від відбування покарання. Однак, враховуючи те, що амністія – серйозна «поступка» для засуджених, то на законодавчому рівні мають бути чітко закріплені підстави та умови її застосування. Втім, чинне законодавство, яке регулює даний інститут далеке від досконалості, оскільки існують певні суперечності між правовими нормами у цій сфері, а також є положення, які мають важливе значення, але, на жаль, не знайшли свого відображення на національному рівні. З огляду на це, необхідно здійснити аналіз Кримінального кодексу України та Закону України «Про застосування амністії», і визначити недоліки правового регулювання амністії в Україні.

Насамперед, варто зазначити, що у зв'язку з дефіцитом бюджету, важким економічним станом нашої держави, пенітенціарна система не може забезпечити належні умови для утримання засуджених осіб, внаслідок чого інститут амністії був зведений нанівець і фактично став одним із способів розвантаження установ відбування покарання. Тому, однією із головних проблем амністії є відсутність єдиних вимог застосування амністії щодо позитивної поведінки особи. У Законі України «Про застосування амністії в Україні» лише зазначається, що суд повинен ретельно перевіряти відомості про поведінку особи, водночас не сказано, що виправлення особи є гарантією її остаточного звільнення від відбування покарання.

Відсутність такого підходу несе у собі загрозу вчинення амністованими особами нових кримінальних правопорушень, тому, ми поділяємо думку, що необхідно застосовувати умовну амністію.

Вимоги при умовній амністії можуть стосуватись сумлінної поведінки, дотримання дисципліни в установах відбування покарання, праці засуджених. Окрім цього, доцільно було б звертати увагу також на позитивну посткримінальну поведінку, додержання якої можливе за допомогою дієвого застосування інституту пробації. Таким чином, особа повинна буде довести, що вона гідна такої довіри від держави та рішення про її звільнення не буде породжувати у неї відчуття безкарності [4, с. 198; 3, с. 95].

Досить проблемним є також питання, яке стосується захисту прав та інтересів потерпілої сторони. Зокрема, у кримінальному праві існує чимало суперечок щодо необхідності відшкодування шкоди засудженим потерпілому. Нині на законодавчому рівні цього ніде не закріплено, а тому мова йде лише про гуманне ставлення до винної особи. Однак такий підхід вважаємо несправедливим, оскільки в такому випадку права потерпілого зазнають певного утиску з боку держави [4, с. 198; 5, с. 222]. Слушною видається думка С. Г. Келіна та В. М. Кудрявцева, що гуманізм по відношенню до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, неможливий без гуманізму стосовно жертви, свідка та всіх інших осіб, залучених до кримінального процесу [3, с. 93]. Тому, не дивлячись на те, що застосовуючи амністію, держава хоч і «пробачає» особу, але все ж таки права та інтереси потерпілих осіб повинні бути відновлені та захищені.

Чимало дискусій викликає періодичність застосування амністії. Відповідно до ст.7 Закону України «Про застосування амністії в Україні» амністія (крім умовної) може бути застосована лише один раз на рік. Проте така норма є недопустимою, зважаючи на те, що винні особи будуть відчувати безкарність, а також це може стати причиною підвищення кримінальної протиправності в країні. На нашу думку, законодавець цілком правильно зазначив, що при умовній амністії не потрібно прив'язуватись до конкретних термінів, а тому, оголошувати амністію можна лише тоді, коли це є найбільш доцільно. Це ще раз підтверджує важливість запровадження практики звільнення особи від відбування покарання на підставі акта про амністію за певних умов.. Варто також підтримати позицію вчених, які вважають, що амністія може бути досить ефективним засобом державного реагування у випадку, істотної зміни полі-

тичної ситуації в державі, так як такого роду амністії об'єктивно не можуть мати періодичного характеру [2, с. 335–336].

У науковій літературі піддається критиці також можливість застосування «індивідуальної амністії». Цей термін був введений Законом України № 792-VII від 27 лютого 2014 р. «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів», в якому чітко встановлювався перелік з 42 осіб, які підлягали звільненню без участі суду. Ми поділяємо думку, що індивідуальна амністія є схожою до акта про помилування, який виноситься Президентом України, а тому, дане положення не узгоджується з нормами кримінального закону України, оскільки в ч.1 ст.86 КК чітко зазначено, що амністія оголошується лише стосовно певної категорії осіб [1, с. 162]. Окрім цього, приймаючи закони про індивідуальну амністію, Верховна Рада почне здійснювати функції правосуддя, а це суперечить нормам ст.ст. 19, 124 Конституції України [6, с. 99].

Отже, вищеперелічені проблеми потребують значної уваги українського законодавця, з метою удосконалення механізму застосування амністії в Україні.

Наведені в дослідженні недоліки повинні бути вирішені на законодавчому рівні шляхом внесення змін та доповнень до КК України та Закону України «Про застосування амністії в Україні». Зокрема, вважаємо, що необхідно надати звільненню від покарання на підставі акта амністії умовного характеру і встановити чіткий перелік вимог для звільнення особи, а також заборонити застосування індивідуальної амністії. Невирішення даних питань унеможливилюватиме ефективне та належне функціонування інституту амністії.

1. Березовський А. А. «Індивідуальна амністія» як засіб кримінально-правового впливу. *Юридичний вісник: Проблеми та судження*. 2014. С. 159–164.

2. Бурдін В. М. Окремі проблеми застосування амністії в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Вип. 54. 2011. С. 335–337.

3. Жук І. В., Підпригора К. О. Інститут амністії у кримінальному праві України: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 88–101.

4. Коломієць Н. В., Шванська А. О. Актуальні проблеми застосування амністії в Україні. *Право і суспільство. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 197–200.
5. Лихова С. Я., Бідна А. О. Проблеми застосування амністії та помилування щодо осіб, засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 32. С. 215–224.
6. Шкелебей В. А., Лисеюк А. М. Сучасна амністія в Україні у світлі кардинальних змін до законодавства. *Науково-практичний журнал з проблем конституційного, цивільного, кримінального, екологічного та інших галузей права «Наше право»*. 2014. № 5. С. 97–100.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх є однією з найбільш актуальних проблем сучасного суспільства, її частка в загальній структурі злочинності є стабільно високою; не зменшується і суспільна небезпечність діянь, що вчиняються неповнолітніми [1, с. 176].

Жорстокість серед неповнолітніх значно збільшується, а їхні злочини стають моторошнішими. Як стверджують фахівці з психології – психіка українських дітей значно змінилася продовж останніх десяти років: у них відсутнє відчуття страху, нічого не цінують, зневірені. Є різні причини підліткової злочинності, але найчастіше це неналежний догляд за дітьми, згубний вплив на неповнолітніх справляє телебачення, що пропагує насильство і життя заради власного задоволення.

Відповідно до ст. 6 СК України «Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років».

Одна з головних проблем полягає в тому, що не так уже й багато заходів кримінально-правового впливу можна застосувати щодо неповнолітнього. Правозастосовна сторона призначення покарання неповнолітнім, які досягли віку кримінальної відповідальності, характеризуються зокрема більш м'яким, лояльним підходом, а також можливістю застосування примусових заходів виховного характеру [3, с. 223].

Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх обумовлюються їх незначним життєвим досвідом, як наслідок цього – недостатньою зрілістю і психофізіологічними особливостями особистості. З огляду на ці обставини підлітки вимагають особливого підходу не лише під час притягнення до кримінальної відповідальності, а й у процесі реалізації щодо окремих з них покарання, особливо у вигляді позбавлення волі [1, с. 178].

Чинний КК України виділяє окрему систему покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, визнан их винними у скоєнні злочину. Відповідно до ст. 98 КК України до неповнолітніх можуть бути застосовані лише п'ять видів основних покарань, а також два види додаткових [2].

Однією з особливостей притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності є диференціація злочинів відносно віку, з якого вона настає. Законодавчо закріплено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось 16 років. Однак за деякі злочини, визначені в статті 22 КК України, кримінальна відповідальність може наставати з 14 років [4, с. 101-104].

Певні особливості є й у призначенні покарання неповнолітнім. Вони викликані тим, що суд при призначенні покарання неповнолітньому, поряд з загальними засадами призначення покарання, повинен враховувати умови його життя і виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього. Не підлягають кримінальній відповідальності неповнолітні, які хоча і досягли віку, з якого встановлена кримінальна відповідальність, проте відстають у розумовому розвитку, що обмежує здатність усвідомлювати фактичні ознаки і суспільну небезпечність вчиненого. До особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх також відноситься можливість застосування до них специфічного заходу примусово виховного характеру [5, с. 89-90].

Покарання у виді позбавлення волі неповнолітнім, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, не може бути призначене на строк більше десяти років, в за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини – не більше п'ятнадцяти років. На відміну від дорослих, у них не можна конфіскувати майно.

Отже, кримінальна відповідальність неповнолітніх має свої особливості в порівнянні із особами, які досягли вісімнадцятирічного віку. Загальна і основна їх особливість – менший розмір. Для них встановлено більш короткі строки щодо давності притягнення до кримінальної відповідальності, виконання обвинувального вироку, погашення і зняття судимості, можливість звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових захо-

дів виховного характеру, більш м'які умови для звільнення від кримінальної покарання, скорочено види покарань та обмежено строки і розмір встановлених покарань.

Таким чином, враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, закон, по-перше, забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, по-друге, передбачає особливості притягнення їх до відповідальності, звільнення від відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання і його відбуття.

-
1. Казначесва Д. В. Проблеми призначення покарання щодо неповнолітніх. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 176–181.
 2. Кримінальний кодекс України: *Відомості Верховної Ради України*: кодекс від 05.04.2001 редакція від 16.09.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
 3. Тимофеева Л. Ю. Особливості застосування європейських стандартів, щодо неповнолітніх у кримінальному плані у Україні. *Вісник Підприємництва, господарство і право Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 4. С. 228–229.
 4. Британська О. В. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх: генеза, міжнародні аспекти і сучасність України. *Вісник Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. № 6. С. 101–104.
 5. Гончар Т. О. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх за чинним кримінальним кодексом України. *Вісник Правова держава. Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова*. 2002. № 5. С. 89–93.
 6. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2004. 328 с.

Х. Т. Мартиняк

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Одним з ключових в історії української суспільної свідомості є питання про право власності та його соціальне призначення. Інститут права власності займає основне місце в цивільному праві. Не дарма цьому інституту приділяють увагу багато науковців, такі як: М. І. Гаврилук, О. В. Дзера, І. О. Дзера, В. В. Джунь, І. П. Домбровський, Г. В. Єременко, О. С. Йоффе, О. М. Клименко, Я. М. Романюк, З. В. Ромовська, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка, Я. М. Шевченко, О. С. Яворська, Г. Б. Яновицька та інші.

Насамперед, потрібно зазначити що таке право власності. Відповідно до статті 316 Цивільного Кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору. Відповідно до частини 1 статті 321 ЦК право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. У випадку порушення цього права, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності, – це є зазначено в частині 4 статті 13 Конституції України. Захист права власності – це сукупність правових засобів, які застосовуються у зв'язку з порушенням права власності і які спрямовані на відновлення та захист майнових інтересів їх носіїв. У разі порушення цього права – є такі способи захисту: Відповідно до статті 392 ЦК України, власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Судовий захист права власності здійснюється шляхом розгляду справ за такими позовами: 1) про визнання права власності на майно; 2) про витребування майна з чужого незаконного володіння чи відшкодування його вартості; 3) про поділ спільного майна або виділ з нього

частки; 4) про визначення порядку володіння, користування та розпорядження майном, що є спільною власністю; 5) про визнання недійсними правочинів про відчуження майна; 6) про визнання незаконними актів державних органів, органів місцевого самоврядування про неправомірне втручання у здійснення власником правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном; 7) про переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної часткової власності щодо своєї частки з порушенням права іншого учасника даної спільної власності на переважне право купівлі; 8) про передачу в приватну власність майна, яке за законом підлягає відчуженню; 9) про визнання недійсними правочинів про відчуження квартири з громадського житлового фонду з порушенням, наприклад, права наймача на придбання цього приміщення у власність або переведення на нього прав та обов'язків набувача за цим договором; 10) про відшкодування шкоди, заподіяної майну, або збитків, завданих особі порушенням її права власника (включаючи і не одержані доходи); 11) про виключення майна з опису тощо. Залежно від характеру посягання на права власника і змісту захисту, який надається власнику, юридичною наукою традиційно виділяються речово-правові та зобов'язально-правові засоби захисту права власності. До речово-правових позовів відносяться: 1) вимоги не володіючого власника до незаконного володільця про витребування майна (віндикаційний позов); 2) вимоги власника щодо усунення порушень права власності, які не пов'язані з володінням (негаторний позов); 3) вимоги власника про визнання права власності. Зобов'язально-правові позови базуються, як правило, на договорах, але можуть ґрунтуватися і на недоговірних зобов'язаннях. До зобов'язально-правових позовів відносяться позови про: 1) відшкодування збитків, які настали внаслідок невиконання чи неналежного виконання договору; 2) повернення речей, які були надані у володіння (за договором схову, застави, перевезення); 3) про визнання правочинів недійсними; 4) про захист права власності в деліктних зобов'язаннях; 5) про повернення безпідставно набутого чи збереженого майна.

Останнім часом увага українських науковців переважно зосереджується на загальних проблемах захисту права власності.

Сьогодні актуальною є необхідність розробки нових наукових рекомендацій для подальшого вдосконалення чинного законодавства про власність та її захист, а також вдосконалення практики його застосування. Розгляд та вирішення в судах цивільних справ щодо захисту права власності ускладнюється наявністю певних суперечностей у цивільному законодавстві України пов'язаних з відсутністю чітких критеріїв диференціації способів захисту права власності їх закріплення в ЦК України та особливості їх застосування. Як наслідок – не належна правозастосовна практика та порушення конституційних прав власників.

Аналіз сучасної судової практики свідчить, що немає єдиної позиції судових органів з вирішення спорів, пов'язаних з порушенням права власності. В практиці Верховного Суду України є декілька позицій: Позиція №1. У спорах про захист речових прав власника нерухомого майна строки позовної давності не застосовуються. Позиція №2. Дотримання всіх умов набувальної давності не призводить до виникнення права власності на землю. Позиція № 3. Об'єкт нерухомого майна, що зазнав перетворень внаслідок дій набувача, може бути витребуваний з чужого незаконного володіння.

Підсумовуючи все: основною проблемою судової практики в цій сфері правовідносин є те, що, повертаючись до загальних теорій права, в кожній людини розуміння права є різним і немає єдиного механізму застосування законодавства в сфері захисту права власності.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

С. С. Марченко

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ПРОТИДІЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Протягом останніх 10 років в Україні значно актуалізувалася потреба надійного кіберзахисту як на державному, так і на приватному рівні внаслідок використання електронних засобів комунікації та мережі Інтернет, розвитку цифрової економіки, автоматизації систем управління, поширення оперування цифровими даними.

Так, за даними проведеного РwC у 2020 році опитування українських організацій в рамках Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства, кіберзлочини увійшли в топ-5 видів шахрайства в Україні [1].

За статистикою МВС та Генеральної Прокуратури України, у 2019–2020 рр. в Україні було зареєстровано понад 5 тис. кіберзлочинів, які завдали збитків на суму 241 млн грн [2]. За останніх п'ять років кількість кіберзлочинів зросла у 2,5 рази. Кіберполіція фіксує зростання таких видів злочинів: втручання в роботу інформаційних систем та їх пошкодження, збирання, зберігання, використання і поширення персональних даних, створення каналів розповсюдження зброї та наркотиків, незаконні фінансові операції, спам та вірусні програми [3].

Відповідно до Стратегії кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни», затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021, у цій сфері перед нашою державою постають нові виклики, зокрема: активне використання кіберзасобів у міжнародній конкуренції; вплив пандемії COVID-19 на економічну діяльність та соціальну поведінку, що спричинив стрімку трансформацію і організацію значного сегмента суспільних відносин у дистанційному режимі з широким використанням електронних сервісів та інформаційно-

комунікаційних систем; впровадження нових технологій, цифрових послуг та механізмів електронної взаємодії громадян з державою, що здійснюється безсистемно в частині заходів з кібербезпеки та без належної оцінки ризиків [4].

Відродно, що Стратегією кібербезпеки України передбачено розроблення національних стандартів у сфері кібербезпеки, організаційних та технічних вимог, що стосуються безпеки застосунків, мобільних пристроїв, робочих станцій, серверів і мереж, моделей хмарних обчислень.

Головними нормативно-правовими актами у сфері протидії кіберзлочинності є: ратифікована Україною «Конвенція про кіберзлочинність», Закони України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»; Кримінальний Кодекс України (зокрема, розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку»), а також вже згадувана Стратегія кібербезпеки України.

Використовувані у цих джерелах права поняття не завжди чітко трактуються і узгоджуються між собою, мають застаріле трактування і, буває, навіть різняться. Так, у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [5] дається визначення поняття «кіберзлочину (комп'ютерного злочину)», тоді як у Кримінальному кодексі України [6] відсутній такий термін взагалі, натомість, передбачена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку.

Недостатня чіткість у визначенні понятійного апарату у сфері кіберзлочинності не дає змоги оцінювати належним чином криміногенну ситуацію (враховуючи латентність злочинності) у кіберпросторі України, сформувати ефективну систему протидії та профілактики правопорушенням у цій сфері.

Підсумовуючи, можна сказати, що одним із головних аспектів вдосконалення правового регулювання у сфері боротьби

з кіберзлочинністю є використання єдиного понятійного апарату у всіх нормативно-правових актах, а також його актуалізація.

1. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020. Результати опитування українських компаній. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/gecs-ua-2020-ukr.pdf> (дата звернення: 30.09.2021).

2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).

3. За останні роки в Україні зросли кіберзлочини. URL: <https://dyvys.info/2020/09/25/za-ostanni-roky-v-ukrayini-zrosly-kiberzlochyny/> (дата звернення: 25.09.2021).

4. Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 08.10.2021).

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.10.2021).

О. І. Марчук

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ НА СУСПІЛЬСТВО

Для ефективного функціонування державного апарату України потрібні якісні та прогресивні засоби впливу на соціально-політичні процеси. Існують потреби на підтримку, зміну, зацікавлення людей стосовно певних політичних, громадських організацій, осіб, що беруть участь у політиці.

За словами Ф. Котлера «Концепція маркетингу стверджує, що запорукою досягнення цілей організації є визначення потреб цільових ринків і забезпечення бажаної задоволеності більш ефективними й продуктивними, ніж у конкурентів, способами» [1, с. 35]. Варто зазначити, у випадку застосування у політиці, в основі є некомерційний маркетинг, оскільки його мета у задоволенні потреб клієнтів суспільно-політичних і релігійних організацій, державних установ і підприємств. Одним з основних та найбільш поширених його елементів є політичний маркетинг, що може допомогти при реалізації громадянських прав та свобод, управлінні державою.

Політичний маркетинг – сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю за ринком влади [2, с. 2].

Хоча даний вид маркетингу володіє характерними особливостями, але основні характеристики поведінки людини у політичній сфері дуже близькі до характеристик поведінки у економічній. Що під час купівлі автомобіля, що при голосуванні, люди здійснюють схожі операції стосовно аналізу основних характеристик, порівняння, пошуку переваг та недоліків, формування загальних вражень. Товаром на політичному ринку виступають окремі особи, політичні організації партії, рухи тощо, які за певними ознаками,

схожі на товари споживчого ринку. Якщо продукт можна обирати за якістю, ціною, рівнем забезпечення потреби, то політика за репутацією, іміджем, видом діяльності тощо.

При визначенні основних напрямів впливу політичного маркетингу на суспільство варто зазначити:

- його застосування не продукує, а лише підкреслює слабкі сторони демократії;

- його розглядають як метафору, тобто як перенесення якостей маркетингової дисципліни на політику, а не як використання технологій маркетингу в політичній сфері;

- «одне з центральних питань проведення аналогій між політикою та маркетингом полягає в тому, що не всі характерні риси маркетингу можуть підходити для проектування на «політику» [3, с. 202].

Багато таких негативних речей, як популізм, демонстративна сила політичних лідерів, маніпулювання аудиторією часто пов'язують з існуванням політичного маркетингу, хоча дані риси були характерні демократії ще від її зародження, але маркетинг дозволяє ефективно поширювати дану, можливо неправдиву інформацію.

Хоча й вплив політичного маркетингу можна опосередковано прив'язати до поширення «шкідливих даних», його застосування дозволяє ефективно налаштовувати комунікаційні зв'язки. Варто зазначити, політичні сторони прислухаються до громадськості лише, якщо це співпадає з їхніми інтересами. В даному випадку, засоби масової інформації беруть участь у виправленні цього недоліку. ЗМІ впливають не лише на поширення інформації на замовлення певної політичної сили, а дозволяють налагодити зворотній зв'язок. Політична журналістика може виступати як можливість звичайного виборця або учасника фокус-групи передати власну думку стосовно об'єкта обговорення. Важливо, що отримана від громадськості інформація теж може пройти значну обробку й передавати вже не зовсім той зміст, який намагалися подати.

Незважаючи на значну критику політичного маркетингу, його перевагою є те, що він дозволяє демістифікувати політичний процес та певною мірою розширити можливості громадян, адже громадськість стає все більше обізнаною, а медіа-середовище

дозволяє ефективно вести діалог між кандидатами та потенційними виборцями.

1. Котлер Ф. Основи маркетингу. Видавництво «Вільямс». Москва. 2007. 647 с.

2. Собко В. В. Політична реклама в Україні: аналіз актуальних технологій. *Соціально-політичні студії: науковий альманах*. 2020. С. 6.

3. Корнеліссен Дж. П. Метафоричні міркування та покоління знань: Випадок політичного маркетингу. *Journal of Political Marketing*. 2001. № 1. С. 193–202.

МАЛИЙ І СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ, ВИКЛИКАНОЇ ПАНДЕМІЄЮ COVID-19

Малий та середній бізнес відіграє ключову роль в економіці України, забезпечуючи близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих працівників у сфері господарювання та 37% податкових надходжень [1]. Спалах COVID-19 на початку 2020 року, що перетворився на масштабну пандемію, та подальші карантинні обмеження суттєво вдарили майже по всіх сферах бізнесу як в Україні, так і у світі.

Чимало підприємств і організацій, а також приватних підприємців були змушені припинити діяльність на час карантину. Інші шукають виходу, переходять на роботу в онлайн-режимі, організують доставку продуктів і товарів до покупців. Особливо вразливими до економічних наслідків пандемії виявилися представники малого та середнього бізнесу. Так, за результатами опитування Європейської Бізнес Асоціації, кожен п'ятий малий бізнес в Україні опинився під загрозою закриття.

Внаслідок цього сталося уповільнення економічного розвитку у країнах світу. Тому виключенням не стала і Україна. Згідно попередніх оцінок Мінекономіки найбільших втрат вітчизняна економіка зазнала у II кварталі – падіння ВВП у порівнянні з II кварталом 2019р. склало 11%. Упродовж періоду карантину в Україні також спостерігалось і зростання безробіття. За даними Державної служби зайнятості України статус безробітного у січні-червні 2020р. отримали 829,4 тис. осіб, з них 324,1 тис. осіб отримали це статус в період з 12.03.2020р. до 30.06.2020р [2].

Саме тому для боротьби з наслідками коронавірусу державним бюджетом України у 2020 році було передбачено 97 млрд гривень, що склало 3% ВВП країни [3]. В рамках антикризової програми допомоги змогли отримати люди, які втратили роботу через

карантинні заходи. Для мікро-, малих та середніх підприємств було передбачено можливість брати участь у програмах, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів, отримувати допомогу для розвитку бізнесу як у фінансовій, так нефінансовій формі.

До прикладу, з метою впровадження протягом 2020–2022 років комплексної системи нових можливостей стабілізації та сталого розвитку економіки України і підвищення рівня зайнятості населення шляхом збереження існуючих і стимулювання створення нових високопродуктивних робочих місць з гідними умовами праці постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 № 534 затверджено Державну програму стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19 [4].

Таким чином, основними цілями і завданнями Програми було визнано:

- покращення доступу малого та середнього бізнесу до фінансування, зокрема шляхом подальшої реалізації, удосконалення та популяризації Державної програми «Доступні кредити 5-7-9», впровадження механізму портфельних кредитних гарантій, розвиток альтернативних способів фінансування, створення та популяризація навчальних програм та матеріалів щодо фінансової грамотності;
- розвиток онлайн-платформ для доступу до альтернативних способів фінансування (наприклад, факторингова платформа для публічних закупівель);
- розвиток інфраструктури для ведення бізнесу та впровадження інновацій малими і середніми підприємствами, а саме: створення національної мережі інноваційних бізнес центрів за стандартами Європейської мережі бізнес- та інноваційних центрів (ЕВН) через навчання та сертифікацію наявної інфраструктури (бізнес центри, інкубатори, регіональні агенції тощо), а також розширення мережі інформаційних пунктів підприємця при ОМС;
- розробка програм грантової та навчальної підтримки, спрямованих на створення сталих і конкурентоспроможних бізнес моделей, відновлення чи адаптації ланцюгів доданої вартості;

- підвищення інституційної спроможності держави у реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва шляхом створення Агенції з питань розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу;

- розроблення дворічної стратегії розвитку малого та середнього підприємництва та плану заходів її реалізації, спрямованих на підтримку малого та середнього бізнесу у посткризовий період.

Отже, вплив карантинних обмежень торкнувся практично усіх сфер та ланок їх господарської діяльності. Досвід країн, що мають розвинену економіку, показує доцільність максимальної направленості держави на сприяння розвитку малого підприємництва шляхом створення сприятливого економічного клімату для його існування, розробки та здійснення різних заходів фінансової підтримки [5].

На мою думку, в період пандемії першочерговим має бути покращення рівня підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні, зокрема: надання податкових пільг; захист прав суб'єктів господарювання, що мають договори оренди; фінансові виплати у період вимушених простоїв.

1. Реформа: підтримка малого і середнього підприємництва від 26.09.2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichnezrostantnya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva>.

2. Еро О. Є. Як врятувати малий бізнес в умовах карантину? delo.UA від 27.04.2020 р. URL: <https://delo.ua/opinions/jak-vrjatuвати-malij-biznes-v-umovahkarantinu-367890/>.

3. Коронавірус і світова економіка: криза чи піднесення чекає на фінансові системи, бізнес і ринок праці у 2021 році. Радіо Свобода від 03.01.2021 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-svitova-ekonomi-kakryza/31031731.html>.

4. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки: постановка Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-%D0%BF#Text>.

5. Мироненко-Шульган О.М. Малий бізнес в умовах пандемії COVID-19: правове регулювання фінансової підтримки державою. Національна асоціація адвокатів України. 2020. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/-5792-malij-biznes-v-umovah-pandemii-covid-19-pravove-regulyuvannya-finansovoipidr-i-mki-derzhavoyu.html>.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ВЛАСНЕ ЗОБРАЖЕННЯ

Завдяки досягненням сучасної науки та техніки якість фото- та відеозйомки значно покращилась, фототехніка стала доступною майже для кожного, внаслідок чого все більше людей цікавляться фото- та відеозйомкою. Саме тому варто приділити особливу увагу питанню захисту прав фізичної особи на власне зображення

Для повного та точного аналізу права на власне зображення потрібно спершу звернутися до визначення поняття «зображення». Варто погодитись із думкою О. О. Кулініч, що зображення людини – це зафіксована або відтворена в об'єктивній формі, доступний для зорового, тактильного, слухового сприйняття, інформація про зовнішній вигляд людини [1, с. 34].

Серед науковців немає єдиного підходу до визначення змісту права на власне зображення. Та все ж слід зазначити, що право на власне зображення складається з права самостійно визначати, створювати свій власний зовнішній образ; права використовувати і дозволяти використання власного зображення; права перешкоджати неправомірному використанню образу фізичної особи [2, с. 89].

Необхідно акцентувати, що право на власне зображення прямо не закріплено законодавством, проте на основі аналізу Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), а саме ст.ст. 307, 308, можна зазначити, що захист інтересів фізичної особи при фото- та відеозйомці та також при публікації світлин, на яких вона зображена, забезпечується чинним законодавством [3].

Серед різних способів захисту прав особи на власне зображення, кримінально-правовий захист займає особливе становище, оскільки передбачає застосування до винної особи найсуворіших заходів примусу. Так, якщо було порушено умови фото-, відеознімання особи або публічного показу, відтворення чи розповсю-

дження зображень з нею, фізичну особу-порушника може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 182 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Порушення недоторканності приватного життя» [4].

Об'єктивну сторону порушення недоторканності приватного життя характеризують такі альтернативні незаконні дії: збирання, зберігання, використання, знищення, поширення, зміна [4].

Це кримінальне правопорушення за своєю конструкцією є формальним і вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із описаних у ст. 182 далі – КК України дій.

У 2019 році ст. 182 КК України було змінено: у новій редакції статті розширено об'єктивну сторону кримінального правопорушення, додано кваліфікуючі ознаки та ін.

Новими незаконними діями, якими ч. 1 ст. 182 КК України була доповнена, є знищення або зміна конфіденційної інформації про особу. Знищення конфіденційної інформації про особу – це дії, в результаті вчинення яких неможливо відтворити зміст інформації чи в результаті яких знищуються матеріальні носії інформації. Зміна конфіденційної інформації про особу полягає у будь-якій модифікації змісту інформації, що призводить до її перекручування, хоча при цьому інформація в цілому зберігається, в тому числі доповнення її іншими, фальсифікованими даними [5, с. 130].

Крім того, варто акцентувати, що порушення права на власне зображення, за наявності необхідних ознак, може кваліфікуватись і за нормами статей 163, 301, 301-1 та 361-2 КК України [4].

Поряд із цим, КК України не містить жодної кримінально-правової норми, яка була б безпосередньо спрямована на захист права на власне зображення. Тому для повного аналізу забезпеченості кримінально-правового захисту права на власне зображення в Україні можна порівняти вітчизняне законодавство із законодавством Німеччини.

В Німецькому кримінальному кодексі (далі – КК ФРН) порушення права фізичної особи на власне зображення охороняється окремою статтею – ст. 201а. «Порушення недоторканності суто особистої сфери приватного життя і прав особи через зображення» [6]. Предметом даного складу злочину є саме зображення особи, а не конфіденційна інформація, як у ст. 182 КК України.

Склад злочину, який описаний у абзаці 3 ст. 201 КК ФРН [6] є схожим до складу злочину, описаного у ч. 1, 3 ст. 301-1 КК України «Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження» [4], проте об'єктивна сторона злочину, описаного в абзаці 3 ст. 201 КК ФРН містить меншу кількість діянь, ніж у ст. 301-1 КК України. Також в ч. 1 ст. 301-1 КК України обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення зазначено і спосіб вчинення кримінального правопорушення – використання інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій.

Отже, право на власне зображення потребує законодавчого визначення та закріплення. Також вважаємо за потрібне доповнення КК України окремою статтею чи частиною статті, яка б передбачала кримінальну відповідальність за порушення права на власне зображення.

1. Кулініч О. О. Доктринальні підходи до визначення природи та змісту права фізичної особи на власне зображення. *Часопис Київського університету права*. 2015/4. Проблеми права інтелектуальної власності. С. 34.

2. Кулініч О. О. Визначення природи прав фізичної особи, зображеної на фотографічних та інших художніх творах. *Право і громадянське суспільство*. 1/2013. С. 89.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.10.2021).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

5. Дем'яненко Ю. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості приватного життя: аналіз нової редакції ст. 182 КК України. *Юридичний вісник*. 2012. № 4 (25). *Кримінальне право і криминологія*. С. 130.

6. Deutsches Strafgesetzbuch. Ausfertigungsdatum: 15.05.1871. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf> (дата звернення: 03.10.2021).

Р. Я. Мигович

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГЕНЕЗИС ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Генезис поліцейської діяльності – вагомий етап формування правоохоронних органів як головного органу виконавчої влади починається, що розпочався з часів Стародавнього Китаю, коли правоохоронна діяльність здійснювалась перфектами. Згодом так звана «Перефектна система» поширилася на Японію та Корею.

У Європі в той час існування правоохоронних органів тісно пов'язані з військом. Так, легіони часів Римської Імперії здійснювали контроль над суспільством. Яскравим прикладом може слугувати «легіон Фульміната», який здійснював правоохоронну діяльність у Єрусалимі за часів римського преторія Понтія Пилата. Але коли армія вела активні бойові дії, місцеві жителі наймали наглядачів для підтримання порядку. Особливого розвитку система поліцейської діяльності набула за часів правління Августа.

Перехідною країною від античності з точки зору генезису стала Англія. Середньовічна Англія, яка належала до англосаксонської системи забезпечення порядку з часів норманського завоювання була приватною системою виплачування церковної десятини на чолі з констеблем. В обов'язки констебля входила можливість заарештовувати правопорушників та тримати їх під вартою. Цей факт можна вважати як першим зародком поліцейського формування [1, с. 51].

Опісля норманського завоювання ці інститути залишились, проте були досить децентралізовані. Перша централізована поліцейська структура з'являється в Шотландії у 1800-ому році та мала офіційну назву «Поліція Глазго». Хоч і даний орган перейняли всі шотландські міста, дисципліна була сувора, а оплата невелика. 29 вересня 1829 року Актом столичної поліції, Прийнятим Парламентом, серу Роберту Пілу дозволялося створити Столичну поліцію Лондона. Даним актом проголошувалась превентивна роль поліції як органу залякування [2, с. 7–10].

Франція на той час вже мала чітко сформований поліцейський апарат ще з часів другої половини 16-го століття. Королівський указ, виданий парламентом Парижа 1 березня 1667 року, створював посаду генерал-лейтенанта поліції, який мав очолити новий поліцейський орган і визначити завдання поліції, тобто забезпечити мир і спокій приватного та громадського життя, захищаючи місто від того, що може викликати занепокоєність і тривогу, а також поводити себе відповідно до свого статусу та обов'язків. Цей орган уперше очолив Габріель Ніколас де ля Рейні, який належав до відповідного району й сприяв зміцненню бюрократії. Схема поліції Парижа була розповсюджена по всій Франції королівським указом у жовтні 1699 року, результатом якого було створення посади генерал-лейтенанта поліції в найбільших містах Франції.

Початок XX ст поклав початок новому явищу, а саме поширення у світі тоталітаризму. Саме тоталітарні режими Нацистської Німеччини та Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) побудували унікальну правоохоронну систему. Відсутність демократії та загальна репресивна політика кардинально змінюють аспекти поліцейської діяльності. Окрім правоохоронної діяльності, у поліції з'являється нова функція-репресивна, а основною ознакою стала повна ідеологізація правоохоронних органів. Поряд з такими процесами відбувався процес кадрових змін, а саме відбувалася заміна старих поліцейських кадрів на представників правлячої партії. Також одним із напрямків реформування системи поліції слід назвати формування нової структури, яка займалася політичним розшуком. Завдання такої політичної поліції в будь-якій тоталітарній державі полягало у здійсненні терору відносно будь-яких проявів опозиції режиму і офіційній ідеології у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Так, в Німеччині цим займалось 4 управління RSHA (Reichssicherheitshauptamt, Головне Управління Імперської Безпеки) [3]. В СРСР цим займались так звані «Особливі трійки НКВС».

Опісля Другої світової війни почалась «холодна війна». Це час особливо розвиненої «агентурної війни» – періоду, коли 2 табори активно використовували шпигунські та розвідувальні організації (КДБ та ГРУ в СРСР та ЦРУ в США.) з метою отримання цінної інформації. На той час у країнах соціалістичного табору відбу-

вається повна реорганізація правоохоронної системи. Наприклад в СРСР 1949 році відбувається реформа, при якій НКВС, СМЕРШ (контррозвідка) та органи МВС перетворюються у органи МДБ СРСР (Міністерства Державної Безпеки СРСР) [4].

У відповідь на це, США створює Центральне Розвідувальне Управління. Згодом у країнах, тим чи іншим чином підпадавшим під вплив цих двох «наддержав», створюються аналогі правоохоронних органів, які фінансувались і наділялись певним людським, кадровим ресурсом від цих гігантів.

У 1991 році відбувається розвал СРСР, при якому правоохоронні органи переходять на демократичний лад та ідеологізація згодом повністю зникає. Правоохоронні органи країн пострадянського табору отримують свободу.

Разом з цим змінюється тактика взаємодії поліції як і з місцевим населенням, так і утворюються загальні принципи співпраці з ним.

1. Кобзар О. Ф. поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків. Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

2. Поліцейська освіта (за матеріалами зарубіжних видань): інформ. бюл. / редкол.: В. К. Колпаков (голова), В. А. Ліпкан (заступ. голови) та ін.; пер. з англ. Н. П. Макаренко. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2010.

3. Головне Управління Імперської Безпеки. URL: <https://uk.wikipedia.org/>

4. Діяльність органів державної безпеки СССР в післявоєнний період (1945–1954 pp.) URL: <http://www.fsb.ru/fsb/history/author/single.htm%21id%3D10318067%40fsbPublication.html>

В. Д. Михайлів

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Перед сучасною Україною, насамперед, стоїть завдання реформування судової системи, таким чином, щоб діяльність судів відповідала міжнародним стандартам і була ефективною. Наближення до міжнародних стандартів має підвищити ефективність судочинства, та допомогти подолати таку проблему української судової гілки влади як хабарництво та корупцію.

Удосконалення судової влади пов'язане з дослідженням і використанням на практиці міжнародних стандартів. Наразі вони перебувають лише на етапі становлення, тим самим гальмуючи прогрес у розвитку української судової гілки влади. Міжнародні стандарти права трактуються, як певні обов'язкові вимоги, що закріплюються у законодавстві або в міжнародних документах.

Головним завданням сьогоднішніх реформ є ефективне удосконалення незалежного статусу суддів та судової гілки влади, запобігання винесенню неправосудних рішень, недопущення корупційних актів з боку суддів та ефективне забезпечення правосуддям охорони прав і свобод людини. Зміцнення суспільної довіри до судової гілки влади є основним з елементів незалежності суддів.

У Бангалорських принципах поведінки суддів вказується на те, що суддя повинен користуватись певними аспектами проводячи правосуддя [1]. По-перше, за принципом незалежності судових органів, суддя очевидно, що повинен здійснювати судову функцію, дотримуючись незалежної позиції щодо сторін та приймати рішення без втручання осіб, які переслідують певні цілі. Отже, суддя має враховувати лише своє розуміння справи, бути свідомим. На його рішення не повинна впливати думка спільника чи колег.

Надзвичайно необхідний для розгляду є принцип об'єктивності, це можна пояснити шляхом обов'язку перед суспільст-

вом, суддя повинен викликати довіру, проте без об'єктивних поглядів, людину на цій посаді мають позбавляти права на виконання своїх обов'язків. За Бангалорськими принципами суддя не має мати уявлень чи певних переконань, що стосуються, чи заважають виконанню його обов'язків. Основними перевагами принципу об'єктивності є розгляд справ з розумної точки зору. У разі, якщо у стороннього спостерігача виникають сумніви щодо компетентності судді у розгляді справи, або якщо у судді виникають сумніви, що він не здатен об'єктивно винести рішення, він повинен вимкнутися з судового процесу. Однак, що суддя повинен дотримуватися добросовісної поведінки, зрозуміло і на перший погляд, проте така його поведінка ще й не повинна викликати підозр на погляд стороннього спостерігача та підтримувати довіру людей до судових органів.

До принципу чесності і непідкупності суддів можна паралельно зіставити проблематику української судової гілки влади, некоректна поведінка українських суддів без належної відповідальності створює умови для недовіри українських громадян до робітників суду, тому так необхідно практикувати міжнародні стандарти в Україні. Поведінка судді має відповідати його вискому статусу. Також до його зобов'язань входить швидке, розумне та справедливе прийняття рішень, в тому числі і відкладених справ. Обов'язок судді зосереджений на підтримання порядку і етикету у ході судових розглядів.

Величезне значення для майбутніх судових реформ мають загальні міжнародні принципи та правила поведінки суддів. В першу чергу, мають розглянутися основоположні ідеї судочинства та міжнародна юридична практика. Як показує практика, в Україні точкою відправлення всіх судових реформ є «реорганізація судової системи». Передусім, створюються нові спеціалізовані ланки судів, згодом у них замінюють компетенції та повноваження. Наприкінці усі нові ланки підлягають ліквідації. Тобто судова система України так і не змінюється, корупція і хабарництво нікуди не діваються. З цією проблемою у нас не звертаються до світової практики та досвіду, тому така проблема є досить актуальною у наш час.

Більше того, наявність суттєвої кількості суддівських вакансій нерідко призводить до затягування розгляду справ та надмірного навантаження на суддів.

Незважаючи на створення Вищої ради правосуддя замість Вищої ради юстиції з метою підвищення якості суддівського корпусу, це питання залишається все ще актуальним.

Вища рада суддів виявилася неспроможною призначити своїх представників до Етичної Ради. Саме вона після останньої спроби реформувати судову систему України має оцінювати добросовісність членів та кандидатів до Вищої ради правосуддя [2]. Ця реформа передбачає залучення до Етичної Ради поруч з представниками національної судової системи і іноземців, намагаючись запобігти круговій поручі в судовій системі України.

Таким чином, незважаючи на тривалі судові реформи, судова система України все ще перебуває в процесі змін, оскільки наявний стан законодавства у цій сфері не відповідає вимогам міжнародних стандартів як щодо статусу суддів, так і щодо ефективного функціонування судової системи.

1. Бангалорські принципи поведінки суддів. Принципи. ООН. 19.05.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 07.10.2021).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя: Закон України від 14.07.2021 № 1635-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-20> (дата звернення: 07.10.2021).

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПУСТОК ПРАЦІВНИКІВ У ПЕРІОД КАРАНТИНУ

Одним з основних серед соціальних прав і свобод людини та громадянина є право на відпочинок. Тому право на трудову відпустку є невід'ємною частиною правового статусу працівника й виступає гарантією забезпечення його конституційних прав на відпочинок. Надання трудової відпустки спрямовано на відновлення здоров'я і працездатності працівників, сприяння в задоволенні ними основних інтересів й потреб, компенсацію фізичного та психологічного навантаження, що має місце впродовж його трудової діяльності.

Право на трудову відпустку гарантоване міжнародними та національними правовими актами. Так, у статті 24 Загальної декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, вказано, що «Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку» [1]. Це положення було закріплено в Основному Законі України, зокрема, у ст. 45 вказано, що «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням оплачуваної щорічної відпустки» [2]. Дане право забезпечується наданням працівникам певної кількості календарних днів безперервного відпочинку, тобто трудових відпусток встановленої тривалості, які надаються працівникові роботодавцем у календарному році з оплатою або без оплати.

Науково-теоретичним підґрунтям цього дослідження стали праці таких відомих науковців у галузі трудового права, як М. Г. Александров, В. Я. Буряк, В. С. Венедиктов, Л. П. Герашенко, Г. С. Гончарова, В. В. Готри та інші.

Однією з головних проблем правового регулювання праці є встановлення обов'язку роботодавця надавати працівникові час

для відпочинку. Закон України «Про відпустки» (редакція від 17.03.2020 р.) поділяє всі відпустки на оплачувані та без збереження заробітної плати. Для обліку відпусток, їхніх залишків, контролю за перетином відпусток між собою й обрахунку компенсацій за відпустку роботодавці складають відповідний графік. Його обов'язково погоджують із профспілковим чи іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом. Окрім того, роботодавці зобов'язуються доводити до відома всіх працівників графік відпусток. Хоча графік відпусток може бути і в довільній формі, однак наявність його має бути в кожного роботодавця. Як вже вплинув карантин на відпустки й за яких умов їхнє надання буде законним?

У разі перенесення щорічної відпустки під час карантину новий термін її надання має бути встановлений за згодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом.

Окрім того, під час карантину деякі із працівників, зокрема медичні (але не виключно), можуть бути відкликани із щорічних відпусток. Для організації процесу відкликання з відпусток потрібно підготувати службові документи з аргументацією необхідності відкликання конкретного працівника, отримати письмову згоду працівника й погодити дату та час надання невикористаної частини відпустки, після чого керівник видає наказ про відкликання з відпустки. Також потрібно пам'ятати, що основна безперервна частина відпустки має становити не менш 14 календарних днів.

Відтак, якщо роботодавці розуміють необхідність та важливість перенесення або відкликання з відпустки конкретних працівників під час карантину, то вони вправі це зробити, але з обов'язковим отриманням письмової згоди працівника й дотриманням усією процедури, визначеної Законом України «Про відпустки» (редакція від 17.03.2020 р.).

Перелік обставин, при настанні яких працівнику надається відпустка без збереження заробітної плати в обов'язковому порядку, передбачено у статті 25 Закону України «Про відпустки» (редакція від 17.03.2020 р.). Тож, якщо працівнику потрібно взяти цю відпустку, наприклад, пенсіонерам за віком та особам з інвалідністю III групи, то роботодавець не може відмовити в наданні неоплачуваної відпустки в період карантину. Водночас тривалість

відпустки, що надається, визначається саме у статті 25 Закону України «Про відпустки» (редакція від 17.03.2020 р.).

Крім того, існує ще стаття 26 Закону України «Про відпустки», яку 17.03.2020 р. доповнили новою нормою. Так, у разі встановлення Кабінетом Міністрів України карантину відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не включається в загальний термін, установлений частиною першою цієї статті.

При цьому, відпустка на підставі статті 26 Закону України «Про відпустки» надається виключно за згодою сторін. Примусове відправлення працівників у відпустку без збереження заробітної плати – це грубе порушення законодавства про працю. Саме таку позицію було висловлено в листі Міністерства соціальної політики України № 416/13/116-13 від 19.09.2013 р., де зазначено, що відпустка без збереження заробітної плати надається лише за бажанням працівника й за згодою сторін. Верховний Суд у постанові від 19.04.2018 р. у справі № 826/584/16 за позовом працівника до Національного банку України також акцентував на необхідності наявності бажання працівника йти у відпустку без збереження заробітної плати.

Із вказаного можемо зробити висновок, якщо в працівника відсутні обставини, які є обов'язковими для надання відпусток без збереження заробітної плати, то відпустка може надаватися з інших причин (стаття 26 Закону України «Про відпустки»). У такому разі потрібна згода працівника та роботодавця, у якій має бути зазначено, що вони домовилися між собою, аби працівник перебував у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину. Також потенційно може виникнути ситуація, коли працівник уже після закінчення карантину захоче ще раз скористатися відпусткою без збереження заробітної плати. Роботодавець не може відмовити працівнику в наданні такої відпустки, оскільки норма про те, що термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не включається у загальний термін, діє тільки під час карантину.

У подальшому, якщо працівник до введення карантину не використав можливість піти у відпустку без збереження заробітної

плати, то він може скористатися своїм правом на таку відпустку до кінця року.

1. Загальна декларація прав людини: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1993 р. № 2141 (ратифікова як один з документів Міжнародного пакету). *Офіційний вісник України*. 15.12.2008. № 93. С. 89.

2. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 23.07.1996. № 30. Ст. 141.

3. Кодекс законів про працю України: Закон від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 17.12.1971. № 50. Додаток

4. Про відпустки: Закон від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 28.01.1997. № 2. Ст. 4.

Т. О. Нагибайло

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ, ЙОГО ЗАВДАННЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

Тривалий час поняття «соціального діалогу» було тотожне поняттю «соціального партнерства». В світі існує два види соціального партнерства, а саме біпартизм і трипартизм. Передусім соціальний діалог покликаний для того, щоб не допустити суттєвих розбіжностей між інтересами працівників і роботодавців, які б могли призвести до страйків. Біпартизм об'єднує дві сторони – це є роботодавці, профспілки та їх представники. Трипартизм об'єднує ті ж самі сторони, але включає так само державу в особі органів виконавчої влади. Основним законодавчим актом, який регулює питання соціального діалогу є Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р. № 2862-VI. Хоч у цьому законодавець відмовився від терміну «соціальне партнерство», втім багато вчених в своїх наукових працях послуговуються поняттями як і «соціальний діалог» так і «соціальне партнерство».

Щодо визначення цих понять, існує багато думок. Наприклад, Н. А. Громадська відзначає, що соціальне партнерство є системою відносин між роботодавцями, працівниками й державою, які за допомоги відповідних механізмів узгоджують свої інтереси в соціально – економічній і трудовій сферах. Натомість термін «соціальний діалог», О. М. Петрос визначає як систему цілей, завдань і принципів розбудови взаємно узгоджених соціально – економічних відносин між суб'єктами, що представляють інтереси сторін соціально – трудових відносин (працівників, роботодавців і держави) на національному, галузевому, регіональному, місцевому рівні і на рівні підприємства [2, с. 3].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» соціальний діалог передбачає певний процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів вико-

навчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [1].

Форми соціального діалогу не є новими вони виробленні наукою міжнародного трудового права і Закон України «Про соціальний діалог в Україні» визнає чотири форми, а саме: а) обмін інформацією; б) консультації; в) узгоджувальні процедури; г) проведення колективних переговорів з укладення колективних договорів та угод. [1]. Обмін інформацією – це є один із найзагальніших виразів вираження соціального партнерства, тому що будь-яке спілкування передбачає обмін певною інформацією і завдання сторін, дотримуватися принципу добросовісності, тобто вони повинні надавати достовірну інформацію, яка власне є необхідна для прийняття відповідного рішення. Консультації – це теж надзвичайно важлива складова спілкування, її потрібно прийняти для того аби її провести. Узгоджувальні процедури здійснюються з метою врахування позицій сторін, вироблення компромісних узгоджених рішень під час розроблення проєктів нормативно-правових актів. Порядок проведення узгоджувальних процедур визначається органами соціального діалогу відповідного рівня, якщо інше не передбачено законодавством або колективними угодами. Недосягнення компромісу між сторонами за результатами узгоджувальних процедур не може бути підставою для перешкодження роботі органів соціального діалогу. Колективні переговори проводяться з метою укладення колективних договорів і угод.

Соціальний діалог затверджується на певних принципах. Взаємна повага та довіра соціальних партнерів, разом із принципом рівноправності, який на нашу думку полягає в тому, що всі сторони є рівними, всі мають рівномірні права та обов'язки і несуть спільну відповідальність за прийняте рішення. Всеохоплюючий характер соціального партнерства означає те, що соціальне партнерство не обмежується певним напрямком правового регулювання трудового права, а воно охоплює всі важливі питання, які хвилюють і працівників і роботодавця. Дуже важливий на нашу думку є принцип, що стосується неможливості погіршувати умови, які досягнуті на попередньому рівні соціальних договорів. Це означає, що ті домовленості, які були досягнуті на рівні всієї держави є найосновнішими

і всі інші угоди, які прийняті на нижчому рівні (рівні якогось одного підприємства), повинні їй відповідати.

Формування національної моделі соціального партнерства в Україні відбувається на тлі глибокої економічної та соціально-політичної кризи. Серед нерозв'язаних проблем у соціальній сфері: слабкість профспілок; домінування в процесі діалогу сторони роботодавців та інші; Наразі соціальний діалог між підприємцями, профспілками і працівниками відбувається завдяки роботі Національної тристоронньої соціально-економічної ради [3, с. 1].

В Україні триває процес розширення рамок соціального діалогу на всіх рівнях. Національна модель соціального діалогу на даному етапі характеризується значною роллю органів державної влади у погодженні соціально-трудових відносин та недостатньо дієвою участю роботодавців у їх договірному регулюванні. Подальший розвиток соціального діалогу передбачає поступовий перехід від патерналістської моделі реалізації соціальних функцій держави до субсидіарної, яка передбачає: 1) безкоштовність і доступність для всіх громадян базових соціальних послуг; 2) зменшення соціальної нерівності в суспільстві; 3) перерозподіл соціальних витрат держави на користь соціально вразливих верств населення; 3) надання громадянам можливостей більш високого рівня соціального споживання за рахунок власних доходів [4, с. 9].

Підсумовуючи вище сказане слід зазначити, що було розглянуто поняття «соціального діалогу» та «соціального партнерства», визначили принципи та завдання соціального діалогу. Зазначили те, що мета соціального діалогу, не тільки узгодження позицій конфліктуючих сторін якими є працівники і роботодавці, але й також досягнення угоди між ними.

1. Про соціальний діалог: Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>

2. Коляда М. О. Співвідношення понять «соціальне партнерство» і «соціальний діалог» у трудовому праві: теорія та практика. *Публічне право*. 2013. № 4. С. 291–296. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_4_39

3. Жадан О. В. Державне регулювання розвитку системи соціального діалогу в Україні. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_3

4. Пархоменко Н.М. Соціальний діалог в Україні: проблеми та перспективи. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 105–111.

В. В. Надурак

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИТОКИ ДАКТИЛОСКОПІЇ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

У сучасному світі високих технологій існує багато новітніх криміналістичних методів ідентифікації особи правопорушника, а починалось усе понад 100 років тому з антропометрії А. Бертільйона, яку згодом витіснила дактилоскопія, оскільки запропонувала більш досконалий спосіб ідентифікації та реєстрації осіб за слідами пальців рук. Великий внесок у розвиток та концептуалізацію криміналістичного вчення дактилоскопії зробили видатні вчені: Б. Альбінус, Є. Буринський, Х. Вучетич, Ф. Гальтон, Е. Генрі, В. Гершель, Е. Локар, Ж. Пуркінєс, Р. Рейсс, Г. Фолдс та багато ін.

Не дивлячись на те, що відбитки пальців рук відомі людству ще з часів давнього світу, витоки дактилоскопічної реєстрації відносять лише до другої половини XIX століття й традиційно пов'язують з іменами В. Гершеля, чиновника британської колоніальної адміністрації в Індії, та Г. Фолдса, шотландського лікаря-місіонера в Токію, які проводили свої дослідження практично одночасно, але незалежно один від одного. Їх напрацювання стали підґрунтям для однієї з перших ґрунтовних робіт, присвяченій папірним візерункам, «Відбитки пальців» Ф. Гальтона [1].

У 1880 р. Г. Фолдс видав керівництво щодо фіксування відбитків пальців, де вперше запропонував одержувати відбитки всіх десяти пальців, що залишилось актуальним правилом і сьогодні, тоді як В. Гершель відбирав відбиток лише одного чи двох пальців. На жаль, у той час на можливості дактилоскопії не звернули уваги [2, с. 9].

Як метод реєстрації злочинців відбитки пальців обох рук вперше почали застосовувати у Великій Британії у 1895 році. Через рік за ініціативи генерального інспектора поліції Бенгалії Е. Генрі її ввели на всій території Британської Індії, у 1901 році – в Англії, у 1903 році – в Німеччині. Після отримання високих результатів

у боротьбі зі злочинністю дактилоскопічна реєстрація була впроваджена в Угорщині, Данії, Італії, Нідерландах [3, с. 180]. Часом остаточного визнання відбитків пальців як доказів можна вважати вересень 1902 року, коли в Лондоні за вчинення крадіжки з домоволодіння був засуджений до семи років ув'язнення злодій Г. Джексон, вина якого вперше в судовій практиці була повністю доведена за допомогою дослідження відбитків пальців, які він залишив на свіжопофарбованому підвіконні [1].

Даний метод був визнаний ефективним, що було зумовлено закономірностями існування шкірних покривів пальців у кожної людини. До таких закономірностей відносять індивідуальність (унікальність), незмінюваність та відновлюваність. Однак важливо зауважити, що ідентифікація особи за залишеними слідами папілярних візерунків підтверджує тільки факт перебування особи у певному місці, факт контакту з оточуючими предметами. Факт вчинення цією особою кримінального правопорушення ще потребує доведення сукупністю інших зібраних у кримінальному провадженні доказів.

В. Чисніков встановив першоджерело правового регулювання використання можливостей дактилоскопії на території України, яка була у той час частиною Російської імперії. Йдеться про документ «Инструкция чинам Киевской сыскной полиции» (далі – Інструкція), розроблений Г. Рудим і опублікований у 1905 році. Цей нормативний акт вперше закріпив дактилоскопію як один із методів кримінальної реєстрації і регламентував різні способи її практичного використання у протидії злочинності. Зокрема, у ньому було передбачено вимоги та прийоми отримання зразків та зберігання слідів рук, порядок заповнення дактилоскопічних листків, виведення дактилоформули тощо [4, с. 65].

Вже тоді розрізняли видимі (забарвлені) та невидимі (безколірні) сліди папілярних візерунків, а С. Трегубов докладно описав рекомендації роботи з ними. Забарвлені сліди не викликають труднощів щодо їх виявлення та фіксації – якщо руки злочинця у крові або в іншій фарбуючій речовині, такі сліди будуть видимими. Проте зазвичай на місці злочину залишають невидимі сліди, важко помітні для неозброєного ока. Такі сліди завдяки виділенням потових залоз злочинець залишає майже завжди, зокрема на всіх глад-

ких предметах, яких він торкався, особливо на склі, полірованій поверхні металу або дерева, на гладкому папері, та й взагалі глянце-вих поверхнях. Виявляти такі сліди краще при косому освітленні. Крім цього, їх можна виявити, обережно подихавши на те місце, де вони можуть бути залишені [5, с. 103–104, 106].

Разом з тим, потрібно розуміти, що дактилоскопія не є ідеальною системою ідентифікації.

По-перше, у практиці кримінального провадження відомі випадки, коли судові експерти у галузі дактилоскопії припускалися помилок, що призводило до засудження помилково обвинувачених осіб.

По-друге, нагальним є питання подальшої розробки алгоритмів виявлення невидимих слідів рук. Зрештою й сам характер слідів є таким, що інколи мінімальний вплив, необережний рух призводить до повної або часткової деструкції, руйнування, що унеможлиблює в подальшому вирішення ідентифікаційних завдань.

Сьогодні дактилоскопії «наступає на п'яти» метод ДНК-аналізу, який дозволяє вирішити проблему ідентифікації конкретної особи навіть за мікрослідами, виявленими на місці події, адже кожна клітина організму, починаючи з внутрішньоутробного періоду й до самої смерті, зберігає свій унікальний набір генетичних ознак [6, с. 143].

Саме завдяки дослідженню цих клітин з ядрами, що містять ДНК, зі високою вірогідністю (99,9%) можна встановити особу, яка залишила біологічні сліди. Втім справедливо зазначити, що робота з такими слідами також потребує ретельного ставлення до всіх етапів збирання такого типу доказів, а достатньо вартісні молекулярно-генетичні дослідження ще не дозволяють масово впровадити такий метод у практиці досудового розслідування. Тож якими б не були перспективними новітні технології, ближчим часом дактилоскопія залишатиметься одним із найбільш поширених і найбільш ефективних методів ідентифікації людини.

-
1. Товальд Ю. Веккриминалистики. Москва: Прогресс, 1991. 323 с.
 2. Шведова О. В. Дактилоскопічні дослідження: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2010. 208 с.

3. Чудінова А. В. Використання дактилоскопічної інформації: передовий досвід країн світу та перспективи розвитку в Україні. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 2 (16). С. 179–182.
4. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія. Київ: НАВС, 2003. 359 с.
5. Трегубов С. Н. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений: практ. руков. для судебных деятелей. Петроград: Издание Юрид. книжного склада «Право», 1915. 334 с.
6. Комаха В. О., Кривда Г. Ф., Сиволап Ю. М. До питання відносно проблеми створення інформаційної бази даних з метою ідентифікації рецидивістів за ознаками ДНК. Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності: зб. наук. статей / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса: ФЕНИКС, 2003. С. 142–150.

В. В. Надурак,

А. Р. Семочко

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Наше сьогодні характеризується невинним розвитком нових інформаційних технологій, які впливають на всі сфери життя людини та державно-правових процесів, в яких проявляє свою діяльність людина.

Вдосконалення цифрових інформаційних технологій відбувається настільки стрімко, що, з одного боку, відносини між владою та суспільством стають більш відкритими, діалог стає більш доступнішим, та з'являються нові механізми співпраці влади з народом, наприклад у форматі «електронного врядування». Однак, з іншого боку, разом із позитивними рисами з'являються й масштабні соціальні та етичні проблеми – маніпуляції, порушення конфіденційності, інформаційні війни.

Дослідження інформаційного суспільства проводили такі вчені: М. Кастельс, Й. Масуда, П. Дракер, М. Хайдеггер, Й. Хейзинг, Х. Ніссенбаума, С. Роджерсон, Р. А. Спінелло.

Особливістю сучасного громадянського суспільства є зростаюча популярність соціальних мереж, інтегрованих на основі Інтернету.

Було визначено основні три напрями оновлення підходів інформаційної політики в розрізі сучасного прогресу, зокрема:

- медіа-право як важливий базис розвитку інформаційного суспільства;
- інформаційна політика розвитку та захисту національно-ідентифікованого Інтернет-середовища;
- медіа-освіта для всіх без винятку вікових груп як потенційних учасників інформаційного суспільства.

Ці напрями частково відображені у правовому полі та схваленій українським Урядом 15 травня 2013 р. в Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні [1].

Важливим аспектом ефективної реалізації державної політики щодо сприяння розвитку громадянського суспільства залишається питання інформаційної відкритості органів влади та місцевого самоврядування, що не можливо забезпечити без дійсно незалежних суспільних засобів масової інформації.

Відсутність дієвої організаційної структури, яка могла б забезпечити координацію зусиль всіх органів державної влади для широкого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в державне управління, з одночасним переглядом та оптимізацією державних процесів та завдань, гальмує становлення електронної демократії в Україні [2].

Хоча феномен Інтернету поки що мало вивчений українською політичною наукою, вже зараз можна сказати, що він може створювати принципово нові соціальні й політичні явища. Як зазначає І. Жилияєв, «нова мережна стратегія інформаційного суспільства ґрунтується на розгалужених горизонтальних зв'язках особистостей та їхніх об'єднань, здатних до самоорганізації під впливом слабких сигналів, таких як інформація про нові технології, ринкові сегменти, цінні стратегії, моду і т. д. В нових умовах суспільство самоорганізовується без команди згори» [3, с. 3].

Можливості Інтернету дозволяють впливати на зміни структури і форми суспільної самоорганізації, замінювати застарілі команди новими, віртуальними, що долають традиційні обмеження в часі, просторі, мові. Досвід свідчить, що такий важливий сегмент громадянського суспільства, як політичні партії, теж вкрай неефективно використовує можливості Інтернету. Тим часом Інтернет може значно підвищити роль первинних організацій, які за допомогою електронних електоральних процедур могли б брати участь у формуванні внутрішньої і зовнішньої політики партії. Використовуючи можливості Інтернету, політичні партії можуть рекрутувати до своїх рядів користувачів мережі, активних у політичному сенсі.

Яскраві приклади інтернет-активності політичних партій можна бачити у Західній Європі та США. Так, у США в політичному житті Інтернет почали застосовувати з кінця 1990-х років, зокрема під час президентської кампанії 1996 року. Web-сайти кандидатів являли собою електронні публікації, з яких можна

було одержати біографічну інформацію і довідатися про погляди кандидата. Відомо, що тексти своїх виступів перед виборцями публікували тільки 20% кандидатів, а регулярно оновлювані новини передвиборчої кампанії можна було прочитати на 49% сайтів [4, с. 47].

Питання інформаційної безпеки на разі як ніколи актуальне, з огляду на те, що з початку 2014 р. Україна перебуває в стані безпрецедентної інформаційної війни з державою-агресором Росією. Фактично, після Революції гідності розгорнулася широкомасштабна антиукраїнська інформаційна експансія російської державної пропагандистської машини з метою дискредитації європейської інтеграції України та дій нової української влади.

Дослідники справедливо зауважують, що Інтернет дає можливість осмисленої політичної ідентифікації для суспільно-політичних рухів і ініціатив, у них з'являється реальний шанс мобілізації географічно, соціально і професійно роз'єднаних однодумців а також дозволяє кардинально мінімізувати організаційні та інформаційні витрати.

Та звісно ж є і негативна сторона, яка не менш важлива. Часто мережа Інтернет використовується як знаряддя політичного маніпулювання.

Однак багато високорозвинених країн вважають, що інтернет-технології є невід'ємними в держаному управлінні. Інтернет виступає як засіб дуже оперативної організації і координації дій політичних однодумців – прибічників нетрадиційних соціальних рухів [5, с. 74].

Отже, в сучасному світі інтернет справді відіграє унікальну роль в розвитку суспільства та в усіх сферах життя особи (громадянина країни).

Одним з найважливіших факторів формування та розвитку громадянського суспільства в Україні є наявність у суспільних структур і громадян можливості оперативно одержувати достовірну, об'єктивну інформацію, а також вільно обмінюватися та користуватися нею не затрачуючи на це багато часу, та отримувати її в короткий термін й без зайвої бюрократичності.

Оскільки вільне масове поширення інформації є ефективним засобом захисту прав і свобод людини, сприяє повноцінному

формуванню громадської думки та громадянського суспільства зокрема.

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінет Міністрів України № 386-р від 15.05.2013 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>.

2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінет Міністрів України № 386-р від 15.05.2013 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>

3. Жиляєв І. Б. Інформаційно-комунікаційні технології як державний пріоритет. К.: Парлам. вид-во, 2007. 374 с.

4. Назаренко С. Інформаційно-психологічна безпека в політиці. *Віче*. 2003. № 2. С. 47–50.

5. Сіленко А. О. Електронна Україна. *Політичний менеджмент*. 2003. № 3. С. 71–81.

О. В. Небожук

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ

Колективний договір є одним з найважливіших договорів, які забезпечують колективно-договірне регулювання відносин найманої праці у межах відповідної юридичної особи. Визначення цього важливого поняття у трудовому законодавстві немає, відтак основні ознаки, що характеризують таку угоду можна вивести з положень Закону України «Про колективні договори і угоди» 01.07.1993 р. № 3356-ХІІ [1] та Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VІІІ. [2].

Отже колективний договір укладається на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають право юридичної особи Він може укладатися в структурних підрозділах підприємства в межах компетенції цих підрозділів. Його сторонами є роботодавець з однієї сторони і одна або кілька профспілкових органів, а у разі відсутності таких органів – представники працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом з іншої сторони. Це не лише письмовий нормативно-правовий договір, але і акт свідомого партнерства працівників і роботодавця. При цьому нормативна його частина є джерелом локальних норм трудового права.

Як вважає В. В. Швед, та Н. С. Лисиця потрібно особливо підкреслити роль колективного регулювання умов праці як чинника соціального захисту прав окремого найманого працівника від свавілля роботодавця. Будучи закріпленими у колективному договорі, колективні інтереси сторін набирають форми взаємних зобов'язань, виконання яких забезпечується не тільки взаємною відповідальністю сторін, але, при необхідності, і примусовою силою держави. Розглядаючи позови, що витікають з неналежного виконання зобов'язань, передбачених колективними договорами, суди

повинні розглядати колективний договір конкретного підприємства як локальне джерело права [3, с. 175].

Як зазначає О. Храбатин, він може мати значний вплив на збільшення розмірів заробітної плати шляхом встановлення різного роду надбавок, доплат, встановлення пільг і гарантій, компенсацій тощо, що й забезпечить, у свою чергу, реалізацію відтворювальної і соціальної функцій заробітної плати [4, с. 95]. А це є важливим, оскільки праця забезпечує матеріальне існування людини.

Разом з тим, важливим аспектом колективного договору є його зміст, який визначається сторонами в межах їхньої компетенції.

На думку Ю. Зінченка, у колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема: зміни в організації виробництва і праці; забезпечення продуктивної зайнятості; нормування і оплати праці, встановлення форм, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.); встановлення гарантій, компенсацій, пільг; участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства, установи, організації (якщо це передбачено статутом); режиму роботи, тривалості робочого і відпочинку; умов і охорони праці; забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників; гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій трудящих; умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [5, с. 60].

Втім, у змісті колективного договору: конкретизуються правила, встановлені державою. Наприклад тривалість щорічної додаткової відпустки за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці; встановлюються умови праці, якщо згідно із законодавством це віднесено до компетенції суб'єктів договірного регулювання. Сторони встановлюють особливості оплати праці працівників конкретного підприємства; йдеться також, про підвищення рівня пільг і гарантій, встановлених законодавством. Так, за кошти роботодавця для працівників можуть у добавок встановлюватися

пільги і компенсації; заповнюються певні прогалини у трудовому праві.

Навести вичерпний перелік усіх питань, які можуть охоплюватися колективним договором, неможливо внаслідок великої кількості й різноманіття умов, у яких діють різні підприємства, установи й організації але все ж-таки основний зміст прописаний в Кодексі законів про працю України та в Законі України «Про колективні договори та угоди» .

Отже, колективний договір є важливим джерелом локальних норм, які забезпечують ефективну взаємодію між працівниками та роботодавцям на рівні відповідної юридичної особи. Він укладається у порядку та на умовах, які визначені законодавчо.

1. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993. № 3356-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>.

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=32208&p=1193058070596743#Text>.

3. Швед В.В., Лисиця Н.С. Колективний договір як нормативно-правова база менеджменту персоналу. *Подільський науковий вісник*. Вип. 4. 2017. С. 175–177.

4. Храбатин О. Колективний договір як акт забезпечення інтересів працівників підприємства ,установи, організації. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 95–96.

5. Зінченко Ю. В. Особливості укладення колективних договорів в банківських установах: теоретико–правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 27. Т. 2. С. 58–62.

РЕЙДЕРСТВО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Однією з актуальних проблем трансформаційної економіки України є рейдерство. Від нього потерпають як промислові підприємства, так і організації невиробничої сфери, суб'єкти малого та середнього бізнесу.

Поняття «рейдерство» походить від англійського «*raider*» (дослівно «пірат»). Тому під рейдерством слід розуміти незаконне поглинання чи захоплення одного суб'єкта господарювання або його власності іншим із застосуванням корупції та насильства [1, с. 122].

З рейдерством суб'єкти підприємницької діяльності України зіткнулися вже на початку 90-х рр. ХХ століття, коли на фоні політичної нестабільності, прогалин в законодавстві, наявності тіньового сектору активно ішов процес протиправного перерозподілу власності. Час від часу, в період зміни влади, посилення правової, організаційної та економічної нестабільності відбувається загострення боротьби за право володіти бізнесом чи контролювати його.

Об'єктом рейдерських атак може стати будь-який бізнес, в незалежності від його активів, результатів господарської діяльності, галузевої та регіональної приналежності. Суб'єктами рейдерства можуть виступати стейкхолдери, фізичні та юридичні особи, конкурентні організації, кредитні організації, страхові компанії, органи державної та місцевої влади, засоби масової інформації.

Можна виділити, що привабливими для рейдерів є перспективні, сильні, успішні й прибуткові підприємства, які захоплюються заради подальшого ведення бізнесу і включаються до структури холдингу чи фінансово-промислової групи. Також цікавими для рейдерів є слабкі, фінансово нестійкі підприємства з неефективним менеджментом, які привабливі з точки зору «легкості» рейдерського захоплення і поглинаються з метою подальшої реалізації ліквід-

них активів підприємства-жертви (обладнання, нерухомості, землі тощо) [2, с. 74].

Варто зазначити, що в нашій країні рейдерство здійснюється не у виробничих, а в спекулятивних цілях: привабливочим активом в цих випадках частіше за все виступає не стільки власне чужий бізнес, скільки нерухомість в тому ж місті Києві або інших промислово-перспективних українських містах, що належить майбутньому підприємству-жертві. При цьому виробництво просто знищується як непотрібне для рейдерів, хоча країна при цьому втрачає унікальні виробництва. Таким чином, основна риса рейдерства в сучасному сенсі цього слова полягає в порушенні закону, застосуванні тих або інших шахрайських технологій.

Однією з основних причин можливості рейдерства в нашій країні також, є ігнорування керівниками акціонерних товариств прав акціонерів і недотримання норм законодавства, зокрема, про цінні папери. Тому, одним із основних знарядь, яке використовується для ведення корпоративних воєн, є міноритарні акціонери. Не отримуючи часто ніякого доходу від володіння своїми акціями і не маючи поняття про їх реальну ринкову вартість, ці особи можуть не лише залучатися до схем зі покупки пакетів акцій (продаючи свої акції або видаючи довіреність), але і, що найнебезпечніше, використовуватися для корпоративного шантажу. Досить часто їх підтримують рейдери, надаючи їм як матеріальну, так і юридичну допомогу.

За даними експертів в Україні нараховується до 50 професійних рейдерських груп, що об'єднують досвідчених економістів, юристів, психологів, ІТ-технологів та ін. Розповсюджуючи в засобах масової інформації неправдиву негативну інформацію про підприємство; ініціюючи перевірки контролюючими органами; використовуючи підкуп менеджерів та силових структур, підробку документів, психологічний тиск, шантаж підприємства (через тактику гринмейлу, зокрема) чи його співробітників, вони формують умови рейдерських атак, захоплення і перерозподіл власності, спираючись на законодавство, яке не може миттєво реагувати на виклики багато в чому непередбачуваних трансформаційних процесів. Відтак, щорічний обсяг рейдерського перерозподілу власності в Україні сягає в середньому від 2 до 3 млрд. дол. США [3, с. 2].

Не менш важливою проблемою є недосконалість судової системи та можливості доступу до реєстрів акціонерів. Збір первинної інформації про об'єкт, що цікавить, здійснюється як з відкритих джерел, так і за допомогою негласних методів. Як правило, рейдери діють за вже апробованою схемою, яка складається з кількох етапів. Спочатку вони отримують конкретне замовлення, або самі підшукують для себе підприємство і збирають первинну інформацію про його фінансовий стан. В основному, найцінніші дані мають у своєму розпорядженні звільнені з підприємства менеджери, які готові поділитися «секретами фірми» навіть не за гроші, а з почуття помсти. Після цього рейдер виходить на реєстратора, за відповідну плату отримує реєстр всіх акціонерів і намагається скуповувати акції у дрібних держателів.

Для протидії загрозі рейдерства підприємство має приділити увагу реформатуванню своєї системи економічної безпеки і, в першу чергу, забезпечити збереження конфіденційної інформації як у внутрішньому середовищі, так і неможливість її витоку від контрагентів чи партнерів по бізнесу.

Варто зазначити, що позитивні зміни, щодо протидії рейдерству відбулися у загальному корпоративному законодавстві. Оскільки, учасник товариства матиме змогу встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному капіталі відповідного товариства.

Інформація про це вноситься до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що слугуватиме гарантією для учасника, що його корпоративні права не будуть порушені. Вимога нотаріального посвідчення договорів у сфері користування землею та юридично значущих дій учасника приватного підприємства, як запобіжник рейдерству, дозволяє, наприклад, унеможливити протиправне заволодіння земельними частками та нерухомим майном (його частиною), у тому числі шляхом підробки договорів, подвійної їх реєстрації, запобігання протиправному поглинанню і захопленню підприємств шляхом підробки рішення загальних зборів, договорів купівлі-продажу

корпоративних прав, актів прийому-передачі частки в статутному капіталі.

Ці превентивні заходи дозволять та дадуть гарантію, щоб убезпечитися від більшості схем рейдерських захоплень контролю над підприємствами та їх майном, які були поширеними донедавна. Це зможе запровадити комплексну дієву систему корпоративного захисту підприємств та їх майна, що безперечно матиме позитивний вплив на бізнес-середовище.

Беручи до уваги зміни, що відбулися у частині реєстраційних процедур нещодавно внесених до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності», можна сказати, що нові превентивні інструменти будуть істотно ефективнішими, ніж ті, що були у власників бізнесу до сьогоднішнього дня [4].

Дієвим способом захисту від рейдерства є обтяження майна підприємств, що ускладнює захоплення і зменшує привабливість об'єкту шляхом зниження ліквідності нерухомості. Найбільш поширеними видами обтяження в цілях захисту майна є довірче управління, застава і оренда, які є ускладнюючими умовами для власника при здійсненні своїх прав, тому стають палицями в колесах для рейдера. При цьому обтяжувати свою власність в цілях захисту необхідно тільки за допомогою дружньої компанії (бажано підконтрольною власникові), інакше сенсу в такому захисті немає. Важливою превентивною мірою є і ретельне вивчення свого персоналу в цілях виключення витoku критично важливої інформації або прямої зради, а також збір інформації про потенційних замовників рейдерських нападів [5, с. 103].

Важливим превентивним заходом протидії протиправному перерозподілу прав власності є правильно організована та адаптована до сучасної ринкової економіки система економічної безпеки підприємства, в якій інформаційна складова займає провідне місце, як найбільш мобільна та відкрита до інноваційних викликів трансформаційної економіки.

Отже, в сучасному українському суспільстві, рейдерство є суттєвою загрозою для економічної безпеки як на рівні господарюючих суб'єктів, так і на рівні національної безпеки країни. Боротьба з ним повинна вестися як на рівні окремих господарських

одиниць, так і на державному рівні за умов наявності чіткої програми дій та застосування адекватних механізмів. Для вирішення проблеми протиправних рейдерських захоплень необхідне впровадження систематичних законодавчих змін, зокрема у сфері обігу цінних паперів, в діяльності господарських (особливо акціонерних) товариств, діяльності правоохоронних і контролюючих органів аж до впровадження кримінальної відповідальності за силове захоплення бізнесу. Від удосконалення способів і методів рейдерства в Україні значно відстає правотворча і правозастосовна діяльність, внаслідок чого юридична відповідальність та покарання за вчинені злочини неповною мірою відповідають ступеню вини рейдерів та наслідків, що наступили в результаті рейдерської атаки.

1. Варналій З. С., Мазур І. І. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 2 (3). С. 129–136.

2. Копитко М. І. Проблема рейдерства в Україні. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 1. С. 73–77.

3. Бабич Т. Рейдерство в Україні – загроза національній безпеці. *Віче*. 2010. № 14. С. 2–5.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 03.10.2019 № № 159-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-20#Text>

5. Кушерець Д. В. Правова політика протидії рейдерству. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Правознавство*. 2013. Вип. 644. С. 101–104.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах розвитку сучасного суспільства однією з найбільших та найважливіших проблем постала проблема екологічної безпеки. У зв'язку з чим весь світ намагається привернути все більше уваги до екологічного стану. Внаслідок погіршення стану навколишнього природного середовища, вчений-правознавець В. І. Андрейцев стверджує що, «Україна повинна виконувати свої зобов'язання щодо гарантування екологічних прав, зокрема права на безпечне для здоров'я і життя природне довкілля і на відшкодування заподіяної шкоди унаслідок цього порушення» [1].

Адже право на безпечне довкілля є невід'ємним конституційним правом кожної людини, яке гарантується та захищається державою [2].

Внаслідок тривалого нехтування законів для підтримання природної рівноваги на території України склалася кризова екологічна ситуація, яка потребує негайного осмислення. Шляхом вирішення даної проблеми є не тільки належне виконання обов'язків суб'єктами екологічних правовідносин, а й належний захист та охорона від правопорушень з боку інших суб'єктів. Саме за допомогою юридичної відповідальності можна розв'язати цю проблему.

Екологічне правопорушення – це дія чи бездіяльність, яка негативно впливає на природне середовище. М. В. Шульга вважає, що «суть юридичної відповідальності виражається в негативних наслідках, які зобов'язаний понести порушник екологічних вимог у межах, встановлених екологічним законодавством за правопорушення в галузі екології» [3, с. 171]. Екологічні правопорушення є неоднорідні за своїм складом та підлягають класифікації. Залежно від критеріїв їх можна класифікувати за видом відповідальності. Так можна розрізняти: кримінальні правопорушення, адміністративні проступки, дисциплінарні і цивільно-правові правопорушення.

Такий поділ пояснюється тим, що екологічне право як самостійна галузь права не містить усього комплексу правових санкцій. Н. Р. Кобецька звертає увагу, що «юридична відповідальність за екологічні правопорушення є комплексним міжгалузевим інститутом екологічного права» [2, с. 127–128].

Загальний перелік екологічних правопорушень сформульований і закріплений у ст 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також у галузевому законодавстві [3].

Наявна розгалуженість, на мою думку, перешкоджає регулюванню суспільних відносин, що виникають з приводу охорони навколишнього природного середовища, а також захисту людини і довкілля від шкідливого впливу з метою попередження, запобігання, усунення його негативних наслідків й забезпечення екологічної безпеки.

Можна зробити висновок, що юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства потребує оновлення і вдосконалення, всебічного наукового дослідження та встановлення екологічної проблеми на рівні з головними проблемами держави. Усунення прогалин у законодавстві, яке регулює ці відносини та підвищення ефективності діяння державних органів. За допомогою кодифікації екологічного права можна було б збільшити роль держави в екологічній сфері, забезпечити системну екологізацію усіх сфер суспільного життя, впровадити чіткі заходи та норми спрямовані на забезпечення екологічної безпеки України. А найголовніше – посилити юридичну відповідальність за екологічні правопорушення.

Збереження довкілля є спільним обов'язком держави, громадського суспільства і людини. Адже від нього залежить наше майбутнє, саме тому глобальну екологічну проблему потрібно ставити на перше місце та не хтувати нею.

1. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2011. 370с.

2. Екологічне право України: підручник для студентів юрид. вищ. закладів / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків: Право, 2005. 382 с .

3. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 352 с.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

У сучасну епоху глобалізації все більшої гостроти набуває питання транскордонної міграції. Перш за все тому, що це явище дало початок ще одному різновиду міжнародної злочинності, окрім наркоторгівлі та торгівлі зброєю, – торгівлі людьми. Безумовно, це є порушенням всіх прав і свобод людини, закріплених у Загальній декларації прав людини [1], прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році.

Найбільшу тривогу викликає ріст об'ємів незаконного вивозу жінок і дітей з рідних країн за кордон для використання в цілях сексуальної експлуатації та примусової праці. Між тим, підпільна проституція сприяє розповсюдженню інфекцій, що передаються статевим шляхом, зокрема СНІДу. Останнім часом зустрічаються також випадки використання людей для трансплантації органів, адже нестача донорського матеріалу та його висока вартість приваблюють кримінальні структури [2, с. 131].

Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з торгівлею людьми проводилося на таких трьох основних рівнях:

– у межах участі держав у діяльності різноманітних міжнародних організацій;

– у межах виконання зобов'язань за універсальними багатосторонніми договорами у сфері захисту прав людини, окремі положення яких стосуються боротьби з торгівлею людьми (Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року, а також Конвенція про права дитини 1989 року);

– у межах двосторонніх і багатосторонніх локальних і регіональних міжнародних договорів, спрямованих на боротьбу з міжнародною злочинністю [2, с. 133].

На зростання явища торгівлі людьми мають вплив наступні фактори:

- глобалізація економіки і підвищення трудової мобільності (міграції);
- ріст попиту на так звані «послуги приватного характеру» в розвинутих країнах;
- зростаючий рівень безробіття серед жінок;
- збільшення кількості населення, що живе за межею бідності в країнах, що розвиваються;
- збільшення кількості людей, що користуються Інтернет, який майже не контролюється з точки зору закону і нерідко використовується зі злочинною метою [3].

На сьогоднішній день встановлені сім критеріїв, за якими оцінюється діяльність урядів різних держав. Серед них:

- чи докладає уряд активних зусиль для розслідування і переслідування в судовому порядку актів торгівлі людьми на території своєї держави;
- чи захищає жертв работоргівлі;
- чи проводить акції просвіти населення для запобігання торгівлі людьми;
- чи співпрацює з іншими державами;
- чи докладає зусиль до переслідування в судовому порядку державних посадових осіб, яку приймають участь в работоргівлі, чи сприяють їй та ін. [4, с. 49].

Торгівля людьми є злочином, який характеризується ознакою транскордонності, тобто процес вчинення цього злочину виходить за межі однієї держави і набуває ознак злочину міжнародного характеру. Тому боротьба і запобігання таким злочинам вийшла за рамки однієї держави і стала предметом міжнародного регулювання, зокрема в рамках універсальних та регіональних міжнародних організацій.

З метою ефективного регулювання міграційними процесами, країнами Європейського Союзу було розроблено єдину політику, фінансові інструменти та механізми, що спрямовані на удосконалення державного управління міграційними процесами на національному та наднаціональному рівнях. Ця амбітна мета була реалізована в форматі реалізації зовнішньої політики ЄС, що має назву

«Європейська політика сусідства». Особливу увагу цим питанням приділяє Рада Європи, членом якої Україна є з 1995 року, що покладає на неї зобов'язання привести своє законодавство у відповідність до стандартів Ради Європи в галузі прав людини і, зокрема, з питань запобігання торгівлі людьми. Політика України щодо інтеграції в Європейському Союзі такожобумовлює актуальність гармонізації національного законодавства щодо захисту прав людини із законодавством Європейського Союзу, в тому числі у галузі запобігання торгівлі людьми [2, с. 133].

Для України нагальною є потреба створення ефективних механізмів державного управління міграційними процесами, які б сприяли запровадженню дієвих заходів з протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми. Важливою складовою процесу є використання європейського досвіду державного управління з протидії незаконній міграції та торгівлі людьми зокрема [2, с. 133].

1. Святун О. В. Європейські механізми боротьби із торгівлею людьми: автореферат. Київ, 2005. 27 с.

2. Буреш І. В. Європейський досвід державного управління з протидії людям. *Економіка і право*. 2013. № 5. С. 131–133.

3. Аніщук Н. До проблеми работоргівлі жінками. *Право України*. 2002. № 9. С. 99–100.

4. Дядюра К. О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід. *Форум права*. 2007. № 2. С. 48–53. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07dkompd.pdf>.

Ю. Д. Нікітіна

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СИСТЕМА ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Держава є одним із основних учасників економічних право-відносин як споживач товарів, робіт і послуг. Тому необхідність розвитку системи державних закупівель є найбільш важливим напрямком у забезпеченні прозорості процесу державних закупівель, підвищенні довірі підприємців до держави та ефективності у боротьбі з корупцією.

Запровадження системи електронних торгів у сфері державних закупівель, на нашу думку, найкращий спосіб допомогти суб'єктам господарювання управляти електронним середовищем під час проходження всіх етапів закупівельного циклу, а саме: дослідження ринку, процедури придбання, розміщення замовлень, надання товарів (робіт, послуг) та здійснення сплати за них, формування бюджету закупівель та його реалізації.

ProZorro – це найвідоміший стартап в Україні. Перехід на електронну систему ProZorro було здійснено у 2016 р. за сприяння громадської організації «Трансперенсі Інтернешнл Україна». За час існування система дала змогу заощадити понад 100 мільярдів гривень на державних закупівлях і змінити систему публічних закупівель в Україні.

Від початку роботи електронної системи закупівель, станом на 01.01.2021 року оголошено 7,7 млн процедур з очікуваною вартістю 4,3 трлн грн, з яких кількість успішно завершених становить більш ніж 7 млн з очікуваною вартістю 2,776 трлн грн [1, с. 13].

Загальна кількість організаторів за даними електронної системи закупівель (далі – ЕСЗ) зросла, і на кінець звітного року становила – 45 393, при цьому зросла і кількість учасників – 347 567, що свідчить про зменшення бар'єрів для участі у публічних закупівлях та поступового підвищення довіри представників бізнесу до процесу публічних закупівель [1, с. 13].

У звітному 2020 році кількість активних замовників в порівнянні з попереднім роком зросла на 23,81% і склала – 37 905. Найбільша кількість замовників була 17 зосереджена в Київській – 3 549, Дніпропетровській – 3 140, Львівській – 2 422, Донецькій – 2 289 та Одеській – 2 041 областях України [1, с. 17].

Статистичні дані свідчать про те, що система ProZorro дуже активно використовується учасниками електронних торгів.

Варто зауважити, що активна участь не завжди свідчить про ефективність системи. Водночас, як і кожна сфера, ЕСЗ не є виключенням, та має свої корупційні ризики. Також варто зазначити, що успішне функціонування економіки залежить від ефективності здійснення публічних закупівель. Відтак потрібно проаналізувати недоліки нашої системи державних закупівель, щоб ми змогли її вдосконалити.

Як показує аналіз переваг та недоліків використання електронних державних закупівель в Україні, переваг у системи більше, ніж недоліків. Система ProZorro дає великі можливості малим та середнім підприємствам, а також бюджетним установам. Зазначені учасники торгів мають можливості отримати новий, значний за обсягами ринок для збуту своєї продукції за більш спрощеною процедурою, їм немає необхідності додатково витратити кошти на просування свого товару, рекламу, пошук партнерів, інвесторів тощо. Отже, у суб'єктів господарювання, які мають обмежені фінансові ресурси, з'являються нові можливості заробляти. Нова електронна система дає поштовх для початку своєї підприємницької діяльності на новому місці. Бюджетні ж установи під час здійснення закупівель можуть використовувати електронну систему закупівель з метою відбору постачальника товару, надавача послуги та виконавця робіт для укладання договору. Говорячи про досягнення ProZorro, експерти запевняють, що, з одного боку, ця система зменшує корупцію, а з іншого – підвищує ефективність закупівель [2, с. 46].

Запровадження системи ProZorro кардинально змінило сферу публічних закупівель, вона стала більш прозорою та ефективнішою.

Перемогою системи ProZorro стало впровадження окремого модуля громадського контролю публічних закупівель DoZorro.

Відповідна підсистема володіє штучним інтелектом. Її основним завданням є оцінка ризиків кожного тендера. Система DoZorro передає найсумнівніші тендери представникам громадських організацій, що входять до DoZorro-спільноти. Саме вони роблять остаточний висновок щодо наявності порушень. Говорити про результати DoZorro наразі зарано, однак прогнозується, що ця система сприятиме значному зменшенню правопорушень у сфері державних закупівель та притягненню до відповідальності винних осіб [2, с. 45].

DoZorro це механізм громадського контролю державних закупівель, що забезпечує максимальну прозорість усього процесу закупівлі.

Варто зазначити, що система публічних закупівель не є ідеальною, деякі замовники мають претензії до системи ProZorro. Нерідкістю трапляються таке, що учасник, який виграв торги, відмовляється підписувати та (або) виконувати договір. У такому разі або підписується договір з наступним за переліком переможцем, або потрібно проводити тендер заново. Замовник витрачає час та не отримує необхідних товарів. Особливо критично це у закупівлях в оборонній сфері. Інколи недобросовісні саботажники таким чином підтасовують процедури в інтересах зацікавлених третіх осіб [3, с. 656].

Протягом 2020 року відсоток всіх відхилених пропозицій зменшився і становить 11,91% на противагу у 2019 році цей відсоток становив – 16,35% [1, с. 18], що, на нашу думку, є позитивним моментом.

Підсумовуючи, відмітимо, що завдяки системі ProZorro є значні зрушення у прозорості процесу державних закупівель, зменшенні корупційних впливів на суб'єктів господарювання. Щоб узагальнити усе, варто навести цитату із книги «ProZorro. Зробити неможливе в Українській владі» ... з моменту появи проекту в Україні змінилося два склади парламенту та чотири уряду, але ProZorro й далі розвивається і, здається, міцно тримається на ногах» [4, с. 185].

1. Звіт, що містить аналіз функціонування системи публічних закупівель та узагальнену інформацію про результати здійснення контролю у сфері

закупівель за 2020 рік: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 12.02.2021 р. 45 с.

2. Критенко О. О., Тоцька Т. С. Шляхи вдосконалення системи державних закупівель. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 74–80.

3. Багнюк І. Чи все прозоро у ProZorro? *Юридична газета*. 2019. № 2–3. С. 656–657.

4. Нефьодов М., Крикун Ф. ProZorro. Зробити неможливе в Українській владі. Київ: Наш Формат, 2020. 189 с.

ПОДАТКОВА АМНІСТІЯ: ЯК ЦЕ ПРАЦЮЄ ТА ЯКУ РОЛЬ ЗІГРАЄ У ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ?

«Податкова амністія» – саме ці два слова стали болючою темою для обговорення усіх українців за останні пів року. Усі ми розуміємо, що велика кількість громадян, утримувала та отримує переважну більшість своїх доходів та накопичень в обхід оподаткування та декларування. Можна перераховувати безліч причин чому так відбувається. Хтось займається підприємницькою діяльністю без реєстрації, когось роботодавець не прийняв офіційно на роботу та видає заробітну плату «в конверті». Ситуацій та причин цього явища безліч, проте питання оподаткування цих коштів стояло вже давно. Саме тому з 1 вересня 2021 року в Україні стартувала так звана податкова амністія, законопроект якої був підписаний Президентом України 15 червня цього року, та мав таку повну назву – Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету».

То що ж насправді очікує платників податків за цими двома словами, суть яких прописана в законі з такою довгою назвою?

Отож, відповідно до вищевказаного закону, з 1 вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року стартує кампанія, щодо можливості подання одноразового декларування активів фізичних осіб (резидентів, та самозайнятих осіб), а також фізичних осіб нерезидентів, котрі мають відношення до об'єктів декларування, які на момент отримання активу були податковими резидентами, платниками податків в Україні, тобто декларантами [2]. Відповідно, також є перелік осіб які не можуть бути декларантами, сюди відносять малолітніх/неповнолітніх а також осіб які є недієздатними, або

обмежено дієздатними. Крім того не зможуть подати декларацію раніше діючі або діючі держслужбовці, депутати та члени їх сімей, які з 1 січня 2005 року зобов'язані декларувати свої статки в рамках антикорупційного законодавства.

Так які ж активи підпадають під це одноразове декларування? Насправді, усе просто, у законі є чіткий перелік об'єктів декларування, а також вказано, що саме під таке декларування не потрапляє. Декларуванню не підлягає майно, яке на дату завершення деклараційної компанії знаходиться у власності у декларанта (включаючи також спільне володіння), незалежно від наявності джерел доходу, що підтверджують їх придбання [3].

Але звісно, попри ті питання котрі можуть виникнути у подальшому, найбільш дискусійним все ж залишається одне питання [4]. Скільки потрібно заплатити українцеві, щоб отримати спокій з податками? Отже, в рамках кампанії з одноразового добровільного декларування, українські активи та валютні цінності, що знаходяться на рахунках в банках, а також ті, які переведені в Україну для цілей декларування можна амністувати під 5%. Для активів та цінностей що розміщені закордоном, така ставка складає – 9%, проте відсоток може бути зменшений до 7 для декларацій які будуть подані до 1 березня 2022 року. Ставка збору також може бути зменшена до 2,5 відсотка якщо декларант придбає на всю суму декларованих коштів ОДВП (простими словами – облигації внутрішньої державної позики) до моменту подання декларації. Це, зокрема, можливість не тільки зменшити ставку, а ще й заробити. Також цікавою є можливість, сплати збору в розстрочку, тобто трьома рівними частинами протягом трьох років, проте ставка збору буде вищою і складе – 11,5 відсотків. Відповідно сам одноразовий збір потрібно оплатити протягом 30 днів з моменту подання декларації.

Звичайно, постають логічні питання відносно теми подання цієї «нульової декларації». Перш за все громадянина буде цікавити, що взамін він отримає від держави за те що висвітлить свої статки, і що буде, якщо декларацію не подавати? Відповідно до цього закону, в обмін на висвітлення своїх активів держава обіцяє громадянам не застосовувати засоби кримінального переслідування, слідчі і оперативно-розшукові дії в зв'язку з формуванням джерела похо-

дження амністованих активів за будь-який період, що передус 1 січня 2021 року [1]. Сюди згідно закону віднесено дві статті Кримінального кодексу, а саме 212 та 212-1. Крім того до суб'єктів які подали декларації не будуть починатись адміністративні провадження в рамках порушення податкового та валютного законодавства. Зокрема перелік цих статей Адміністративного кодексу, зазначений в законі та є вичерпним. Проте варто зазначити, що ці гарантії не поширюються на інші статті Кримінального кодексу, що в свою чергу дає можливість правоохоронним органам притягнути декларанта за інший вид злочину.

Що ж нас очікує, після подання одноразового декларування своїх активів та доходів? Думки з цього приводу різняться. Журналісти видання «Forbes.UA» вважають що після подання та перевірки сплати усіх зборів та податків з декларацій українців, органи податкової служби та фінмоніторинг візьмуться за тих резидентів України, що не скористались спеціальним декларуванням, але володіють активами більшими ніж ті, що не підлягали спеціальному декларуванню. [5] Зокрема всім хто не зможе довести сплату податків зі своїх доходів, за які були придбані активи, буде донараховане податкове зобов'язання вже не за ставкою 5 відсотків, а за ставкою 18 відсотків. Також будуть застосовані штрафні санкції в розмірі 25 відсотків від донарахованого податкового зобов'язання.

Цікавою також є думка редакторів видання «Радіо Свобода». [6] Зокрема економіст Андрій Новак в інтерв'ю зауважує, що, – «завдання податкової амністії – «засвітити» статки тих підприємців, які нелегально чи напівлегально вели свою діяльність і ухилилися від сплати податків. З одного боку, це шанс показати свої статки для тих бізнесменів, які накопичили їх не зовсім законним способом, і при цьому уникнути покарання від держави».

Попри це все, великою проблемою в цьому законі зокрема є незахищеність українських заробітчан, які так чи інакше можуть потрапити під нульове декларування, придбаючи ті чи інші активи на зароблені, незадекларовані кошти вдома. Таку думку висловлює экс-генпрокурор Руслан Рябошапка у своєму пості у соцмережі «Facebook» [7]. На його думку обкладення українців, які важко працюють закордоном за тисячі кілометрів від дому для забезпечення своїх сімей, є не найкращою ідеєю.

На мою думку, впевненість в тому, що велика кількість українців стикнуться з несправедливістю та великою кількістю суперечок з податковими органами, безумовно є. Саме тоді багато людей намагатимуться знайти правду у нашій «ідеальній» судовій системі, а також шукатимуть різні обхідні шляхи щоб уникнути покарання і залишитись при своїх грошах.

І тут ми вертаємось до того, що цей закон є дуже продуманим у вузькоспеціалізованім. Тому що по більшій мірі він зачепить саме середній клас, тобто людей які мають гроші, які вміють ці гроші заробляти та грамотно ними розпоряджатися. В свою чергу держава прагне наповнити свій бюджет, проте ні держслужбовці ні представники багатого та олігархічного класу, ні тим паче бідний клас, цього робити не буде. І зрозуміло чому, багатий клас та олігархи вже давним давно продумали свою податкову стратегію, і ведуть свій бізнес через іноземні банківські установи та офшорні компанії, а представники бідного класу, як не мали, так і не мають з чого віддавати гроші у державу, та і розбиратись в таких речах, як податкова амністія вони не будуть.

З одного боку можна розглядати податкову амністію, як можливість уникнути відповідальності за незадекларовані активи, та отримати документ, про те що держава не має жодних претензій до тебе і всіх статків, що в тебе можуть бути схованими «під матрацом». Але з іншого боку, якщо подивитись на цю ситуацію з точки зору нашого суспільства та його відношення до держави, де є суцільна недовіра як до правоохоронних органів, так і до судової гілки влади, де є економічна криза під час пандемії та низький рівень соціального забезпечення і державних гарантій. То зацікавленість громадянина у віддачі державі своїх грошей буде вкрай низькою, на мою думку. Тому на питання, як вплине податкова амністія на українців, можна буде отримати відповідь через рік, коли ми будемо бачити всі її наслідки.

1. Аналіз Закону про податкову амністію. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/205829_shcho-potrбно-znati-pro-podatkovu-amnstyu-v-ukraini-klyuchov-pitannya--vdpovd

2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підви-

щення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t211539?an=1>

3. Податкова амністія: які активи можна не декларувати. URL: https://biz.ligazakon.net/news/206178_podatkova-amnstyа-yak-aktivi-mozhna-ne-deklaruvati

4. Проаналізувала закони Анастасія Равлик, юрист ЮФ «Кушнір, Яким'як та Партнери». URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/204732_podatkova-amnstyа-detал-priynuyatikh-zakonv

5. Як податкова амністія перетворюється на контроль джерел доходів українців. URL: <https://forbes.ua/money/yak-podatкова-amnistiya-peretvoryuetsya-na-kontrol-dzherel-dokhodiv-ukrainsiv-13082021-2270>

6. Як працюватиме податкова амністія? Пояснюють експерти. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-prasuvatyme-podatкова-amnistiya/31439098.html>

7. Rouslan Riaboshapka. Пост із соцмережі «Facebook». URL: <https://www.facebook.com/rouslan.riaboshapka/posts/4259867070741543>

А. О. Опалькова

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВА ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ

Відповідно до статті 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю в державі визнається людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Саме права і свободи людини, а також їх гарантії, визначають зміст і спрямованість держави, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини – це головний обов'язок держави [1].

Актуальність статті зумовлена тим, що одним із основних принципів діяльності поліції є принцип верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2]. Поліція є найбільш чисельним правоохоронним органом в Україні. Тож, враховуючи це, аспект дотримання прав людини поліцією набуває особливого значення.

Питання дотримання прав людини правоохоронними органами є достатньо науково розробленим. Однак, права людини є складним та багатовимірним явищем, що невинно розвиваються і надалі, а тому потребують постійного наукового пошуку.

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [2].

Необхідною принциповою умовою змісту діяльності поліції є права людини, без чого неможливо здійснювати професійну правоохоронну діяльність [3, с. 118]. Не потребує доведення той факт, що саме з представниками поліції пересічний громадянин потенційно має велику кількість контактів з приводу захисту його прав та законних інтересів. Станом на сьогодні рівень довіри громадян до поліції зріс у порівнянні з минулими роками (за даними різних досліджень). І саме такий показник, як рівень довіри населення

до поліції, є головним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [2]. Така ситуація мабуть пов'язана не лише із реформуванням поліції та іншими факторами, а й із ситуацією (рівнем) дотримання прав людини відповідним державним органом.

Порушення прав людини поліцією становлять левову частку серед порушень прав людини державою в цілому. За даними Харківського інституту соціальних досліджень оцінка кількості жертв насильства в поліції у 2020 році складає 698 926 осіб. За результатами попередніх аналогічних досліджень, така кількість жертв складала: 791 700 осіб впродовж 2010 року, 409 080 осіб впродовж 2015 року, 546 686 осіб у 2018 році. Таким чином, після незначного зниження кількості жертв незаконного насильства в поліції України масштаби цього явища повернулись до показників 2017 року [4, с. 22]. Протиправна діяльність поліції може порушувати майже всі основні права людини, починаючи від права на захист та закінчуючи правом на життя. Більшість порушень прав людини поліцією, котрі відзначаються правозахисниками, стосуються безпідставних затримань, незаконного застосування сили, катувань та жорстокого поводження [5]. Тобто, такі порушення зачіпають фундаментальні (невід'ємні) права, що безпосередньо пов'язані із людською честю та гідністю. Систематичні порушення прав людини поліцією впливають не лише на рівень довіри населення, як було зазначено вище, а й на рівень загальної злочинності. Так, через постійне порушення прав людини поліцією значне місце посідає злочинність з боку правоохоронних органів.

Зменшенню порушень прав людини сприяли такі фактори, як запровадження нових положень КПК України, який надав нові гарантії дотримання прав людини; створення системи надання безоплатної правової допомоги, яка має важливе значення під час затримання людини поліцією; розвиток та зміцнення громадянського суспільства, його увага до дій поліції; внутрішні зміни в поліції (реформи, запровадження нових інститутів, системи Custody records та ін.) тощо. Безумовно, зазначені фактори не можуть повністю вплинути на питання дотримання прав людини поліцією, такий вплив є обмеженим. Робота над додержанням прав людини поліцією має бути системною та реалізовуватись не лише самою

поліцією, а й низкою інших інститутів, таких як: органи прокуратури, суд; Омбудсман; ЗМІ; громадські та правозахисні організації та ін. Також суттєве значення мали б такі фактори, як: створення незалежної системи реєстрації скарг на дії поліції, системи розслідування порушень з боку поліції, дотримання прав працівників поліції та робота із суспільством, спрямована на зниження підтримки поліцейської жорстокості [4, с. 59].

Отже, у сучасному демократичному суспільстві права людини посідають дуже важливе місце, безпосередньо впливаючи на становлення правової держави. Діяльність правоохоронних органів по захисту прав і свобод людини за певних обставин сама може посягати на відповідні права та свободи, що зумовлює зростання рівня злочинності та безкарності з боку поліції, недовіри до правоохоронного органу тощо. Тому питання, пов'язані із дотриманням прав людини поліцією, завжди мають бути на порядку денному.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

3. Вітик Ю.І. Принцип дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. Підприємство, господарство і право. 2021. № 5. С. 116–121. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/32.pdf>.

4. Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в Україні у 2020 році / Д. Кобзін, А. Черноусов, С. Щербань; Харківський інститут соціальних досліджень; Харківська правозахисна група. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2020. 64 с. URL: <http://library.khpg.org/index.php?id=1602823656>.

5. Захаров Є. Реформування органів внутрішніх справ та права людини. URL: <https://helsinki.org.ua/mvs-ta-prava-lyudyny-e-zaharov>.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У теорії цивільного процесуального права на сьогодні склалися два підходи до визначення поняття цивільного процесуального представництва. За одним з них під представництвом у суді розуміють процесуальну діяльність представника, тобто сукупність здійснюваних ним від імені іншої особи процесуальних дій [1, с. 70]. На думку О. М. Шермана, представництво в суді слід розглядати як правовідношення, на підставі якого одна особа здійснює в межах наданих повноважень процесуальні дії від імені і в інтересах іншої особи. Слушним є визначення представництва в суді через процесуальні правовідносини [2, с. 97].

Відповідно до ст. 58 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) – сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника. Юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), або через представника. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника [3].

До ознак, які притаманні всім видам цивільного процесуального представництва, в тому числі й законному, слід виділити:

1) допускається на всіх стадіях і у всіх видах цивільного судочинства (крім справ про усиновлення).

2) представник виступає від імені особи, яку представляє;

3) представник здійснює права та обов'язки особи, яку представляє, й у результаті своїх дій створює права та обов'язки для особи, яку представляє;

4) представник діє в обсязі повноважень, наданих йому відповідно до закону чи договору;

5) представник діє в інтересах особи, яку представляє. Тому юридичний інтерес судового представника в справі носить не матеріально-правовий, а виключно процесуальний характер [4, с. 22].

Цивільне процесуальне законодавство України визначає декілька видів представництва: самопредставництво, законне представництво, договірне представництво.

Ст. 60 ЦПК України визначають склад осіб, які можуть бути представниками: представником у суді може бути адвокат або законний представник. Під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у ст. 61 ЦПК України. Органи або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, представляють у суді їх посадові особи, крім випадків, коли такі органи та особи є стороною чи третьою особою у справі [3].

Не може бути представником в суді особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок або є помічником судді, який розглядає справу, особа яка у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя. Судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники (ст. 61 ЦПК України).

В юридичній літературі класифікація судового представництва здійснюється по різним категоріям. За ступенем обов'язковості: обов'язкове, факультативне; за підставами виникнення: договірне, законне; за ознаками особи, в інтересах якої здійснюється представництво: представництво фізичних осіб, представництво юридичних осіб представництво держави; за ознаками осіб, інтереси яких представляють, можна виділити представництво сторін (позивача і відповідача), третіх осіб, заявників, заінтересованих осіб, а також органів та осіб, які захищають права, свободи чи інтереси інших осіб; за ознаками осіб, які здійснюють процесуальне представництво, – представництво, що здійснюється: адвокатами, батьками, усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, співучасниками, іншими фізичними особами [5, с. 155]. Поділ представників за ознаками осіб, які здійснюють цивільне процесуальне представництво не має широкого практичного застосування. У процесуальних відносинах представник наділяється всіма повноваженнями незалежно від рівня освіти чи кваліфікації [6, с. 141].

Отже, можна зробити висновок, що процесуальне представництво – це самостійний правовий інститут, в силу якого одна особа – представник – здійснює в суді процесуальні дії від імені і в інтересах іншої особи з метою надання правничої допомоги у захисті прав та інтересів свого довірителя.

1. Гонгало Р. Ф. Процесуальний статус представників у цивільному процесі. *Новели цивільного процесуального законодавства: представництво: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 16 травня, 2019 р.). Одеса, 2019. С. 71–75.

2. Шерман О. М. Процесуально-правове становище представника в провадженні цивільних справ в суді першої інстанції. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Вип. 8. 2012. С. 97–101.

3. Цивільний процесуальний кодекс України у редакції Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 8.

4. Немеш П. Ф. Методологічні засади розуміння сутності законного представництва у цивільному процесі. *Адвокат*. № 6(129). 2011. С. 22–24.

5. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

6. Цивільне процесуальне право України: підручник / В. М. Коссак, Р. Я. Лемик, Ю. В. Навроцька, С. В. Сенік; за заг. ред. В. М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Відповідно до Конституції України – ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановленому законом [1]. Тобто має здійснюватися чітке правове регулювання порядку затримання особи.

Затримання особи у кримінальному процесі України визначено як тимчасовий запобіжний захід [4 с. 111-112]. Затримання особи, як тимчасовий запобіжний захід є одним з механізмів, який дозволяє виконувати завдання кримінального провадження, які визначені у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2].

Однією з проблем здійснення затримання, є колізія нормативного регулювання затримання уповноваженою службовою особою. Так, відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України, дозволяється застосовувати затримання особи без ухвали слідчого судді, суду за підозрою у вчиненні лише такого злочину, санкцією якого визначається покарання у вигляді позбавлення волі, що негативно позначається на діяльності сторони обвинувачення [3, с. 341]. Проте у частині 2 статті 208 КПК України зазначено, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує [2].

Слід зазначити, що під час розроблення Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, законодавці враховували

досвід зарубіжних колег, щодо забезпечення прав і свобод людини, зокрема проведення затримань у чітко визначених випадках: безпосередньо після вчинення злочину та за наявності обставин, які вказують на те, що особа щойно вчинила злочин, адже КПК 1960 року дозволяв правоохоронним органам затримати особу незалежно від того, скільки часу пройшло після вчинення нею злочину [7, с. 138].

Отож, виникає ситуація, коли навіть за наявності доказів, які вказують про причетність відповідної особи до вчинення злочину та встановлення її місцезнаходження, підстави для її затримання у уповноваженої службової особи відсутні. Якщо потерпіла особа пізнала в громадському місці злочинця, то єдиним шляхом отримання дозволу для затримання особи з метою приводу є дозвіл слідчого судді (але в такому разі особі має бути повідомлено про підозру) [7, с. 139].

Потрібно зауважити, що саме поняття «безпосередність» в контексті «затримання, безпосередньо після вчинення злочину», не є чітко визначеним у законі. Саме тому, на практиці є випадки, коли затримання особи відбувається через пів години після вчинення злочину і прокурор який здійснює нагляд за дотриманням законодавства під час досудового розслідування, або ж слідчий суддя визнає таке затримання незаконним, а є випадки коли проходить значний проміжок часу (10 годин – 20 годин) і в таких випадках затримання особи без ухвали слідчого судді визнається законним.

Недоліком правової регламентації затримання є також регулювання необхідності доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування. Зокрема, положення ст. 210 КПК зобов'язують уповноважену службову особу доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування. Вимога щодо доставлення затриманої особи до підрозділу органу досудового розслідування без здійснення судового контролю значно послаблює процесуальні гарантії права на свободу й особисту недоторканність, що зумовлює збільшення ризику свавілля з боку органів досудового розслідування [6, с. 99].

Проведений аналіз законодавства дає підстави для подальшого наукового вивчення відповідного інституту [7, с. 140]. Розв'язати проблему порушення прав людини на етапі затримання

можливо лише шляхом визнання її існування процесуальними керівниками досудовим розслідуванням і слідчими суддями. На законодавчому рівні доцільно виключити надмірно деталізовані формальні підстави затримання, передбачені у ч. 1 ст. 208 КПК України, визнавши наявність обґрунтованої підозри єдиною вимогою для затримання особи [5, с. 78].

Наявність окреслених теоретичних та практичних проблем, дає підстави вважати, що інститут затримання потребує більш чіткого законодавчого регулювання задля уникнення незаконних затримань та обмежень прав та свобод громадян.

1. Конституція України. ВВРУ від 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України ВВРУ від 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Гарасимів О. І., Ряшко О. В. Здійснення затримання у кримінальному провадженні. *Publishing House «Baltija Publishing»*. Люблін. 2020. С. 341–345.

4. Заїка С. О. Окремі процесуальні аспекти затримання особи в кримінальному провадженні. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С. 111–115.

5. Бутенко С. Ю. Проблема фактичного та процесуального затримання особи під час досудового розслідування. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ. 2017. Ч. 1. С. 77–79.

ПСИХІЧНИЙ ПРИМУС ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Особи нерідко вимушені скоювати вчинки, які за своїми зовнішніми ознаками збігаються з тим чи іншим кримінальним правопорушенням, однак вони по суті не є суспільно небезпечними і визнаються КК правомірними і, як правило, суспільно корисними. У науці кримінального права такі вчинки іменуються обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння.

Кримінальний кодекс 1960 року передбачав лише три обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння. Чинний КК України від 5 квітня 2001 року вперше виділив дані обставини в окремий розділ VIII Загальної частини і значно розширив їх коло.

У цій роботі ми охарактеризуємо питання про психічний примус як обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння.

У ч. 2 ст. 40 КК зазначено, що питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень статті 39 цього Кодексу [3].

Під психічним впливом, зазвичай, розуміється певна погроза заподіяння фізичної, матеріальної або моральної шкоди, яка застосовується до людини з метою вчинити певне правопорушення. Прикладом застосування ч. 2 ст. 40 КК є постанова Верховного Суду від 7 червня 2021 року. Правопорушник, маючи умисел на розбійницький напад, поєднаний з проникненням до приміщення, вчинив напад на керівника відділення, погрожуючи застосувати предмет схожий на пістолет, тобто поєднуючи свої дії з погрозою застосування насильства, яке є небезпечним для життя та здоров'я

потерпілої і наказав віддати всі гроші. Особа не стала чинити опір. У даному випадку судді дійшли до висновку, що до керівника відділення був застосований психічний примус. Тобто особа, яка знаходиться під впливом психічного примусу і перебуваючи у зв'язку з цим в стані крайньої необхідності, використовується винним як своєрідне «знаряддя, засіб, інструмент» для безпосереднього (фізичного) проникнення у житло, інше приміщення чи сховище, що надає йому можливість незаконно заволодіти чужим майном чи грошовими коштами [4].

Важливо зазначити, що вагомою проблемою застосування психічного примусу щодо особи полягає у тому, що примус хоча й обмежує можливість керувати своїми діями, проте не паралізує волю людини цілком [2, с. 332]. Все ж таки у людини є «простір» для того, щоб обрати той чи інший варіант поведінки. Тут постає проблема складності оцінки з боку суддів обставин кримінального правопорушення, вчиненого іншим суб'єктом під примусом. Кожна справа, вирішення якої буде залежати від суб'єктивної оцінки судді, потребує детального та індивідуального розгляду.

Є досить важливим для законодавства регламентувати поняття психічного примусу, виокремити його загальні ознаки і окреслити обставини, що виключають відповідальність особи за вчинення кримінального правопорушення, у разі застосування щодо неї психічного примусу. Це допоможе уникнути суб'єктивізму суддів при розгляді справ [5, с. 153].

Питання щодо психічного примусу є недостатньо вивчене. Прикладом може бути проблема щодо того, чи можна розглядати гіпноз як психічний примус застосований щодо людини, внаслідок якого особу обмежують у можливості керувати своїми діями [1, с. 8]. Науковці не дійшли до єдиної думки щодо цього, а законодавець відповіді не дає, що спричиняє прогалину у законодавстві [1, с. 9]. Одні вчені стверджують, що гіпноз можна розглядати як вид фізичного та психічного примусу, оскільки особа стає «інструментом, знаряддям» у руках гіпнотизера. Наприклад М.С.Таганцев ще наприкінці ХІХ століття стверджував, що гіпнотизера можна вважати власником психічного та фізичного стану загіпнотизованого [1, с. 8]. У разі вчинення особою, яка піддалась гіпнозу, кримінального правопорушення, ми можемо її вважати або неосудною

внаслідок тимчасового психічного розладу, або особою, щодо якої був застосований психічний примус. Тут постає проблема суб'єктивізму щодо розгляду таких справ.

Інші науковці стверджують, що неможливо загіпнотизувати особу на вчинення злочину, оскільки навіть під гіпнозом особа ніколи не вчинить діяння, яке суперечить внутрішнім установкам [1, с. 9]. Така думка є досить спірною.

Отже, питання психічного примусу як обставини, що виключає протиправність діяння вимагає ще детальшого вивчення та законодавчого удосконалення.

1. Бурдін В. М. Кримінально-правове значення фізичного примусу: *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 1–12.

2. Кримінальне право загальна частина: підручник/ за заг. ред. В. І. Борисова, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2020. С. 331–332.

3. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Постанова Верховного Суду: судові рішення від 7 червня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628502>

5. Собко Г. М. Психічне насильство як обставина, що виключає злочинність діяння. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. С. 152–156.

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ

За певних обставин, деякі діяння за своїми зовнішніми рисами, особливо за заподіяною шкодою, мають ознаки суспільно небезпечних та протиправних, але не є такими. Сюди відноситься і крайня необхідність. Відповідно до статті 39 Кримінального кодексу України, не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності [3].

Загалом, на основі цієї норми, у теорії кримінального права виділяють два види умов правомірності дій, скоєних в стані крайньої необхідності. Це умови, які стосуються самої небезпеки та умови щодо захисту від неї.

Плешаков А. М. зазначає: «Умовами правомірності крайньої необхідності щодо самої небезпеки, є:

1. Безпосередньо загрожуюча небезпека. Під «небезпекою» традиційно розуміється «загроза нанесення шкоди» [5, с. 24]. Сафонова І. С. додає: «Прояв реальності небезпеки полягає в тому, що вона повинна бути загрозовою, реально існуючою в об'єктивній дійсності. Небезпека уявна, яка присутня тільки в уяві особи не створює стану крайньої необхідності» [7, с. 10].

2. Джерело небезпеки. Встановлення попередньої умови правомірності крайньої необхідності, неможливе без встановлення джерела виникнення цієї небезпеки. Ним можуть бути найрізноманітніші явища і події, які є юридичними фактами, підставою для захисних дій [4, с. 13]. Вдалу їх класифікацію провів професор

М. Мусаєв Ш., який зазначає: «Причинами, що створюють небезпеку при крайній необхідності, можуть виступати: стихійні сили природи (повені, землетруси, пожежі тощо); дії тварин, якщо вони нападають не по намові людини; фізіологічні процеси в організмі людини (голод, спрага, захворювання і т.д.); неправомірна поведінка людини тощо [6, с. 13]. Треба зазначити, що абсолютний перелік можливих джерел небезпеки дати неможливо.

Щодо умов правомірності крайньої необхідності, які стосуються захисту від небезпеки. Такими, зокрема, є:

1. Мета усунення небезпеки. Саме ця ознака дозволяє відмежовувати крайню необхідність від так званої ситуації провокації крайньої необхідності, під якою прийнято розуміти навмисне, штучне створення небезпеки з метою умисного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам під приводом крайньої необхідності. Тобто, відсутність стану крайньої необхідності в ситуаціях її провокації обумовлюється відсутністю цілі усунення небезпеки.

2. Відсутність можливості усунути небезпеку іншими засобами ніж заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. Кумановський М. В. конкретизує: «Якщо в особи є декілька можливих засобів усунення небезпеки, у тому числі і не пов'язаних із можливістю заподіяння шкоди, то це означає, що вона не перебуває в стані крайньої необхідності, а отже і заподіяну нею шкоду не можна визнати правомірною» [2, с. 41]. Таку думку підтримує і М. Ш. Мусаєв: «Якщо існували інші способи усунення небезпеки, не пов'язані з порушенням чийось прав та інтересів, то особа зобов'язана була обрати саме їх. В той же час, цілком можливо, що особа, професійно готова до роботи в екстремальних умовах, в складній ситуації і зможе знайти інший вихід з небезпечного стану, але не середньостатистична людина, яка не володіє спеціальними навичками і знаннями» [4, с. 14]. Деякі науковці вважають: «неможливість виключення шкоди «іншими засобами» не повинна зводитися до наявності єдиного варіанта поведінки. Головне, щоб при його виборі були дотримані критерії допустимості обсягу заподіяної шкоди з метою недопущення більшої шкоди» [1, с. 33].

3. Не допущення перевищення меж крайньої необхідності. Законодавець встановлює: «Перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам,

якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода» [3]. Об'єктивна ознака перевищення меж крайньої необхідності полягає в тому, що воно матиме місце коли заподіяна шкода більш значна, ніж шкода відвернена. Т. І. Якімець дійшов такого висновку: «У кримінальних кодексах деяких держав (в т. ч. КК України) допускається рівнозначність шкоди заподіяної та шкоди відверненої. В кодексах більшості країн заподіяна шкода обов'язково повинна бути меншою» [8, с. 8]. Суб'єктивна ознака характеризується прямим або непрямим умислом.

Отже, саме по собі виникнення небезпеки ще не є достатньою підставою для виправдання заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності. Вона тому і визнається крайньою, що зумовлена обстановкою, за якої особа вимушена вдатися до заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам як до останнього, крайнього засобу усунення небезпеки, що загрожує.

1. Афанасьева Д. В. Крайняя необходимость и оправданный риск как обстоятельства, которые исключают криминальную противоправность деяния. *Выпускная квалификационная работа*. 2016. 50 с.

2. Кумановський М. В., Кузьмін А. Р. Характеристика деяких обставин, що виключають злочинність діяння. *Публічне право*. 2018. № 1 (29). С. 38–44.

3. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Мусаев М. Ш. Крайняя необходимость как одно из обстоятельств исключающих преступность деяния. *Уголовная политика современного государства*. 2006. С. 12–14.

5. Наумов В. В., Станкевич А. М. Условия правомерности, характеризующие основания крайней необходимости. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. С. 19–24.

6. Плешаков А. М., Шкабин Г. С. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния: учебное пособие. Министерство внутренних дел Российской Федерации, Московский университет. 2005. 72 с.

7. Сафонова І.С. Крайня необхідність як обставина, що виключає протиправність діяння. *Науково-практичний електронний журнал Алея Науки*. 2019. № 1 (28). С. 2–10.

8. Якімець Т. І. Крайня необхідність за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2008. 16 с.

Т. М. Парій

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В основі економічного розвитку будь-якої країни лежить низка факторів політичного, історичного, демографічного, соціального характеру, які безпосередньо впливають на фінансово-економічну стійкість як держави в цілому так і суб'єктів господарювання як її складових. Період глобалізаційних перетворень та світової економічної інтеграції яскраво висвітлює необхідність створення ефективної та непохитної системи фінансово-економічної безпеки держави, а також – створення умов для її належного функціонування.

Національна конкурентоспроможність нашої держави залежить від багатьох показників, таких як: інфраструктура, вища освіта і професійна підготовка, ефективність на ринку праці, конкурентоспроможність компаній, макроекономічна стабільність, рівень технологічного розвитку, інноваційний потенціал тощо. Значна залежність держави від іноземних кредиторів і нагромаджений зовнішній борг підвищують ризик у фінансовій сфері для економіки країни, особливо у якості нав'язування економічних програм і меморандумів, розроблених цими організаціями, які не завжди є ефективними [2].

Отже, однією з характерних рис економічної безпеки держави виступає фінансова незалежність та конкурентоспроможність, що дає змогу державі ефективно реалізовувати свою фінансову політику та відстоювати національні інтереси на міжнародному рівні. Конкуренція за ринкової економіки дає змогу підвищити власні стандарти якості, залучити вагомі фінансові ресурси, а разом з цим і зайняти місце на нових ринках збуту.

Зауважимо, що для оцінки конкурентоспроможності економіки країни застосовується цілий спектр індикаторів, які відобра-

жають економічні, політичні соціальні чинники та їхній вплив на соціально-економічну сферу. Для визначення місця та ролі країни в глобальному економічному просторі, визначення її конкурентної позиції та оцінки конкурентоспроможності національної економіки, світовою спільнотою розроблено низку рейтингів.

Формування таких рейтингів здійснюється на підставі загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування із залученням експертів, аналітичних відомств, провідних дослідницьких інститутів і організацій [4]. Одним з таких рейтингів є індекс конкурентоспроможності міст України, що використовується як аналітичний інструмент для використання як бізнес, так і державним сегментом (таблиця).

Таблиця

Індекс конкурентоспроможності міст України за 2020–2021 рр.

Місто	Бали ІКМ 2021	Місце ІКМ 2021	Зміна місця в рейтингу	Бали ІКМ 2019–2020	Місце ІКМ 2019–2020
Хмельницький	71,02	1	=0	72,96	1
Тернопіль	69,56	2	+3	63,89	5
Івано-Франківськ	68,66	3	-1	66,95	2
Львів	68,65	4	-1	66,15	3
Вінниця	67,54	5	-1	65,45	4
Чернігів	62,96	6	=0	62,88	6
Луцьк	61,23	7	+2	55,33	9
Чернівці	60,13	8	=0	58,72	8
Краматорськ	57,62	9	-2	58,84	7
Кропивницький	56,10	10	+4	50,81	14

Джерело: [2].

Помічником вимірювання рівня конкурентоспроможності України є ІКМ (індекс конкурентоспроможності міст) – аналітичний інструмент для оцінювання бізнес-клімату в містах, зокрема, ефективності економічного врядування. З наведених даних ми можемо зробити висновок, що хоч певні міста України і підвищили свій рівень конкурентоспроможності, а деякі зберігають свої позиції – ми ще маємо над чим працювати. За даними оприлюдненими

ДЕК Адміністрації Держспецзв'язку, Україна, трохи посунувшись в рейтингу конкурентоспроможності 2019 року, ще більше погіршила власний показник, і посіла низьке місце в рейтингу 2020 року, та залишалася найменш конкурентоздатною в регіоні Західної та Східної Європи [1].

Для покращення показників конкурентоспроможності України в сучасному світі варто зосередитись на сильних сторонах, а саме на геополітичному розташуванні, робочих потужностях і унікальних ресурсах України. Проте, враховуючи складну ситуацію на Сході України та інші дестабілізуючі чинники – ми упускаємо справжню цінність такого багатства. Вітчизняним підприємствам варто скерувати свою увагу на експорт продукції з значною часткою доданої вартості – це позитивно вплине на міжнародні відносини, дасть змогу зайняти гідне місце на конкурентному ринку, а від так бізнес вийде на привабливі позиції, як ми і зазначали вище.

Підсумовуючи, конкуренція – потужний стимул до підвищення економічних показників приватного сектору в країнах з ринковою економікою. Держава ж у цій ситуації виступає головним відповідальним інститутом, що бере на себе зобов'язання у розробленні стратегії стимулювання фірм до розвитку та підняття стандартів в першу чергу на вітчизняному ринку і вихід з відповідною продукцією на міжнародну арену, підвищуючи таким чином свою фінансову незалежність та економічну безпеку держави в цілому.

1. Бережнюк І. Г. Глобальний Індекс конкурентоспроможності. *Мун-да енциклопедія*. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka93..pdf>

2. Презентація індексу конкурентоспроможності міст України 2021. URL: <https://sapiens.com.ua/publications/socpolresearch/177A0.pdf>

3. Луцик Ю. О. Конкурентоспроможність України та місце в глобальних економічних рейтингах. *Міжнародні наукові інтернет-конференції*. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/2848/> (дата звернення: 01.10.2021).

4. Кириченко К. І. Міжнародні рейтинги й індекси в системі оцінювання рівня соціальних, економічних і політичних трансформацій в Україні. *Управління розвитком*. 2017. № 1–2. С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2017_1-2_5.pdf (дата звернення: 01.10.2021).

5. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2012. № 3. С. 17.

Д. Р. Пасічник

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ З ІНШИМИ ДЕРЖАВНИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Відповідно до основних завдань Державного бюро розслідувань, на нього покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а також взаємодію з іншими державними органами [1].

Взаємодія – це не механічна, а цілісна сукупність, що має нову, не властиву окремим елементам якість, необхідну для досягнення загальної мети. Найважливішою умовою встановлення реальної, а не фіктивної взаємодії виступає наявність спільного інтересу у кожного із суб'єктів взаємодії. Взаємодія неможлива без взаємного розуміння суті спільно розв'язуваних питань і згоди сторін із приводу предмета, процедур і результатів співробітництва. Слід особливо зазначити, що розуміння і згода сторін – учасників взаємодії, довіра між ними є необхідною умовою досягнення позитивних результатів [2, с. 39].

Для того, щоб взаємодія відбулась, необхідні: наявність суб'єктів та об'єкта взаємодії, норм і правил поведінки суб'єктів у процесі взаємодії, зацікавленість обох суб'єктів в оволодінні об'єктом або впливом на нього; наявність контакту між суб'єктами, в результаті якого налагоджуються постійні відносини [3, с. 284].

Отже, до дослідження феномену взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими державними органами доцільно і необхідно застосувати системний підхід, який вимагає, щоб це складне явище розглядалося у сукупності взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентів.

З позицій цього підходу взаємодію Державного бюро розслідувань з іншими державними органами можливо розглядати у широкому й вузькому розуміннях. У вузькому, така взаємодія

постає суто як сукупність визначених законодавством суб'єктів – державних органів, з якими орган спільно здійснює певні заходи у визначеному напрямку. У широкому, сукупність таких суб'єктів є лише одним з компонентів відповідної системної взаємодії [4, с. 145].

Мета взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими органами державної влади зумовлена самим статусом органу, метою його діяльності та відповідними завданнями. За специфічним колом завдань ДБР пов'язують вузьку спеціалізацію цього органу, чим він, відрізняється від інших правоохоронних органів. Специфікою наразі є те, що Державного бюро розслідувань зосереджене виключно на правоохоронній діяльності з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, вчинених посадовими особами високого рівня, а також військових злочинів [5, с. 137].

Очевидно, що Державне бюро розслідувань взаємодіє з тими державними органами, мета і завдання яких співпадають з його завданнями у сфері протидії злочинності й забезпечення законності та правопорядку. Аналіз чинного законодавства підтверджує цю тезу. Тому, Державне бюро розслідувань взаємодіє з іншими правоохоронними органами, а саме:

- органами прокуратури,
- органами Національної поліції,
- Національним антикорупційним бюро України,
- Службою безпеки України,
- центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику,
- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму,
- іншими державними органами, які відповідно до закону, здійснюють оперативно-розшукову діяльність [1].

Отже, правовими підставами взаємодії Державного бюро розслідувань та інших державних органів є положення законів і підзаконних нормативних актів, які визначають завдання, принципи і порядок взаємодії, її організацію, права та обов'язки слідчих і органів дізнання при її здійсненні. Ефективність такої взаємодії

залежить від безлічі факторів, у тому числі і від вибору форми взаємодії.

1. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015. № 794VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794/>

2. Дідик Н. І. Взаємодія як функція управління в правоохоронній діяльності. ОДУВС. *Кримський юридичний вісник*. Збірник наукових праць. Сімферополь: КЮІ ОДУВС. 2011. № 2. С. 38–44.

3. Москоvecь В. І. Взаємодія міліції та населення в охороні громадського порядку. *Вісник університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 284–288.

4. Францевич А. П. Системний підхід до дослідження проблеми взаємодії державного бюро розслідувань з органами державної влади. Адміністративне, інформаційне, фінансове та податкове право. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. № 9. С. 145–149.

5. Труба Р. М. Особливості діяльності Державного бюро розслідувань в Україні: адміністративно-правові засади. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 137–140.

А. Я. Пашко

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАКОН ЯК ОСНОВНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Однією із ключових проблем, яка турбувала людство в усі часи залишається проблема врегулювання суспільних відносин. Люди поступово приходили до думки, що тільки обмежуючи себе у чомусь, можна домогтися позитивного результату від загальної праці.

Варто наголосити, що закон захищає права людини, громадянина і держави. Через це неможливо уявити існування та функціонування країни без системи законодавства, так-як громадські відносини не будуть впорядковані належним чином. Тому саме закони є основою розвитку і належного функціонування «цивілізованого» громадянського суспільства, формування демократичної, соціальної та правової держави.

Закономірною, що закон, будучи необхідним, істотним інструментом у встановленні правопорядку, діє лише за відповідних умов, проектує при цьому не будь-яке, а визначене в своїй основі конкретно-організоване мислення. Суворе регламентованість дії законів виявляє світоглядні уявлення про цінності буття. Пізнавши, наприклад, закони розвитку суспільства та умови, в яких вони діють, люди у своїй синергії здатні керувати суспільними процесами, подекуди визначати хід історичних подій. Таким чином, закон є істотним і необхідним, загальним і повторюваним зв'язком між явищами матеріального світу, що спричиняє передбачуваний розвиток подій [1, с. 4].

Варто зауважити, що юридично закон також відіграє найважливішу роль серед соціальних регуляторів і в повному об'ємі включається в соціальне управління. Його формування залежить від комплексу факторів, що впливають на життєдіяльність людей, включаючи природні, духовні, соціальні, політичні, економічні та

інші. У свою чергу, закон здійснює регулюючий вплив на громадянське суспільство. Виражаючи волю різних верств населення, стає мірилом дозволеного і можливого, є основою правового регулювання суспільних відносин.

Отже, формування закону завжди залежить від об'єктивно обумовленої свободи соціальних груп (прошарків), індивідів, яка відображається в законі, визначаючи його суть і зміст. Ця свобода обумовлена формуванням і розвитком суспільної свідомості і, перш за все, правосвідомості. Окрім цього можуть бути інші фактори формування суспільної свідомості – політичні, моральні, економічні погляди, що зумовлюють зміст правових вимог. Правосвідомість, проте, виконує особливу роль в процесі розвитку правової науки. «Вона є обов'язковою формою, через яку повинні пройти, і в якій мають втілитися політичні, економічні, моральні вимоги перш, ніж вони будуть закріплені в правових нормах» [2, с. 519].

Доречно, в даному випадку згадати твердження римського юриста Гая: «Закон – це те, що звелів і встановив народ» [3, с. 81]. «Ми ж говоримо,- писав Марсильй Падуанський, – що законодавцем або першою і основною причиною закону є народ чи сукупність громадян або їх найвпливовіша частина, які за допомогою обрання або виявлення своєї волі на загальних зборах громадян наказують чи визначають, які з громадянських діянь людей належить здійснити і від яких відмовитися, пам'ятаючи про покарання або заохочення, що призначаються у цьому світі» [4, с. 114].

Суспільне життя підпорядковане певним об'єктивним законам, їх системі. Однак ці закони не є рівнозначні. Деякі діють завжди і скрізь, інші – проявляються в певний час і на певній стадії розвитку. Тому у філософії, слід розрізняти закони розвитку і закони функціонування суспільства. Тож проаналізуємо дані поняття.

Отже, закони розвитку – це насамперед закони, які діють протягом усієї історії людства і характерні для соціальної форми руху матерії. До таких законів ми можемо віднести закон про визначальну роль способу виробництва у суспільному житті, про визначальну роль суспільного буття щодо суспільної свідомості та ін. Закони розвитку характеризують зміну стану суспільної системи у часі. Це масштабні закони. До них також належать основні закони діалектики, що діють в суспільстві [5, с. 95].

Відповідно, закони функціонування – це закономірні об'єктивні зв'язки, які діють у певний момент часу, на певному етапі розвитку суспільства, на певній його стадії. Зокрема, закон вартості діє лише за умов існування товарного виробництва. Закони розвитку і закони функціонування співвідносяться як загальне і особливе.

Популярна юридична енциклопедія дає наступне визначення закону: нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної законодавчої влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення, втілює людські цінності й має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів [6, с. 142]

В підсумку варто зазначити, що закон посідає досить важливе значення в системі нормативно-правових актів. Насамперед, закон виражає принципи права, ідею пріоритету прав і свобод людини, демократичні основи суспільного та державного устрою. Тому надзвичайно важливим є досягти реального верховенства закону в системі нормативно-правових актів держави. Являючись найважливішим офіційним актом держави, закон має відрізнитися особливостями стилю, покликаною забезпечити точне і ясне закріплення волі держави у формі обов'язкових владних приписів. Закон не доводить, не пояснює, не запевнює, а владно приписує суб'єктам права певну поведінку, формулює вимоги, загальнообов'язкові приписи.

1. Савенко В. В. Закон у структурі правової реальності: філософсько-правовий аналіз. Дисертаційне дослідження. Львів. 2017. С. 412.

2. Історія вчень про право і державу: хрестоматія / за ред. Г. Г. Демиденко. Х., 2005. 1357 с.

3. Історія вчень про право і державу: хрестоматія / за ред. Г. Г. Демиденко. 2002. 596 с.

4. Історія вчень про право і державу: хрестоматія / за ред. Г. Г. Демиденко. 2012. 349 с.

5. Олійник А. В. Теорія держави і права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

6. Популярна юридична енциклопедія / за ред. В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, Е. Ф. Демський та ін. К., 2002. 1826 с.

І. Ф. Пашко

*(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)*

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ ООС (АТО)

Умови сучасної війни та військової служби висувають високі вимоги до особистих якостей військовослужбовців, зокрема до військовослужбовців-учасників бойових дій. Швидкість зміни обстановки, наявність різних стрес-факторів та приналежність до функціонування ефективної команди потребує встановлення чіткого переліку особистих якостей, якими повинен володіти військово-службовець.

Зазначається, що в мирних умовах такі чинники як чітка регламентація, плановість і прогнозованість подій, комфортні побутові умови, відсутність явних загроз життю і здоров'ю, зумовлюють необхідність наявності у офіцера таких якостей: дисциплінованість, патріотизм, старанність, ретельність, педантичність, кмітливність, розсудливість, комунікабельність, наявність педагогічних і психологічних здібностей, почуття обов'язку і здатність жертвувати особистісними інтересами заради спільних цілей, працьовитість [1].

З огляду на вищезазначене, від військовослужбовця вимагаються не лише глибокі професійні знання, але й високий рівень державної зрілості та моральної стійкості, ініціативи та творчості як вищого рівня розвитку спроможності до самостійних, відповідальних, ініціативних, автономних дій [2].

З метою детальної діагностики сформованості особистих якостей військовослужбовців-учасників ООС (АТО), а саме залученням особового складу окремого підрозділу 56 окремої мотопіхотної бригади, нами було проведено як експрес-опитування, так і тренінг згуртування колективу, метою якого було визначення проявів особистих якостей через виконання практичних вправ та рольових ігор.

До експрес-опитування було залучено 24 військовослужбовця, серед них – 21 військовослужбовець-учасник бойових дій. Опитування включало лише вибір домінантних особистих якостей, які переважають під час виконання бойових завдань. Серед них виокремлено такі: патріотизм; організованість; спостережливість; рішучість; вимогливість до себе та інших; здатність несвідомо, чуттям уловлювати істину; швидке орієнтування в ситуації; чесність; справедливість; сила духу; порядність. Відповідно до результатів опитування респонденти визначали домінантними – швидке орієнтування в ситуації – 9 осіб (43%), рішучість – 8 осіб (38%), вимогливість до себе та інших – 8 осіб (38%) та патріотизм – 7 осіб (33%). Найменш визначальними особистими якостями військовослужбовців під час виконання бойових завдань встановлено – спостережливість – 4 особи (19%), сила духу – 3 осіб (14%), порядність – 3 осіб (14%), зокрема останню якість обрали лише військовослужбовці-жінки.

Як висновок експрес-опитування можемо стверджувати, що провідними якостями на яких потрібно було зосередити увагу під час проведення подальшого тренінгу є: швидке орієнтування в ситуації, рішучість, вимогливість до себе та інших, патріотизм.

Тренінг згуртування військового колективу (формування команди) був проведений із двома підрозділами, 14 та 10 учасників відповідно. Метою даного тренінгу було встановити прояви особистих якостей через вплив змодельованих інструктором психічних і фізичних чинників, що викликають стрес у особового складу, емоційно-вольове і фізичне виснаження особового складу. Підбір вправ був побудований відповідно до елементів командної роботи, оскільки переважаючі завдання в зоні ООС (АТО) потребують ефективної взаємодії у малих групах (ВОПи, блок-пости), а також можливість проявів особистих якостей в залежності від умов обстановки та оточення у якому перебуває військовослужбовець. Тренінг складався з 3 основних блоків: 1 – вступ (знайомство, обговорення мети разом з учасниками, встановлення правил, налагодження контакту); 2 – проведення тренінгових вправ («Незвичайне шикуння», «Висока стіна», «Простирадло», «Сліпий футбол»), 3 – завершення тренінгу (проведення аналізу проведених дій та рефлексії, побажання).

Методом спостереження під час проведення даного тренінгу, а також рефлексією та проведеним повторно експрес-опитуванням

після проведення тренінгу можемо констатувати, що військовослужбовці 1 підрозділу виокремили необхідними такі особисті якості військовослужбовця, як: патріотизм – 6 осіб (43%), рішучість – 6 осіб (43%), вимогливість до себе та інших – 6 осіб (43%), швидке орієнтування в ситуації – 6 осіб (43%), а також організованість – 5 осіб (36%), здатність несвідомо, чуттям уловлювати істину – 5 осіб (36%), справедливість – 5 осіб (36%). Найменш необхідною особистою якістю для військовослужбовця респонденти 1 групи виокремили – порядність – 1 особа (7%).

Що стосується військовослужбовців 2 підрозділу, то показники такі:

найважливіші особисті якості – швидке орієнтування в ситуації – 6 осіб (60%), чесність – 4 особи (40%), патріотизм – 3 особи (30%), рішучість – 3 особи (30%), вимогливість до себе та інших – 3 особи (30%), справедливість – 3 особи (30%);

найменш важлива особиста якість військовослужбовця – здатність несвідомо, чуттям уловлювати істину – 1 особа (10%).

Враховуючи вище зазначене, можемо прийти до висновку, що основними якостями військовослужбовців-учасників бойових дій є швидке орієнтування в ситуації, патріотизм, рішучість, вимогливість до себе та інших, чесність та справедливість. Можливість проявів вказаних особистих якостей обумовлена навколишніми умовами виконання завдань, а також морально-психологічним кліматом підрозділу в якому перебувають військовослужбовці.

Подальшим напрямом наукового пошуку доцільним вбачається дослідження рівня сформованості особистих якостей майбутніх офіцерів як основної домінанти ефективного функціонування підрозділу.

1. Лідерство сержанта та офіцера (психолого-педагогічний аспект): навчальний посібник / під ред. О. В. Бойка, О. В. Копаниці, П. П. Ткачука, Н. Спейда. Львів: ЛІСВ, 2008. 184 с.

2. Федоренко В. А. Філософсько-соціологічні питання військового виховання. Житомир: ЖВУРЭ ПВО, 1994. 232 с.

3. Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців: навчально-методичний посібник / Т. Грицевич, О. Капінус, Т. Мацевко, Л. Музичко, А. Неурова, А. Окаєвич, А. Романишин. Львів: НАСВ, 2019. 405 с.

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ В СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Під поняттям самореалізації ми розуміємо процес зростання та реалізації своїх талантів, умінь, потреб, прагнень в конкретній діяльності. Студентський вік ми визначаємо від 17 до 23 років, для цього віку характерні особливі психологічні та соціальні умови. Такі як, пошук життєвих смислів, професійне самовизначення, прагнення до втілення інноваційних винаходів, підтримка прогресивних поглядів, жага досягнень, активна життєва позиція, бажання до змін та перетворень життя, взаємодія з різними соціальними групами, неформальними утвореннями, громадськими організаціями [1].

При вивченні психологічних аспектів самореалізації студентів розглядаються ті умови навчальних закладів, що сприяють як самореалізації, так і внутрішньо-психологічним особливостям прагнення до реалізації свого потенціалу.

Під час навчання у студентів нерідко виникає учбово-професійна криза, за якої студенти розчаровуються у професійних предметах, викладачах, навчальному закладі. Найчастіше ця криза обумовлена зміною учбової мотивації на соціально-професійну. Тобто, студенти починають розмірковувати над самореалізацією у професії в певних соціальних умовах, здійснюють переоцінку свого професійного вибору та розпочинають трудову діяльність [2].

Проте існує ряд аспектів самореалізації, пов'язаних безпосередньо з особистісними характеристиками. Однією з важливих особистісних характеристик, що впливає на самореалізацію студентів є антиципація життєвих виборів – здатність прогнозувати як зроблений життєвий вибір буде впливати на подальші події. Основна проблема феномену антиципації полягає в тому, що вона здатна провокувати у випускників вузів особистісні кризи. У науковій літературі ці кризи можуть мати різні назви: криз випускника, криза ідентичності, криза життєтворчості. Під час цих криз у студент-

ському віці йде переоцінка власних цінностей, переживання туманності майбутнього, неможливість проектування та здійснення проекту власного життя, тенденція до усамітнення та приховування власних переживань, невпевненість у своїх силах та зниження самооцінки. Профілактика подібних криз (а саме, запобігання занадто гострим їх проявам) може бути досягнута шляхом формування уміння самостійно ставити цілі і приймати рішення, антиципувати свої життєві вибори та їхні наслідки [2].

Серед інших факторів, що обумовлюють успішність самореалізації у студентському віці вітчизняні вчені також виділяють:

– наявність прагнення до саморозвитку і розкриття свого потенціалу, оцінку власних особистісних ресурсів та сформованістю позитивного інтегрального самоствавлення, як смислового утворення особистості, яке детермінує їхню внутрішню активність, рефлексію, осмислення власного Я;

– сформованість самоповаги, яка проявляється у внутрішній послідовності, системності, здатності до саморозуміння та впевненості у власних силах;

– наявність та усвідомлення цінностей самоактуалізації, цілей, життєвих орієнтирів у досліджуваних студентів, емоційною насиченістю та змістовним наповнення процесу життя, задоволеністю продуктивністю прожитої частини життя;

– збалансованість часової перспективи, як цілісного образу себе в часі та компетентністю особистості в часі [3; 4].

Отже, під час освоєння діяльності у студентів виникає ряд особистісних криз, що пов'язані з переосмисленням свого професійного вибору, невизначеністю майбутнього, неспроможністю створити життєвий план та відсутністю сформованих навичок самопізнання, рефлексії та ін.

1. Купрєєва О. І. Психологічні аспекти самореалізації студентів. *Історико-педагогічні студії: науковий часопис*. 2018. Вип. 11–12. С. 113–118.

2. Жданюк Л. О. Соціально-психологічні особливості студентського віку. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2017. № 4. С. 28–40.

3. Мельнік Н. Ю. Дослідження прогностичних здатностей у студентів. *Науковий журнал «Наука і освіта»*. Серія: Психологія. 2013. № 6. С. 36–41.

4. Мешко Г. М. Особливості самоактуалізації особистості в студентському віці. *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2015. Вип. 37. С. 8–10.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ І ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПОСТУПУ УКРАЇНИ

В Україні протягом століть тривав процес формування сфери громадського життя, що був пов'язаний із поширенням ідеології визвольного руху, втіленням у життя сподівань на здобуття українським народом незалежності, вирішенням національного питання шляхом демократизації суспільства. Вітчизняна політико-правова думка обґрунтовувала ідеї свободи особи, рівності людей, пріоритету загальнолюдських цінностей, непорушності закону, безпеки особистості, тобто основоположні принципи правової держави і громадянського суспільства. У суспільній свідомості поступово формувалося уявлення, що держава не завжди є надійним гарантом прав та інтересів окремої особи і суспільства загалом. Змусити державу бути таким гарантом може лише соціальна сила, яка здатна урівноважити силу держави й на яку остання буде зважати. Такою силою є громадянське суспільство, якому держава повинна бути підпорядкована [1, с. 36]. У зв'язку з цим науковий інтерес представляє вивчення окремих аспектів співвідношення та взаємодії громадянського суспільства і держави в сучасних умовах розвитку України.

В юридичній енциклопедичній літературі громадянське суспільство інтерпретують в якості спільності вільних, рівноправних людей, кожній з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником, користуватися економічною свободою і надійним соціальним захистом, а також брати участь у політичному житті. Громадянське суспільство – це етносоціальний простір, в якому люди взаємно пов'язані та взаємодіють між собою як незалежні особистості, котрі володіють власністю, вільно розпоряджаються результатами своєї праці, є носіями політичних прав і свобод [2, с. 29].

На думку А. М. Колодія, громадянське суспільство – це об'єднання вільних індивідів і асоціацій громадян, що сформовані добровільно для забезпечення свободи та ініціативності особистості, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, задоволення інших загальних інтересів, і яке завдяки приватній власності в економічній сфері, демократії в політичній, плюралізму в духовній, справедливості у правовій зумовлює існування в абсолютній більшості так званого середнього прошарку, який здатен підпорядкувати громадянському суспільству демократичну, правову, соціальну державу [3, с. 13]. Згідно з міркуваннями А. Р. Крусян сила громадянського суспільства – в реальній свободі людини, у пріоритеті її прав та інтересів перед усіма іншими цінностями. Людина є центром громадянського суспільства. Громадянське суспільство зацікавлене в розвитку людини, в досягненні нею особистого успіху, воно орієнтоване на людину, функціонує «через людину» та «заради людини», тобто є гуманістичним. Без вільної людини немає громадянського суспільства [4, с. 18].

Не можна не погодитися з висловленою в літературі думкою, що діалектика співвідношення громадянського суспільства і держави складна та суперечлива. Громадянське суспільство, представляючи собою систему, яка розвивається, постійно відчуває тиск з боку державної влади. Разом із тим держава зацікавлена у вільному розвитку громадянського суспільства як передумови її власного поступу. Зрілість громадянського суспільства – одна з головних умов стабільності демократичного режиму. Громадянське суспільство контролює дію політичної влади. Слабкість громадянського суспільства підштовхує державу до узурпування його прав, унаслідок чого відбувається інверсія функцій держави і громадянського суспільства. У такому випадку держава привласнює функції громадянського суспільства, примушуючи його до виконання винятково державних рішень. Окрім того, відносини держави і суспільства можна охарактеризувати як відносини постійної суперечливої взаємодії та взаємовпливу, характер і спрямованість яких значною мірою залежать від рівня розвитку громадянського суспільства та його інститутів. Громадянське суспільство гармонійно співіснує з державою при демократичному режимі, в опозиції – при тоталітаризмі та в конструктивному протиборстві – при авторитаризмі.

Отже, сучасний стан українського суспільства потребує від наукової спільноти пошуку відповідей на загальносоціальні імпульси, які необхідні стратегії реформування: перехід від неконструктивних спроб замінити державу громадянським суспільством до зусиль, які спрямовані на їх збалансовану взаємодію. Саме принцип соціального та політичного балансу у взаємовідносинах держави і громадянського суспільства повинен стати основою для виправлення та корекції нестабільної політичної ситуації.

1. Тимошенко В. Формування ідей та елементів громадянського суспільства в Україні: ретроспективний аналіз. *Право України*. 2014. № 4. С. 36–44.

2. Словник юридичних термінів: навч.-наук. вид. / уклад.: А. П. Мозоль, Н. І. Мозоль, Л. Г. Юрковська. Київ: МП Леся, 2014. 192 с.

3. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою. *Право України*. 2014. № 4. С. 9–16.

4. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку. *Право України*. 2014. № 4. С. 17–25.

ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

Одним із негативних наслідків нестабільної ситуації в Україні є збільшення кількості дітей, котрі в силу тих чи інших обставин опинились без батьківського нагляду. Турбота про дітей, які ще не досягли повноліття, є природним обов'язком їх батьків. Коли ж діти з яких-небудь причин залишаються без батьківського піклування, суспільство вживає спеціальних заходів, спрямованих на створення цим дітям належних умов виховання. Одним з таких заходів є передача дітей під опіку та піклування [1, с. 305].

Правове регулювання опіки та піклування за діючим українським законодавством стрімко розвивається. Відносини щодо опіки та піклування врегульовано нормами цивільного, сімейного права, законами України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування» [2], «Про охорону дитинства» [3]. Правові норми цивільного законодавства з питань опіки та піклування переважно узгоджені з більшістю відповідних норм Сімейного кодексу України.

У статті 52 Конституції України- основному законі Української держави закріплено, що основний принцип захисту дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування – утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей [4]. Зростання кількості соціальних сиріт та дітей без певного місця проживання спостерігається в Україні із середини 90-х років, коли внаслідок кризи різко погіршилась економічна та соціальна ситуація. Зростання безробіття, зниження життєвого рівня населення, майнове і соціальне розшарування призвели до формування певного типу сімей, для яких характерне застійне безробіття, зловживання алкоголем, наркома-

нія та насильство. Як наслідок, зі сім'ю погано справляються з функцією виховання дітей, не виконуючи своїх обов'язків щодо утримання і виховання дітей. Деякі діти не витримуючи такого рівня життя самі покидають батьків або втручаються державні служби захисту прав дітей. Соціальне становище «дітей вулиці» призводить до засвоєння ними девіантних форм поведінки, до викривлення особистісного розвитку, відхиленнь у фізичному і психічному розвитку. Ці діти потерпають від насильства і водночас займаються протиправною кримінальною діяльністю [5].

Крім того, законопроектом пропонується не враховувати під час визначення середньомісячного сукупного доходу дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа соціальну стипендію, пенсію у зв'язку з втратою годувальника та аліменти на утримання дитини, оскільки це є перешкодою для виникнення у таких дітей та осіб права бути взятими на соціальний квартирний облік.

Ще одним законопроектом, що розглядався на засіданні, буде надано можливість особам із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які мають інвалідність, проживати та виховуватись у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу до 23-річного віку незалежно від того, чи навчаються вони у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, закладах вищої освіти. У випадку прийняття відповідної законодавчої ініціативи місячний розмір державної соціальної допомоги на таких осіб становитиме три з половиною прожиткові мінімуми для дітей відповідного віку. На 2020 рік на виплату державної соціальної допомоги для 23 таких осіб потрібно 1 224 336 гривні, на 2021 рік для 29 таких осіб – 1 543 728 гривні [6].

На міжнародному рівні, першим документом, який ратифікувала Україна 27 лютого 1991 року, що стосувався прав дитини та її виховання була Конвенція про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Документ складається з 54 статей, що деталізують індивідуальні права осіб віком від народження до 18 на повний розвиток своїх можливостей в умовах, вільних від голоду, жорстокості, експлуатації та інших форм зловживань. Оскільки Україна ратифікувала Конвенції, цим самим взяла на себе обов'язок дотримуватись та виконувати всі умови, щодо

захисту дітей. Зокрема, стаття 20 Конвенції визначає завдання суспільного виховання дітей (догляду за ними), що залишилися без батьків. «Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання, усиновлення або, у разі необхідності, направлення до відповідних установ за доглядом над дітьми. При розгляді варіантів зміни необхідно належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини та її етнічне походження, релігійну і культурну належність, рідну мову» [7].

Отже, зі всього вище написаного можна зробити висновок про те, що в нашій державі приділяється значна увага інституту опіки та піклування. Це питання є врегульованим на законодавчому рівні. Законодавець приділяє значну увагу цій проблемі, а також шукає шляхи вдосконалення законодавства.

Державна підтримка не повинна знаходитися в стороні і має складатися з ряду комплексних засобів, які включають не тільки фінансування тих чи інших витрат, але, що набагато важливіше, організацію роботи щодо влаштування дітей під опіку (піклування).

1. Дячкова Н. О. Деякі проблеми правового регулювання опіки та піклування над неповнолітніми. *Держава і право*. 2001. № 12. С. 305–307.

2. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: закон України: прийнятий 13 січ. 2005 р. № 2342-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.

3. Про охорону дитинства: Закон України: прийнятий 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Слюсар Л. Проблема соціального сирітства. *Вісник пенсійного фонду України*. 2011. С. 16–17.

6. Конвенція ООН про права дитини: міжнар. док. ООН: прийнятий 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

7. Мінсоцполітики працює над поліпшенням соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які мають інвалідність. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18836.html>

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ДЕРЖАВИ

Для кожної країни світу прийняття конституції є важливим історичним етапом в утвердженні суверенної державності, прогресивних процесів державотворення і правотворення, утвердження згоди в суспільстві, верховенства права та демократизму. Це правовий документ, основоположний акт, що на найвищому законодавчому рівні закріплює повний баланс інтересів усіх соціальних, етнічних та інших груп.

Поняття конституції має вихідне, основоположне значення. Без його з'ясування неможливо зрозуміти сутність сучасної правової держави, визначити характерні особливості розвитку її демократичних інститутів, виявити роль держави у закріпленні та реалізації прав людини. Будучи історично однією зі складових європейської за походженням політико-правової ідеології поняття конституції має значення універсальної цінності цивілізаційного характеру [1, с. 3].

Конституція – це єдиний нормативний акт найвищої юридичної сили, який фіксує та регламентує окремі сторони суспільного буття насамперед у зв'язку з державним владарюванням, тобто організацією і здійсненням державної влади; встановлює засади державного ладу, а також порядок формування, організації і функціонування насамперед ключових ланок державного механізму – вищих органів держави; визначає основоположні засади територіальної організації держави, а отже і влади; фіксує основи правових статусу індивіда (людини і громадянина), його юридично виражених взаємовідносин із державою [2, с. 59]. Як бачимо, у зазначеній інтерпретації цієї ключової категорії йдеться про конституцію держави, а не суспільства. Саме такий характер, на нашу думку, має чинна Конституція України.

Окремі вчені характеризують конституцію як єдиний нормативно-правовий акт, який має особливий характер і з допомогою якого Український народ виражає свою суверенну волю, утверджує основні засади устрою суспільства і держави, визначає систему та структуру державної влади і місцевого самоврядування, основи правового статусу особи, територіального устрою держави [1, с. 40].

Конституція України – це єдиний, наділений найвищою юридичною силою та гарантований нормативно-правовий акт, через який Український народ і Українська держава виражають свою суверенну волю, утверджуючи основи конституційного ладу, засади конституційно-правового статусу людини, принципи та інститути здійснення народовладдя, визначає систему і функції органів державної влади й органів місцевого самоврядування, механізми реалізації державно-владних повноважень і територіальний устрій держави [3, с. 191].

У науці конституційного права найчастіше називають такі фундаментальні фактори, що зумовлюють місце Конституції України в системі джерел конституційного права: 1) характер регульованих нею суспільних відносин, які за своїм змістом є конституційними; 2) цілеспрямований вплив на розвиток національного законодавства, всіх без винятку джерел права; 3) найвища юридична сила; 4) високий ступінь нормативного узагальнення; 5) пряма дія норм Основного Закону.

Перелік юридичних ознак Конституції держави можна доповнити ще такими: 1) це спосіб формалізації конституційного ладу України, визначення державних і суспільних цінностей; 2) вона гарантує політичну єдність народу, баланс інтересів всіх соціальних груп; 3) це Закон, на основі якого закріплюється система органів державної влади, порядок їх утворення та функціонування; 4) це Основний Закон, який володіє особливими гарантіями – має підвищений ступінь стабільності та правової охорони, захисту й забезпечення з боку спеціально уповноважених органів держави; 5) універсальність Основного Закону та конституційних норм, що свідчить про те, що предметом конституційного регулювання виступають як суспільні, так і державні відносини; 6) Конституція є способом закріплення і вираження вищих правових норм, в цьому

розумінні й сама виступає так званою абсолютною нормою, якій не можуть суперечити будь-які інші нормативно-правові акти, що приймаються в державі.

У зв'язку з цим Конституція представляє собою закон, що володіє верховенством на всій території держави, вищою юридичною силою.

Сучасна конституція – установчий акт волі Українського народу та є Основним Законом, який відповідає ключовим загальнолюдським цінностям демократичної правової держави. Вона є вищою формою вираження домінуючих соціальних груп, їх компромісу на певній стадії історичного розвитку суспільства.

Визнання Конституції Основним Законом держави відображає її основоположний відносно системи права. Таким чином, Конституція – це найважливіший нормативно-правовий акт держави, основне джерело конституційного права, що має найвищу юридичну силу, є юридичною базою поточного законодавства, приймається і змінюється в особливому порядку, має специфічний зміст, структуру і прямо діє на всій території України, характеризується верховенством і підвищеним ступенем стабільності.

1. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / Ю. Г. Барабаш та ін.; вид. 5-те, переробл. та допов. Харків: Право, 2018. 390 с.

2. Шаповал В. М. Феномен конституційного права: монографія. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. 423 с.

3. Федоренко В. Л. Конституція України: поняття та юридичні властивості. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2 (7). С. 188–194.

ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

Не дивлячись на те, що питання юридичної конструкції є суто теоретичним елементом юриспруденції, проблематика практичних аспектів втілення абстрактних юридичних явищ залишається однією із актуальних та прикладних серед інших проблем теоретичної юриспруденції. Як свідчить юридична практика, прикладний, прагматичний характер теоретичних парадигм розкривається через призму притаманних для цих конструкцій функцій.

Варто наголосити на тому, що функціональна роль юридичних конструкцій знаходить свій вираз у декількох площинах, наприклад, таких як законотворчій та правореалізаційній, що у свою чергу вказує на наявність як спільних, так і відмінних функцій.

Акцентуючи свою увагу на предмет нашого дослідження із загальнотеоретичної точки зору, варто звернути увагу на наукові погляди Д. Є. Пономарьова [1, с. 82], В.В. Чевичелова [2, с. 97–126] та Г. В. Нелипович [3, с. 8], які вказують на те, що юридична конструкція виконує такі основні функції – гносеолого-методологічну і техніко-юридичну, де в першому випадку зазначається про роль юридичних конструкцій як методу пізнання права, а другому – про роль у регламентації суспільних відносин та структуризації галузей права). При цьому автори наголошують і на наявності інших функцій, наприклад, таких як: концептуальна та правотворча (Д. Є. Пономарьов) [1, с. 131].

Ж. О. Дзейко [4, с. 19–29], О. Ф. Черданцев [5, с. 12–19] та В. В. Чевичелов [2, с. 97–126], також у своїх роздумах приходять до того, що варто виокремити інтерпретаційну функцію юридичних конструкцій, яка розкривається в якості методу тлумачення норм права.

Також О. Ф. Черданцев наголошує на існуванні демонстраційної функції, що використовується у процесі пізнання нового теоретичного матеріалу при підготовці майбутніх юристів [5, с. 12–19].

Окрім зазначених вище функцій, О. В. Зінченко вважає за доцільне виокремити додатково інформативно-логічну, ідентифікаційну та утилітарно-прагматичну функції [6, с. 58–62], а А. О. Дутко вказує на конструктивно-прагматичну та функцію формування нормативних приписів [7, с. 54–59].

На наше переконання, з огляду на підняте питання особливої актуальності щодо визначення практичної складової правореалізаційного аспекту юридичних конструкцій необхідно звернути увагу і на функції самої юридичної практики. Відтак, виходячи із загальних вчень про теорію права, функціями юридичної практики є правоспрямовуюча або орієнтаційна, правоконкретизуюча та сигнально-інформаційна [8, с. 259–261].

Виходячи із зазначеного, нам вбачається, що перелік функцій юридичних конструкцій може бути доповнений з точки зору практичної сторони їх подальшого втілення такими функціями як орієнтаційна, правоконкретизуюча та методологічна.

Зміст орієнтаційної функції найкраще буде проявлятися у такій сфері реалізації як тлумачення, що передбачає наявність однорідного, єдиного розуміння юридичних конструкцій суб'єктами права з метою їх подальшого цілеспрямованого втілення.

Сутність правоконкретизуючої функції юридичної конструкції найяскравіше проявляється у такій формі реалізації як правозастосування, оскільки має прояв у багаторазовому типологічному вирішенні схожих життєвих ситуацій, встановлених зразків правової поведінки тощо.

Сенс методологічної функції юридичної конструкції правореалізаційної сфери проявляється у тому, що безпосередньо сама конструкція є тим засобом, за допомогою якого відбувається поєднання як теоретичної, так і прагматичної складової людської поведінки, вибудовується подальший алгоритм дій суб'єкта правових відносин, передбачений у тексті нормативно-правового акта.

Окрім зазначених функцій, на наше переконання, актуальною також є освітня функція, оскільки вона передбачає оволодіння здобувачем вищої освіти відповідними знаннями в правовій царині із подальшою метою належного використання отриманих знань для формування аргументованої професійної діяльності та реалізації юридичних конструкцій.

Таким чином, можемо дійти узагальнення, що юридичній конструкції як правовому явищу доктринального походження притаманні певні функції, що з огляду на різницю сфер використання юридичних конструкцій дозволяє зробити висновок про відмінності власне функцій, що характеризують конструкцію у тій чи іншій царинах. Критерій сфери стає визначальним у характеристиці як конструкції, так і її функцій. Відтак, виходячи із аналізу існуючої наукової літератури можна зробити висновок, що до функцій юридичних конструкцій слід віднести гносеолого-методологічну та техніко-юридичну, концептуальну та правотворчу, інтерпретаційну, демонстраційну, інформативно-логічну, ідентифікаційну та утилітарно-прагматичну, конструктивно-прагматичну та функцію формування нормативних приписів. Водночас до функцій юридичної конструкції в правореалізаційній сфері слід додати: орієнтаційну, правоконкретизуючу, методологічну та освітню.

-
1. Пономарев Д. Е. Генезис и сущность юридической конструкции: дисс. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2005. С. 82.
 2. Чевычелов В.В. Юридическая конструкция (проблемы теории и практики): дисс. ... кандидата юрид. наук: Нижний Новгород, 2005. 180 с.
 3. Неліпович Г.І. Юридична конструкція як засіб структурування правової інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
 4. Дзейко Ж. О. Юридичні конструкції як засоби законодавчої техніки: поняття, значення та вимоги до їх створення. *Українське право*. 2007. № 1. С. 19-29.
 5. Черданцев А. Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике/ *Известия высших учебных заведений: Правоведение*. 1972. № 3. С. 12-19.
 6. Зінченко О.В. Функції юридичних конструкцій: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 58-62.
 7. Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: Монографія / А.О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 176 с.
 8. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. 2-е изд. Москва: Проспект, 2009. С. 259-261.

Н. А. Порядіна

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ

Гострота питань охорони громадського порядку й забезпечення громадської безпеки в державі визначається зростанням криміногенного потенціалу в усіх сферах громадського життя, зумовленого насамперед негативними процесами, пов'язаними з переходом до нових суспільних відносин, кризовими явищами в економіці, зміною старих механізмів соціального управління та іншими не менш негативними проявами. Одним із провідних напрямів адміністративної діяльності є забезпечення громадського порядку й громадської безпеки. Водночас важлива роль у виконанні цього завдання відводиться саме підрозділам патрульної служби поліції та підрозділам Національної гвардії України

Поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування, відповідно до ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» та інших нормативно-правових актів [1].

З метою виявлення, припинення та попередження кримінальних, адміністративних правопорушень, забезпечення комплексного підходу в забезпеченні законності та правопорядку, патрульна поліція налагоджує та здійснює співпрацю з іншими структурними підрозділами Національної поліції [2].

Серед таких підрозділів виступають військові формування Національної гвардії України, які взаємодіють для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням публічного (громадського) порядку і безпеки, запобігання вчиненню правопорушень, зниження рівня злочинності [2].

На сьогоднішній день, Національна гвардія України – це військове формування з правоохоронними функціями, яке входить до Міністерства внутрішніх справ, а тому вступає у взаємодію із патрульною поліцією, як додані сили задля забезпечення публічного порядку та безпеки. Адже відповідно до ст.12 Закону України «Про Національну гвардію України», військовослужбовці Національної гвардії України, зобов'язані брати участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку, у тому числі під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових заходів [3]. Можна погодитись із думкою А. В. Жбанчика, що ефективність виконання покладених на дані силові структури завдань залежить у тому числі від відпрацьованого та злагодженого механізму організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України у сфері забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку [4, с. 131].

До забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку залучаються:

- від Національної гвардії України – військові частини (підрозділи), на які покладено функції з охорони громадського порядку;

- від Національної поліції України – територіальні органи Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях і місті Києві, їх відокремлені підрозділи [5].

Так, відповідно до «Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку», затвердженого наказом МВС № 773 від 10.08.2016 року, взаємодія між Національною гвардією України та Національною поліцією України здійснюється в межах, визначених законодавством, у тому числі цим Порядком, а саме шляхом:

- спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць;

- забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під

час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

– проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць [5].

Таким чином, ефективність виконання покладених на дані силові структури завдань залежить у тому числі від відпрацьованого та злагодженого механізму організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України у сфері забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку. Постійне удосконалення форм та методів взаємодії, запровадження міжнародних стандартів, досягнень сучасної науки та техніки сприятиме виконанню покладених завдань на вищому рівні.

1. Про Національну поліцію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

2. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.07.2015 № 796.

3. Про Національну гвардію України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. С. 594.

4. Жбанчик А. В. Актуальні питання взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 131.

5. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 10.08.2016 № 773.

А. Л. Порядок
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ЖИТЕЛІВ ПРИКОРДОННИХ РАЙОНІВ

Підвищення рівня правової культури та правової свідомості громадян є однією із важливих задач сучасної правової та демократичної держави. Самосвідомість громадян України – це один з проголошених принципів громадянського суспільства і саме на цей принцип необхідно звернути особливу увагу, адже саме завдяки йому забезпечується можливість виконання функцій громадянського суспільства. Такими функціями є соціалізація індивідів, тобто визначення їх місця у суспільстві, засвоєння ними моральних і правових норм та цінностей, залучення їх до виконання суспільно-корисних справ, самоорганізація громадського механізму для вирішення спільних питань тощо.

Статистичні дані засвідчують, що на державному кордоні України за 2020 рік було вчинено близько 26 тисяч правопорушень. Звичайно, у порівнянні з 2019 роком та 2018 роком відзначається позитивна динаміка – вона поступово зменшується. Однак, на наше переконання, завдяки підвищенню рівня правосвідомості та правової культури жителів прикордонних районів можливо досягти ще більшого зниження рівня правопорушень на державному кордоні України (як адміністративних, так і кримінальних).

За результатами аналізу змісту нормативно-правових актів нами встановлено низку норм, що передбачають існування системи заохочень для громадян, які займають активну позицію щодо розкриття фактів вчинення правопорушень. Так, в Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 року у статті 18 передбачено можливість використання заходів заохочення членів громадських формувань із забезпечення громадського порядку і державного кордону [1]. Тією ж нормою закріплено право уповноважених державних

органів застосовувати подібні заохочення щодо громадян, які активно сприяли органам Національної поліції та підрозділам Державної прикордонної служби у здійсненні покладених на них завдань. Однак у змісті статті не деталізовано критерії, за яких буде визначатись ступінь, вид чи розмір заохочення. З огляду на це, пропонуємо впровадити низку заохочень, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, які повідомили про факт вчинення правопорушення, виявлені ознаки або підготовку до вчинення правопорушення на державному кордоні України, контрольованих прикордонних районах та в пунктах пропусках через державний кордон. До прикладу: особа, яка повідомляє про факт вчинення правопорушення заохочується матеріально (коштами в кількості 100 неоподаткованих мінімумів громадян), якщо ця ж особа повторно виявляє та повідомляє про факт вчинення правопорушення заохочується матеріально (коштами в кількості 200 неоподаткованих мінімумів громадян). Відповідно, до осіб, які вчиняють правопорушення, пропонуємо застосовувати додаткові санкції, такі як заборона займатись певними видами діяльності в контрольованому прикордонному районі, збільшення штрафу до 200 неоподаткованих мінімумів громадян за статті 202, 203, 203¹, 204², 204⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Через запровадження таких змін, можна підвищити громадянську самосвідомість жителів прикордонних районів, впливаючи через заохочувальні заходи на громадян, які допомогли правоохоронним органам, та збільшені санкції на правопорушників.

Тому пріоритетним завданням внутрішньої політики нашої держави має бути сформувати правосвідомість громадянина через розуміння правотворчих і правозастосовних процесів, через зародження обов'язку діяти відповідно до соціальних норм і норм законодавства, через формування потреби бути активним членом громадянського суспільства і усвідомлення причетності до формування стабільного і дієвого правового поля країни.

1. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14> (дата звернення 05.10.2021 р.).

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ТА ЇХ ПРАВОВИЙ СТАТУС

В період сьогодення частина кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми зростає, незважаючи на велику кількість проведеної превентивної роботи в закладах освіти, заходів для заохочення неповнолітніх в різні цікаві професії та можливість направляти енергію в незвичні галузі. Тому питання регулювання та встановлення прав та обов'язків при відбуванні покарання неповнолітніми є досить важливим та актуальним. В Україні це регулює Кримінально-виконавчий кодекс, прийнятий 11.07.2003 року. Саме 21 глава передбачає особливості відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми особами. Неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років, і відповідно до 19 статті Кримінально-виконавчого кодексу України така особа відбуває покарання у виховній колонії.

Відповідно до статті 143 КВК у виховних колоніях засуджені мають право на витрачання коштів, які вони отримали в певному порядку, на свої потреби, без обмеження, одержування короткострокових побачень необмеженої кількості та тривалого побачення один раз на місяць, одержання середньої освіти. Також, якщо неповнолітні гарно поведуться, сумлінно навчаються і відбули не менше однієї четвертини покарання, то вони можуть претендувати на поліпшення умов та одноразове на місяць короткострокове побачення за межами колонії, звичайно за постановою начальника колонії. Крім того, до них можуть застосовуватись як заходи заохочення (ст. 144 КВК) так і стягнення (ст. 145 КВК). За сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватись такі заходи заохочування: надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії,

надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів. Час перебування за межами колонії встановлюється начальником колонії, але він не може перевищувати восьми годин, також засудженим забороняється відвідувати культурно-видовищні та спортивні заходи після восьмої години вечора.[2] Заходи стягнення можуть застосовуватись у разі порушення засудженими встановленого порядку та умов відбування покарання. Вони є такими: попередження, догана, сувора догана, скасування поліпшених умов передбачених 143 статтею КВК, та поміщення в дисциплінарний ізолятор на строк до п'яти днів з дозволом або без нього відвідування навчання та роботи. Виховні колонії організують один процес, який поєднує в собі загальноосвітню та професійну підготовку, для підготовки неповнолітнього засудженого до самостійного життя після закінчення строку відбування покарання. Педагоги, які працюють у виховних колоніях, організують спеціальних процес, який також включає програми ресоціалізації засуджених. Статтею 102 Кримінального кодексу України передбачено строки, на які може бути засуджено неповнолітніх. Загалом покарання може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, але є й виключення – це особливо тяжке кримінальне правопорушення з умисним вбивством, за яке передбачена відповідальність до п'ятнадцяти років позбавлення волі. Отже, якщо строк відбування покарання перебільшує час досягнення повноліття засудженим, то його може бути направлено до виправної колонії або залишено у виховній колонії. Якщо вони відправляються до виправної колонії, то вона має бути з мінімальним рівнем безпеки із загальними умовами тримання, рішення про переведення приймає центральний орган виконавчої влади за рішенням педагогічної ради і поданням начальника виховної колонії, та зі службою у справах дітей.

Залишення у виховних колоніях засуджених після набуття ними повноліття відбувається з метою закріплення всієї роботи, яка була зроблена ними за час перебування у виховній колонії. В останній вони можуть перебувати до двадцяти двох річного віку. Рішення про їх залишення приймається таким складом осіб і установ, як і при переведенні засудженого до виправної колонії. Перебуваючи у виховній колонії повнолітні засуджені мають такі ж права

на навчання та харчування як неповнолітні, але працюють вже за загальними умовами праці.

Головною проблемою після виходу засуджених після відбування покарання є їх пристосованість до суспільства, тому створюються організації та установи, які відповідають за це. Одними з таких є батьківські комітети, вони виконують свої функції під час та після відбування покарання засудженими [4].

Отже, врегулювання питання відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми досить на гарному рівні розвинуте в Україні, але є ще прогалини, над якими необхідно працювати, для того, щоб покращити умови відбування покарання та ре соціалізацію засуджених.

1. Конституція України 28.06.1996 зі змінами від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Наказ Міністерства юстиції України «Типове положення про батьківський комітет при виховній колонії» від 09.01.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-13#Text>

5. Кримінально-виконавче право України: підручник: Т. II (у 2-х т.) / А. А. Музика, В. Я. Конопельський, Є. О. Письменський та ін.; за заг. ред. С. Ю. Бараша. Київ: Нац. акад. внутр. справ; ФОП Кандиба Т. П. 2018. 622 с.

ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Аналіз кримінально-правової літератури показав, що науковці в галузі кримінального права поняття покарання розглядають в найрізноманітніших значеннях: як правовий наслідок вчинення кримінального правопорушення; як реакція держави на вчинене кримінальне правопорушення; як інструмент кримінально-правової боротьби із злочинністю; як форма державного примусу, що застосовується до винного; як кара (відплата) винному за вчинене; як страждання (біль), шкода, яка заподіюється винному на підставі вироку суду тощо.

Кримінальний кодекс України 2001 року (далі – КК України) вперше на законодавчому рівні закріпив визначення поняття покарання. Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1].

Дане визначення дозволяє виділити основні ознаки покарання.

По-перше, покарання – це захід державного примусу, який застосовується до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Примус, будучи силовим актом державної влади, є ефективним засобом забезпечення виконання кожною особою конституційного обов'язку неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [2, с. 240]. Примус, що знаходить своє відображення в санкції кримінально-правової норми Особливої частини КК України, має бути необхідним і достатнім для реалізації завдань, визначених у статті 1 кримінального закону.

По-друге, покарання призначається виключно за вироком суду від імені держави і у встановленому законом порядку (ознака

публічності). Жоден інший державний орган не може призначати покарання. Лише суд вправі встановити вину особи у вчиненні кримінального правопорушення, а також необхідність застосування покарання, в тому числі визначити його конкретний вид, строк та розмір.

По-третє, покарання виражає засудження, негативну оцінку, осуд з боку держави як вчиненого кримінального правопорушення, так і самого правопорушника. Вагомість такої оцінки підтверджується обвинувальним вироком, що виноситься судом від імені держави та містить конкретну міру покарання [3, с. 267].

По-четверте, покарання застосовується лише до особи, яку визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення. Таке положення ґрунтується на принципі суб'єктивного інкримінування або суб'єктивного ставлення у вину, який є визначальним в теорії кримінального права України. Зазначений принцип забезпечується і через законодавчу формулу презумпції невинуватості, сформульовану у ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК України, в яких закріплено, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1]. Отже, призначення покарання є логічним юридичним наслідком вчинення кримінального правопорушення, одним із завершальних етапів реалізації кримінальної відповідальності.

П'ята ознака покарання полягає в передбачених законом обмеженнях прав та свобод засудженого. Саме в цьому проявляється така мета покарання, як кара, що робить його найсуворішим заходом державного примусу [4, с.7]. В санкціях статей Особливої частини КК України закріплюються вид і розмір покарання за кримінальне правопорушення. У кожному покаранні обсяг кари є диференційований залежно від характеру і тяжкості кримінального правопорушення. Кара завжди повинна відповідати тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Остання, але не менш важлива ознака – це судимість, оскільки будь-яке покарання тягне за собою судимість. Судимість – це правове становище особи, яке виникає внаслідок засудження її за вчинене кримінальне правопорушення з дня набрання законної

сили обвинувальним вироком суду, триває визначений законом термін та тягне певні, несприятливі правові наслідки для засудженого [5, с. 303]. Саме судимість як певний правовий стан відрізняє кримінальне покарання від всіх інших засобів державного примусу.

Отже, покарання є необхідним засобом охорони суспільства від кримінально-протиправних посягань, важливим інструментом у руках держави для забезпечення охорони найбільш значущих суспільних відносин. Усі вище перелічені ознаки покарання (індивідуальність, публічність, судимість тощо) є дуже важливими, оскільки дають можливість трактувати покарання саме як особливу форму державного примусу.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

2. Ющик О. І. Зміст покарання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 26. С. 238–243.

3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А. А. Васильєв та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків, 2020. 428 с.

4. Яцишин М. Соціально-правова природа злочинності і кримінальних покарань. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577673.pdf> (дата звернення: 01.10.2021).

5. Муратова С. О. Судимість як інститут кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3). С. 293–309.

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПИТАНЬ ОЦІНКИ ПОКАЗАНЬ ЯК ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Масштабні трансформаційні зміни суспільства, які характерні початку нового тисячоліття, поставили перед людством «на порядок денний» чимало нових завдань. Від їх вирішення залежить прогресивний розвиток усіх країн світу, у тому числі України, яка конституційно задекларувала себе як демократична і правова держава (ст. 1 Конституції України) [1].

Аналіз монографічних і дисертаційних робіт останніх років свідчить про достатню розробленість проблем збирання, перевірки та оцінки доказів судом у кримінальному процесі України. Зокрема, прийняттям у 2012 році нового КПК України та низки інших відомчих нормативно-правових актів в Україні були захищені дисертаційні дослідження, які висвітлюють окремі питання діяльності суду зі збирання, перевірки та оцінки доказів на стадії судового розгляду. Насамперед, варто звернути увагу на докторську дисертацію О. П. Кучинської «Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників» (Київ, 2013) [2], О. Г. Дехтяр «Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні» (Одеса, 2014) [3].

Наукові здобутки зазначених науковців у розробці теоретико-пізнавальних засад доказування, у визначенні критеріїв імовірності та достовірності знання про обставини події злочину та причетних до неї осіб, процесуальних гарантій дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження під час доказування, застосування окремих засобів збирання, дослідження й оцінки доказів, безумовно, становлять теоретико-методологічне підґрунтя вивчення достовірності показань свідка у кримінальному провадженні.

Важливими є окремі висновки, зроблені О. П. Трохлюком у дисертації «Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України» (Київ, 2017), де з-поміж іншого досліджуються питання процедури судового розгляду, у т. ч. дії головуючого на цій стадії [4]. Вагомими науковими дослідженнями, які мають безпосередні змістовні зв'язки з проблемою оцінки показань у суді в кримінальному провадженні, є роботи І. Л. Чупрікової «Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу» (Одеса, 2015) [5], А. С. Степаненко «Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні» (Одеса, 2017) [6].

У теорії криміналістики аналіз отримання, перевірки та оцінки показань учасників кримінального провадження та засоби їх з'ясування здійснювався у рамках визначення правдивості чи неправдивості одержаних від них відомостей під час судового розгляду. Завдяки численним роботам сформовано науково обґрунтовані рекомендації, що визначають оптимальні тактичні прийоми та їх комплекси, спрямовані на забезпечення одержання інформації уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, яка відображає реальні обставини події кримінального правопорушення. Тут варті уваги результати наукових розвідок у рамках КПК В. М. Бабунича [7, с. 24–25], Н. М. Маскимишин [8, с. 59–61] та О. П. Острійчука [9, с. 176–189]. Однак, недослідженими залишилися особливості розумової діяльності суду, спрямованої на оцінку показань з точки зору їх достовірності, достатності та допустимості, зіставлення з іншими джерелами доказів, отриманих під час розгляду в суді першої інстанції та вплив результатів такої оцінки на прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Узагальнення наявного наукового доробку, сформованого у рамках теорії кримінального процесу та криміналістики, дає змогу окреслити не досліджені або не достатньо досліджені у контексті правозастосовної практики за КПК питання щодо методологічних засад дослідження поняття та змісту діяльності доказової діяльності суду у суді першої інстанції в контексті забезпечення умов для одержання належних, достатніх та достовірних показань про обставини, які мають значення для кримінального провадження, система засобів з'ясування доброякісності показань учасників кримінального провадження та особливості їхнього застосування під час судо-

вого розгляду, особливості оцінки показань в системі інших джерел доказів. Відтак, вважаємо, що вирішення цих питань сприятиме підвищенню якості діяльності з доказування у кримінальному провадженні не лише на судових а й на досудових його стадіях, а також визначенню нормативних приписів чинного кримінального процесуального законодавства, які підлягають удосконаленню.

Вважаємо, що тільки системний аналіз, ретельне осмислення і усвідомлення положень КПК України стосовно функціонального призначення судді, його ролі у кримінальному провадженні, можуть дати відповіді на запитання, що стосуються повноважень та меж активності суду у дослідженні таких джерел доказів, як показання. Це спонукає до використання міждисциплінарного підходу до розв'язання окремих питань, пов'язаних зі здійсненням суддею правосуддя на стадії судового розгляду у судовому кримінальному провадженні.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996, №254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%B0%B2%B1%80>.

2. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 460 с.

3. Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 231 с.

4. Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення вину ватості в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 209 с.

5. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 191 с.

6. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 234 с.

7. Бабунич В. М. Теорія і практика перехресного допиту в суді: процесуальні і криміналістичні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2015. 224 с.

8. Максимішин Н. М. Судовий допит: процесуальне та криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2016. 250 с.

9. Острійчук О. П. Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 243 с.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Важливою компонентою національної економічної безпеки держави є фінансова безпека, яка чинить істотний вплив на показники соціально-економічного розвитку країни. Фінансова безпека держави є складною й багаторівневою системою, яку утворює значна чисельність структурованих підсистем, що характеризуються індивідуальними тенденціями розвитку і функціонування.

Посилення процесів глобалізації та значні внутрішні деструктивні зміни, поява дестабілізуючих факторів розвитку економіки зумовлюють появу негативних явищ і процесів, що знижують рівень фінансової безпеки України, під якою розуміється стан захищеності інтересів економічних агентів на усіх рівнях фінансових відносин та незалежний рівень забезпеченості галузей і секторів економіки, регіонів, суб'єктів господарської діяльності й домогосподарств достатніми для виконання зобов'язань та задоволення потреб обсягами фінансових ресурсів [1, с. 35].

Зважаючи на такі тенденції, виникає необхідність формування дієвих механізмів забезпечення фінансової безпеки держави на такому рівні, який би дозволив вчасно виявляти, ефективно запобігати та протидіяти ризикам і загрозам. Адже, відповідно до норм чинного законодавства, забезпечення фінансової безпеки держави являється гарантією державного суверенітету й незалежності України, а також одним із найсуттєвіших пріоритетів державної політики. При цьому, виділяється низка проблем, які сприяють зниженню рівня фінансової безпеки України, зокрема:

- 1) зростання обсягів неконтрольованих грошових потоків та «втеча» капіталу за межі країни;
- 2) розбалансування й деструктивні зміни в системі державних фінансів і фінансів суб'єктів господарювання, що зумовлює невиконання бюджетів різних рівнів;

- 3) недосконалість фондового ринку;
- 4) тінізація економіки та легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом.

З метою забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки держави актуалізується проблема дослідження механізму забезпечення фінансової безпеки, який доцільно відобразити на рисунку.

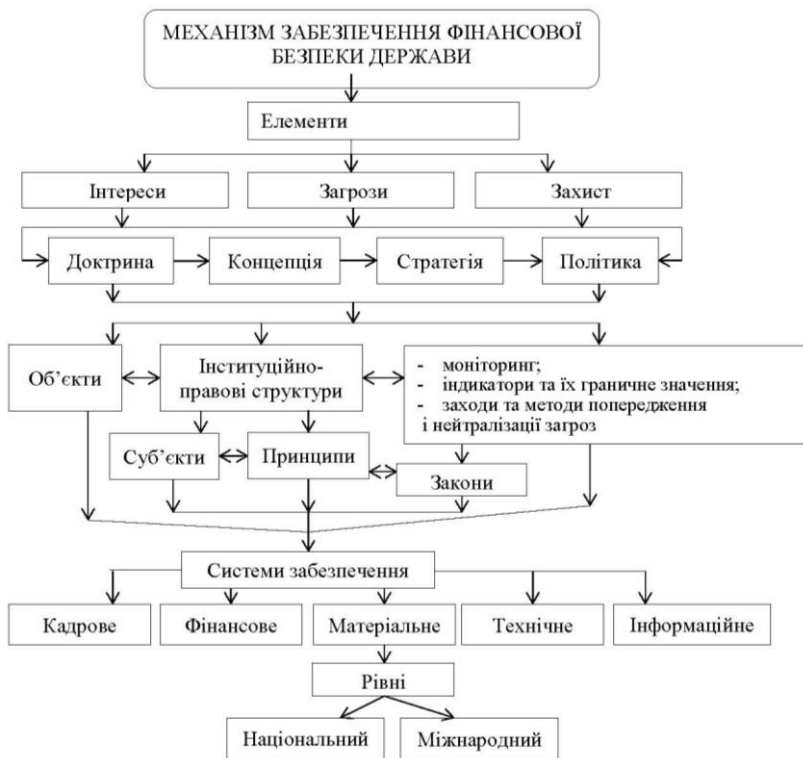

Рис. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави [2]

Як бачимо, механізм забезпечення фінансової безпеки держави має складну структуру, включає низку елементів, об'єктів, суб'єктів, принципів, рівнів та має систему забезпечення, яка потребує залучення відповідної інфраструктури та реалізації бюджетної, монетарної і податкової політики, удосконалення функціону-

вання банківської системи, фондового ринку, а також корпоративного сектору економіки.

Таким чином, результати проведених досліджень свідчать про те, що фінансова безпека держави посідає вагомe місце в системі її економічної безпеки. В Україні комплексна реалізація механізму забезпечення фінансової безпеки дозволить вирішити зазначені проблеми та підвищити її рівень, забезпечивши ефективну протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам.

1. Варналій З. С. Економічна безпека: навчальний посібник. К.: Знання, 2009. 647 с.

2. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 1–10.

МІСЦЕВІ РЕФЕРЕНДУМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У зв'язку зі стрімким розвитком суспільства виникає потреба звернути увагу на неврегульовані на законодавчому рівні певні інститути, необхідні для повноцінного функціонування приписів Основного закону. Одним із них є інститут місцевих референдумів, розкриття поняття та проблем врегулювання якого буде нами проаналізовано. Для початку було б доречно дати дефініцію місцевого референдуму.

Місцевий референдум, згідно з зареєстрованим у Верховній Раді України законопроектом з приводу даного питання, є нічим іншим, як формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення з допомогою прямого голосування без жодного впливу ззовні. Даний законопроект також передбачає перелік нормативно-правових актів, які є основою для нього (Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про державний реєстр виборців» тощо), принципи здійснення місцевих референдумів та їхню характеристику, питання, котрі можуть і не можуть бути предметом місцевих референдумів, суб'єктів ініціювання тощо.

У цілому, експерти зазначають, що документ досить об'ємний за обсягом і характеризується логічною побудовою сенсу тексту. Незважаючи на достатню кількість переваг, фахівці звертають увагу і на ряд недоліків, які необхідно розглянути («І. Попов, А. Магера» [1] та інші).

По-перше, висуваються застереження, що члени територіальної громади, зібравши місцевий референдум, висунуть на порядок денний питання, які мають більш глобальний рівень – «питання мови, декомунізації, геополітики чи впливу на рішення центральних органів влади» [1]. Оскільки відповідність питання закону

розглядатиме Центральна виборча комісія, то існує ризик визнання лівової частки цих питань невідповідними, що може спричинити публічні скарги та скандали. Також висуваються підозри щодо подання питань завуальованими, неточними у своєму сенсі та змісті з метою збільшення шансів затвердження їхньої відповідності законодавству.

По-друге, експерти акцентують увагу на недоречності проведення референдуму в країні, яка перебуває в стані війни. Наголошується, що реалізація цієї форми безпосередньої демократії цілком може бути використана в якості засобу дестабілізації стану держави, що у свою чергу впливатиме на рівень загрози національній безпеці України. Саме тому з цього приводу пропонується внести 2 правки: заборону використання місцевого референдуму як інструменту вчинення військових та таких, що загрожують національній безпеці, дій та збільшення порогу голосів, необхідних для скликання місцевого референдуму («замість 10% – 30%» [1]). Таку думку має політичний експерт О. Антонюк.

По-третє, варто також звернути увагу на такий аспект, як маніпуляції з виборчими адресами. Для початку слід звернутися до положень Конституції України, а саме частини 2 статті 141. У ній вказано, що «територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову» [2]. Водночас частина 1 статті 140 зазначає, що до територіальної громади входять жителі села або добровільного об'єднання у сільську громаду жителів декількох сіл, селища та міста. Сама маніпуляція полягає в використанні положення статті 51 законопроекту «Про місцеві референдуми», де вказується наступне: до списку виборців входять ті виборці, виборча адреса яких відноситься до території тієї територіальної громади, в якій проводиться місцевий референдум. Тобто, аналізуючи вищесказане, можна зробити невтішний висновок, що існує висока ймовірність використання даної статті з метою впливу на результати референдуму. Так, передбачається застосування наступної схеми: особі надається певна грошова сума як винагорода за зміну своєї виборчої адреси. Вона голосує на референдумі, керуючись не своїми інтересами, оскільки не є жителем місцевості, де проводиться референдум, і таким чином впливає на

результат плебісциту. З юридичної точки зору, обман буде розкрити доволі важко, оскільки Україна в особі парламенту встановила доволі ліберальний спосіб зміни виборчої адреси. Тим паче, що для здійснення цієї процедури особа не повинна подавати ніяких підтверджуючих документів.

Отже, проаналізувавши законопроект «Про місцеві референдуми» та професійні думки політичних експертів щодо нього, можна зробити висновок, що даний акт охоплює досить-таки широке коло питань, врегулювання яких розкрито в його тексті. Заслуговує на схвалення той факт, що текст проекту був оприлюднений до його офіційної реєстрації. Це було зроблено для його винесення на всезагальне обговорення, оскільки практика показала, що даний спосіб внесення змін та переробки змісту ефективний (мова йде про Закон України «Про всеукраїнський референдум», проект якого також було опубліковано до його офіційної реєстрації). Однак, незважаючи на позитивні оцінки щодо професійного написання документу та його цілісності, в результаті дослідження було виявлено ряд колізій, на які ініціаторам цього законопроекту варто звернути увагу.

1. Закон про місцеві референдуми: можна буде відставити міську раду, мера? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3216988-zakon-pro-miscevi-referendumi-mozna-bude-vidstaviti-misku-radu-mera.html>

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Про місцевий референдум: проект Закону від 19.05.2021 № 5512. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942

С. П. Рошук

*(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)*

АНАЛІЗ І ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ ЗАСТУПНИКА КОМАНДИРА ПІДРОЗДІЛУ З МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Провалюючи підготовку,
ви готуетесь до провалу.

Бенджамін Франклін

Військовослужбовці Збройних сил України, враховуючи специфіку виконання бойових завдань, піддаються суттєвим фізичним і психологічним навантаженням, що обумовлює їхню психологічну стійкість, активність, рішучість, хоробрість, кмітливість, тверду волю, вміння долати зовнішні та внутрішні перешкоди [1].

Враховуючи вищезазначене, необхідним вбачається формування у військовослужбовців високого рівня вольової готовності та здатності керувати власною поведінкою у будь-якій швидкій зміні обстановки, а отже – вольова підготовка є фундаментом психологічного забезпечення бойової готовності Збройних сил України.

Реалії умов ведення бойових дій на сході нашої держави висувають високі вимоги до якості підготовленості військовослужбовців, а отже заступник командира підрозділу з морально-психологічного забезпечення повинен системно працювати над вдосконаленням та впровадженням ефективних форм та методів психологічної підготовки щодо формування вольових якостей військовослужбовців.

З метою вивчення та аналізу особливостей роботи заступника командира підрозділу з морально-психологічного забезпечення щодо формування вольових якостей та психологічної підготовки особового складу до виконання службово-бойових завдань, було

сплановане опитування 19 військовослужбовців 14-ї окремої механізованої бригади.

Питання опитувальника стосувалися організації занять з психологічної підготовки, їх методів та форм. Важливим аспектом під час опитування стала суб'єктивна оцінка респондентами роботи заступника підрозділу з морально-психологічного забезпечення та самооцінка вольових якостей.

Проведений аналіз відповідей учасників опитування дає можливість констатувати, що особовий склад знаходиться на середньому рівні готовності до дій у бою, а також долання труднощів, які пов'язані з виконанням військового обов'язку, так як заняття з психологічної підготовки щодо завдань за призначенням проводились у 12 осіб (63%), у 7 з опитаних (37%) – вказані заняття були відсутні.

Розглядаючи методи психологічної підготовки, то результати засвідчили, що у 8 респондентів (42%) вони проводилися теоретично, 7 опитаних (37%) вказали на проведення практичними методами, а 4 військовослужбовця (21%) визначили, що з ними не проводили занять з психологічної підготовки. Дані результати вказують на недостатній рівень психологічної готовності та психічної стійкості, а також необхідних збагачення знаннями та досвідом при подоланні психологічних навантажень.

На запитання щодо роботи заступника командира підрозділу з морально-психологічного забезпечення щодо виховання у особового складу патріотизму, свідомого виконання обов'язку, то з 16 респондентами (84%) дана робота проводилася, негативну відповідь дали 3 опитаних (16%), що може свідчити про готовність військовослужбовців переносити випробування бойових дій та наявність у особового складу морально-психологічного потенціалу.

Зосереджуючи увагу на формах психологічної підготовки, то у 7 учасників (37%) вона проводилася у вигляді бесіди, 6 військовослужбовців (32%) вказали на обговорення, дискусію, 2 (10,5%) – перегляд тематичних та документальних фільмів, 1 респондент (5%) засвідчив про проведення тестувань та ще 1 респондент (5%) вказав на проведення психологічної підготовки усіма зазначеними формами, лише у 2 осіб (10,5%) не використовувалися жодні з перелічених форм проведення.

Важливим аспектом опитування вважаємо суб'єктивну оцінку респондентами роботи свого заступника командира підрозділу з морально-психологічного забезпечення, тому що дані опитуваних засвідчують, що оцінку «5» поставили 8 військовослужбовців (42%), оцінку «4» – 3 опитаних (16%), «3» – 6 респондентів (32%), та оцінку «2» – 2 військовослужбовця (10,5%). Аналізуючи дану відповідь, результати підтверджують про необхідність підвищення теоретичного та практичного рівня підготовки офіцерів структур морально-психологічного забезпечення з питань психологічної підготовки та особливостей готовності до виконання службово-бойових завдань.

Отож, аналізуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що психологічна підготовка, її методи та форми потребують ефективної роботи від заступника командира підрозділу з морально-психологічного забезпечення, зокрема систематичного та цілеспрямованого апробування нових поглядів. Це допоможе виховати та сформувати у військовослужбовців відповідні вольові якості, при цьому обов'язково слід зважати на правильність використання усіх виховних факторів та враховувати індивідуальні особливості кожного військовослужбовця, а також за допомогою методів підготовки військовослужбовців на максимально наближеному рівні, до умов його подальшої діяльності, що закріпить вольову стійкість, необхідну для виконання бойових завдань.

1. Ерік Бертран Ларсен. Пекельний тиждень. Сім днів на повну силу / пер. з англ. Катерина Однороженко. Харків: Моноліт-Bizz, 2016. 19 с.

ПРОТИДІЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Серед великої кількості порушень прав людини одним з найнегативніших злочинів нашого суспільства є торгівля людьми. Саме це принижує людську гідність та честь. На теперішній час це одна з актуальних проблем в нашій країні. Таким чином, торгівля людьми – здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу [1].

Так, зокрема, є досить багато причин, що сприяють злочинності у сфері торгівлі людьми. Серед основних причин називають такі:

- важке економічне становище громадян і безробіття;
- недостатня проінформованість про можливості працевлаштування за кордоном, незнання міграційного законодавства;
- недостовірне подання інформації про життя за кордоном;
- попит на дешеву робочу силу в країнах призначення;
- активна діяльність злочинних угруповань і недостатнє переслідування торговців людьми;
- насильство в родині [2, с. 18].

Спираючись на досвід зарубіжних країн ми бачимо, що є декілька принципів протидії такі, як запобігання, надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми та боротьба (переслідування злочинців). Для реалізації їх використовується безліч дій, які виконують структури. Серед яких є Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба, Міністерство закордонних справ України, громадські організації та інші.

За даними Міністерства соціальної політики України статистичні дані за 2020 рік наступні:

- кількість осіб, яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми – 97 осіб. Серед осіб, які отримали статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми: 28 жінок, 68 чоловіків і одна дитина [3].

Таким чином, ми бачимо, що торгівля людьми охоплює різні країни світу (Туреччина, Росія, Греція, Португалія, Іспанія та інші), а також її масштаби зростають і всередині країни. Спираючись на думку більшості дослідників, ми аналізуємо, що безпосереднім об'єктом торгівлі людьми є свобода, воля та гідність людини. У більшості випадках люди стають жертвами через насильство чи шляхом примусу з метою отримання вигоди.

Для боротьби з торгівлею людьми було видано безліч міжнародних документів. Серед яких є Загальна декларація прав людини, де закріплено принципи міжнародного права. Стаття 4: « Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах» [4].

24 липня 2003 року Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) прийняла план дій щодо боротьби з торгівлею людьми. Цей план покликаний надати в розпорядження держав – учасників ОБСЄ всеосяжний інструментарій, який допомагатиме у виконанні їхніх зобов'язань у боротьбі з торгівлею з людьми [2, с. 27].

Отже, майже в кожній країні на перших місцях стоїть проблема торгівлі людьми. На сьогоднішній день головною метою є обізнаність суспільства про цей найганебніший злочин.

1. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінкам і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року № 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text .

2. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми. URL: <https://www.solor.gov.ua/docs/all/mediaua.pdf> .

3. Торговля людьми – одне із найганебніших явищ сучасного світу. URL: <https://muzykivskaotg.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi--odne-iz-naganebnishih-yavisch-suchasnogo-svitu--2021-07-07> .

4. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text .

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Проблематика функцій держави – одна з найважливіших у теорії і практиці державного будівництва та права. Адже діяльність держави – широка та багатогранна. Початок третього тисячоліття характеризується важливими змінами в політичному, економічному, соціально-культурному та екологічному житті, що проявляється у своєрідності та неповторності розвитку кожної держави, зокрема й її функцій. Дедалі більш очевидною стає необхідність удосконалення форм, методів, засобів реалізації державою своїх завдань, цілей, функцій. Особливо актуалізується питання щодо сутності, змісту, механізму реалізації державних функцій в умовах сьогодення для постсоціалістичних держав, у тому числі й сучасної України. Адже сучасне українське суспільство знаходиться у стані глибокого реформування [1, с. 4].

У загальній теорії держави та права питання функцій розглядається, як правило, через поняття основних напрямів, що в цілому відображає стан і рівень наукових уявлень стосовно пізнання соціальної ролі, функціонального призначення того чи іншого явища, правового інституту, державної установи тощо. Категорія функція є однією з центральних категорій теоретичної науки, за допомогою якої в науковій літературі розкриваються питання сутності соціального призначення явищ, висвітлюється спрямованість впливу. Функціональний аспект завжди наявний у характеристиці таких глобальних явищ як право, держава, правова система, політична система суспільства. А також при висвітленні інших явищ: апарат держави, юридична відповідальність, орган державної влади, елементи механізму правового регулювання тощо. Без функціонального аспекту система уявлень щодо об'єкта дослідження була б не такою яскравою, повноцінною, а навпаки – збідненою та урізаною [2, с. 175].

Глибоке пізнання держави передбачає дослідження її статички та динаміки. Статичні аспекти державної організації суспільства (поняття держави, її сутність, форма) – це постійні, стабільні та стійкі характеристики цього соціального інституту. На сучасному етапі розвитку теорії держави та права широко використання набув функціональний підхід до вивчення динамічної сторони діяльності держави, тобто осмислення того, як цей інститут впливає на певні суспільні відносини, суспільство загалом, як виконує свої функції. При цьому розширюється та поглиблюється розуміння загальносоціального призначення держави і відкидається поширений раніше жорсткий зв'язок між змінами класових характеристик держави та її функціями.

Важливе місце в системі функцій сучасної держави займає правоохоронна функція. На думку Ю.О. Загуменної, правоохоронна функція держави – це забезпечений системою необхідних ресурсів комплексний напрям діяльності держави, який об'єднує низку заходів (у тому числі примусових), що ґрунтуються на принципах справедливості та ефективності, спрямованих на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних і масових порушень законності та правопорядку [3, с. 5, 14].

У свою чергу П. В. Онопенко обґрунтовує, що правоохоронна функція не одна, а їх декілька. До того ж існує тенденція до подальшої диференціації цих функцій, виокремлення в них конкретних функцій, або підфункцій, з подальшим формуванням їх у самостійні функції. Правоохоронні функції держави характеризуються такими сутнісними ознаками: а) вони зумовлені правовими потребами; б) вони виникають об'єктивно; в) державна влада має можливість впливати на них; г) це напрями діяльності держави; г) це однорідні напрями діяльності держави; д) це стійкі напрями діяльності держави; е) правоохоронні функції держави змінюються в часі та просторі.

На підставі цього вчений робить висновок, що правоохоронні функції держави – це об'єктивно зумовлені її правовими потребами та сутністю державної влади однорідні, стійкі напрями її діяльності із задоволення цих потреб [4, с. 46].

Отже, цінність та авторитет сучасної держави визначається насамперед тим, наскільки ефективно вона виконує свої функції, наскільки є результативною проведена нею політика. Сильна держава має особливі якості, які характеризують її устрій (юридичне оформлення), що виявляються в її політиці по-різному в кожній країні, суспільстві, в конкретних ситуаціях відповідно до завдань, які розв'язуються суспільством, поставленими цілями, правами, свободами і законними інтересами людей. Функції сучасної держави складають цілісну складну систему, в якій місце та роль кожної функції держави зумовлені її метою, змістом, формами реалізації. Особливе значення в системі функцій сучасної держави відіграє правоохоронна функція. У сучасному праводержавознавстві держава дедалі більше асоціюється з інститутом соціального компромісу, підпорядкованого завданням досягнення загальною блага. Відповідно правоохоронна функція держави має розглядатися як засаднича в контексті утвердження конституційного правопорядку.

1. Лоцихін О. М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії: монографія. Київ: Логос, 2013. 228 с.

2. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ: Знання, 2005. 375 с.

3. Загуменна Ю. О. Реалізація правоохоронної функції держави органами внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 20 с.

4. Онопенко П. В. Правоохоронні функції держави Україна: монографія. Київ: Варта, 2003. 128 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДІЛУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Стрімкий розвиток економіки і укладу життя українського суспільства закономірно передбачає зміну правового регулювання майнових відносин між членами сім'ї. У зв'язку з чим актуально звернути увагу на оцінку упущень діючої і пошук найбільш ефективної регламентації відносин з питань здійснення подружжям прав на майно у вітчизняному законодавстві.

До того ж теоретичні дослідження питань договірного регулювання відносин подружжя в процесі розлучення на сьогодні в Україні є недостатніми.

В українському законодавстві закріплено принцип спільності майна подружжя, зміст якого полягає в тому, що майно чоловіка і жінки частково або повністю об'єднується в єдину майнову масу та встановлюється низка спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження. Режим спільності майна подружжя базується на таких положеннях:

- майно, набуте подружжям за час шлюбу, вважається спільним, якщо інше не встановлено домовленістю сторін;
- подружжя має рівні права щодо майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності;
- права подружжя на майно визнаються рівними незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу);
- майно належить подружжю без визначення часток кожного з них у праві власності;
- до тих пір, поки не буде доведено протилежне, вважається, що кожен з подружжя, який здійснив правочини щодо розпорядження спільним майном, діє в інтересах подружжя.

Призначення Сімейного кодексу України полягає: в зміцненні сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб в утвердженні почуття обов'язку членів сім'ї, в побудові сімейних відносин на паритетних засадах, почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки, в забезпеченні кожної дитини сімейним вихованням, створенням умов, що сприяють духовному і фізичному розвитку. У тому числі сімейне законодавство не може залишити без уваги відносини, які складаються між подружжям з приводу майна, що у них знаходиться.

Майнові відносини подружжя врегульовані переважно Сімейним кодексом України [1]. Окремі принципи положення майнових відносин між подружжям закріплені в Цивільному кодексі України [2].

Майно, яке належить подружжю, поділяється на спільну сумісну власність (спільне майно) і особисту приватну власність (роздільне майно). Правові норми, що регулюють ці відносини є різні, що істотно відрізняються між собою.

Згідно з Главою 8 Сімейного кодексу України, до спільної власності подружжя належить майно, нажите подружжям під час шлюбу, зареєстрованого в установленому порядку. Кожен із подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження цим майном.

Примітно, що ст. 74 Сімейного кодексу України говорить, що перебування чоловіка і жінки в незареєстрованому шлюбі може спричинити такі ж права і обов'язки між ними, як і між подружжям. В такому випадку правовий режим майна, нажитого в незареєстрованому шлюбі, відповідає правовим статусом майна подружжя, нажитого в зареєстрованому шлюбі.

Новий підхід в переосмисленні питань власності, права власності є, як відомо, характерною рисою нашого часу. Не залишаються осторонь і сімейно-шлюбні відносини. Істотних змін у регулюванні майнових відносин між подружжям піддалося законодавство після появи Глави 10 в Сімейному кодексі України, яка називається «Шлюбний договір» [1].

Майно стає загальним подружнім незалежно від юридичних обставин його придбання (купівля, обмін, а також придбання в кредит).

Дії одного з подружжя з управління та розпорядження спільним майном вважаються одночасно діями і другого з подружжя.

За позовом подружжя або одного з них суд розглядає справу про поділ спільного майна між подружжям і відповідно до правил ст. 71 Сімейного кодексу України.

На практиці часто виникають проблеми, що можливо вирішити одночасно в одному всеосяжному договорі про сімейне право подружжя, яке хоче розірвати шлюб. Найпоширеніший комплексний договір про сімейне право – це, звичайно, шлюбний договір. У шлюбному договорі подружжя може визначити свої майнові права та обов'язки у разі розірвання шлюбу, які є змістом деяких із зазначених вище угод (шлюбний договір у разі розірвання шлюбу). Однак цей вид шлюбного договору укладається у відносинах між подружжям, які виникнуть у майбутньому (що стосується майбутнього розірвання шлюбу). В даному випадку мова йде про укладення всебічної угоди в процесі розірвання, яке уже розпочалося.

Підводячи підсумок, доречно підкреслити, що майнові права і обов'язки виникають не тільки в зв'язку з укладенням шлюбу. Більшість з них діє у вигляді законодавчих принципів побудови сім'ї. Захист цих прав не завжди має реально правовий характер.

Подружжя можуть бути суб'єктами майнових відносин, в тому числі – відносин власності, як на загальних засадах, так і на підставі спеціальних умов, внаслідок факту перебування їх у шлюбі.

Розподіл спільного майна між подружжям на сьогоднішній день не є складною формулою, оскільки він повністю закріплений у вищезазначеній правовій структурі, а оскарження дій, в яких один з подружжя обернув майно без згоди другого з подружжя, є відносно однорідними. Послідовну та чітку судову практику, так як такі правочини потребують нотаріального посвідчення, і надання дозволу іншим з подружжя на здійснення такого правочини також має бути нотаріально посвідченим (ст. 657 ЦКУ; ч. 3 ст. 65 СКУ) [1; 2].

Так само юридичний факт розірвання шлюбу жодним чином не втрачає права на безоплатну власність на майно, набуте під час шлюбу. Отже, слід мати на увазі, що будь-яка операція, що стосується цих активів (продаж, подарунок, оренда тощо), вимагає згоди іншого з подружжя на це.

Незважаючи на те, що не всі викладені положення у Сімейному кодексі України є безперечними, значення його при вивченні шлюбно-сімейних правовідносин важко переоцінити.

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

ДОСВІД САМОНАВЧАННЯ КУРСАНТІВ З ПРЕДМЕТА «ВІЙСЬКОВА ТОПОГРАФІЯ» В НАСВ

Основи дисципліни «Військова топографія» викладається на заняттях, на яких викладач детально та скрупульозно пояснює базиси, на яких будується навчальна дисципліна.

Традиційно викладач прагне якнайдоступніше та зрозуміліше передати курсантам знання та навички, набуті в його практиці у службовій діяльності, а також під час виконання обов'язків у складі військової частини щодо забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях (відомій як Операція Об'єднаних сил (ООС)). Так, на занятті викладач демонструє зразки озброєння і військової техніки (прилади, пристрої) та військового майна (топографічні карти, аерофотознімки, схеми та інші документи, які слід вміти не лише читати, а і виготовляти для поширення відомостей, необхідних для бойової діяльності), а також висвітлює методи їх використання на практиці. Адже кожен курсант має розуміти потребу певних знань і вмінь на полі бою, бо є аспекти, які має знати кожен командир для успішного виконання завдання, а головне для збереження життя та здоров'я військовослужбовців. Недаремно викладач акцентує увагу на тому, що невірні дії, наприклад помилки у координатах, призводять до втрат або невиконання завдань.

Отже, начебто мотивація курсантові зрозуміла і він хоче належно розібратися в навчальному матеріалі. Проте, навіть такі, здавалося, прості та логічні речі, як полярні чи біполярні координати [1, с. 66], які є зручним, надійним і швидким способом наведення на ціль або передачі координат ворога, виявляються не завжди зрозумілими для курсанта.

Тож у випадку, якщо курсанту складно освоїти матеріал на самому занятті, важлива роль відводиться самостійній підготовці.

Загалом, самостійне навчання вважається ваговою складовою навчального процесу у військових закладах вищої освіти [2, с. 3].

Зважаючи на тяготи повсякденної військової служби, курсант іноді не здатен зробити завдання з самостійної підготовки самостійно.

Мені сподобалося, що викладач запропонував дещо відмінний від безпосередньої консультації підхід, який полягає у взаємному навчанні. Так він постійно наголошував і спонукав нас до співпраці, коли допомогу товаришу надає більш кмітливий і розумний з питання, що вивчалось, курсант.

Тож цю спробу набути певних методичних навиків зробив і я. Саме з теми про зміст і порядок застосування полярних координат я почав допомагати товаришам. Спочатку я вжив методи, що їх використовував викладач, бо, мені здалося, що почувши ту саму інформацію, але трохи іншими, простішими для розуміння словами, курсант зможе зрозуміти, що ж до нього хочуть донести. Але в моєму випадку і цей підхід не спрацював, що спонукало мене до пошуку іншого підходу. Я з'ясував, що почати пояснювати краще одразу після закінчення заняття. Коли ж на це не було змоги, бо треба надати пояснень упродовж тривалішого проміжку часу, щоб курсант не відволікався на інші заняття, то я намагався це виконати на самостійній підготовці у день проведення заняття або у вільний час згідно розпорядку дня. Цим самим я зрозумів, що ми істотно економимо час.

Загалом відчутий мною підхід полягає у тому, щоб пояснити на реальних прикладах, тобто «на пальцях», як я це розумію. Отже, вийшло, що з товаришем, вивчаючи полярні координати, ми вийшли на футбольне поле, з собою мали компас, лінійку, мапу, бінокль та інші предмети, аби виміряти віддаль до обраних предметів на місцевості. Ми стали в центрі поля і я показав точку нашого місцеположення на мапі, після цього я обрав чіткий орієнтир, який також є на мапі, і вказав на нього рукою, затим спитав курсанта показати цей напрям на мапі. Також він отримав від мене завдання заміряти вказаний напрям за допомогою компаса у градусній мірі кутів і перевести їх в іншу міру кутів (міру тисячних), а після цього – нанести відомі дані на цей напрям.

Коли мій товариш виконав ці задані йому дії, то мені залишилося лише підсумувати, що він отримав полярні координати.

Ми повторили операції ще кілька разів, при цьому я поступово ускладнював задачу. У підсумку, мій товариш уже самостійно виконував обчислення, і набув впевненості, що може рухатися в освоєнні й інших питань з військової топографії, наприклад робити інші виміри на місцевості.

Наступним кроком ми взялися за біполярні координати, опираючись на щойно набуті товаришем знання.

Отже, очне навчання з викладачем є важливим аспектом у розумінні предмету, що викладається.

В той же час, як на мене, не менш важливим є бажання курсантів до самонавчання і взаємодія їх із більш кмітливими учнями, які зможуть пояснити те, що не зрозумів курсант із матеріалів заняття під керівництвом викладача.

Мій досвід показав, як досить швидко можна досягнути успіху, адже я знаходив підхід, який виявлявся найзрозумілішим для одного курсанту і інший підхід – для іншого.

Таким чином, я вважаю, що не лише допомагав товаришам, а розвивав і свої якості передачі знань, що мені, як майбутньому офіцерові та командирові, вкрай потрібні.

В цілому, могу ствердити на своєму прикладі, що викладацький підхід щодо заохочення курсантів до взаємонавчання є правильним.

1. Власенко С. Практикум з Військової топографії: навчальний посібник. Львів: НАСВ, 2018. 152 с.

2. Інструкція з організації та проведення самостійної підготовки слухачів, курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. НАДПСУ. 2013. 19 с. URL: <https://nadpsu.edu.ua>.

Я. В. Свистун

*(Харківський національний університет
внутрішніх справ)*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

XXI століття по праву називають ерою цифрових технологій, перш за все, через активне впровадження штучного інтелекту (далі ШІ) в усі сфери суспільного життя. Його елементи активно використовуються в робототехніці, медицині, економіці, освіті, промисловості, сільському господарстві, торгівлі, на транспорті, побуті тощо. Не є виключенням і використання елементів ШІ у правоохоронній діяльності.

Ключовими гравцями на ринку інновацій в сфері ШІ є США, Китай, Ізраїль, Японія, Німеччина, Франція. Ці країни інвестують сотні мільярдів доларів у розробку технологій ШІ (машинне навчання, комп'ютерний зір, обробка природної мови). Його використання в продуктах та послугах, а також в оборонній сфері та правоохоронній діяльності стає одним з ключових елементів успіху на міжнародних ринках.

Поліція США вже багато років активно використовує можливості ШІ при фіксації кримінальних правопорушень, виявленні особи злочинця, попередженні вчинення нових злочинів та прогнозуванні злочинності. На сьогоднішній день США – світовий лідер за кількістю камер відеоспостереження на одну людину. Крім системи розпізнавання облич, в США застосовується система Shot Spotter. Це система пов'язаних між собою акустичних датчиків, здатних забезпечити покриття міста, алгоритм машинного навчання, використовуючи триангуляційні алгоритми може визначати координати місця події [1, с. 36].

Лабораторія комп'ютерних наук і штучного інтелекту Масчусетського технологічного інституту створила алгоритм, який за допомогою технології глибокого навчання дозволяє штучному ін-

телекту використовувати шаблони людської взаємодії, щоб передбачати, що може статися в майбутньому і дати відповідні прогнози.

Система здійснення кримінального аналізу в реальному часі Real-time Intelligence Crime Analytics System (RICAS) здатна співвідносити географічні дані, де знаходиться особа. Її використання значно полегшує розкриття злочинів як по «гарячим слідам», так і нерозкритих раніше. Алгоритми аналітичного пошуку автоматично здійснюють найрізноманітніші види аналізу: кримінальної обстановки; порівняльний, аналіз групової злочинності та ін.

Однією з найвідоміших компаній, що спеціалізується на прогнозуванні злочинів, є Palantir Technologies. Розроблені Palantir спеціалізовані рішення здатні зібрати воедино найрізноманітнішу інформацію, таку як: відбитки пальців і зразки ДНК, відеоспостереження з камер і відстежування телефонних переговорів, ідентифікація інформації з соціальних мереж, дані радіорозвідки і таке інше [2, с. 76–77].

Китай є прямим конкурентом США на технологічній арені. Сьогодні Китай активно інвестує у власні розробки, пов'язані зі ШІ, і має великі плани на майбутнє в цьому напрямку.

Система розпізнавання осіб на базі штучного інтелекту, яку розробила китайська компанія DeepGlint Technology, здатна розпізнавати обличчя людей і номери автомобілів на відстані до 50 метрів. Наразі завдяки цій програмі правоохоронцям вдається ефективно та швидко затримувати підозрюваних у вчиненні злочинів. У разі виявлення будь-яких дій, що викликають підозру, в поліцію надходить повідомлення. Нейромережа DeepGlint співпрацює з низкою інших технологічних організацій, які займаються розпізнаванням осіб, до прикладу, SenseTime Group, Yitu Technology і Megvii, що допомагає підтримувати громадський порядок [3].

Китайська поліція тестує технологію розпізнавання людей за ходом, розроблену однією з китайських ШІ-компаній «Watrix». Вона використовує камери відеоспостереження й аналізує тисячі показників ходи людини, зберігаючи їх в базі даних. Програмне забезпечення може ідентифікувати людину на відстані 50 м від точки зйомки, навіть якщо в неї приховано обличчя або вона стоїть до відеокамери спиною [1, с. 36].

Ізраїль перебуває в центрі дуже нестабільних регіонів, тому протягом багатьох років приділяє велику увагу концепціям машин-

ного навчання і ведення війни на основі алгоритмів штучного інтелекту. Зокрема, активно використовуються такі ресурси, як сигнальна розвідка (SIGINT), візуальна розвідка (VISINT), людський інтелект (HUMINT), географічна розвідка (GEOINT) для збору даних та передачі їх до своїх суперкомп'ютерів, щоб направляти військових до нанесення ефективних ударів [4, с. 57].

Компанія «Cortica» розробила віброкамери, які розпізнають мікро рухи людини, програма здійснює аналіз даних, переданих з камер відеоспостереження у громадських місцях з метою забезпечення безпеки та попередження злочинів. Ця компанія планує запуск програмного забезпечення, спрямованого на пошук аномалій у рухах людини (рухи-сигнали), які свідчать про те, що вона збирається вчинити злочин, відповідні дані відправляються на пульта працівників правоохоронних органів для послідувочої реакції на таку інформацію.

Ці та інші країни активно розвиваються в напрямку цифровізації, вони реалізують національні стратегії, що спрямовані на розвиток ШІ, в яких увагу зосереджено на таких питаннях, як створення стандартів та нормативних вимог у цій сфері, розвиток цифрової інфраструктури, адаптація державного та приватного секторів, активізація наукових досліджень ШІ.

В гонитві за передовими технологіями та світовою першістю у використанні ШІ Україна не займає лідерські позиції, однак теж активно розвивається, трансформується і цифровізується, використовуючи найбільш оптимальні моделі зарубіжного досвіду в цьому напрямку.

1. Застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Аналіз закордонного досвіду: методичні матеріали для працівників підрозділів поліції / уклад. В. А. Коршенко, М. В. Мордвинцев, Ю. В. Гнусов; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 44 с.

2. Струков В. М., Узлов Д. Ю. Використання штучного інтелекту у правоохоронній сфері зарубіжних країн. досвід США. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності*: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 74–78.

3. У Китаї система на базі штучного інтелекту допомогла розкрити вчинений 20 років тому злочин. URL: <https://hromadske.ua/posts/kitaj-sistema->

na-bazi-shtuchnogo-intelektu-dopomogla-rozkriti-vchinenij-20-rokiv-tomu-zlochiv
(дата звернення: 01.09.2021).

4. Губр З. В. Можливість адаптації ізраїльського досвіду використання штучного інтелекту у бойових діях на сході. Інвестиції: практика та досвід. № 12/2021 С. 54–61.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Якщо протягом тривалого часу доволі аксіоматичною була думка, згідно з якою єдиним джерелом кримінального права визнавався лише кримінальний закон, то наразі вона все частіше піддається критиці [1, с. 127]. Звичайно, Кримінальний кодекс України – це єдиний нормативно-правовий акт, що визначає кримінальну протиправність діянь, встановлює кримінально-правові наслідки, є моністичним за своїм характером, адже лише цей закон регулює кримінальні правовідносини. Однак, слід звернути увагу й на інші нормативно-правові акти, практику судів, що напряду стосуються кримінального права, хоча де-факто не встановлюють його норм.

Якщо розглядати джерела кримінального права в порядку ієрархічності, то на першому місці слід виділити Конституцію України, адже цей нормативно-правовий акт має найвищу юридичну силу. Основний закон містить кілька вихідних засад, які отримують детальнішу регламентацію в Кримінальному кодексі України. Наприклад, стаття 58 визначає дію закону в часі, стаття 61 встановлює заборону притягувати особу двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (принцип *non bis in idem*), у статті 62 описано презумпцію невинуватості та принцип суб'єктивного інкримінування тощо.

На наступному рівні знаходяться міжнародні договори. З одного боку, в Конституції України закріплено положення, яке вказує, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а з іншого боку, в Кримінальному кодексі України закріплено, що кримінально-правові наслідки діяння визначаються тільки цим Кодексом, відповідно виникає певний дисонанс. І на практиці перше положення ігнорується і надається перевага саме другому. Однак, міжнародні договори все ж мають значення

для кримінального права, якщо згадати так звані конвенційні норми. Це означає, що Україна стала підписантом якогось міжнародного договору, конвенції, і зобов'язалась, наприклад, криміналізувати певні діяння. Для прикладу, Україна брала участь в розробці Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, підписала її, проте не ратифікувала. Однак Верховна Рада України сприйняла певні положення цього документа і внесла зміни до кримінального закону, зокрема, в ньому з'явилась стаття 126¹, в якій описано таке кримінальне правопорушення як домашнє насильство. Якщо підсумувати, то міжнародний договір може бути джерелом кримінального права, але його можна вважати джерелом лише тоді, коли на його основі будуть внесені зміни до Кримінального кодексу України окремим законом.

Що стосується окремих законів України, то зрозуміло, що не може існувати розрізнених законів, що регулюють кримінальні правовідносини, окрім кримінального закону. Закон може бути джерелом цієї галузі права, однак лише таким, що вносить зміни чи доповнення до Кримінального кодексу України. Коли такий закон набирає чинності, то з'являється нова редакція кримінального закону, однак не окремий нормативно-правовий акт. В рамках інших галузей права можуть прийматись закони, створюватись механізми, які будуть також одночасно отримувати охорону і в кримінальному праві.

У ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зазначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. І правові позиції Суду займають особливе місце серед джерел кримінального права. Дійсно, часто українські суди при розгляді справ посилаються саме на практику Суду, але існує чимало проблем: систематизація значної кількості рішень, правильне тлумачення й переклад, розроблення механізмів законодавчого коригування законодавства тощо.

Що стосується Конституційного Суду України, то до 2016 року Суд мав повноваження офіційно тлумачити Закони України, відповідно, і кримінальний закон. Проте рішень цього

органу, що стосуються кримінального права, є досить мало, але вони визнаються джерелом кримінального права.

Якщо говорити про найвищий суд в системі судустрою України, то Б.М. Пошва вказує, що рішення Верховного Суду України та його правонаступника – Верховного Суду – мають набути статус судового прецеденту [2, с. 33]. До 1 серпня 2010 року Верховний Суд України узагальнював судову практику щодо окремих категорій справ та видавав керівні роз'яснення – постанови Пленуму Верховного Суду України [3, с. 155]. Однак не більше, адже звужувати чи розширювати зміст норм заборонено. Верховний Суд України фактично не існує вже кілька років, однак постанови Пленуму досі застосовуються в тій частині, що не суперечить чинному кримінальному закону. Фактично ці акти використовуються як неофіційне джерело кримінального права, хоча й не є обов'язковими. Що стосується Верховного Суду, то у ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» вказано, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Отже, до джерел кримінального права слід відносити не лише кримінальний закон, але й інші нормативно-правові акти, практику судів, що так чи інакше стосуються цієї галузі, проте фактично її не регулюють.

1. Чугуніков І. І. Джерела сучасного кримінального права України у світлі позитивізького праворозуміння. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 126–136.

2. Пошва Б. М. Право на свободу та особисту недоторканність: прецедентна практика Європейського суду з прав людини і питання вдосконалення кримінального судочинства в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 3. С. 20–34.

3. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 268 с.

Т. В. Сениця

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Україна у 2015 році у рейтингу гендерної нерівності зайняла 83 місце серед 150 країн, що свідчить про високий рівень дискримінації жінки в Україні у всіх сферах життєдіяльності, не стала й виключенням сфера трудових відносин, де ми можемо простежити дане явище. Дослідження Міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch свідчать, що чоловіки займають панівне становище на ринку праці та отримують непропорційну кількість керівних посад та вищу заробітню плату, що свідчить про пряме дискримінування жінки за її статевою належністю.

На думку В. Шаповала «Соціальна держава – це характеристика сучасної держави, за смислом якої державна діяльність має бути спрямована на створення реальних стандартів матеріального добробуту, освіти, охорони здоров'я тощо і забезпечення таких стандартів для усіх громадян, а також мінімізацію фактичної соціальної нерівності з її економічними наслідками та створення системи соціальної підтримки тих, хто цього потребує» [1, с. 129].

Забезпечена рівність трудових прав громадян тісно межує з гарантіями, які надаються окремими категоріям працівників. Адже, як вірно зазначає О. І. Процевський, що трудове право – найбільш соціальна галузь права, через встановлення пільг і гарантій окремих категорій осіб, що потребують соціального захисту у зв'язку з фізіологічними особливостями [1, с. 130]. На переконання З. Я. Добош, законодавство передбачає диференціацію правового регулювання трудових відносин, тобто враховує певні фізіологічні особливості організму людини, зокрема і жінок, різні умови і специфіку праці [2, с. 191].

З метою зрівняння прав чоловіка та жінки було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV, де передбачено, що роботодавець повинен забезпечити рівні умови праці, просуданні по

роботі, забороняється в оголошеннях або рекламі пропонувати роботу виключно одній статті, за винятком специфічної роботи [3].

Ще одним засобом захисту жінки у трудовому законодавстві є гендерно-правова експертиза. Згідно ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків гендерно-правова експертиза – це аналіз чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків [3]. Тобто це слід розуміти так, що береться певний нормативний акт та аналізується його зміст на наявність певних дискримінативних норм. Н. В. Камінська зазначає, що «правова експертиза є дослідженням, яке проводить експерт на підставі рішення або за дорученням уповноважених на те осіб або без такого, але через пряму вказівку нормативно-правового акта» [4, с. 102]. Відтак, як видається, є помилковим твердження А. Шопенгауера про чоловіче панування у суспільстві, де для жінки відведена єдина роль – віддана та вірна дружина, мати, а для чоловіка – роль лідера у соціальному та політичному житті суспільства відходить у минуле [5, с. 142].

Отже гендерна дискримінація у демократичному суспільстві є важливим питанням, а насамперед у трудовому законодавстві, який потребує подальшого законодавчого реформування та визначення у якості пріоритету соціальну стратегію боротьби з дискримінацією у сфері праці.

1. Коваленко О. Дискримінація чи єдність та диференціація правового регулювання трудових відносин: що нівелюється МОЗ на шляху досягнення гендерної рівності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 128–133.

2. Добош З. А. Гендерна рівність і гендерна дискримінація у сфері трудових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 190–193. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/50.pdf

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Textto>

4. Шабанов Р. Проблемні питання проведення гендерно-правової експертизи трудового законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 102–105.

5. Гришко С., Лівчук В. Історичні передумови формування гендерної нерівності у суспільстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 141–145.

ПОРЯДОК НАДАННЯ ДОПУСКУ ДО ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Закон України «Про державну таємницю» регулює суспільні відносини, які пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державну таємницю» – допуск до державної таємниці – оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації [1].

Спеціальний порядок допуску та доступу громадян до державної таємниці є одним із організаційно-правових заходів охорони державної таємниці [2].

Кабінет Міністрів України встановлює єдині вимоги до виготовлення, обліку, користування, зберігання, схоронності, передачі та транспортування матеріальних носіїв секретної інформації.

Допуск до державної таємниці з грифом секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» можуть отримати дієздатні громадяни України починаючи з 18 років, в якому в них є необхідність в зв'язку з їх виробничою, службовою, науковою або науково-дослідною діяльністю чи навчанням, для чого необхідний наказ або письмове розпорядження керівників органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, в яких громадянин працює, навчається чи перебуває на службі.

Існують також окремі випадки, які визначають міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, та погоджуються зі Службою безпеки України, при яких громадяни України з 16 років можуть отримувати допуск до державної таємниці, що має гриф секретності «цілком таємно» і «таємно», а з 17 років і до державної таємниці з грифом секретності «особливої важливості».

Якщо потреба громадянина у відомостях, що становлять державну таємницю, не пов'язана з місцем роботи, служби або навчання, допуск може надаватися за місцем провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

При наданні допуску:

- потрібно визначити наскільки є необхідність роботи у громадянина із секретною інформацією;
- потрібно перевірити громадянина при визначенні необхідності допуску до державної таємниці;
- громадянин повинен надати письмове зобов'язання про збереження державної таємниці, до якої йому буде надано доступ;
- громадянин повинен надати згоду в письмовій формі на обмеження прав, які передбачено законом при допуску до державної таємниці;
- громадянин повинен ознайомитися з відповідальністю в разі порушення ним законодавства про державну таємницю.

Рішення про допуск громадянина до державної таємниці приймається не пізніше п'яти днів після надходження до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації висновків за матеріалами його перевірки у зв'язку з допуском до державної таємниці.

Допуск до державної таємниці не надають:

- 1) якщо у громадянина відсутня обґрунтована необхідність в роботі із секретною інформацією;
- 2) якщо громадянин сприяє діяльності іноземних держав, організаціям або їхнім представникам, а також окремим іноземцям або особам, які не мають певного громадянства, чим завдається шкода інтересам національної безпеки України, або громадянин приймає участь в діяльності політичних партій або громадських організацій, діяльність яких заборонено в Україні у порядку, встановленому законом;
- 3) якщо громадянин відмовляється від письмового зобов'язання що стосується збереження державної таємниці, до якої він потребує доступу, а також відмови на письмову згоду на обмеження прав, які передбачено законом які застосовуються при наданні допуску до державної таємниці;

4) якщо у громадянина виявлено психічні захворювання, внаслідок чого він може завдати шкоди в тому, що стосується охорони державної таємниці, у відповідності з переліком, який затверджено Міністерством охорони здоров'я України і Службою безпеки України.

Враховуючи умови сьогодення, вважаємо, що підходи до забезпечення функціонування допускної системи потребують перегляду.

1. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 03.06.2021).

2. Волошина М. О., Мулявка Д. Г., Пеньков С. В., Супруненко А. М. Порядок охорони державної таємниці в Україні: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС, 2021. 428 с.

А. Б. Сердечний

*(Донецький державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

У 2012 році одним з прогресивних нововведень вважався процесуальний інститут здійснення кримінального провадження на підставі угод. Слід визнати, що зазначена новела майже одразу отримала практичне застосування. Зокрема, за даними Вищого верховного суду України із моменту набрання чинності кримінальним процесуальним законом суди загальної юрисдикції станом на 1 січня 2014 р. розглянули 22653 угод, із них 11512 про примирення та 11141 про визнання винуватості [1]. Останні аналітичні показники підтверджують, що положення глави 35 КПК України досі залишаються затребуваними під час судового розгляду. Так, усього на розгляді місцевих загальних судів перебувало 205 168 кримінальних проваджень (КПК 2012), із них 12 659 надійшло протягом 2019 року. Розглянуто усього 108 635 кримінальних проваджень. Із них із ухваленням вироку 79 477, у тому числі із затвердженням угоди про примирення 7 872 (9,9% від розглянутих із ухваленням вироку), угоди про визнання винуватості 9 727 (12,2%). У затвердженні угоди відмовлено та повернуто прокурору 383 кримінальних провадження для продовження досудового розслідування. Порівняно із попередніми роками кількість розглянутих судами із ухваленням вироку кримінальних проваджень із затвердженням угод поступово збільшується (2019 рік – 22,1%, 2018 рік – 21,9%, 2017 рік – 21,3%, 2016 рік – 19%) [2].

Втім, вважаємо за потрібне звернути уваги на деякі особливості укладання угод, які потребують вдосконалення задля більшої ефективності цього процесуального інституту. Відповідно до частини 1 статті 469 КПК України: угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть про-

водитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) [3].

Роблячи висновок з тлумачення зазначеної норми, припускаємо цілком реальну імовірність розвитку подій, коли одна зі сторін може тиснути на іншу, шляхом психологічних маніпуляцій родинними, «дружніми» зв'язками або залякуванням в ході розгляду умов укладання угоди. Запобіжником від реалізації подібних інструментів примушування є частина 6 статті 474 КПК, де зазначено, що суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді [3]. На жаль, з об'єктивних причин це не завжди вдається втілити під час практичної складової судового процесу.

Ще одним недоліком чинного стану речей в процесуальній галузі укладання угод є юридична необізнаність громадян, щодо умов та особливостей складання документів такого гатунку, не дивлячись на існування вичерпної кількості критеріїв для затвердження судом, викладених в статтях 472–473 КПК [3]. Потерпілі з огляду на свою правову недосвідченість залишаються пасивними учасниками укладення угоди, при цьому їхні права внаслідок затвердження судом такої угоди не поновлюються. Не завжди, як свідчить судова практика, належним чином реагує на такі порушення й суд, який зобов'язаний перевірити умови угоди на відповідність кримінальному та кримінальному процесуальному закону й у разі встановлення такої невідповідності прийняти рішення про відмову в затвердженні угоди [1]. Варто звернути увагу також і на те, що під час проведення узагальнення було виявлено непоодинокі випадки покладення за умовами угоди про примирення на підозрюваного обов'язків, які не відповідають вимогам закону, наприклад «беззастережно визнати обвинувачення в обсязі підозри у судовому провадженні» [1].

Ми вважаємо, що вищезазначені процесуальні недоліки може виправити впровадження медіатора з необхідної юридичною освітою та компетенцією як обов'язкової умови ініціювання угод.

Медіатор має виступати та керуватися нормами статті 71 КПК, де зазначені права та обов'язки спеціаліста. Частина 5 статті 71 КПК зобов'язує спеціаліста виконувати вказівки суду та давати пояснення з поставлених запитань щодо дотримання усіх процесуальних норм під час укладання угод [3]. Більш того, вважаємо, що присутність медіатора з належним рівнем юридичних знань та професійної компетенції позбавить суд втрати часу на розгляд очевидно неправильно складених угод, допоможе в розвантаженні органів правосуддя та усуне можливі маніпуляції з боку усіх сторін кримінального провадження. У доповнення з приводу класичної форми медіації, з огляду на досить розрізненість матеріального стану та динамічність образу життя українців, медіація це також економія коштів і часу, адже немає потреби сплачувати судовий збір, а також нести інші витрати, пов'язані з розглядом справи в суді. По-друге, медіація допомагає зберігати конфіденційність, адже судовий процес завжди має ризики в майбутньому стати публічним скандалом (конфлікти бізнес-партнерів, сімейні спори публічних осіб, трудові спори тощо). Тут можна навіть стверджувати про захист репутації сторін конфлікту [4].

1. Узагальнення ВССУ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод. URL: https://zib.com.ua/ua/print/92557/uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo.htm (дата звернення: 29.09.2021).

2. Кримінальне судочинство: що говорить судова статистика. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/zmi/919688/#:~:text=25> (дата звернення: 29.09.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.09.2020).

4. Горецький О. Переваги медіації в Україні. *Юридична Газета online*. 2020. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/perevagi-mediaciyi-v-ukrayini.html> (дата звернення: 29.09.2021).

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми є надзвичайно глобальною та прибутковою злочинною індустрією в світі. За рівнем доходів вона поступається лише продажам наркотиків та зброї. Україна здебільшого була країною постачання або транзиту жертв торгівлі людьми, проте в сьогоднішніх умовах Україна є також країною призначення з високими ризиками внутрішньої експлуатації. Воєнний конфлікт, який вибухнув в Україні, як і в аналогічних ситуаціях в інших країнах, сприяє поширенню торгівлі людьми в різних її формах. Складне матеріальне становище громадян спонукає їх до пошуків заробітку за межами України, в міру своєї необізнаності вони теж можуть стати жертвами торгівлі людьми. Жертвами цього злочину стають і жінки, і чоловіки, і діти, які потерпають від його різноманітних форм, серед яких примусова праця, сексуальна експлуатація, примусове жебрацтво, вилучення органів тощо. Серед осіб, які постраждали від торгівлі людьми, збільшується кількість осіб чоловічої статі, значною залишається кількість неповнолітніх. Також для України залишається актуальною проблема сексуальної експлуатації дітей.

Отже, аналіз ситуації щодо торгівлі людьми в Україні доводить, що складна економічна ситуація в країні та брак можливостей працевлаштування спонукає значну частину населення до виїзду зі свого регіону, часто за кордон, у пошуках прибуткової діяльності, адже особи у складній економічній ситуації можуть прийняти майже будь-яку пропозицію без обговорення деталей працевлаштування, яку отримують з неперевірених джерел, що часто робить їх легкою здобиччю для торговців людьми [1].

Розуміння експлуатації людини максимально наближене до визначення, передбаченого Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (ратифікований 4 лютого 2004 року) та

Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (ратифікована 21 вересня 2010 року). Аналіз віднесених міжнародними стандартами та кримінальним законодавством України до експлуатації зловживань дозволяє підтвердити висновок про те, що характерною рисою цього явища є використання людини як джерела, речі або інструмента саме для отримання певної вигоди. Таку ознаку явища в юридичній літературі зазвичай називають корисливістю. Виходячи з наведених у кримінальному законодавстві її різновидів, експлуатація є діянням протиправним. Протиправність експлуатації, як правило, пов'язана із суспільною небезпечністю способу використання людини (насильство, обман, шантаж тощо) або з використанням дитини. Враховуючи викладене, кримінально карана експлуатація – це корисливе протиправне використання іншої людини, в тому числі її труда.

Спеціалізованими міжнародними документами, спрямованими на протидію примусовій праці та іншим різновидам експлуатації праці є такі:

1-Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29 (ратифікована 10 серпня 1956 року) присвячена скасуванню примусової чи обов'язкової праці в усіх її формах. В розумінні ст. 2 Конвенції термін «примусова» чи «обов'язкова праця» означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від будь-якої особи під загрозою покарання і для виконання якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

2-Конвенція про скасування примусової праці № 105 від 25.06.1957 року (ратифікована 5 жовтня 2000 року), ст. 1 якої зобов'язує учасників скасувати примусову або обов'язкову працю і не вдаватися до будь-якої її форми: а) як засобу політичного впливу чи виховання або як засобу покарання за наявність чи за висловлювання політичних поглядів або ідеологічних переконань, протилежних усталеній політичній, соціальній чи економічній системі; б) як метод мобілізації і використання робочої сили для потреб економічного розвитку.

3-Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 1999 року (ратифікована 5 жовтня 2000 року), ст. 3 якої забороняє: усі форми рабства або практику, подібну до рабства, як, наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове

вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав.

4-Конвенція про рабство від 1926 року, що зобов'язує учасників попереджувати та подавляти работоргівлю (ст. 2 Конвенції), ліквідувати практику застосування примусової праці (ст. 5 Конвенції) [2].

За даними звіту Міжнародної організації праці (МОП), який був представлений громадськості в червні 2012 року, сьогодні у світі налічується 20,9 мільйона осіб, які постраждали від примусової праці. Найчастіше це люди, які потрапили до рук експлуаторів шляхом обману або злочинних дій, пов'язаних з торгівлею людьми. Автори звіту зазначають, що найбільша частина постраждалих (90% від загальної кількості) піддаються експлуатації у сферах приватного сектору (включаючи сексуальні послуги), а 63% від загальної кількості експлуатуються в галузях, пов'язаних із сільським господарством, на виробництві, в шахтах та на будівництві. Відповідно до оприлюднених даних, число потерпілих на одну тисячу жителів найбільш високе в країнах Африки, Центральної та Південно-Східної Європи, а також в країнах СНД. Факти, які були отримані правоохоронними органами України в рамках проведених розслідувань протягом останніх років, а також аналіз інформації, одержаної з інших джерел, переконують в тому, що проблема торгівлі людьми з метою примусової праці становить серйозну загрозу і в Україні [3].

1. Торгівля людьми є надзвичайно глобальною та прибутковою злочинною індустрією в світі. URL: <http://lozova.soc.inf.ua/storinka-informatora/koordinacia-socialnoie-roboti/protidia-torgivli-ludmi> (дата звернення 08.09.2021).

2. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці (науково-практичний посібник). Р. 1.2. Міжнародно-правові засади протидії торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці. Ст. 19. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/protidiya_torgivli_lyudmi-print.pdf (дата звернення 08.09.2021)

3. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці (науково-практичний посібник). ВСТУП. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/protidiya_torgivli_lyudmi-print.pdf (дата звернення 08.09.2021).

ДИСКРИМІНАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

На сьогоднішній день дискримінація залишається однією з світових проблем, незважаючи на значну кількість міжнародно-правових документів у цій сфері. Дискримінація завдає серйозної шкоди людям або групам людей, які відчують її на собі.

«Дискримінація – в усіх її можливих формах і проявах – є однією з найбільш поширених форм насильства та порушення прав людини» [1, с. 442]. Вона виявляється в упередженому ставленні до людини або групи людей, які належать до певної соціальної групи через свої особливі ознаки. «Людей можуть дискримінувати через їх вік, інвалідність, етнічну приналежність, походження, політичні переконання, расу, релігію, стать, сексуальну орієнтацію, мову, культуру та з багатьох інших причин» [1, с. 442]. Таким чином, можна виділити різні види дискримінації: расова, статева або гендерна, мовна, релігійна, політична, вікова, тощо

Актуальність теми дискримінації полягає в тому, що кожного дня значна кількість людей стикаються з такою проблемою і, як правило, мовчать про неї. Ці тези присвячені дискримінації за ознакою інвалідності, сфері її поширення і пропонують деякі способи розв'язання проблеми.

Так, стаття 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначає, що дискримінація за ознакою інвалідності – це «будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері» [2]. Крім того, «вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні» [2]. Дискримінація за ознакою інвалідності має декілька форм, а саме пряму та непряму дискримінацію, утиск, підбурювання, відмова в розумному пристосуванні.

Пряма дискримінація[3], тобто це ситуація, коли до людини з інвалідністю ставляться менш прихильно, ніж до людей без інва-

лідності в тих же чи подібних ситуаціях. Наприклад, роботодавець не хоче підвищувати на посаді працівника через інвалідність, незважаючи на те що цей працівник є найкращою кандидатурою за професійними якостями на цю посаду або коли роботодавець відмовляє у працевлаштуванні людині з інвалідністю, бо вважає, що такий працівник буде постійно перебувати на лікарняному.

Непряма дискримінація [4] – ситуація, коли існує нейтральне правило або однакова для всіх політика, але вони негативно впливають на людей з інвалідністю. Наприклад, роботодавець не хоче підвищувати на посаді працівника через інвалідність, але він приховує це, незважаючи на те що цей працівник є найкращою кандидатурою на цю посаду за професійними якостями, а для того щоб це не робити, вигадує додаткові вимоги і критерії, яким нібито не відповідає цей працівник.

Утиск – «небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери» [4]. Наприклад, керівник фірми на спільних нарадах, роздаючи завдання своїм підлеглим, працівнику з інвалідністю дає найпростіші завдання, аргументуючи це тим, що через інвалідність він не зможе виконувати складніші завдання.

Підбурювання до дискримінації – «вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками» [4]. Наприклад, керівництво розважального центру дало усні вказівки своїм працівникам не пропускати в ігрові кімнати дітей з видимими формами інвалідності, бо вони будуть заважати іншим дітям та батькам.

Відмова в розумному пристосуванні – полягає, наприклад, в небажанні роботодавця створити пандус в офісному приміщенні для працівників на візку.

Дискримінація людей за ознакою інвалідності присутня не лише у сфері працевлаштування. Наприклад, у сфері охорони здоров'я можуть бути відсутні медикаменти, яких потребують такі люди, незважаючи на наявність нормативно-правових актів, які передбачають необхідність наявності таких медикаментів в медичних закладах. У сфері освіти: складнощі з навчанням у звичайних школах як через проблеми доступності відповідних класів чи аудиторій, так і через страх насміхання інших людей.

Запобігання дискримінації людей з інвалідністю передбачає необхідність комплексних зусиль держави протягом тривалого часу. Втім, вважаємо, що існує можливість знизити рівень такої дискримінації зокрема за допомогою наступних заходів: 1) внесення змін до будівель та приміщень, як структурних, так і композиційних (встановлення пандусів, розширення двірних прорізів, розміщення світлових перемикачів, двірних ручок, полиць на рівні, доступному для людей на візках, перестановка меблів, використання контрастних кольорів у декорі для людей із проблемами зору тощо); 2) перекладення певних вторинних, дрібних функціональних обов'язків (але не основних) на іншого працівника; 3) переведення на альтернативну вакантну посаду у випадку неможливості забезпечити розумне пристосування для цієї посади; 4) внесення змін до робочого або навчального графіка, запровадження гнучкого графіка роботи, або надання можливості брати додаткові перерви в робочий час; 5) перенесення робочого або навчального місця до іншого приміщення або поверху, надання дозволу на виконання дистанційної роботи; 6) надання дозволів на відсутність у робочий або навчальний час для реабілітації, медичного огляду, лікування; 7) модифікація існуючого та придбання нового обладнання, компенсаторних приладів, тощо

Таким чином, дискримінація все ще залишається складною соціальною та юридичною проблемою для вирішення якої потрібні суттєві зусилля як держави, так і суспільства в цілому.

1. Компас. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Х.: Видавництво «Право». 2020. 490 с. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/discrimination-and-intolerance> (дата звернення: 07.10.2021).

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Конвенція. Організація Об'єднаних Націй. 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 07.10.2021).

3. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. К.: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_boo_klette-06_1kolonka_screen.pdf (дата звернення: 07.10.2021).

4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон. Верховна Рада України. 06.09.2012. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 07.10.2021).

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ВЗАЄМОДІЯ

Громадянське суспільство – це складна, динамічна система взаємодії різноманітних суб'єктів, в якій вільно реалізуються основоположні права і свободи людини у різноманітних формах публічної громадської активності та самоорганізації. Існування громадянського суспільства зумовлено потребою вираження суспільством інтересів та волі як особистого, так і загального характеру.

У науковій спільноті дотепер дискусійним залишаються питання взаємозв'язку та взаємодії економіки з громадянським суспільством, впливу явища на розвиток держави, а також соціального простору такої взаємодії [1]. Сучасні дискусії навколо взаємозв'язку та взаємодії економіки з громадянським суспільством пов'язані з використанням різної методології дослідження та різними позиціями дослідників, а також історичними умовами, в яких проводяться дослідження.

Однією з поширених у поясненні взаємозв'язку та взаємодії громадянського суспільства та економіки є теорія Антоніо Грамші (1891–1937) (концепція соціалістичного громадянського суспільства), який розглядав цю проблематику з позицій функціонального підходу, за яким у соціальному житті виділено певні сфери (найчастіше йдеться про публічну сферу та сферу участі) [2]. За концепцією А. Грамші, громадські об'єднання (як і вся публічна сфера) є спільними інститутами як для економічної, так і для політичної сфер, проте між цими сферами немає чітких меж, вбачається, що вони є взаємопроникними, завдяки чому впливають одна на одну. А. Грамші вважав, що розвиток демократії у сфері громадянського суспільства є швидшим й інтенсивнішим, ніж в сферах економіки та політики, оскільки пріоритет мають механізми комунікаційної взаємодії [3].

Звичайно ж, проект саморегульованого громадянського суспільства А. Грамші, в якому життя вільних і рівних індивідів буде

організоване без примусу і соціальних інститутів, а громадянське суспільство є альтернативою державі та ринку, з позицій сьогодення виглядає утопічним.

На противагу концепції А. Грамші існує й інша позиція щодо взаємозв'язку та взаємодії громадянського суспільства та економіки, відповідно до якої громадянське суспільство є відносно самостійною сферою («третім сектором»), що активно взаємодіє з державою, економікою та домогосподарствами (наприклад, модель Лондонського центру громадянського суспільства [4]). Причому, у ранніх концепціях громадянського суспільства наголошувалося на домінуванні саме економіки, тоді як у сучасних концепціях визнається рівність всіх секторів. Хоча, безумовно, роль економіки для громадянського суспільства є важливою. Водночас громадянське суспільство є частиною економічної системи держави, її важливим елементом, адже фінансове забезпечення є невід'ємною частиною будь-якої сфери у світі.

Зазначені сектори не мають чітко закріплених меж, а суб'єкти таких секторів як держава, економіка та домогосподарства за певних умов можуть функціонувати у громадському суспільстві (що, власне, переконливо показано у [5]). В кожному з цих секторів за певними ознаками можна отримати уявлення про розвиненість громадянського суспільства. Так, в економіці такою головною ознакою є створення численних підприємства недержавного сектору (приватної та колективної форм власності), у державі про розвиненість громадянського суспільства свідчить наявність різноманітних суспільно-політичних об'єднань, партій, національних фронтів та рухів, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод громадян, а також збереження базових принципів демократії (розвиток демократичного суспільства неможливий без взаємодії суспільства та влади).

Таким чином, концепція громадянського суспільства, для осмислення і використання якої на сучасному етапі розвитку і соціальних наук, і економічної системи держави, і державної влади склались сприятливіші умови, на думку Дж. Александера [6, с. 13], прийшла в науку надовго.

Адже їй притаманний значний аналітичний, нормативний і політичний потенціал, що дозволяє вважати її найбільш придат-

ною і прийнятною для аналізу соціальних проблем, кількість яких є значною у будь-якій країні світу.

1. Павленко Ю. Современное гражданское общество. *Вопросы экономики*. 2008. № 10. С. 96–107.

2. Тиса Р. Основні поняття політичної теорії Антоніо Грамші. URL: <http://vpered.wordpress.com/2011/12/29/tysa-gramsci/>

3. Ткачук Я. Громадянське суспільство як сфера взаємодії держави, бізнесу та домогосподарств. *Ефективна економіка: ел. наук. вид.* 2017. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5496>

4. Paffenholz, T. and Spurk, Ch. (2006). Civil Society, Civic Engagement and Peacebuilding. Social Development Papers. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTCPR/Resources/WP36_web.pdf

5. Croissant A., Lauth H., Merkel W. (2000). Zivilgesellschaft und Transformation: ein internationaler Vergleich. *Zivilgesellschaft und Transformation*. Opladen: Leske+Budrich. P. 9-49.

6. Александер Дж. Смыслы социальной жизни: культурсоциология. М.: Праксис, 2013. 630 с.

С. Л. Соболю

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МЕТОД РИКОШЕТУ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

Попри наявність серед масиву екологічного законодавства великої кількості нормативно -правових актів, важливим є з'ясування ролі та місця серед них рішень та практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), оскільки звернення до цього органу за захистом у ряді випадків стає єдиним ефективним способом захисту екологічних прав. Аналіз останніх наукових досліджень і матеріалів свідчить, що практика ЄСПЛ є малодослідженим джерелом екологічного права України, а зважаючи на існування процесів та рішень про порушення нашою державою екологічних прав громадян України, вони потребують детального та поглибленого аналізу. Окремі аспекти захисту екологічних прав у ЄСПЛ були предметом наукових досліджень й висвітлені, зокрема, у працях таких українських учених, як А. О. Андрусевич, Г. В. Анісімова, А. П. Гетьман, Н. Р. Кобецька, М. В. Краснова, Ю. С. Шемшученко та ін.

Як відомо, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), що є правовою підставою розгляду ЄСПЛ заяв, звернених до нього, безпосередньо не закріплює право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, однак питання захисту довкілля та вплив екологічних факторів на людину все частіше стають предметом розгляду ЄСПЛ.

Діючи методом рикошету, який дає можливість захищати права, що прямо не закріплені у Конвенції, але тісно з ними пов'язані чи впливають з них, ЄСПЛ при розгляді таких справ звертається найчастіше до ст.8 Конвенції, згідно якої «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції». Наприклад, у справі *Moreno Gomez проти Іспанії* (скарга № 4143/02) заявниця скаржилася на постійний шум

від нічних клубів, розташованих біля її будинку, стверджуючи, що цей шум викликав у неї хронічне порушення сну. Враховуючи інтенсивність шумового забруднення (перевищення допустимого шумового рівня в нічний час) та його істотну тривалість, ЄСПЛ вирішив, що відбулося порушення ст. 8 Конвенції. Обмеження права на повагу до свого приватного і сімейного життя зазначене у ч. 2 ст. 8 Конвенції, де вказано, що «органи державної влади можуть втручатись у здійснення цього права лише у випадку, коли втручання відбувається згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [1, с. 163].

До аналогічних висновків прийшов ЄСПЛ і при розгляді справи «Дубецька та інші проти України» від 10 травня 2011 року, де йшлося про те, що будинки заявників розташовані недалеко від двох промислових підприємств – шахти «Візейська» ДП «Львіввугілля» та Центральної вугільно-збагачувальної фабрики «Червоноградська» ВАТ «Львівська вугільна компанія». У результаті численних досліджень, проведених державними та недержавними організаціями, було встановлено, що виробнича діяльність цих підприємств мала негативний екологічний вплив на навколишнє середовище, у т.ч. підтоплення, забруднення ґрунтових вод та повітря, а також просідання ґрунтів.

Розглянувши цю справу, ЄСПЛ дійшов висновку, що «обґрунтована скарга за ст. 8 може мати місце у тому випадку, коли екологічна небезпека досягає такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїм житлом, мати приватне чи сімейне життя».

Таким чином ЄСПЛ справедливо робить висновок, що держава повинна всебічно забезпечувати своїх громадян належними їм екологічними правами.

Одним із напрямів забезпечення екологічних прав є інформування про стан довкілля. Так, прикладом справи, у якій ЄСПЛ зазначає, що інформування населення є обов'язком держави є справа «Гуерра та інші проти Італії» (Case of Guerra and Others v. Italy) (заява №14967/89, рішення від 19.02.1998). Заявники у даній справі,

які жили на відстані одного кілометра від фабрики з виробництва мінеральних добрив, стверджували, що відсутність практичних заходів зі зменшення рівня забруднення та високий ризик аварій, пов'язаний із діяльністю фабрики, порушували їхнє право на повагу до життя та фізичну недоторканність. Вони також скаржилися на те, що відповідні органи влади не поінформували громадськість про ризики та про порядок дій в разі виникнення серйозної аварії, що порушило їхнє право на свободу інформації (стаття 10 Конвенції). Розглянувши факти у цій справі суд не знайшов порушень статей 2 та 10, натомість постановив про порушення статті 8 Конвенції.

Особливу увагу у цьому рішенні ЄСПЛ звернув на дотримання принципу субсидіарності, згідно з яким передбачається, що встановлення порядку забезпечення екологічних прав покладається саме на державу, адже саме держава у цій справі не забезпечила місцеве населення інформацією про ризики, які пов'язані з діяльністю хімічного заводу, а також не передбачила процедури отримання інформації та порядку відшкодування збитків у разі настання аварії.

Обов'язковість застосування рішень ЄСПЛ закріплено на законодавчому рівні Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Як слушно зазначив С.П. Головатий, використання рішень ЄСПЛ – це обов'язок національних судів. Не погоджуючись із М.В. Костицьким, на думку якого, «ЄСПЛ не є найвищою інстанцією для національних судів; його рішення є обов'язковими для конкретної держави в конкретній справі, а не прецедентом для всіх» [2, с. 154]. слід відзначити важливий вплив рішень ЄСПЛ на захист екологічних прав, адже аналізуючи справи, можна зробити висновок, що зміст статті 8 Конвенції є набагато ширшим, за його початкове сприйняття.

1. Шпарик Н. Рішення Європейського суду з прав людини як джерела екологічного права України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 62. С. 160–168.

2. Полешко А. Рішення Європейського суду з прав людини та національне конституційне судочинство (нотатки з міжнародної конференції). *Право України*. 2005. № 2. С. 153–155.

М. М. Созанська

*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ

Правове регулювання кримінальних відносин досить-таки часто стикається зі значною кількістю дискусійних моментів як теоретичного, так і практичного значення. Можна стверджувати, що одне із таких питань пов'язане з тлумаченням об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. І хоча кримінальне законодавство є по своїй суті досить однозначним, проте аналіз такого елемента складу кримінального правопорушення, як його об'єктивна сторона, і досі викликає велику зацікавленість у плеяди вчених у сфері кримінального права.

Питаннями вивчення та дослідження об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення займалися такі вчені, як О. О. Астахова, В. Д. Василенко, І. В. Гора, Ю. А. Дорохіна, В. М. Куц, В. К. Матвійчук, Н. А. Мирошниченко, М. Р. Рудковська, Г. В. Федотова та інші.

Відомо, об'єктивна сторона – це один із чотирьох обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, без якої неможливо правильно відобразити зовнішнє вираження кримінально-протиправної поведінки особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, і, як результат, неможливо констатувати наявність складу кримінального правопорушення, як юридичну підставу кримінальної відповідальності (відповідно до Кримінального Кодексу України) [1]. Цей елемент складу кримінального правопорушення є досить-таки багатоаспектним, адже містить певні суперечливі моменти, які можуть впливати загалом на законотворчу діяльність та, зокрема, на правильне застосування норм Кримінального Кодексу України при вирішенні конкретної справи.

Загалом визначення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення законодавцем у чинному Кримінальному

Кодексі України не дається, проте в правовій доктрині існує безліч думок щодо цього поняття. На думку науковця В. М. Куца, «об'єктивна сторона є зовнішньою стороною злочину в тому сенсі, що більшість її ознак сприймаються органами відчуттів, на відміну від сторони суб'єктивної» [3, с. 106]. Наприклад, Г. В. Федотова вважає, що «виявлення поведінки людини, яке викликає небезпечні для соціального суспільства зміни в навколишній діяльності, у загальній формі розуміється як об'єктивна сторона правопорушення» [4, с. 224]. Проаналізувавши значну кількість визначень поняття «об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення», можна зазначити, що зазвичай її визначають як зовнішній прояв вчинення кримінального правопорушення, небезпечного посягання, що здійснюється в певних умовах, обстановці, місці та часі..., і, як підсумок, можливе завдання шкоди охоронюваному праву.

Однак, сама по собі їх множинність та різноманіття не може свідчити про те, що питання є точно вирішеним та досягнуто єдиного розуміння. На думку Ю.А.Дорохіни, «недоліком переважної більшості визначень об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є те, що дослідники цього питання розглядають зазначену категорію дещо ізольовано, забуваючи про те, що об'єктивна сторона є частиною, яка належить до складу кримінального правопорушення нарівні з іншими його елементами, тобто є складовою системи, яка характеризується органічною єдністю компонентів» [2, с. 52]. Ось чому так важливо проводити періодичну систематизацію, удосконалення та перегляд таких важливих понять, складових для правильного застосування норм кримінального права на практиці.

Проте зрозумілим є те, що кожен з елементів й ознак складу кримінального правопорушення, що утворюють його зміст, в реальній дійсності не існує сам по собі, а, згідно з основним постулатом теорії соціальних систем, перебуває в тісному взаємозв'язку з іншими системними елементами та ознаками соціально правової системи, якою є для кримінального права склад кримінального правопорушення. Випадіння з системи будь-якого системоутворюючого елемента знищує або повністю видозмінює її [2, с. 52]. Хоч об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення і є одним із чотирьох його елементів, проте серед них вона займає

особливе місце, так як містить найбільшу кількість інформації саме про кримінальне правопорушення. Завдяки об'єктивній стороні складу кримінального правопорушення ми можемо визначити соціальну цінність і шкоду, яка заподіяна кримінальним правопорушенням. І також цей елемент важливий для правильного визначення кримінальної відповідальності.

Як результат дослідження, можемо сказати, що й досі актуальним є питання щодо об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, виведення єдиного визначення цього поняття. Проаналізувавши Кримінальний Кодекс України, українське законодавство загалом та думки багатьох вчених-криміналістів, можна дійти висновку, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність ознак, які передбачені в Кримінальному Кодексі України, яка являє собою зовнішній прояв вчинення кримінального правопорушення, а також має важливе значення у кримінальному праві.

1. Кримінальний Кодекс України: від 05 квітня 2001р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Дорохіна Ю. А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. URL: [file:///E:/jnn_2013_8_8%20\(1\).pdf](file:///E:/jnn_2013_8_8%20(1).pdf) (дата звернення 05.10.2021).

3. Куц В. М. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2-2017/kuts.pdf> (дата звернення 05.10.2021).

4. Федотова Г. В. До питання об'єктивної сторони кримінального проступку. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2016/51.pdf (дата звернення 05.10.2021).

СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

Аналізуючи сьогоднішня, під впливом інтернаціоналізаційних та інтеграційних процесів змінюється сучасний світовий порядок, у тому числі й в Україні. Ключове місце в цих процесах займають міжнародні організації. Посилені об'єднанчі процеси відбуваються в Європі, а найдосконалішими інтеграційними формами є правові системи Ради Європи та Європейського Союзу. У межах європейського правового простору крім Ради Європи та Європейського Союзу (які включають у себе і український), функціонують і інші регіональні міжнародні організації. Взаємодія вищезгаданих організацій між собою, а також із державами-учасниками забезпечується джерелами європейського та національного права. Доцільність та ефективність цієї взаємодії залежить від узгодженості та імплементації джерел європейського (міжнародного) та національного права, інструментами забезпечення якої є насамперед європейська та національна судова правотворчість.

Судова правотворчість у європейській правовій системі функціонує на засадах європейського міжнародного права, є незалежним (автономним) особливим видом влади, що має за мету захист і досягнення правопорядку в економічній, політичній і правовій сферах. Ще декілька років тому судова правотворчість у європейському праві відповідно до зазначеної мети здійснювала спроби перерости від правозастосування до правотворчості. На теперішній час у європейських спільнотах правозастосування набуває форму судової правотворчості, що у свою чергу спричинює формування та трактування норм права для всіх держав-учасників.

Судова правотворчість у європейській правовій системі пов'язана безпосередньо з Судом Європейського Союзу, Міжнародним Судом ООН, а також з такими інституціями як: Організація з безпеки та співробітництва у Європі, Рада Європи, національними правовими системами європейській держав та іншими органі-

заціями. Суд Європейського Союзу формує та визначає таку концепцію захисту основоположних прав людини: конституційні засади та традиції, які спільні для держав-учасників.

Європейська судова правотворчість зазвичай розглядається як процес створення нормативних правил поведінки суб'єктами європейського (міжнародного) права. До ознак, що характеризують європейську міжнародну судову правотворчість, можна віднести такі:

- суб'єктами міжнародної правотворчості виступають самі держави, а також міждержавні організації та їх інституції;

- змістом цієї діяльності є створення, зміна, скасування міжнародно-правових норм, що здійснюється шляхом узгодження взаємної волі суб'єктів міжнародного права;

- наявність правотворчих процедур, які поступово інституціалізуються та уніфікуються;

- судова правотворча діяльність здійснюється в межах, визначених загально визнаними принципами Європейського суду, міжнародного права, міжнародними договорами, відповідними актами міждержавних організацій;

- результати судової правотворчості відображаються у джерелах міжнародного права.

Серед європейських міжнародних організацій, які найефективніше здійснюють судову правотворчість, та є найбільш дієвим суб'єктом регіональної правотворчості є Європейський суд з прав людини. Як і в будь-якій іншій судовій правотворчості діяльності в європейській міжнародній судовій правотворчості можна виокремити мету, суб'єкт, об'єкт, правову активність (дії), результат. Об'єктом європейської судової правотворчості є міжнародно-правові відносини, коло яких визначається в Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, шляхом встановлення правотворчих компетенцій. Правотворча компетенція Європейського суду з прав людини є спеціальною, що зумовлюється метою та завданням, для досягнення (виконання) яких створюється відповідна організація.

У межах Ради Європи та Європейського Союзу формується величезний масив інституційних рішень міжнародних судових організацій. У сучасній літературі обговорюється питання про мо-

жливність визнання джерелами права тих судових рішень міжнародних організацій, що мають загальнообов'язковий характер [1, с. 12]. Ці рішення не є однорідними. У першу чергу можна виокремити рішення, що регламентують відносини в межах міждержавної організації та рішення, що можуть створювати для держав-учасників зобов'язання, які підлягають безпосередньому виконанню та порушення яких можуть оскаржуватися до спеціального юрисдикційного органу. Крім того, інституційні рішення міждержавних організацій можуть мати як зобов'язуючий характер, як у випадку, передбаченому ст. 288 Договору про функціонування Європейського Союзу, так і рекомендаційно-обов'язковий, як у випадках, передбачених ст.ст. 15, 23 Статуту Ради Європи [2, с. 34].

Судова правотворчість в європейському праві виступає як один з найважливіших інструментів європейської інтеграції. Серед численних факторів, які сприяють інтеграційним процесам судова правотворчість відіграє важливу роль. Саме завдяки розвитку європейської судової правотворчості формується не лише єдиний правовий простір, але й створюються необхідні умови та передумови єдиного економічного простору, єдиного культурного простору, створюється все те, що необхідне для забезпечення єдності. Саме за допомогою судової правотворчості вдається подолати ті труднощі та складнощі, яких не можна уникнути при створенні нового інтеграційного утворення, яким є Європейський Союз.

1. Маргиев В. И. Внутреннее право международных организаций: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук: 12.00.10. Казань, 1999. 42 с.

2. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу. Київ: Реферат, 2005. 96 с.

Ю.-Р. В. Солук

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Згідно Всесвітнього економічного форуму за 2019 рік за індексом туристичної конкурентоспроможності туризму Україна посідає 78 місце з 140 [1].

До нас приїжджають з різних куточків світу, починаючи від США і закінчуючи Японією, щоб подивитися на історичні пам'ятки, заповідники, замки та на мальовничу природу. Туристи найбільше відвідують такі міста як: Київ, Львів, Карпати, Одесу, Івано-Франківськ і так далі.

Завдяки туристам сукупні надходження туристичного збору та податкових платежів в державу за 2018 рік надійшло приблизно 4,2 млрд. грн. На початку 2019 року потік туристів в Україну різко зменшився через Covid-19. Загалом втрати туристичної галузі в Україні оцінюються у понад 1,5 млрд дол. США. Через пандемію скоротилися і робочі місця.

На деякий термін скасовували різноманітні тури українських знаменитостей, артистів; закривали українські стадіони, ресторани та інші публічні місця. У перші три місяці від початку українських карантинних обмежень доходи закладів громадського харчування знизилися у 3–4 рази.

У травні 2020 року ресторани працювали приблизно на половину потужності. І навіть у грудні цей показник не вийшов на рівень докарantinного лютого 2020 року. Про це свідчить економічна статистика. У квітні й травні працювала третина від усіх українських кафе та ресторанів, включно із тими, хто взявся за доставку чи продавав їжу із собою. У червні змогли відновитися 4 із 5 закладів громадського харчування, приблизно на такому рівні галузь тримається і донині. Решта, тобто 20% українського ресторанного бізнесу, закрилася [2].

Також під час епідемії значних збитків зазнали авіакомпанії, адже через їх закриття літаки просто стоять в ангарах і через це вони можуть пошкодитися.

Але завдяки пандемії українці через карантинні обмеження щодо виїзду за кордон почали цікавитися власною державою та почали подорожувати рідним краєм, а це вплинуло на розвиток внутрішнього туризму.

Згідно Державного агентства з розвитку туризму у 2019 році близько тридцяти мільйонів українців виїжджали за межі нашої держави, а у 2020 р. – не більше одинадцяти.

Зараз туроператори звертають усе більшу увагу на внутрішній туризм. Вони шукають нові готелі та розвивають не дуже популярні напрямки туризму в державі. Саме тому можна констатувати, що в Україні почнеться будівництво більшої кількості відпочинкових комплексів, буде розвиватися транспортне сполучення та відбудеться приплив не лише українських, а й закордонних туристів.

Але головною проблемою розвитку внутрішнього туризму залишається тіньовий бізнес і відсутність належної інфраструктури. Адже щоб щось змінити потрібно залучати інвесторів. Але усі ми знаємо, ніхто не хоче інвестувати в ті сфери де є тіньова економіка, а в Україні 90% суб'єктів туристичної діяльності знаходяться в «тіні».

Більшість українських готелів і підприємств є несертифікованими і не мають туроператорської ліцензії і через це немає належної якості обслуговування і дотримання карантинних норм. А ті підприємства, які ведуть туристичний бізнес і мають ліцензію, ставлять високі ціни на відпочинок, через що українці все одно будуть вибирати закордонний відпочинок, де буде нижча ціна, дотримання карантинних норм і санітарно-гігієнічні норм тощо.

Також в Україні низький рівень інформаційного супроводження, недостатня облаштованість рекреаційних територій, висока вартість на авіаційне сполучення, незадовільний стан доріг та під'їзних шляхів до об'єктів туристичного призначення, незадовільний стан туристичних об'єктів, зокрема, архітектурної спадщини. Для внутрішнього туризму не має належної підтримки з боку держави через впровадження туристичних ваучерів і кредитних ліній,

недосконалість законодавчої бази і кадрової забезпеченості, негнучкість системи оподаткування і відсутність цілісної системи державного управління туризмом у регіонах.

1. Чернега О. М. Проблематика позиціонування національної дестинації на світових туристичних виставках. *Ефективна економіка*. 2021. Вип. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/202.pdf.

2. Солонина Є. Пандемія-2020 змінила життя українців. Що саме змінилося? *Радіо «Свобода»*. 20 січня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org>.

ПСИХОЛОГІЯ НАТОВПУ І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ЗАГРОЗИ І СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ

Кожен з моменту народження виховується у різних соціальних групах та знаходиться у певному соціальному середовищі. Поведінка людини завжди є об'єктом соціального контролю, а моделі цієї поведінки виникають у спілкуванні. Поведінка багато в чому залежить від того, як особистість себе поводить та діє в певному оточенні і намагається бути саме такою, якою її хочуть бачити. Однак бувають обставини, коли людина з певних причин перестає зважати на соціальне оточення, на прийняті в суспільстві норми і правила поведінки. Однією із таких причин є масова поведінка, яка спричинена перебуванням у великих, неорганізованих групах людей.

Попри велику кількість досліджень, поняття «натовп» досі не є конкретно визначеним. Якщо підійти до визначення натовпу з соціально-психологічних позицій, то можна сказати у зв'язку з цим таке: 1) натовп – це контактна, неорганізована спільність, що характеризується високою мірою конформізму складових її індивідів, діюча емоційно і досить однотайно; 2) натовп, як специфічне об'єднання людей, має ряд соціально-психологічних властивостей, які чинять вплив на поведінку індивідів, що входять до неї [1].

Попри те, що натовп немає структури, психологи виокремлюють такі його складові як: організатори масових ексцесів, активні учасники, конфліктні особи, підбурювачі, спостерігачі та випадкові учасники [2].

У сучасній літературі виділяють чотири основні види натовпу: оказіональний натовп пов'язаний із цікавістю до події, яка виникла несподівано; конвенціональний пов'язаний з інтересом до якоїсь наперед оголошеної масової події; експресивний натовп спільно виражає загальне ставлення до якоїсь події і його крайньою

формою є екстазичний натовп, що досягається внаслідок взаємного ритмічно наростаючого стану загального екстазу; діючий натовп, який включає такі підвиди як: 1) агресивний натовп, який об'єднаний спільною ненавистю до певного об'єкта; 2) панічний натовп, що рятується від реального чи уявного джерела небезпеки; 3) повстанський натовп, де людей пов'язує спільне обурення діями влади, він нерідко є початком революційних потрясінь; 4) накопичувальний натовп, що вступає в невпорядкований безпосередній конфлікт за володіння будь-якими цінностями [3].

Людина, яка є частиною натовпу, практично втрачає індивідуальність, думає та діє під впливом своєрідної колективної психології, інстинктів. Це відбувається, очевидно, тому, що маса має певне, часто штучне віддзеркалення сили, агресивності, здатності щось радикально змінити. Тому людина в натовпі часто проявляє далеко не найкращі свої риси, демонструє поведінку, яка в інших обставинах, ситуації їй абсолютно невласлива. Тут діє психологія непереборної сили, здатної на те, на що окрема особа ніколи не наважиться. У масі, натовпі навіть інтелегентна людина стає варваром [4].

Приналежність до натовпу породжує у людини почуття впевненості, що її дії та вчинки залишаться не поміченими і нікому не відомими. Як наслідок, люди стають безконтрольними та безвідповідальними, оскільки кожен вважає, що будь-які його дії залишаться приписані натовпу, а не йому особисто. Обмеження контролю свідомості над поведінкою відбувається в результаті відчуття злиття з великою кількістю людей, що наповнює людину почуттями сили і могутності.

Загальний інтелектуальний рівень натовпу нижчий за інтелект окремих його учасників, тому він бездумно піддається дії гасел, легко переносить увагу з одних об'єктів на інші. Однією з найважливіших властивостей натовпу є навіюваність, яка пов'язана з попередніми його якостями, пояснююча непередбачуваність його дій. Навіювання підвищує готовність людей здійснювати діяння, які можуть бути в повному протиріччі з їх свідомістю і характером. Для прикладу, натовпу легко навіяти почуття обожнювання, що примушує його навіть до готовності жертвувати собою заради ідола.

Масовою поведінкою людей можна маніпулювати, наприклад, під час політичних демонстрацій і мітингів, різних масових заходів, де потребується, щоб людина вірила закликам лідерів таких мас, а не собі та своїм індивідуальним уподобанням. Небезпека натовпу коріниться у специфіці соціально-психологічних явищ, що визначають однотипність поведінки її учасників. Зникнення свідомості особистості, однаковий напрям ідей та почуттів, що зумовлені навіюванням і прагненням перетворити в дії викликані ідеї – ось головні риси, що характеризують людину у натовпі. Свідомість людей в натовпі виділяє тільки схожі поведінкові ознаки і, відповідно, діє на «автоматі». Звичайно, що нічого спільного з громадянською свідомістю це не має. Більше того, шкодить головній ідеї громадянського суспільства по залученню до його розбудови лише свідомих і відповідальних особистостей, здатних захистити себе та інших від загроз, що містить у собі феномен натовпу.

1. Шикаренко І. О. Соціально-психологічна характеристика натовпу та її використання в оперативно-службовій діяльності працівників ОВС. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdduvs_2014_1_43.pdf

2. Шпак Ю. Б. Феномен натовпу і масові заворушення у Нових Санжарах. URL: http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/zlochinczi-izhertvi_16.11.2020.pdf#page=372

3. Бурбан Н. Психологічні аспекти поведінки особистості в натовпі. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pippo_2014_6_13.pdf

4. Ткаченко А. В. Психологія натовпу: вплив масової свідомості на індивідуальну поведінку особистості. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2900/Tkachenko.PDF?sequence=1>

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ВІДНОСИН

Як соціально-економічна категорія, соціальне забезпечення – це відносини, спрямовані на перерозподіл національного доходу з метою забезпечення встановленого рівня життя кожного з точки зору соціальних ризиків.

Відповідно до ст. 46 Конституції України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з неналежних від них обставин, а також у старості». Ця стаття також передбачає мінімальний рівень такого соціального захисту: «Пенсійне та інші види соціального забезпечення та надбавки є основним джерелом існування, і рівень життя громадян не повинен бути нижчим за рівень засобів до існування, передбачений законом» [1]. Однак засади системи соціального захисту та соціального забезпечення впливають не лише із законодавчих актів України, а й із її міжнародно-правових зобов'язань. Україна є учасником ряду основоположних міжнародних договорів у сфері соціальних прав людини. В цьому аспекті серйозними проблемами залишаються реалізація норм міжнародного права у національному законодавстві та застосування положень ратифікованих міжнародно-правових актів як норм прямої дії. Проте саме від вирішення цих проблем і залежить повний перехід України до європейської моделі розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення [2, с. 6].

Наша держава гарантує соціальне забезпечення через трасти, спеціальні фонди та фонди загальнообов'язкового соціального страхування. Це спрямовано на вирівнювання доходів громадян та підтримання їх повного соціального статусу у випадках, визначених законодавством: втрата або зменшення доходів, старість, інвалідність, тимчасова непрацездатність, втрата годувальника тощо.

Структурно соціальне забезпечення включає в себе, у відповідності з цими законами, такі організаційно-правові форми, як соціальне забезпечення у формі загальнообов'язкового соціального страхування, але за кошти державного бюджету. Тому, соціальне забезпечення можна визначити як систему загальнодержавних та громадських заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення громадян при досягненні похилого віку, а також у випадку інвалідності, хвороби, втрати годувальника та інших ситуацій, передбачених законодавством.

Організаційно-правові форми соціального забезпечення, передусім, включають соціальне страхування працівників та асигнування за рахунок бюджетів різних рівнів. В Україні основними видами соціального страхування є: пенсія, що призначається внаслідок тимчасової втрати працездатності та похоронних збитків; медична допомога у разі хвороби, нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що спричиняють інвалідність; у випадку безробіття, а також інші види страхування згідно із законодавством України [3, с. 57].

Соціальне забезпечення, що здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань, ставить за мету забезпечити соціальний захист в додаток до соціального страхування. Воно також спрямоване на витрати для соціального забезпечення тих, хто не має права на соціальне страхування, оскільки їхня діяльність обов'язково йому не підлягає, або тих, хто не має роботи та необхідного страхового стажу [4, с. 408]. В умовах ринкових відносин держава не може здійснити соціальне забезпечення всіх типів населення, тому роль цієї інституції та правової форми обмежена фінансовими можливостями держави. Однак її існування є прямим наслідком проголошення Конституцією України соціальної держави, для якої соціальне забезпечення людей, які не отримали виплату з фонду соціального страхування, є прямим обов'язком.

Наразі основною проблемою в українській соціальній сфері є неповнота соціальних реформ, яка проявляється, передусім, у низькому рівні охоплення соціальною підтримкою бідних верств населення та недостатній адресній соціальній підтримці. Тому з 2017 року уряд підвищив рівень відповідності соціального забезпечення проголошеним принципам. Так, усім, хто не може сплачу-

вати комунальні платежі за новою ставкою, надаються субсидії. Більше того, державні видатки для цих потреб постійно збільшуються. Так, приріст бюджетних виплат на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2020 році склав 24,9 млрд грн (7,7%) у порівнянні з 2019 роком. Втім, таке збільшення є лише тимчасовим явищем: прогнозується, що через підвищення рівня заробітної плати та впровадження проєктів з енергоефективності, кількість сімей, які потребують субсидій протягом опалювального сезону почне поступово зменшуватися [5].

Слід зазначити, що Україна має резерви для пом'якшення наслідків соціальних реформ. Головним рішенням у цій ситуації має стати скидання тіні з економіки та підвищення рівня платіжної дисципліни. В основному це стосується ефективності національної податкової системи. Слід також розглянути перспективу оптимізації моделей управління соціальною системою. Йдеться про монетизацію інтересів, доступ до ринку соціальних послуг недержавними організаціями та очищення правового поля від можливості зловживань у соціальній сфері.

Крім того, основними викликами щодо оптимізації механізму державного управління соціальним захистом є наступні: неоптимальна структура доходів населення, проблема реалізації додаткових пільг і соціальних виплат, суперечність між широким розумінням соціальних послуг і невизначеність стратегічних пріоритетів державної політики щодо соціального захисту в конкурентоспроможній економіці України [6].

Тому, для підвищення ефективності системи соціального захисту, який дає можливість різним елементам системи соціального захисту гнучко та динамічно адаптуватися до будь-яких змін в соціально-орієнтованій економіці, варто спрямувати всі зусилля на подолання усіх вищезгаданих негативних тенденцій.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування: аналітичний звіт. Київ: Центр громадської експертизи, 2009. 108 с.

3. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 57 с.
4. Півняк Г. Г. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, суспільства: монографія у 2-х томах. Т. II. Дніпро: НГУ, 2015. 408 с.
5. Основні чинники зростання вкладів фізосіб. *Сайт Міністерства фінансів України*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2021/02/10/59841482/>.
6. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. *Аналітична доповідь*. НІСД, 2012. URL: www.niss.gov.ua.

СТВОРЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Одним із найактуальніших питань в Україні було, є та буде боротьба з корупцією. Це послугувало створенню у 2018 році Вищого антикорупційного суду. Українське громадянське суспільство, залучившись підтримкою міжнародної спільноти, просувало створення цього спеціалізованого суду як засобу подолання неефективності звичайних судів під час розгляду справ про корупцію на найвищому рівні, але передумови створення були нелегкими.

Вищий антикорупційний суд України – орган зі всеукраїнською юрисдикцією – створили відповідно до судової реформи 2016 року. За задумом, він мав розглядати виключно справи топ-корупціонерів, які розслідує НАБУ. Противники його створення апелювали до того, що незначна кількість справ НАБУ не виправдовує створення під них окремої судової установи. Тож у липні 2018 року було ухвалено зміни, згідно з якими, Антикорупційний суд має розглядати всі справи про корупційні злочини, незалежно від того, хто завершував розслідування. В основному проти створення ВАСУ були самі судді, зокрема Вища рада правосуддя України заявляла про невідповідність Конституції створення спеціалізованих судів. Колишній генпрокурор України Юрій Луценко навіть просував ідею створити антикорупційні палати замість суду. Було і кілька спроб депутатів Верховної Ради минулого скликання «виголосити» закон про Вищий антикорупційний суд [1].

Створення цього суду було однією з головних вимог від Міжнародного валютного фонду (МВФ) для продовження співпраці з Україною. Тому під тиском міжнародних донорів України та громадських організацій зрештою з'явився закон про ВАСУ, який передбачав, аби суддів на відкритому конкурсі відбирала Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККСУ) разом з Громадською радою міжнародних експертів. У Громадську раду увійшли

шестеро експертів міжнародних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері протидії корупції. За українським законом, міжнародні експерти фактично отримали право вето щодо будь-якого кандидата. Їхньою основною задачею було виявити недоброчесних суддів та не допустити їхнього призначення в Антикорупційний суд [1].

Депутати кілька місяців відкладали створення Антикорупційного суду, щоразу знаходячи різні причини й пояснення. 7 червня Верховна Рада все ж підтримала створення нового органу. 315 депутатів проголосували «за» [4]. Під час конкурсу до нового Верховного Суду громадська рада доброчесності не мала такого права, і до суду потрапили низка суддів, щодо яких були зауваження в активістів. Одразу ж після схвалення закону його привітала Венеціанська комісія, юридичні рекомендації якої і були вирішальними при розробці тексту. У МВФ та ЄС одразу після голосування заявили, що спочатку детально ознайомляться з остаточним текстом, а потім даватимуть оцінки. І виявились правими. У підписаному Президентом законі було формулювання, яке викликало обурення українських експертів-антикорупціонерів [2].

Однією з головних функцій Антикорупційного суду має стати розгляд справ щодо корупції серед високопосадовців за поданням Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Саме цим громадські активісти пояснюють небажання політиків створювати незалежний судовий орган, який впритул візьметься за їхні бізнес-інтереси, тим паче якщо це відбуватиметься на тлі очікування можливих дострокових виборів [3].

Антикорупційний суд розглядатиме тільки ті справи, які на момент створення ВАС ще не почали розглядати суди загальної юрисдикції. Це нормально сприйняли експерти та міжнародні партнери. Але у законі також помітили норму, що корупційні справи, вироки у яких загальні суди винесуть вже після створення антикорупційного суду, все одно проходять апеляцію у загальних апеляційних судах [2].

Активісти наполягали, що, якщо на момент вироку вже є антикорупційний суд, то апеляцію можна подавати тільки у апеляційну антикорупційну палату нового суду. Частина активістів та

опозиційних політиків одразу ж заявили, що цієї правки не мало бути і її внесли у закон заднім числом, а в документах перед голосуванням її не було. З подібними заявами виступили Центр протидії корупції та Transparency International. Натомість у профільному комітеті Ради з питань правосуддя заперечили махінації та заявили, що така норма була вимогою Венеціанської комісії та містилась у таблиці поправок. Там послалися на висновок Венеціанської комісії, в якому вказується, що вже початі антикорупційні справи мають розглядатись там, де і розпочався розгляд. Різко проти норми, яку прописали у законі, виступило і НАБУ [2]. Однак рішенням МВФ, на основі вивчення документів, було прийнято рішення про те, що норму про апеляцію треба змінити.

Таким чином можна стверджувати, що створення Антикорупційного суду фактично завершує всю антикорупційну реформу, котра почалася в Україні у 2015 році. Антикорупційний суд має швидко розглядати справи, котрі розслідуються. Українська влада досить довгий час намагалась уникнути цього кроку, але дана умова стала однією з ключових для співпраці з МВФ та отримання допомоги Євросоюзу.

1. Ржеутська Л. Що треба знати про Вищий антикорупційний суд України. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%89%D0%BE- /a-50277875>

2. Новини. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/feat2ures-44547981>

3. Куценко Ю., Ржеутська Л. Антикорупційний суд: чому все так складно. URL: <https://www.dw.com/uk/%E/a-43886118>

4. Каменев М., Реплячук Д. Навіщо Україні потрібен Антикорупційний суд. URL: <https://hromadske.ua/posts/navisho-ukraini-antikorpuciiiii-sud>

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ, ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗАВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ СПРАВ

Дотримання законності, прав та свобод людини завжди буде невід'ємним обов'язком всіх державних органів, в тому числі і оперативних працівників органів внутрішніх справ України. Слід зазначити, що це навіть є однією з головних цілей органів внутрішніх справ, але не можна вважати, що можливо усунути одразу всі випадки порушень прав людини саме у цій діяльності [1].

Адже правоохоронна діяльність нерідко здійснюється в обмежених часових рамках. Часто оперативний працівник приймає рішення за умов недостатності інформації. Тим не менше зменшення рівня порушень прав людини і законності під час оперативно-розшукового документування до певного мінімального рівня – це завдання цілком покладається на прокурорський корпус [2].

Згідно з положеннями ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, Закони України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про судоустрій і статус суддів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про Державне бюро розслідувань», інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна [3].

Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме на запобігання та припинення протиправних посягань на основні невід'ємні права і свободи людини спрямована оперативно-розшукова діяльність, що і є свого роду гарантією з боку держави щодо їх непопорушності [4].

Згідно статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» на особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переховується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа [5].

Для дослідження даної теми, зрозуміти основні порушення документування та законності при заведенні оперативно-розшукової справи, ми з'ясували на прикладі злочинності пов'язану з наркотиками, а саме з їх обігом. Тому, для чіткого розуміння даних порушень, ми виокремили деякі з них: неправильно визначення основного фігуранта оперативної розробки; недосконале попереднє встановлення виду та кількості наркотичного засобу; недостатність первинних перевірочних матеріалів щодо особи яка розповсюджує наркотики. Тобто оперативно-розшукові справи заводяться на осіб які купляють наркотики (споживачі) і документування здійснюється в напрямку зберігання, а процес наркобізнесу не відслідковується [6].

Як зазначає шведський професор Денніс Телльборг, нині головною функцією негласного нагляду є не викриття злочинця, а встановлення самої наявності злочину. Коли спецпідрозділи провадять розшукову діяльність проти організованої злочинності, торговців наркотиками тощо, вони працюють до вчинення злочину, і мета цих ОРЗ – зібрати інформацію про особу, злочинну групу або можливі насильницькі дії (терористичний акт, наприклад). Іншими словами, те, що хочуть з'ясувати на етапі, коли подається заява до суду про отримання дозволу на негласне стеження, часто неможливо конкретизувати.

Необхідно пам'ятати, що мета та розуміння суті різних видів злочину, а також правильне документування, є одним з найважливіших компонентів успішного розкриття та заведення оперативно-

розшукової справи, що є невід'ємною частиною застосування таких знань на практиці

1. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I: підручник. Х.: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja>

2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, С. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. 6. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). К.: Атіка, 2010. 2010 с. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKE>

3. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 19.08.2019 р. № 3412-17. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.07.2019 р. № 2952-17. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: монографія. К., 2004. С. 74.

6. Долгов Ю. Д., Погорєцький М. А. Судовий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю: окремі питання характеристики застосування (за матеріалами Харківської області). Методологічні проблеми теорії та практики оперативно розшукової діяльності в сучасних умовах. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*: Спеціальний випуск. № 1. Ч. 2. Луганськ, 2005. С. 175–184.

Р. О. Табацький

*(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ

Актуальним питанням методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є те, що дане явище на сьогоднішній день набуло ознак системного характеру та безпосередньо пов'язане з поширенням свого впливу на всі сфери суспільного життя. Така ситуація, в свою чергу, може загрожувати національній безпеці України.

Правовою основою протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, є норми Конституції України та інших законів. Відповідно до статті 68 Основного закону України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, до того ж незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Водночас, стаття 67 Конституції України вказує на те, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, крім того, усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом [1].

Економічний розвиток будь-якої країни світу становить одну із найголовніших складових її існування. Враховуючи тенденцію корупційних правопорушень до зростання, в нашій державі є актуальним дослідження криміналістичної методики розслідування даних кримінальних правопорушень, з метою швидкого, правильного, точного, законного та неупередженого розслідування, а також виконання основних завдань кримінального судочинства.

Явище «корупція» для права та суспільства не є новим. Воно існувало ще з давніх часів, однак попри різного його визначення

в різні проміжки часу, дане поняття має характерну особливість, яка пов'язана з тим, що корупція є шкідлива в усіх сферах суспільного життя. Водночас, корупція як самостійний склад кримінального правопорушення в чинному Кримінальному кодексі України відсутній [3, с. 102].

Також варто додати, що за вчинення корупційних правопорушень особа несе кримінальну та/або адміністративну відповідальність. Провівши аналіз ЗУ «Про запобігання корупції», можна дійти висновку, що корупція – це використання особою, що зазначається у частині першій статті 3 даного Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у вищевказаній статті даного Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2].

Розслідування будь-яких кримінальних правопорушень зазвичай починається із огляду місця події, що також не є винятком у разі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Найголовнішим проблемним питанням є залучення до проведення даної слідчої (розшукової) дії захисника. У той час, слід підкреслити, що участь захисника може мінімізувати випадки порушення прав і свобод підозрюваної особи.

Після початку досудового розслідування слідчому необхідно розробити план проведення слідчих (розшукових) дій. Даний план повинен бути узгоджений з планом оперативно-розшукових заходів, оскільки це тільки сприятиме розслідуванню. Це означає, що розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, повинно бути послідовно організованим та плановим. Проте, процес розслідування даних кримінальних правопорушень ускладнюються різними факторами: строки проведення процесуальних дій, дефіцит часу, низький рівень взаємодії учасників розслідування. Водночас, важливе значення становлять висунуті версії, на підставі яких і плануються ті чи інші дії слідчого та організовується взаємодія з іншими працівниками правоохоронного органу.

Важливим моментом є правильний підбір та деталізація плану проведення розслідування. Планування розслідування даних кримінальних правопорушень мають забезпечити визначення цілі розслідування, виявлення тих обставин, які мають бути обов'язково встановлені, оцінку зібраних матеріалів та подальше висунення нових варіантів дій, які повинні бути виконані.

Важливим моментом в методичних рекомендаціях з розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є встановлення рекомендованих до виконання слідчих (розшукових) дій, серед яких необхідно виділити огляд місця події, обшук за місцем роботи, допит свідків, призначення криміналістичних експертиз [4, с. 237].

Варто наголосити також на тому, що під час розслідування потрібно встановити всіх співучасників та осіб причетних до вчинення кримінального правопорушення. Не менш важливим є встановлення та фіксація слідів правопорушення, під якими слід розуміти відображення на різних елементах навколишнього середовища [4, с. 236].

На підставі проведеного аналізу слід зробити висновок, що під час розслідування корупційних правопорушень важливим фактором є своєчасна організація взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, складення спільних планів проведення процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів, тощо.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

3. Кимлик Н. В., Кимлик Р. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. Вип. 1. С. 102–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2014_1_18

4. Бурбело Б. А. Основи методики розслідування злочинів пов'язаних із корупцією. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 233–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/V1duvs_2015_2_29

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ,
ЗАВДАННОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ,
ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ,
ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ
ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ,
ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ**

Стаття 56 Конституції України передбачає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [1].

Частиною першою статті 1176 Цивільного кодексу України (ЦК України) закріплено, що шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [2].

Право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, виникає у випадках, передбачених законом. Порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, встановлюється законом [3].

Частиною четвертою статті 1176 ЦК України також передбачено, що фізична особа, яка у процесі досудового розслідування

або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди [2].

Великий глумачний словник української мови дає поняття самообмови як хибне звинувачення самого себе, взяття на себе чужої провини [4]. Дане поняття розкривається як завідомо неправдиві показання підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, дані з метою переконати органи попереднього розслідування і суд в тому, що саме їм скоєно злочин, чого насправді не було.

Судова практика дійсно свідчить, що відмовляючи в задоволенні позову про відшкодування шкоди, завданої громадянину внаслідок незаконних дій органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудового розслідування, прокуратури або суду, суди часто виходять із того, що під час досудового розслідування такий громадянин шляхом самообмови перешкоджав з'ясуванню істини, даючи завідомо неправдиві показання, і тому не має права на відшкодування шкоди.

Звернемось трохи до історії розвитку даних правовідносин у світі. У ст. 1 німецького Закону від 20 травня 1898 року відмовлялось у відшкодуванні шкоди особі, яка своїми діями цілеспрямовано або недбало призвела до того, що її було засуджено [5, с. 511–512]. Так, німецькими депутатами Ленцманом та Філіпсом була внесена в парламент пропозиція щодо відмови особі у відшкодуванні шкоди, якщо вона своєю поведінкою викликала кримінальне переслідування. Аналогічна думка просліджувалась тоді в творах багатьох німецьких та французьких письменників [6, с. 69].

Згідно датського Закону від 4 квітня 1887 року залишались без відшкодування особи, які своїми діями сприяли власному затриманню. Та в цьому законі існувала суттєва поправка: «якщо такі дії особи можливо визнати, як такі, що викликані страхом, збентеженням або невинним непорозумінням, то суд може призначити невелике відшкодування, відповідне до умов затримання» [7].

Сьогодні на практиці самообмова часто розцінюється як прояв провини. Водночас дуже важко визначити конкретні обставини, які вплинули на показання особи. Часто заяви та скарги, подані потерпілими або їх адвокатами до прокуратури чи суду, містять інформацію про насильство чи інші протиправні дії органу досудового розслідування, що призвели до самоінкримінації. Згідно із законом, у цьому випадку фізичні особи мають право на компенсацію, але важко довести, чи дії державних органів є незаконними.

Як свідчать матеріали слідчої та судової практики, дуже нерідко самообмова – визнання особою своєї вини у кримінальному провадженні, найчастіше пов'язана із застосуванням до особи під час досудового розслідування насильства, погроз та інших незаконних заходів як психологічного, так і фізичного впливу [8].

Напрацьована практика Верховного Суду роз'яснює, що самообмова, яка стала наслідком застосування до особи насильства, погроз чи інших незаконних заходів, у разі встановлення таких фактів слідчими органами, прокурором чи судом, не перешкоджає відшкодуванню шкоди, завданої громадянину внаслідок незаконних дій органів досудового слідства та прокуратури. Верховний Суд зауважує, що під час розгляду та дослідження цього питання суд повинен з'ясувати та урахувати причини, які спонукали особу до самообмови.

Самообмова, яка стала наслідком застосування до особи насильства, погроз чи інших незаконних заходів, не позбавляє особу права на відшкодування шкоди. При цьому факт насильства, погроз та інших незаконних заходів має бути встановлений слідчими органами, прокурором чи судом.

Таким чином, самообмова, яка виключає відшкодування шкоди, повинна бути, насамперед, добровільною, завідомо неправдивою, мати на меті перешкодити з'ясуванню істини та бути зафіксованою в матеріалах справи.

Тому, Верховний Суд звертає увагу на те, що під час розгляду таких справ необхідно уважно оцінити, чи була самообмова добровільною. Установивши добровільність такої самообмови, суд має оцінити виконання слідством свого обов'язку щодо всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, оскільки визнання обвинуваченим своєї вини не має переваги порівняно з

іншими доказами, воно може бути покладено в основу вироку лише при підтвердженні сукупністю інших доказів у справі [9].

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>

3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Великий тлумачний словник української мови. URL: <http://slovo.pedia.org.ua/93/53409/980749.html>.

5. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. СПб.: Сенатская типография, 1906. 701 с.

6. Фойницкий И. Я. О вознаграждении невинно к суду уголовному привлекаемых. СПб.: Типография правительствующего сената, 1884. 110 с.

7. Лазаревский Н. Ответственность за убытки, причиненные должностными лицами». Догматическое исследование. СПб.: «Слово», 1905. С. 511–521.

8. Наумова А. О. Право на реабілітацію в ситуації примусової самообмови. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 2. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2015_8_2_16.

9. Постанова Верховного Суду від 21 липня 2021 року у цивільній справі № 459/928/19 (провадження № 61-2091св21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98432922>.

**Н. О. Томчак,
С. В. Станіславський**
*(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

В умовах глобальних перетворень показовим проявом демократії для будь-якої країни світу є цілеспрямований процес формування ефективного громадянського суспільства. Натепер для успішного розвитку громадянського суспільства Україна має здійснити низку кардинальних трансформацій у багатьох сферах взаємин між громадянами та державою. Проблемні питання відносин влади та громадянського суспільства мають пряму залежність від стабільності та облаштованості вітчизняного соціуму. Тому нагальною стає проблема розробки в Україні такої системи, яка б змогла визначати форми взаємодії представників правоохоронних органів і громадянського суспільства у перспективі з урахуванням процесів формування соціальних умов та передумов, достатніх та необхідних для вирішення такої проблеми

Зміцнення і розвиток партнерських відносин з інститутами громадянського суспільства офіційно оголошено важливим напрямком діяльності поліції в багатьох країнах. Спираючись на співпрацю з інститутами громадянського суспільства, поліція здійснює правоохоронну діяльність, виконуючи своє головне призначення – служити суспільству. Характеристиками партнерської моделі взаємодії поліції та інститутів громадянського суспільства в сфері протидії злочинності стають довіру громадян до державних органів і залученість громадян у справу забезпечення безпеки та громадського порядку. У системі державного апарату України органи внутрішніх справ покликані виконувати важливі завдання, що зумовлює забезпечення належної їх організації та діяльності. У загальному

вигляді метою правоохоронної діяльності є забезпечення та підтримання правопорядку в суспільстві та державі, а також охорона прав, свобод і законних інтересів громадян. Інакше кажучи, аксіологічна цінність правоохоронної діяльності полягає в забезпеченні реалізації приписів норм права всіма суб'єктами права, охороні права, забезпеченні верховенства права в суспільстві.

Громадські формування державного кордону створюються і діють у взаємодії з правоохоронними органами, Державною прикордонною службою України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, спрямовуються на принципи гуманізму, законності, гласності, добровільності, додержання прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, рівноправності членів цих формувань.

Розділ 2 пункт 2.4 «Інструкції про роботу з громадськими формуваннями з охорони державного кордону» передбачає, що під час роботи підрозділів охорони державного кордону уповноважені особи органу, при визначенні у службовому завданні беруть участь у роботі з громадськими формуваннями, які діють на ділянках відповідальності, завдяки:

- проведення зустрічей з керівництвом громадських формувань з питань організації їх діяльності, підбиття підсумків, заохочення членів громадських формувань;
- взяття участі у проведенні правової та спеціальної підготовки, проведення тренувань та інших заходів із членами громадських формувань;
- здійснення перевірки несення служби прикордонними нарядами, до складу яких включено членів громадських формувань;
- участь у несенні служби прикордонних нарядів, до складу яких включено членів громадських формувань;
- моніторинг громадської думки щодо ефективності роботи громадських формувань.

Дивлячись на приклад інших держав можемо навести яскравий приклад з США. Формуючи поліцейський резерв з числа осіб громадянських суспільств, добровільно і безоплатно виконують обов'язки щодо забезпечення правопорядку, наділені повноваженнями щодо припинення правопорушень, забезпечені поліцейською формою, проходять спеціальну підготовку. Великою популярністю

в США користуються Народні поліцейські академії. Основна мета таких академій – познайомити населення з роботою поліції. Академії служать, в першу чергу, для формування позитивного ставлення населення до поліції і посилення взаємозв'язків між поліцією і громадянами. Особи, які закінчили Народну поліцейську академію, краще розуміють роль і специфіку роботи поліції, більше допомагають поліцейським і швидше йдуть на контакт з ними

Висновки. Отже, можна зазначити, що розвиток взаємин громадського сектору з правоохоронними структурами в Україні потребує змін. Потребує здійсненню ґрунтовної трансформації у правоохоронній системі та створенню окремих органів, які будуть наділенні владними повноваженнями і які матимуть власну структуру, конкретні функції та певний штат працівників. У відповідності до потреб сьогодення та наявної форми публічного адміністрування змінюються, перебудовуються та перетворюються правоохоронні органи, а також створюються нові форми їх взаємодії з громадським сектором.

1. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14> (дата звернення 07.10.21)

2. Про роботу з громадськими формуваннями з охорони державного кордону: Інструкція від 8 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1210-14> (дата звернення 07.10.21)

Ю. І. Тремба

*(Львівський національний університет
імені І. Франка)*

ЮРИДИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: «ЗА» І «ПРОТИ»

У зв'язку з процесами євроінтеграції, які відбуваються в Україні у науковому та практичному вимірі постало питання щодо реформування всієї правової системи задля її відповідності європейському законодавству. Ще в 1978 році Європейський Комітет із проблем злочинності Ради Європи опублікував рекомендації щодо визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальних правопорушень проти довілля. З того часу сфера кримінальних правопорушень, які можуть вчинятися юридичними особами значно розширилася, до правопорушень проти довілля науковці додають правопорушення у сфері господарської діяльності та правопорушення проти виборчих, трудових та інших прав [1].

Важливим аспектом дослідження питання кримінальної відповідальності юридичних осіб є аналіз чинного законодавства європейських держав стосовно визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення. Варто зазначити, що в деяких країнах суб'єктами кримінальної відповідальності визнаються юридичні особи як публічного, так і приватного права, в той час як в інших – лише юридичні особи приватного права. Так до першої категорії належать: Франція, Данія та Італія, в той час як до другої – Литва та Норвегія [2, с. 170].

Щодо України, то враховуючи те, що вона є державою континентального права, а тому для будь-яких змін в законодавстві необхідно внести зміни до нормативно-правового акту, проте визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення є надзвичайно проблематичним, оскільки таке визнання суперечитиме принципам кримінального права, а саме принципу особистої та винуватой відповідальності суб'єкта кримінального правопорушення. Саме тому Комітет Міністрів Ради Європи у своїх Рекомен-

даціях від 20 грудня 1988 року стосовно відповідальності підприємств за правопорушення вказував на необхідність виключення традиційних концепцій вини у таких випадках.

Відповідно до ст.2 Кримінального кодексу України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. До складу кримінального правопорушення входить суб'єктивна сторона, обов'язковою ознакою якої є вина. Саме тому науковці розробили декілька концепцій вини юридичної особи у випадку визнання її суб'єктом кримінального правопорушення.

А. В. Авер'янов вважає, що для визнання дій юридичної особи винними, необхідно визначити, чи є вони наслідком дій або бездіяльності фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи. Протиправні дії юридичної особи можна вважати винними, якщо вони є наслідком дій або бездіяльності фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи [3, с. 321].

Р. В. Мінін виділяє два основних підходи до визначення вини юридичних осіб – суб'єктивний та об'єктивний і зазначає, що юридична особа виступає як самостійний суб'єкт права. Юридична особа має власну волю й здатна нести відповідальність за прийняті рішення.

Вчений вважає, що пов'язувати вини юридичної особи з виною окремих службовців (суб'єктивний підхід) не можна. Організація володіє самостійною виною, яка розкривається в об'єктивній концепції вини юридичної особи. Об'єктивне розуміння вини юридичної особи дає змогу притягнути винну юридичну особу до кримінальної відповідальності [4, с. 466].

Деякі дослідники взагалі заперечують обов'язковість наявності суб'єктивної сторони у складі правопорушення, вчиненого юридичною особою. Основною причиною цього вони вбачають відсутність у юридичної особи розуму й психічного ставлення щодо вчинених ним діянь, що унеможливує застосування до юридичної особи класичного підходу до розуміння поняття «вини», а тому пропонується робити виключення у випадку притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності, тобто склад правопорушення буде мати лише 3 елементи [5, с. 542].

Проаналізувавши основні концепції вини юридичної особи, ми погоджуємось із науковцями, які обстоюють позицію, що вина юридичної особи проявляється через винну поведінку її працівників.

Також необхідно наголосити, що український законодавець вже зробив перший крок до визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності, коли 23 травня 2013 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», яким закріплено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру. Ці заходи не є видом кримінальної відповідальності, проте вказують на можливий розвиток кримінального законодавства в цьому напрямку.

Враховуючи наведене можемо зробити висновок, що визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення, а відтак притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності є надзвичайно складним процесом, що спричинить і зміну самого поняття кримінального правопорушення. Цей процес має бути теоретично обґрунтованим до моменту внесення змін до кримінального законодавства, а тому ще багато теоретиків «зламають списи» в наукових дебатах.

1. Крылова Н. Е. Уголовная ответственность во Франции: предпосылки возникновения и основные черты. *Вестник Московского ун-та. Серия 11. Право.* 1998. № 3. С. 74.

2. Recommendation (88) 18 of the Committee of Ministers [of the Council of Europe] to Member States concerning Liability of Enterprises having Legal Personality for Offenses committed in the Exercise of their Activities. URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>.

3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / за ред. В. Б. Авер'янова та ін. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.

4. Минин Р. В. Корпоративная уголовная ответственность: учебное пособие. ТюмГУ, 2016. 96 с.

5. Гражданское право Украины: учебник. Ч. 1 / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др. / под ред. А. А. Пушкина и В. М. Самойленко. Харьков: Основа, 1996. 422 с.

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ ТА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не дає визначення системи покарань, проте у доктрині кримінального права під цим поняттям розуміють встановлений кримінальним законом і обов’язковий для суду вичерпний перелік покарань, розташованих послідовно від найменш до найбільш суворого [1, с. 328].

КК України [2] доцільно акумулює норми, присвячені відповідальності неповнолітніх, у спеціальному розділі XV Загальної частини «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

Опрацьований нами проєкт нового Кримінального кодексу (далі – Проєкт) дає можливість стверджувати, що у розділі 3.10 Книги 3 Загальної частини авторами визначено особливості кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у неповнолітньому або молодому віці. Варто зазначити, що тут з’явилося поняття «молода особа». Відповідно до п. 28 ч. 2 ст. 1.3.1. Проєкту, це особа, яка досягла 18-річного віку, але не досягла 21-річного віку [3].

У статті 98 чинного КК України перелічено 5 основних видів покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітньої особи. Це: штраф, громадські та виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк. Також до неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Тим часом, у Проєкті покаранню щодо неповнолітньої або молодшої особи присвячено ст. 3.10.3. У ній визначаються особливості окремих видів покарань, а саме: штрафу, грошового стягнення та ув’язнення на певний

строк, а також передбачено, що довічне ув'язнення не призначається особі, яка вчинила злочин у віці до 21 року. З цього можна зробити висновок, що до неповнолітньої або молоді особи за вчинення злочину можуть застосовуватися такі покарання як штраф та ув'язнення на певний строк. Щодо покарання за вчинення проступку, ст. 3.10.3 визначає особливості застосування до неповнолітньої або молоді особи грошового стягнення. Відтак, видається, інші покарання, передбачені ст. 3.1.2 за вчинення проступку (безоплатні роботи, обмеження свободи пересування та арешт), застосовуються до неповнолітньої або молоді особи в загальному порядку.

Найбільш м'яким видом покарання, не пов'язаним з позбавленням волі, є штраф. Згідно з ч. 1, 3 ст. 99 КК України, штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. До неповнолітнього, що не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт. Тобто, до такої особи не застосовується покарання, пов'язане з обмеженням волі.

У ч. 1 ст. 3.10.3 Проекту зазначається, що штраф і грошове стягнення застосовуються до неповнолітньої або молоді особи, якщо вона має самостійний дохід або власне майно, на яке може бути звернене стягнення. Аналіз ст. 3.1.6 Проекту «Санкції за злочини» дозволяє зробити висновок про те, що тій неповнолітній або молодій особі, яка не має доходу або майна, щоб самостійно оплатити штраф, безальтернативно має призначатись покарання у виді ув'язнення на певний строк (злочини 1–3 ступеня). Але відповідно до ст. 3.10.4 Проекту щодо особи, яка вчинила злочин у віці до 18 років, суд ухвалює рішення про невиконання під умовою призначення ув'язнення на певний строк, крім випадків, коли мета покарання може бути досягнута лише шляхом виконання такого ув'язнення. У разі невиконання під умовою призначення ув'язнення на певний строк застосовується хоча б один наглядовий засіб пробації, а також можуть застосовуватися контрольні та реінтеграційні засоби, передбачені статтею 3.4.2 Проекту.

Відповідно до п.п. 2, 3 ч. 1 ст. 98 КК України до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані громадські та виправні роботи. Згідно з ч. 1, 2 ст. 100 КК України, громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день. Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року. У Проекті ж відсутні такі види покарання. Проте, у статті 3.1.11 вказано, що за проступок застосовуються такі санкції як безоплатні роботи на строк від 1 до 3 місяців, обмеження свободи пересування на строк від 15 днів до 3 місяців або арешт на строк від 15 днів до 3 місяців.

Позбавлення волі на певний строк, що передбачено п. 5 ч. 1 ст. 98 КК України замінено на ув'язнення на певний строк. Воно призначається особі, яка вчинила злочин у віці до 18 років на строк не більше 20 років: а) за злочини 9 і 10 ступенів; б) за сукупністю злочинів; в) за сукупністю вироків за злочини.

Отож, на наш погляд, позитивним є те, що робоча група при підготовці тексту Проекту нового КК України виявила більш гуманний підхід до молоді у кримінально-правовій політиці держави. У Проекті, зокрема, виокремлено таку категорію суб'єктів як «молода особа» та передбачено невиконання під умовою призначення ув'язнення на певний строк щодо особи, яка вчинила злочин у віці до 18 років.

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид. Харків: Право, 2010. 328 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

3. Проект Кримінального кодексу України: контрольний текст (станом на 02.10.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/04/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-02-10-2021.pdf> (дата звернення: 04.10.2021).

ПЛОТНІ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У реаліях сьогодення кожне демократичне суспільство створює ефективні умови для застосування норм міжнародного права з питань захисту прав людини, базуючись на принципах, основних правилах та засадах права. Основні норми, які виконують функцію захисту прав людини закріплені європейськими й міжнародними інституціями [1, с. 243]. Саме з цієї причини, в Конституції України були імплементовані усі провідні положення, які стосуються Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Ця Конвенція зробила вагомий внесок в реалізацію захисту прав людини, здійснила безпрецедентний вплив на зміст національного законодавства держав, що його ратифікували тим, що сприяла створенню найавторитетнішого, на цей момент, органу здійсненню правосуддя та захисту прав людини, а саме Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Однак ЄСПЛ, попри значні його здобутки, не міг настільки ефективно працювати, як цього потребувалося, через перенавантаження та зростання популярності подання скарг до суду. Внаслідок цієї проблеми, перед Судом постало гостре питання підвищення ефективності захисту прав людини. З цією метою 13.05.2004 р. членами Ради Європи було підписано Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод, який змінив контрольну систему Конвенції у бік підвищення її ефективності шляхом збільшення строку перебування судді на посаді (з 6 до 9 років), одноособового вирішення прийнятності скарги суддею, розгляду справи комітетом з 3 суддів, запровадження додаткового критерію прийнятності заяви з урахуванням завдання порушенням держави істотної шкоди тощо [1, с. 243]. Цілком очевидно, що ці зміни не змогли до кінця врегулювати всі нюанси поставлені перед ними, набагато ефективнішими, насамперед є покращення законодавства

членів Ради Європи, за допомогою яких ефективніше б регулювалися захист прав людини, тоді не було б нагоди звертатися в ЄСПЛ. У зв'язку з цим у практиці ЄСПЛ було запроваджено процедуру винесення пілотних рішень.

Пілотними рішеннями ЄСПЛ є рішення цього суду, в яких зазначається природа системної проблеми, що призводить до порушень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 року та вказується на заходи, які держава-порушник повинна зробити для усунення системних та грубих порушень.

Пілотні рішення носять особливе значення, адже, з їх допомогою в національному законодавстві держав, які ратифікували Конвенцію 1950 року, з'являються норми, які сприяють усуненню правових, організаційних та економічних передумов систематичного порушення прав людини та створюються реальні механізми захисту прав людини. ЄСПЛ у своїй практиці посилається на статтю 46 Протоколу №14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Остаточне рішення Суду передається Комітетові міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням» [2]. Це означає те, що ЄСПЛ покладає на державу-відповідача, обов'язок здійснити відповідні заходи для захисту прав заявника, порушення якого, були встановлені Судом.

Для подальшого аналізу пілотних рішень ЄСПЛ щодо України, неможливо обійтися без рішення ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» [3]. ЄСПЛ констатував, що на державу покладено обов'язок та відповідальність за виконання остаточних рішень, а держава не може виправдовувати нестачею коштів невиконання судових рішень, винесених щодо державних підприємств та органів державної влади [3].

Тому ЄСПЛ вмотивував процедуру застосування пілотного рішення та як наслідок зобов'язав державу невідкладно (не пізніше одного року), запровадити в національній правовій системі відповідний засіб юридичного захисту та забезпечити, щоб такий засіб чи засоби відповідали як у теорії, так і на практиці, які Суд встановив у своєму рішенні [3].

Після відповідного пілотного рішення, ЄСПЛ зобов'язав Україну вжити певних заходів з метою забезпечення прав людини, тим самим пілотне рішення посприяло покращенню національного законодавства та забезпеченню механізму захисту прав людини. Після рішення Суду було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [4], а також було постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішенням суду, виконання яких гарантується державою» [5].

Усі наведені аргументи, дають можливість зробити висновок про особливу важливість пілотних рішень для вдосконалення національного законодавства, вдосконалення механізмів реалізації та захисту прав людини.

1. Гончаренко О. Правова природа «Пілотних рішень» Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 4. С. 243–244.

2. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527#Text

3. Справа «Юрій Іванович Іванов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text

4. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 № 4901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>

5. Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2014-%D0%BF#Text>

ЗАХИСТ ПРАВ МАЛОЛІТНІХ І НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В сучасній судовій практиці стають поширеними цивільні справи, у яких прямо чи опосередковано розглядаються інтереси малолітніх та неповнолітніх і які, відповідно, повинні привертати особливу увагу суспільства і держави. Ця проблема є актуальною, тому що малолітні та неповнолітні особи, з огляду на свої права та можливості самозахисту, є одними із найбільш вразливих категорій населення в Україні.

Згідно зі статтею 6 Сімейного Кодексу України «Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [1].

Згідно з чинним законодавством, «неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом» [2]. Тобто такі особи за наявності правових підстав можуть стати суб'єктами цивільних правовідносин.

Згідно із процесуальним законодавством на сьогодні існують три основні форми участі малолітніх та неповнолітніх осіб в цивільному судочинстві під час розгляду справ, у яких захищаються їх права, свободи та інтереси:

1) якщо відбувається розгляд справи про права малолітніх, вони не можуть самостійно здійснювати захист. Їхніми законними представниками, згідно із Цивільним кодексом України, є батьки чи інші законні представники [3];

2) неповнолітні віком від чотирнадцяти років можуть брати участь в справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь нарівні з законними представниками;

3) у деяких випадках, передбачених законом, неповнолітні мають право на самостійний захист своїх прав та інтересів в суді.

І хоча неповнолітні за законом можуть самостійно здійснювати захист своїх інтересів, відповідно до преамбули Конвенції про права дитини, «дитина, внаслідок її фізичної та розумової незрілості, потребує спеціальної охорони й піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [4], тому держава повинна посилено розвивати правовий захист неповнолітніх у суді.

В першу чергу, під час цивільного процесу неповнолітньому повинні бути повідомлені його процесуальні права, встановлені ст. 43 Цивільно- процесуального Кодексу (далі ЦПК), а також особливі права неповнолітніх, встановлені ст. 45 ЦПК [2].

Окрім цього, існують різні форми, засоби та способи захисту цивільних прав неповнолітніх громадян. В першу чергу, це юрисдикційна форма захисту, яка виконується уповноваженими державою органами – судом, Президентом України, органами державної влади та місцевого самоврядування, нотаріусом. Їхня діяльність спрямована на захист порушених прав та інтересів [5].

Важливу роль в захисті цивільних прав малолітніх і неповнолітніх осіб відіграють органи опіки та піклування. Відповідно до чинного законодавства України, у захисті прав дітей вони можуть брати наступну участь:

1. самостійне прийняття рішень у межах своєї компетенції, включаючи згоду на будь-які дії;

2. направлення відповідних вимог до суду в порядку позовного провадження;

3. участь у судовому розгляді [6].

Однак, у законодавстві майже не передбачено можливості правового самозахисту малолітніх та неповнолітніх у випадку, якщо батьки чи особи, що їх заміняють, порушують права дитини. Оскільки, як вказано вище, неповнолітні можуть здійснювати самостійний захист лише у певних випадках, передбачених законом, а малолітні взагалі не мають такої можливості, вони не можуть самостійно виступити проти своїх батьків, навіть у випадку якщо на те є законні підстави.

Тому, на нашу думку, держава повинна розвивати норми й закони, які дозволяють малолітнім і неповнолітнім здійснювати

правовий самозахист в цивільних відносинах, або надавати їм законного представника, який буде виступати як їх захист в суді.

Таким чином, захист цивільних прав неповнолітніх та малолітніх осіб потребує удосконалення відповідно до умов сучасного суспільства. Захист прав цих осіб законними представниками, в першу чергу батьками, а також органами опіки чи уповноважених державою органів є достатньо розвинутим, однак у законодавстві не передбачено можливості для неповнолітніх і малолітніх громадян самостійно захищати свої права, і ця проблема потребує термінового вирішення для забезпечення повноцінного правового захисту усіх громадян.

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 7. Ст. 70.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

4. Конвенція про права дитини. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 13. Ст. 145.

5. Гражданское право. В 4 т. Т. 1. Общая часть / под. ред. Е. А. Суханова. М., 2007. Ст. 720.

6. Цивільне право України. Академічний курс: підручник. У 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. К.: Ін юре, 2003. Ст. 21.

ПЕРЕДУМОВИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Психологи визначають успішність як здатність індивіда досягти поставлених ним цілей, що обумовлена здібністю до навчання – психологічною властивістю, яка визначає успішність навчання студентів.

Успішність навчання обумовлює певний ряд психологічних факторів, а саме:

- здібність до навчання;
- особливості розумової діяльності у людини;
- ставлення студента до навчання;
- об'єктивна оцінка своїх успіхів, та невдач;
- поставлена мета, та визначення її рівня;
- індивідуальні та вікові особливості загального розвитку;
- методи навчання, та засвоєння наданого матеріалу; здібність до обраної діяльності.

З точки зору психології схеми, умови, та зовнішні прояви успіху людини вивчалися як в якості основного предмету дослідження, так і через методи інших концепцій у різних психологічних школах [1, с. 141].

Традиційно вважається, що базовим принципом успішності є, так звана, гуманістична спрямованість процесу навчання.

Вона передбачає створення педагогічних умов, які мають за мету розвиток і розкриття вмінь того, кого навчають, та його очікувану позитивну самореалізацію, а саме:

- створення професійної самосвідомості, що буде містити самоконтроль, об'єктивну самооцінку, програмування себе на успішний результат, самопізнання і самовдосконалення;
- створення, виховання в собі та часте використання Я-концепції, запрограмоване на вдосконалення та усвідомлення своїх можливостей;

– визнання авторитету викладача (керівника) і вміння використовувати його педагогічний, та психологічний досвід у навчальному процесі;

– співпрацю педагога і учня;

– вміння змодельовати реальні ситуації досягання поставленої мети, що буде надавати натхнення тим, хто проходить навчання, а також допоможе орієнтуватися у відчуттях, які притаманні тій, чи іншій ситуації;

– використання нових педагогічних технологій і методів, що сприяють загальному особистісному розвитку студентів, та їх самовдосконаленню;

– вміння формувати у тих, хто навчається, мету на досягнення позитивного результату, та спрямованість на успішну професійну діяльність в подальшому;

– надання стимулу учням для самовдосконалення, самовиховання та прагнення до переходу у самостійну роботу та аналіз наданих завдань [2, с. 6].

Якщо проаналізувати концептуальні підходи до розуміння суті успішності, то слід також детальніше звернути увагу на те, що успішність – це динамічний процес, якому властиво змінювати цю саму динаміку розвитку [3]. Тому не слід відокремлювати його від загальної діяльності студента. Процес досягнення успіху у тій чи іншій поставленій меті не є короткотривалим, він має певні передумови та особливості перебігу, що визначаються різноманітним факторів, які і обумовлюють цей процес.

В цілому пізнавальна активність, виступаючи як найважливіший фактор успішності студентів, характеризується потребою в розширенні загального кругозору, підвищенням інтелектуального рівня. Таким чином, тільки з урахуванням вікових особливостей студентів, ми можемо ефективно розвивати їх пізнавальну діяльність та здатність до навчання.

Отже, тенденція до успішності студентів полягає у вивільненні самого себе від залежності зовнішніх та внутрішніх обставин, в яких вони весь час перебувають, виникає необхідність у наукових пошуках, спрямованих на формування особистості, що усвідомлює свої можливості, прагне до самоосвіти, самовдосконалення, максимальної самореалізації, для досягнення щастя й успіху в житті.

Адже, успіх особистості в контексті життєдіяльності може виступати формою самореалізації і призводити до суб'єктивної задоволеності собою та життям загалом.

1. Ткачук І. І. Теоретичні засади дослідження проблеми успіху особистості в діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. Ін-ту проблем виховання НАПН України. Кам'янець-Подільський: Вид. Зволейко Д.Г., 2011. Вип. 15, кн. 1. С. 139–147.

2. Романовський О. Г. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 2. С. 3–8.

3. Михайлишин Г. Й. Успішність особистості: Філософський та психолого-педагогічний контекст. *Наукове Мислення*. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/39-dev-yata-vseukrajinska-praktichnopiznavalna-konferentsiya/125-uspishnist-osobistosti-filosofskij-ta-psikhologo-pedagogichnij-kontekst>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У КПК України термінологічне сполучення «ефективність досудового розслідування» вживається у аспекті повноважень прокурора ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого у випадку неефективного досудового розслідування; доручення здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування; обов'язку органу досудового розслідування застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування; повноваження керівника органу досудового розслідування відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування та призначати іншого у разі неефективного досудового розслідування; повноваження керівника органу дізнання відсторонювати дізнавача від проведення дізнання та призначати іншого дізнавача за наявності неефективного дізнання.

Відмітимо при цьому, що положення п. 2 ч. 2 ст. 39-1 КПК України є мовно невдалими, оскільки формулювання «відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання» свідчить про те, що перед словами «неефективного дізнання» попущено слово «у випадку».

У КПК України немає визначення ефективності досудового розслідування, хоча на рівні доктринальних пропозицій такі визначення сформульовані і стосовно досудового розслідування

(Т. В. Корчева, О. А. Сопронюк, О. О. Торбас), і стосовно окремих процесуальних функцій (Т. О. Лоскутов, А. Б. Степанов) та процесуальних дій (О. А. Лучко).

Відмітимо, що ОП ККС ВС було надано судове тлумачення ч. 5 ст. 36 КПК України стосовно повноваження Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників та заступників доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування через неефективність досудового розслідування. ККС ВС вказав, серед іншого, що «Обов'язковою передумовою реалізації Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками повноважень, передбачених ч. 5 ст. 36 КПК, є оцінка досудового розслідування органом досудового розслідування, встановленим ст. 216 КПК, як неефективного та відображення такої оцінки у постанові з наведенням відповідного мотивування. Наявність відповідних відомостей, які стосуються конкретного кримінального провадження, щодо його неефективності відповідним прокурором може бути встановлено на будь-якому етапі досудового розслідування, в тому числі і на його початку, та бути підставами для прийняття рішення в порядку і відповідно до вимог ч. 5 ст. 36 КПК. У кожному конкретному випадку наявність таких підстав має бути обґрунтована у відповідному процесуальному рішенні – постанові Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників та заступників про доручення здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, яка має відповідати вимогам ст. 110 КПК, у тому числі бути вмотивованою, надавати обґрунтоване пояснення щодо фактичних та юридичних підстав прийнятого рішення» [1]. Разом з тим, виникає питання, які мають бути критерії оцінки ефективності вже здійсненого досудового розслідування. Відмітимо, що для такої складної системи, якою є досудове розслідування, така оцінка не може бути простою як мінімум тому, що має характеризуватися ретроспективністю (оцінка проведеного розслідування, яке триває, де можуть бути враховані і кількісні показники) та проспективністю (прогнозування результатів досудового розслідування, для чого кількісні критерії незастосовні, проте, є система інших критеріїв).

У силу нормативного характеру КПК України не містить критерії ефективності досудового розслідування, і тому навряд на практиці можливо реалізувати ідею стосовно закріпленням у чинному КПК критеріїв оцінки неефективності досудового розслідування [2, с. 370]. Разом з тим, якщо виходити із того, що завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, визнати за мету досудового розслідування, то позитивний результат, досягнутий в процесі їх реалізації завдяки додержанню слідчим, прокурором законності і обґрунтованості розслідування, своєчасному всебічному і повному з'ясуванню обставин вчинення злочину або кримінального проступку у конкретних кримінальних провадженнях, можна визначити як ефективність розслідування [3, с. 26]. Разом з тим, і цього замало для того, щодо визначитися із достатніми критеріями ефективності досудового розслідування, які можна використати для оцінки. Виходячи з положень ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та ч. 5 ст. 9 КПК України, в Україні мають застосовуватися стандарти досудового розслідування, сформульовані у практиці ЄСПЛ. Наведемо їх перелік із рішення «Шевченко проти України» (заява № 32478/02): «система, яка вимагається статтею 2, має передбачати незалежне та безсторонне розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності. Таким чином, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і за своєю ініціативою порушувати провадження, яке здатне, по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був причетний до події. Вимога щодо публічності також застосовується у цьому контексті». Крім того, у рішенні «Холодков і Холодкова проти України» (Заява № 29697/08) ЄСПЛ підкреслив, що головна мета такого розслідування полягає у забезпеченні ефективного виконання положень національного законодавства, яке охороняє право на життя. Форми розслідування, які забезпечать досягнення цих цілей, можуть бути різними залежно від обставин. Це не є обов'язком досягнення результату, але обов'язком вжиття заходів.

Враховуючи ці мінімальні вимоги, зазначимо, що для оцінки ефективності досудового розслідування у ретроспективному аспек-

ті застосовні усі ці вимоги як критерії. У проспективному аспекті ці ж вимоги застосовні з урахуванням тих недоліків, які виявлені в ході розслідування, що впливають на його ефективність (наприклад, упередженість, відсутність сумлінності тощо), і перспектив їх усунення у разі доручення здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування. При цьому основним критерієм проспективної оцінки є забезпечення виконання охоронних норм національного кримінального закону та спроможності органу досудового розслідування, з урахуванням наявного стану досудового розслідування, вжити для цього необхідних та достатніх заходів, тобто фактично усунути наявні недоліки у організації та здійсненні досудового розслідування.

1. Постанова ОП ККС ВС від 24 травня 2021 року, справа № 640/5023/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>

2. Добровольський С. В. Гарантії забезпечення статусу слідчого та проблеми їх реалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 363–374.

3. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 228 с.

ПРАВОВА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Питання захисту державної таємниці має надважливе значення для будь-якої світової держави. В Україні ж ця проблема набуває нового актуального звучання. В інформаційному просторі України державна таємниця почала займати менш значну частку, на відміну від тієї кількості інформації, що була засекречена в часи СРСР (лише за перші часи незалежності було розсекречено понад 100 тис. документів). На сьогодні маємо нову хвилю розсекречування, зокрема масив розсекречених архівних документів КДБ СРСР стрімко зростає. Але, питання захисту державних секретів, в умовах посилення міждержавних зв'язків, існування конкурентної боротьби за сфери впливу на міжнародній арені, тотального використання новітніх технологій, становлення економічних ринків, залишаються важливими для захисту національних інтересів України.

Прийнятий у 1996 році Основний Закон України у ст. 17 встановлює, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1].

У ст. 34 Конституції України проголошено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію.

Разом із цим право доступу до інформації, передбачене у Конституції й інших нормативно-правових актах, не є абсолютним, оскільки законодавством встановлено, як і у попередні періоди, обмеження на доступ до певних видів інформації.

Після проголошення незалежності нашої держави, Верховною Радою України було прийнято Закон України від 2 жовтня

1992 р. № 2657 «Про інформацію», що став нормативно-правовим актом, який регулює, серед іншого, суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречування, розсекречування її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України, визначаючи при цьому основи державної інформаційної політики [2].

Так, ст. 21 «Інформація з обмеженим доступом» визначає, що такою є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Закон України «Про державну таємницю», прийнятий у 1994 р., Визначив особливий порядок правового регулювання державної таємниці. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» державна таємниця (секретна інформація) – вид секретної інформації, що охоплює інформацію у галузі оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та правоохоронних органів, розголошення якої можуть завдати шкоди національній безпеці України і які визнані в порядку, передбаченому цим Законом, державною таємницею та підлягають державній охороні. Стаття 8 Закону визначає перелік інформації, яка може бути віднесена до державної таємниці у зазначених вище сферах [3].

Розширений перелік таємної інформації міститься у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю – акті, в якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених Законом «Про державну таємницю» сферах.

Таким чином, можна зробити висновок, що захист державної таємниці – сукупність організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативних розшукових заходів, спрямованих на недопущення та запобігання розголошенню секретної інформації та втраті її матеріальних носіїв, що становлять собою режим секретності.

Основним призначенням режиму секретності є:

- 1) обмеження доступу до державних секретів осіб, які не мають відповідної форми допуску;
- 2) попередження витоку або втрати секретної інформації;
- 3) забезпечення прихованості і раптовості, внаслідок чого зростає ефективність проведених оперативних розшукових та інших

заходів, які здійснюються підрозділами Національної поліції України при виконанні покладених на них завдань [4].

Правова система захисту державної таємниці – це комплекс правових норм, що сформувалися в окремий правовий інститут, та організаційно-правова, інженерно-технічна, криптографічна та оперативно-розшукова діяльність системи органів, спрямована на недопущення та запобігання вчинення правопорушень, пов'язаних з порушенням режиму забезпечення захисту державної таємниці України.

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про інформацію: Закон України від 2.10.1992 р. № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

3. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.

4. Волошина М. О. Режим секретності: конспект лекцій. Дніпро: ДДУВС, 2019. 134 с.

В. М. Фільварська

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Кордони поведінки з відхиленнями часто досить важко визначити. Зміни в суспільстві призводять до зміни норм, а отже і видів поведінкових девіацій. Тому поведінка з відхиленнями – це одна з можливих форм взаємостосунків між суспільством і особою, а також стійка поведінка особи, що відхиляється від найважливіших соціальних норм, запобігаючи реальну шкоду суспільству або самій особі.

Встановлено, що девіантна поведінка неповнолітніх у багатьох випадках трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для самої особистості неповнолітнього, його подальшого розвитку, так і для всього суспільства. Дуже небезпечним є те, що відбувається процес «омолодження» девіантних форм поведінки. Зростає кількість дівчат із девіаціями у поведінці. Переважна більшість неповнолітніх з девіантною поведінкою є учнями загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ, коледжів. Дуже незначна частина з них ніде не працює і не вчиться. Згідно результатів досліджень В. Оржеховської, щодня в Україні підлітки скоюють в середньому 104 злочини, в тому числі одне вбивство або важке тілесне пошкодження, зґвалтування, 2-3 розбійних напади, 8 – пограбувань, 26 – крадіжок державного, 45-особистого майна громадян. Вік правопорушників від 14 до 17 років становить 8% загального населення України.

Під профілактикою правопорушень розуміють діяльність державних органів і громадськості, що має системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів, які її здійснюють, спрямовану на недопущення виникнення, усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності, окремих її видів та конкретного злочину.

Профілактична робота повинна охоплювати усі вікові категорії дітей з метою попередження відхилень у поведінці, передусім, із тими, які перебувають у несприятливих умовах виховання, і вже характеризуються негативною поведінкою, а також із тими, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки.

Психологічний компонент профілактики девіацій має на меті підтримку дитини. Формування адекватної самооцінки, навичок прийняття рішень, уміння сказати «ні», постояти за себе, визначати і нести відповідальність за себе, свої дії та свій вибір [1, с. 157]. Нестача спілкування, емоційна незадоволеність, яку діти нерідко відчують у власних родинах, потреба у належності до референтної групи, можуть бути частково компенсовані уважним, доброзичливим ставленням до них. Так, у підлітковому віці можуть бути і шляхи позитивного розвитку. Це може бути пов'язане з позитивним впливом на особу значущих для неї людей, зміною товариства, вибором позитивного партнерства, високим інтелектом.

Як впровадження сучасних підходів профілактики девіацій неповнолітніх можемо навести приклад – спільний проєкт, який реалізується Головним управлінням Національної поліції у Львівській області спільно з Департаментом освіти та науки, Службою у справах дітей Львівської обласної державної адміністрації та громадською організацією «Включайся». На Львівщині (м. Стрий, м. Жовква) працюють «точки допомоги» для дітей, позначені спеціальним маркуванням – наліпкою біло-зеленого кольору з надписом «Територія безпеки. Тут тобі допоможуть!». Метою цього проєкту є надання допомоги дітям, які потрапили у складні життєві обставини – загубились, піддаються переслідуванню, стали жертвою булінгу чи домашнього насильства. Такі пункти обладнані в аптеках, магазинах та кафе міста, що розташовані на маршрутах, якими діти користуються найчастіше – дороги до шкіл, освітніх закладів.

Персонал закладів пройшов інструктаж та знає алгоритми дій для вирішення нетипових ситуацій, у які можуть потрапити маленькі мешканці. Ці пункти позначені спеціальним логотипом, які означають, що дитина перебуватиме тут у безпеці, а до вирішення її проблеми будуть залучені поліцейські, медики та працівники соціальних служб [2].

Також, відділом ювенальної превенції ГУНП у Львівській області спільно з керівником ГО «Закон.Порядок.Достаток» та відділом зв'язків з громадськістю Патрульної поліції Львівської області розроблені інформаційні листи для дітей та дорослих про шкоду наркотиків, а також, роз'яснено про відповідальність що настає за їхнє вживання, зберігання та розповсюдження та як розпізнати чи дитина вживає наркотичні препарати [3].

Отже, превентивна та профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню правопорушень як неповнолітніми, так і стосовно них самих, вимагає об'єднання зусиль педагогів, психологів, соціальних працівників, юристів та працівників різних державних і громадських інституцій з метою виявлення, усунення та запобігання виникненню причин та умов, які призводять до протиправних дій

1. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 188 с.

2. Офіційна сторінка відділу ювенальної превенції ГУНП у Львівській області. URL: <https://www.facebook.com/1063014840405587/posts/6662308807142801/>

3. Офіційна сторінка відділу ювенальної превенції ГУНП у Львівській області. URL: <https://www.facebook.com/524612134370212/posts/1693038134194267/>

4. Науковий вісник Ужгородського національного університету. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/317/1/>

5. Проблеми попередження девіантної поведінки вихованців режимних установ для неповнолітніх в історії вітчизняної педагогіки. URL: <https://i-rc.org.ua/files/personalii/badiora-s-m.pdf>

6. Девіації: проблеми поведінки неповнолітніх. URL: <http://school-291.inet.ua/sotsialnyi-pedahoh/item/824-deviatsiyi-problemy-povedinky-nepovnlitnikh.html>

Д. І. Флюнт
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРО СТРАТЕГІЮ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА НА 2021–2023 РОКИ

Незалежне та неупереджене правосуддя є запорукою сталого розвитку суспільства і держави, гарантією додержання прав і свобод людини та громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави, зростання добробуту та якості життя, створення привабливого клімату, своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [1].

Система судочинства в Україні є дуже не стабільна та мінлива. Стратегія, яку запропонував Президент України В. Зеленський – не є розвитком діючої системи, а ще однією її реформою.

Стратегія визначає пріоритети удосконалення положень законодавства у сфері судоустрою, статусу суддів, судочинства та інших інститутів правосуддя, а також впровадження невідкладних заходів для забезпечення позитивних зрушень у функціонуванні відповідних правових інститутів [1].

На жаль, стратегія не містить конкретних планів і лише окреслює напрями реформування. Конкретні ж дії, заходи і навіть завдання має визначити комісія з питань правової реформи. Враховуючи стан судочинства у даний період часу в цілому за змістом Стратегія – швидше про «все хороше, проти всього поганого».

Розробка та запровадження Плану дій має супроводжуватися комплексними обговореннями із залученням громадського та експертного середовища. Моніторинг ефективності реалізації положень Стратегії має визначатися на підставі об'єктивних, актуальних та вимірjuвальних показників [1].

Аналізуючи Стратегію, варто звернути увагу на її мету розвитку щодо удосконалення системи правосуддя. В основі лежить

визначення основних напрямів та пріоритетів подальшого удосконалення законодавства України про судоустрій, статус суддів та судочинство для практичного утвердження принципу верховенства права, ефективного і справедливого судочинства.

Судовий устрій України зараз потребує багато змін адже виникла низка проблем. Можна виділити декілька основних:

- не доброчесність окремих суддів, працівників органів та установ судової влади;
- недосконалість існуючої системи місцевих судів;
- відсутність дієвих механізмів позасудового та досудового врегулювання спорів;
- низький рівень суспільної довіри до органів судової влади та прокуратури;
- неефективність системи фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення гарантій незалежності судової влади [2].

Перелічувати проблеми судочинства можна ще довго, адже в Україні їх безліч.

Для вирішення цих проблем у Стратегії запропоновані подальші дії і працювати у найближчі роки потрібно буде над:

- реорганізацією місцевих судів (сформувані нова мапу судів);
- посиленням функціональної та процесуальної спроможності Верховного Суду;
- покращенням діяльності вищих спеціалізованих судів;
- загальними питаннями судочинства;
- розвитком альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів;
- зміцненням незалежності судової влади та підзвітності її суспільству;
- удосконаленням інститутів суддівської кар'єри та відповідальності суддів;
- розвитком органів прокуратури;
- запровадженням системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні [2].

Виділяючи плюси та мінуси «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства», варто зрозуміти, що

все ж плюсів більше і якщо все виконуватиметься чесно та грошовий капітал, виділений на Стратегію, використовуватиметься у правильному руслі, то впровадження даної Стратегії дасть досить позитивний результат. Однак експерти сумніваються в тому, що це вдасться реалізувати. Бодай, через низьку деталізацію самої Стратегії, а також через певний супротив самої системи. Стратегія дає можливості, принаймні, розпочати дієві кроки у цьому напрямі. Єдине, що викликає сумніви і занепокоєння щодо нової «судової карти», що передбачає перехід до моделі: одна область – один апеляційний суд. Експерти, зокрема, наголошують, що в Стратегії немає нічого про те, як саме буде формуватися комісія з питань правової реформи і яку роль будуть відігравати міжнародні експерти – ключову чи лише номінальну. Залежно від того, як далі буде прописана реалізація Стратегії можна буде сказати: вийде насправді вирішити кризу чи ні.

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n14>

2. Про проблем та вирішення проблем судочинства. URL: <https://pravo.ua/strategiia-rozvytku-systemy-pravosuddia-ta-konstytutsiinoho-sudochynstva-na-try-roky-shcho-chekaie-na-sudy-prokuraturu-ta-advokaturu/>

Д. М. Фотіна

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ОФІЦЕР ГРОМАДИ

У сучасному світі професія поліцейського є складною, проте необхідною та цікавою, адже саме поліція працює над покращенням життя населення та зобов'язана робити все необхідне для забезпечення функціонування прав і свобод людини, захисту її життя, безпеки, підтримує всіма, визначеними законом способами, безпеку і порядок у суспільстві.

Поліцейський офіцер громади (ПОГ) – це особа, яка служить у лавах Національної поліції України, має військове звання і проживає та працює на певній територіальній громаді. Основним його завданням є підтримання публічного порядку, а також вчасно запобігати проявам будь-яких правопорушень і, при необхідності, їх зупиняти.

На сьогоднішній день, в Україні діє проєкт «Поліцейський офіцер громади» і його метою є забезпечити кожному громадянину, біженцю, іноземцю, кожній особі, яка перебуває на території України надійний захист і не лише працювати на визначеній територіальній громаді, а й проживати. Поліцейський і громада, їх взаємодія – ось в чому полягає суть цієї реформи.

Поліція зобов'язана функціонувати так, щоб можна було б сказати, що люди і справді довіряють поліцейським і готові довіряти своє життя та здоров'я їм. Можна впевнено сказати, що поліцейський офіцер громади, працюючи на визначеній території, стає представником своєї громади і зобов'язаний не лише звітувати перед своїм керівництвом, а і, зокрема, перед громадянами, яких він захищає, адже саме людина, її життя, здоров'я та безпека – це основа всього, заради чого функціонують усі законодавчі, виконавчі та судові гілки влади у нашій державі і саме на забезпечення її захисту спрямовується уся діяльність правоохоронних органів і поліції, у тому числі.

Варто погодитися з тим, що одним із головних принципів діяльності поліцейського є взаємодія з населенням на засадах парт-

нерства. Стаття 11 Закону України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) зазначає: «Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб», а також зазначено, що основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів поліції є рівень довіри населення до неї.

Для цього поліцейський офіцер громади повинен працювати, базуючись на таких принципах як: проактивність, позарамковість, інтегрованість, відкритість, довіра та ін. На жаль, є певні фактори, які уповільнюють поширення ініціативи «Поліцейський офіцер громади», адже багато територіальних громад не мають можливості забезпечити нормальні умови праці для поліцейського. Однією із таких проблем є придбання службового автомобіля, а також організація поліцейської станції. Ще однією проблемою є те, що не усі громади бачать необхідність приєднання до такої ініціативи, адже вважають, що відділи поліції розташовані близько [1, с. 14].

У своїй поліцейській діяльності ПОГ користуються такими законами та підзаконними нормативно-правовими актами:

- Конституція України;
- ЗУ «Про Національну поліцію»;
- ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;
- ЗУ «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»;
- Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції, затверджена Наказом МВС України № 650 від 28.07.2017 року.

Проте вагомою проблемою на сьогодні є відсутність нормативно-правового акта, який би регулював безпосередньо діяльність поліцейських офіцерів громади, що значно ускладнює роботу.

Отже, як висновок, варто процитувати слова Майї Бреславської, начальниці управління взаємодії з громадами Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України, а саме: «Філософія поліцейського офіцера громади полягає в тому, що він надає якісні поліцейські послуги, приділяє увагу і вирішує безпекові проблеми в громаді, він там головний і основний». І справді працювати над удосконаленням проєкту «Поліцейський офіцер громади»

ди» ще потрібно довго, але перші кроки для цього вже зроблені і вже на початку ми бачимо великий прогрес, значне підвищення рівня довіри населення до поліції та зміцнення та покращення зв'язків між населенням та поліцейськими.

1. Взаємодія поліції та населення на засадах партнерства у сільській місцевості / В. Кундрик. Київ, 2021. 52 с.

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМАТИКА ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЇЇ ПРОТИДІЇ

Організована злочинність, як явище становить небезпеку не лише національним інтересам держави, а й несе собою безпосередню загрозу міжнародній безпеці, особливо для країни із нестабільною соціально-політичною та економічною обстановкою, яка знаходиться у стані трансформації.

На даному етапі розвитку нашої держави проблема протидії організованій злочинності, незважаючи на численні реформи правоохоронної системи, посилюється внаслідок порушення територіальної цілісності України, поширення терористичних та антидержавних ідей. Разом з тим складне економічне становище значної частини населення та загальна зневіра громадян у світлому майбутньому виносить дану проблему на новий рівень.

До проблематики протидії організованій злочинності зверталось чимало науковців, таких як: О. М. Бандурка, В. Д. Гвоздецький, О. С. Доценко, А. М. Подоляка, І. В. Пшеничний та інші [1, с. 55].

У 20-ті роки ХХ ст. злочинна діяльність окремих злочинних груп найбільше підпадала під сучасні ознаки організованої злочинності. У період 40-50-х років ХХ ст. властива діяльність виключно бандитських груп, що вчиняли корисливо-насильницькі злочини. Ці злочини скоювалися досить стійкими групами та тривалий час існували в Радянському Союзі. 70–80 роки ХХ сторіччя вже характеризуються тим, що організована злочинність набуває окремого статусу, з'являються «короновані» особи, злочинні ремесла, в залежності від приналежності до яких визначається статус злочинця в кримінальному середовищі [2, с. 92].

Європолом у 2017 році ідентифіковано п'ять головних загроз організованої злочинності: кіберзлочинність, виробництво, обіг та

розповсюдження наркотиків, незаконне ввезення мігрантів, організована злочинність щодо власності, торгівля людьми і особливо жінками та дітьми, які стають легкою здобиччю для злочинців [3, с. 169].

За даними Офісу Генерального прокурора України, правоохоронними органами упродовж 2019 року виявлено на 1,7% більше злочинних груп та злочинних організацій ніж за аналогічний період 2018 року. Найбільша їх кількість виявлена у місті Києві (24), Харківській (21), Київській (20), Львівській (19), Одеській (18), Дніпропетровській (16) областях [1, с. 59].

Упродовж 2020 року всіма правоохоронними органами (окрім НАБУ) було «викрито», 356 організованих злочинних груп, що дійсно більше, аніж у порівнянні із минулими роками, а також 21 злочинну організацію, що також перевищує показники 2016 – 2019 років [4]. Та все ж, слід визнати, що ефективність розслідування кримінальних проваджень цієї спрямованості на даний момент залишається низькою.

За аналізом практичної діяльності підрозділів Національної поліції України сучасними проблемами протидії організованій злочинності в Україні є симбіоз організованої злочинності та різних видів державної влади; перекручування реальних фактів та стану протидії організованій злочинності; економічна глобалізація та покращення комунікаційних технологій [2, с. 94].

Задля забезпечення захисту громадян та безпеки суспільства існує нагальна потреба у розробці чіткої стратегії щодо протидії даної проблеми, усунення причин та умов її існування.

Правоохоронними органами країн ЄС запроваджено методологію SOCTA (з англ. «Serious and Organised Crime Threat Assessment») – «оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності» до якої залучається й українська сторона [5]. Дана стратегія визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики. З огляду на членство в Організації Об'єднаних Націй, стратегічний курс на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору Україною взято на себе низку міжнародних зобов'язань у сфері протидії організованій злочинності [3, с. 169].

Також варто зазначити, що організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю визначено Законом України від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [6].

Як свідчить аналіз іноземного досвіду одним із лідерів у сфері налагодження ефективної системи протидії організованим злочинності можна вважати США. У Законі «Про контроль за організованою злочинністю в США» визначається, що ціллю Закону є намір викорінення організованої злочинності шляхом встановлення нових кримінальних обмежень та посиленних санкцій і нових заходів правового захисту для боротьби з незаконними діями тих, хто займається організованою злочинністю.

Особливістю використання законодавства Німеччини у боротьбі з даною проблемою є можливість позбавлення фінансових ресурсів та майна не тільки у лідерів, а й в учасників таких угруповань; використання методів ОРД – концепції зацікавленого інтересу, у т. ч. втручанням в особисте життя [1, с. 56–57].

Багато країн та міжнародних організацій вже створило консолідацію щодо боротьби із злочинним проявами, а саме: НАТО, Рада Європи, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) [7, с. 435].

Таким чином, основною метою державної та міжнародної політики у галузі боротьби зі злочинністю є створення дієвої системи запобігання, протидії та розшуку осіб, які вчинили злочин, забезпечення реалізації одного з основних принципів обов'язкової відповідальності винних у їх вчиненні. Протидія організованим злочинності, яка характеризується підвищеним рівнем небезпеки, належить до одного з основних обов'язків України перед світовим співтовариством та одного з пріоритетів діяльності правоохоронних органів держави і є перспективним напрямом їх подальшого реформування.

1. Литвиненко В. І., Пригунов П. Я. Протидія організованій злочинній діяльності в Україні: крізь призму останніх правових новел (міжнародний та вітчизняний досвід). *Науково-практичний журнал Право.іа.* 2020. № 2. С. 54–63.

2. Калиновська Я. О. Проблемні аспекти протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2018. № 6. С. 89–95.

3. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації. Зб. Тез доп. наук. практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни А. Д. (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) / МВС України, ХНУВС. Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2021. 464 с.

4. Баганець О. Стан організованої злочинності та протидія їй на території України у 2020 році (Частина 1). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/stan-organizovanoyi-zlochynnosti-ta-protydiya-yij-na-terytoriyi-ukrayiny-u-2020-rotsi/>

5. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України. Стратегія від 16.09.2020 №1126-р.

6. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 3. 358 с.

7. Філяніна Л. А. Міжнародний досвід запобігання і боротьби з організованою злочинністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 6. С. 434–436.

Ю. О. Франчук,

К. Скуйбіда

(Національна академія внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Забезпечення господарського правопорядку вимагає систематичного та дієвого контролю у всіх сферах матеріального та нематеріального суспільного виробництва, на всіх його етапах, включаючи виробництво, розподіл та споживання суспільного продукту.

У статті 19 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) зазначено, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання [2 с. 77]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний контроль – це робота уповноважених центральних органів виконавчої влади, їх регіональних органів, державних колегіальних органів, органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади АРК в межах повноважень, які передбачені законом щодо запобігання та виявлення порушення вимог законодавства господарюючими суб'єктами та забезпечення інтересів громадян щодо належної якості товарів, робіт та послуг; дозволеного рівня небезпеки (життє та здоров'ю) громадян; захисту навколишнього природного середовища [3].

Контроль та нагляд з боку держави за діяльністю суб'єктів господарювання, за дотриманням ними норм і приписів законодавства, правил та стандартів, якістю виробленої продукції та наданих послуг є одним з важливих заходів у реалізації завдань та функцій держави, основною метою якого є захист життя і здоров'я кожного громадянина, а також охорона навколишнього середовища [1, с. 8].

Поняття «контроль» та «нагляд» не є тотожними, зокрема з огляду на наявність різних повноважень органів контролю та нагляду. Органи контролю мають повноваження проводити перевірки

та здійснювати управління, а органи нагляду – проводити перевірки, повноважень з управління в них немає.

Розмежування понять «контроль» та «нагляд» дозволяє виокремити державні органи контролю та державні органи нагляду, визначити їхні повноваження та, відповідно, уточнити права суб'єктів господарювання при проведенні контрольно-наглядових заходів [4, с. 7].

У ГКУ встановлено загальні правила та принципи проведення державного контролю та нагляду у сфері господарювання, а також процедуру проведення заходів державного контролю та нагляду, що забезпечує можливість контролюючим державним органам працювати результативно та ефективно [1, с. 9]. Частиною 3 ст. 19 ГКУ передбачено сфери, де держава реалізує нагляд і контроль за господарською діяльністю суб'єктів господарювання [5]:

- збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин;
- фінансові, кредитні відносини, валютне регулювання та податкові відносини;
- ціни та ціноутворення;
- монополізм та конкуренція;
- земельні відносини;
- виробництво і праця;
- споживання;
- зовнішньоекономічна діяльність.

Дія Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» поширюється на всіх без винятку суб'єктів господарювання та на всі державні органи, які здійснюють перевірки. Виняток становлять сфери господарювання, визначені ст. 2 цього Закону [6].

Контроль у сфері господарювання може бути ефективним лише через систему державного управління, а принципом побудови контролю у сфері господарювання мають стати принципи добросовісності діяльності суб'єктів господарської діяльності та доказування законності дій органами державного контролю, що запровадить презумпцію добросовісності діяльності суб'єктів господарювання [4, с. 9].

Систему державного нагляду та контролю в Україні сьогодні остаточно не сформовано, існує чимало недосконалостей та недоліків у нормативно-правовій базі. Головними з них слід вважати: регулювання цих відносин за допомогою відомчих та інших підзаконних актів; певна неузгодженість нормативних документів, що регулюють проведення перевірок контролюючими органами, що призводить до суперечок між суб'єктами господарювання та контролюючими органами.

Для результативної реалізації функцій держави щодо нагляду та контролю за господарською діяльністю необхідно не лише подальше вдосконалення законодавства, а й ефективне використання ресурсів органів державного нагляду (контролю) завдяки зосередженню їхньої уваги на тих суб'єктах господарювання, діяльність яких становить найбільшу загрозу для населення і навколишнього природного середовища, а також залучати до взаємодії владу та громадськість.

1. Дяків У. І. Основні засади державного контролю та нагляду за господарською діяльністю: курсова робота: 8.03040101. Тернопіль, 2016. 36 с.

2. Віхров О. П. Організаційно-господарські зобов'язання з контролю (нагляду) за господарською діяльністю. *Вісник Інституту економіко-правових досліджень НАН України*. 2011. № 1 (2). С. 77-82.

3. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

4. Попелюк В. П. Правове регулювання відносин контролю у сфері господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2011. 18 с.

5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. ст. 144.

6. Косенко О. Правові аспекти здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_24659

ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Сучасне вивчення феномена державності та його сутності неможливе поза зверненням до поняття функцій держави, а також їх змістовним державно-правовим аналізом як специфічних і конкретних проявів її соціального призначення, що відображаються та реалізуються в повсякденній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування. З цього погляду, не може викликати сумніву те, що не лише загальна проблематика вивчення функцій держави, а й звернення до її окремих функцій становить один із пріоритетних напрямів досліджень сучасної юридичної науки, що має свою незаперечну практичну і теоретичну значущість [1, с. 4].

Саме поняття «функція» досить різноманітне й навіть суперечливе. Воно, як багато інших наукових понять у суспільствознавстві, не є, власне, юридичним чи політичним поняттям, а було запозичено з інших наук. Філологія розглядає поняття «функція» (від лат. *functio* – виконання, здійснення) як зовнішній вияв властивостей будь-якого об'єкта в певній системі відносин. У сучасній літературі його використовують у різних значеннях як: вираження залежності при взаємодії між двома перемінними величинами; сукупність процесів, що відбуваються в межах певного об'єкта дослідження (наприклад, функціонування державних органів тощо); бажаний результат певної соціальної дії, процесу, сукупність усіх очікуваних наслідків подій, процесів, явищ [2, с. 7].

В юридичній енциклопедичній літературі функції держави визначаються як основні напрями або види діяльності держави, які виражають її суть і призначення, роль і місце в суспільстві. Функції держави мають об'єктивний характер, кожна держава здійснює, як правило, систему основних функцій. Критеріями їх класифікації є суб'єкти, об'єкти (сфери), способи, засоби та умови діяльності

держави. Ефективність здійснення своїх функцій кожною державою залежить від різних внутрішніх, національних і зовнішніх, міжнародних чинників. При цьому здійснюється розмежування проблематики статичної та динамічної сучасної держави. Статика сучасної держави характеризує державно-організоване суспільство, соціальне призначення й устрій держави, її якісні характеристики як політичної, територіальної і структурної організації суспільства, форми держави. На відміну від цього динаміка сучасної держави – це показник того, як держава діє, змінюється, розвивається, виконує своє соціальне призначення. Тобто статичними властивостями сучасної держави виступають ознаки, сутність і форма держави, а до динамічних належать функції держави, їх предметний зміст і способи їх реалізації тощо.

На думку В. В. Волинця, функції держави як предмет дослідження юридичної науки – це динамічна характеристика держави, об'єктивно необхідні, юридично визначені, забезпечені правом та наповнені соціально значущим змістом основні напрями діяльності держави, в яких конкретизуються її цілі та завдання, відображаються її сутнісні характеристики. Відповідно до цього роль права полягає в тому, щоб забезпечувати стабільність цих функцій та їх зв'язок зі змінюваними суспільними потребами. Результат реалізації кожної з її функцій стає предметом подвійної оцінки. З одного боку, така оцінка здійснюється державою, а з іншого – вона забезпечується суспільством, яке оцінює об'єктивний стан суспільних відносин у контексті успішності реалізації тих чи інших функцій держави [1, с. 454].

У свою чергу О. В. Бермічева пропонує розширену дефініцію поняття функцій держави як основних (загальних) і постійних напрямів (видів) її діяльності, які реалізуються в певних формах, за допомогою спеціальних методів, мають комплексний (синтезуючий), предметно-політичний і об'єктивний характер, чітко визначений зміст, свій об'єкт впливу, відображають і конкретизують сутність, завдання, соціальне призначення й цілі держави. Крім того, функції держави необхідно чітко відокремлювати від таких понять як функції політичної системи, функції окремих органів держави, від сфери їх застосування, компетенції держави та видів державної діяльності [3, с. 7].

Істотними ознаками функцій сучасної держави є: вираження та предметна конкретизація сутності сучасної держави, основи типізації держав; реалізація практичної діяльності держави всередині країни та на міжнародній арені; стійко сформована діяльність держави з управління та регулювання різноманітними сферами суспільного життя; відображення динаміки соціально-економічних, політичних і духовних перетворень у суспільному житті тощо [4, с. 225].

Отже, наукове пізнання держави, виявлення її якісного стану, шляхів розвитку обов'язково передбачає розгляд та чітке розуміння її функцій, які являють собою важливі якісні характеристики та орієнтири вдосконалення власне держави як особливої організації публічної влади та суспільства загалом. За допомогою теорії функцій держави та їх правового забезпечення можна розмірковувати про державу, її специфіку, загальні цілі та напрями її розвитку. Водночас справедливе й зворотне твердження, а саме – маючи чітке розуміння того, якою саме є та чи інша держава, можна робити висновки про те, які функції є пріоритетними в її діяльності, як саме завдяки ним забезпечується взаємозв'язок з суспільством. Це дає підстави вести мову про формування принципово нових теоретико-методологічних підходів до аналізу функцій держави в сучасній юридичній науці.

1. Волинець В. В. Функції сучасної держави: теоретико-правові проблеми: монографія. Київ: Логос, 2012. 512 с.

2. Мотиль І. І. Основні внутрішні функції Української держави: монографія. Київ: Аванпост-Прим, 2008. 184 с.

3. Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 18 с.

4. Лоцихін О. М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії: монографія. Київ: Логос, 2013. 228 с.

СИСТЕМА ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Професійна правозастосовна діяльність суддів з призначення покарання повинна здійснюватися з урахуванням принципів призначення покарання, оскільки певною мірою залежно від дотримання цих принципів стає можливим призначення законного і справедливого покарання. Через відсутність в чинному Законі України про кримінальну відповідальність переліку принципів, що стосуються інституту призначення покарання, науковці по-різному підходять до їх виокремлення. З огляду на це, необхідно визначити правову природу принципів призначення покарання, виділити їх систему та розкрити зміст.

Деякі науковці не виокремлюють принципи призначення покарання як самостійні, оскільки вважають, що такі принципи як, наприклад, законність, справедливість чи обґрунтованість є загальноправовими принципами, які знаходять своє відображення при призначенні покарання (Р. Ш. Бабанли) [1, с. 32], інші виділяють принципи призначення покарання шляхом змішування загальноправових принципів, принципів кримінального права та інституційних (В. І. Тютюгін) [2, с. 344]. Також науковці поділяють принципи, що стосуються призначення покарання на загальноправові і галузеві та інституційні, що притаманні лише цьому кримінально-правовому інституту (В. В. Полтавець, Ш. Б. Давлатов) [3, с. 10; 4, с. 2–4].

На нашу думку, серед названих підходів немає необґрунтованого і кожен з певними заувагами заслуговує на увагу. Насамперед, ми не можемо погодитись із виокремленням окремих інституційних принципів призначення покарання. Наприклад, принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності в інституті призначення покарання виражається як принцип індивідуалізації покарання. Відтак, під час призначення покарання реалізуються загально-

правові та галузеві принципи кримінального права [1, с. 32]. Але зрозуміло, що такий важливий кримінально-правовий інститут як призначення покарання не може існувати без своїх принципів, тому під **системою принципів призначення покарання** потрібно розуміти не якісь окремі принципи, а загальноправові та галузеві принципи кримінального права, що мають свої певні особливості в інституті призначення покарання.

Звідси, **принципи призначення покарання** – це вихідні, найважливіші, визначальні ідеї, покладені в основу змісту кримінально-правових норм, що складають інститут призначення покарання і визначають зміст усієї діяльності суду щодо обрання конкретної міри кримінально правового впливу на винну у вчиненні кримінального правопорушення особу [3, с. 11-15]. Розглянемо зміст наступних принципів.

Принцип законності призначення покарання полягає у вимозі призначення покарання у повній відповідності із кримінальним законом. Загальновідомим елементом, похідним від *nullum crimen sine lege* є *nulla poena sine lege* (немає покарання без закону), який означає, що кожне з визначених законом видів покарань може призначатись судом лише на підставі, у порядку та в межах, встановлених законом. Це відображається у п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 65 КК України і означає, що міра карального впливу обирається з урахуванням загальних та спеціальних правил призначення покарання [3, с. 23–24].

Принцип справедливості призначення покарання проявляється у розумній пропорційності між вчиненим кримінальним правопорушенням та покаранням, що призначається [4, с. 4]. Тому, на думку М. І. Хавронюка, в проєкті нового КК України **принцип пропорційності** та галузевий **принцип економії кримінальної репресії** розглядаються як аналоги принципу справедливості [5, с. 1]. Наведений принцип відображений у ч. 2 ст. 65 КК України і полягає в обов'язку суду призначити винному покарання в необхідному, достатньому й водночас мінімальному для досягнення мети покарання обсязі [3, с. 29]. Також постановою Пленуму Верховного Суду № 7 від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» називає такий принцип як **обґрунтованість**, який В.І. Тютюгін також охарактеризовує через призму ч. 2 ст. 65 КК України [2, с. 346].

На наше переконання, засада справедливості знаходить свій прояв також у таких галузевих принципах як *принцип однократності (non bis in idem)*, тобто неможливості подвійного ставлення у вину, який знайшов своє відображення у ч. 3 ст. 66 і ч. 4 ст. 67 КК України [3, с. 26] та *індивідуалізація покарання*, оскільки остання, на думку Н. О. Антонюк, забезпечує досягнення завдань кримінального закону відповідно до засад справедливості [6, с. 5–8].

Принцип судової індивідуалізації покарання полягає в конкретизації судом справедливої міри покарання, яке призначається особі з урахуванням всіх конкретних обставин справи об'єктивного і суб'єктивного порядку, що супроводжують кримінальне правопорушення й характеризують особу винного, на основі оцінки ряду загальних критеріїв, зазначених у законі (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України) [7, с. 87; 8, с. 127].

Принцип гуманності покарання тісно пов'язаний із справедливістю покарання, оскільки покарання не може бути справедливим, якщо має на меті завдати фізичних страждань чи принизити людську гідність засудженого (ч. 3 ст. 50 КК України; ст. 28 Конституції України) [2, с. 345].

Отже, *принципи призначення покарання* можна розуміти як загальноправові та галузеві принципи кримінального права, що характеризуються певними особливостями при призначенні покарання. За результатами аналізу можна стверджувати, що в статті 65 КК України, яка регламентує загальні засади призначення покарання, безпосередньо відображаються принципи законності, справедливості (економії кримінальної репресії) та судової індивідуалізації. Також до принципів призначення покарання доцільно віднести гуманність та однократність покарання.

1. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернівці: Десна Поліграф, 2019. 488 с.

2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 456 с.

3. Потлавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: монографія. Луганськ: РВВ ПАВС, 2005. 240 с.

4. Давлатов Ш. Б. Принципи призначення покарання. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2011. № 2. С. 120–127.
5. Хавронюк М. І. Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/24/havronyuk-m-i-pryntsypu-novogo-kk-ukrayiny-tezy-dopovidi.pdf> (дата звернення: 06.10.2021).
6. Антонюк Н. О. Диференціація кримінальної відповідальності і принцип справедливості. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 2. С. 5–8.
7. Ющик О. І. Індивідуалізація покарання як кримінально-правовий принцип. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 85–88.
8. Іскендеров Ф. Дуалізм правового визначення ознак індивідуалізації покарання: компаративний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 126–129.

ПРОБЛЕМА ЛІДЕРСТВА У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Важливу роль у розбудові громадянського суспільства відіграють лідери – ті, хто виступають носіями цінностей громадянського суспільства і втілюють їх в життя. Вивчення лідера та лідерства у зв'язку із механізмом дії громадянського суспільства важливе тому, що воно є одним з найважливіших факторів групової інтеграції.

Крім того, варто зазначити, що актуальність цього питання у практичному аспекті розбудови громадянського суспільства відображена у окремих проєктах, наприклад, роботі Мережі лідерів громадянського суспільства (Civil Society Leadership Network) як унікальної програми, що надала комунікативний майданчик для 120 незалежних активних неурядових організацій з Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдови та України. Отже, обрана тема актуальна як в теоретичному, так і практичному аспектах.

Проблемі лідера і лідерства присвячена чимала кількість сучасної літератури [1]. Нею займаються в соціальній та політичній психології, соціології, політології. Проте перш ніж з'ясувати всі питання проблеми лідерства важливо визначити, що ж означає саме поняття «лідер».

Перше визначення стосується розуміння лідера як особистості, яка, поставивши перед собою мету, знаходить засоби і створює колектив, який здатний її досягти. Другий підхід вказує, що лідер – це той, кому вдається перетворити співробітника у свого однодумця чи послідовника. Найбільш актуальним визначенням лідера є наступне: лідер – це особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе найбільш відповідальні рішення, що зачіпають їхні інтереси і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи [2].

Усвідомлення феномену лідерства неможливе без аналізу взаємодії лідера й групи, що дуже важливо для розуміння механізмів

му дії громадянського суспільства, адже він заснований на цьому. Аналіз природи лідерства показує, що воно виникає за певних потреб людей і їх об'єднань, які покликані задовольняти лідери. Як і всі члени групи, лідер прагне до досягнення групових цілей, водночас він має і власні додаткові потреби. Майбутнього лідера серед інших членів групи відрізняє якраз те, що ці додаткові його потреби можуть бути найліпшим способом задоволені через прийняття ним ролі керівника групи.

Особистість лідера має певні ознаки. Наприклад, вроджений потенціал, глибокі знання та професіоналізм у своїй галузі, неординарність. Також до затребуваних якостей можна відносять рішучість, сміливість, відкритість, вміння слухати інших, уважність, орієнтованість на результат, наявність багато життєвого досвіду [3, с. 13–15].

Проте, з одного боку, інколи лідером стає людина, яка не володіє переліченими якостями, з другого – людина може мати такі якості, але не бути лідером. До того ж людина, яка є лідером в одній групі, зовсім не обов'язково стане знов лідером в іншій (бо в іншій групі інші цінності, інші очікування та вимоги до лідера). Таким чином, лідером групи може стати тільки та людина, яка здатна привести групу до розв'язання тих або інших проблем і завдань, хто несе в собі найбільш важливі для цієї групи особистісні якості, хто розділяє ті цінності, які властиві цій групі.

Сьогодні між вченими, які досліджують проблеми лідерства, точаться дискусії з приводу того, що ж є визначальним для становлення лідерства як феномена. У цьому напрямі детальніше природу лідерства розкривають різні теорії. Виділяють соціологічні й психологічні теорії лідерства залежно від того, в контексті яких учень вони розроблені.

До них належить: «теорія рис», «ситуаційна теорія», «синтетична теорія», «теорія визначальної ролі послідовників», «комплексна (реляційна) теорія лідерства» та ін. Попри відмінності у трактуванні лідерства, спільним є висновок про те, що лідерство генерується трьома чинниками: індивідуальні якості, ситуація та послідовники [4].

Як бачимо, проблема лідера і лідерства присутня там, де є влада, організація і люди. Не можна стати лідером в ізолюваному

від інших середовищі. Саме тому лідер є невід'ємною частиною механізму функціонування громадянського суспільства.

1. Гура Т. В., Пономарьов О. С. Соціально-психологічні вимоги до особистості лідера та характеру його мислення. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», (34). URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-34.%p>

2. Александров Ю. В. Психологічні аспекти лідерства. URL: <http://dsp.ace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4665>

3. Несен А. А., Богдан Ж. Б. Основні психологічні аспекти розвитку лідерського потенціалу у студентів. *Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика*: Матеріали науково-практичної конференції 15 жовтня 2020 р. / за заг. ред. О. Г. Романовського, Х.: НТУ «ХП», 2020. 72 с.

4. Штанько Н. А. Лідерство як соціально-психологічний феномен. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 2. С. 50–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2013_2_7.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ФІКТИВНИХ ТА УДАВАНИХ ПРАВОЧИНІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Правова природа фіктивних та удаваних правочинів за цивільним кодексом України полягає в тому, що вони належать до таких видів недійсних правочинів, як оспорювані правочини з недоліками мети. Ці позиції обґрунтовуються у працях багатьох науковців, зокрема І. Давидова, К. Скиданов, С. Хімченко та ін. Загальним положенням про фіктивні правочини присвячено багато наукових праць, однак важливим є визначення особливостей застосування їх правових наслідків. Доцільно розглянути також судову практику з цього питання.

Відповідно до статті 234 ЦК України фіктивний правочин визнається судом недійсним, а правові наслідки визнання його недійсним встановлюються законами [1].

Пленум Вищого господарського суду України у постанові «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» зазначає, що оскільки фіктивний правочин має недоліки мети, тобто не спрямований на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків, він не створює цивільно-правових наслідків незалежно від того, чи він був визнаний судом недійсним [2].

У п. 24 постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» встановлено, що якщо сторонами правочину не вчинено будь-яких дій на його виконання, суд ухвалює рішення про визнання правочину недійсним без застосування будь-яких наслідків.

Верховний суд України зазначав, що необхідно враховувати, що саме по собі невиконання сторонами правочину не означає, що укладено фіктивний правочин. Це означає, що позивач, який вима-

гає визнання правочину недійсним, повинен довести, що учасники правочину не мали наміру створити правові наслідки на момент вчинення правочину, тобто тягар доказування фіктивності правочину покладається на позивача. В свою чергу, суд, оцінюючи докази, враховує також те, чи обговорювали сторони істотні умови правочину, чи відбувалась його державна реєстрація або нотаріальне посвідчення [3].

Суд зазначає також наступне: «цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку) про стягнення коштів, що набрало законної сили». Відтак, підтверджуючи факт фіктивності, суд встановлює недобросовісність дій його сторін.

Підсумовуючи практику розгляду судами справ про визнання правочинів фіктивними, можна зробити висновок, що фіктивний правочин не породжує жодних правових наслідків, а суди, в свою чергу, встановлюють фіктивність правочину без застосування будь-яких наслідків. Це зумовлено природою самого такого правочину, адже сторони лише створюють видимість його вчинення. Якщо ж на виконання правочину таки було передано майно, такий правочин не може кваліфікуватись як фіктивний.

У контексті застосування наслідків удаваного правочину ситуація є відмінною від застосування наслідків фіктивних правочинів. Якщо до другого наслідки недійсності не застосовуються з огляду на його правову природу, то удаваний правочин за своєю суттю є також фіктивним, проте він приховує інший правочин, який сторони насправді вчинили.

Згідно з частиною 2 статті 235 ЦК України відносини між сторонами повинні керуватись тими правилами, якими регулюється саме прихований правочин, тобто той, який був насправді вчинений.

В цій ситуації Верховний Суд України в постанові пленуму «Про судову практику розгляду справ про визнання правочинів недійсними» роз'яснює, що до удаваних правочинів наслідки недійсності, передбачені статтею 216 ЦК можуть застосовуватися тільки у випадку, коли правочин, який сторони насправді вчинили, є недійсним (нікчемним або суд визнає його недійсним як оспорюваний) [4].

На практиці при встановленні факту удаваності, як і у випадку з фіктивними правочинами, тягар доведення удаваності правочину покладається на позивача, яким може бути сторона правочину або інша заінтересована особа. Окрім того, позивач повинен вказати, який інший правочин приховується за допомогою укладеного правочину.

Правочин буде удаваним лише в тому випадку, якщо сторони безпосередньо в момент його вчинення матимуть на меті інший правочин. Якщо в момент учинення правочину сторони (сторона) прагнуть настання правового результату, що з нього випливає, удаваність правочину відсутня [5, с. 191–193].

Відповідно, ВССУ зазначив наступне: «Позивач, заявляючи вимогу про визнання правочину удаваним, має довести: факт укладання правочину, що, на його думку, є удаваним; спрямованість волі сторін в удаваному правочині на встановлення інших цивільно-правових відносин, ніж ті, які передбачені правочином, тобто відсутність у сторін іншої мети, ніж приховати інший правочин; настання між сторонами інших прав та обов'язків, ніж ті, що передбачені удаваним правочином» [6].

Варто також зазначити, що найчастішими прикладами удаваних правочинів є договори дарування, які укладались з метою приховати договори купівлі-продажу для перешкодження здійснення співвласником права переважної купівлі або для приховання справжніх доходів, отриманих від забороненої діяльності. Також, велику частку становлять договори дарування, що приховують договори довічного утримання.

Отже, важливо розуміти те, що наслідки недійсності до власне удаваного правочину, який за своєю суттю є фіктивним, не застосовуються. А відносини регулюються за тими правилами, які застосовуються для прихованого правочину. При цьому наслідки його недійсності можуть бути застосовані лише якщо сам цей правочин є нікчемним або якщо суд визнав його недійсним.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>

2. Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України № 11 від 29.05.2013 р. «Про деякі питання визнання правочинів (господарських

договорів) недійсними». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13#Text>]

3. Ухвала у справі № 6-20405ск15 [2016] Верховний Суд. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55477107>]

4. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text>]

5. Яновицька Г. Б., Кучер В. О. та ін. Цивільне право України: підручник: в 2 т. Т. 1 / кол. авт.; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.

6. Ухвала у справі № 204/4407/16-ц [2017] Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67360942>]

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ

На конституційному рівні встановлено право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також обов'язок не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки (ст.ст. 50, 66 Конституції України). З метою створення умов для забезпечення реалізації громадянами цих прав та виконання обов'язків, держава законодавчо визначила правові засади екологічної відповідальності, що полягає у застосуванні до винних осіб відповідних заходів впливу.

Відповідно до ст.ст. 68, 70 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність; при цьому важливим є застосування положення ч. 5 ст. 68, що передбачає поряд із застосуванням цих видів відповідальності обов'язку з компенсації шкоди, яка заподіяна забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів [1].

Найсудовішим видом юридичної відповідальності, зокрема і за вчинення екологічних правопорушень, є кримінальна відповідальність, основною метою якої є забезпечення виконання правил раціонального природокористування, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, а також захист екологічних прав та інтересів громадян. Дана проблематика була предметом досліджень таких науковців, як Т. К. Оверковська Н. М. Опольська, В. В. Сухонос та інші, однак сучасний стан екологічної ситуації, бурхливий розвиток суспільних відносин вказує

на необхідність дослідження цих питань у контексті попередження екологічної шкоди.

Кримінальні правопорушення проти довкілля (екологічні правопорушення) згідно Розділу VIII КК України, можна визначити як передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують збереження для повноцінної життєдіяльності людини безпечного навколишнього природного середовища, раціональне використання його ресурсів та екологічної безпеки населення й територій. Екологічним правопорушенням притаманні такі ознаки: законодавче встановлення переліку кримінальних правопорушень в сфері довкілля; вони становлять суспільно небезпечні діяння (дію чи бездіяльність); високий ступінь суспільної небезпеки цього виду злочинів обумовлений тим, що об'єктом їх посягання є екологічна безпека, якість навколишнього природного середовища, екологічні права громадян, а внаслідок їх вчинення заподіюється шкода або створюється загроза життю та здоров'ю людини, а також природним екологічним системам, атмосферному повітрю, землі, її надрам, водам, лісам, тваринному і рослинному світу, генетичному фонду, природним ландшафтам; родовим об'єктом (загальним для усіх правопорушень) є природоохоронні, природоресурсні та антропоохоронні відносини, які охороняються нормами кримінального законодавства, та охоплюють санітарно-гігієнічний захист населення, поліпшення стану довкілля, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану об'єктів навколишнього природного середовища. Особливою ознакою цих кримінальних правопорушень є те, що хоч законодавець і передбачив окремий розділ «Кримінальні правопорушення проти довкілля», проте й встановив суміжні склади кримінальних правопорушень, які опосередковано заподіюють шкоду навколишньому природному середовищу (зокрема, ст. 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки»; ст. 326 «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами», ст. 441 «Екоцид», ст. 299 «Жорстоке поводження з тваринами» [2, с. 156].

Аналіз кримінальних правопорушень проти довкілля показує, що, по-перше, практично усі ці склади правопорушень є матеріальними (тобто, відповідальність настає за них у разі виникнення

негативних наслідків); по-друге, кримінальне покарання встановлюється переважно за нанесення шкоди об'єктам власності без урахування їх екологічних функцій (виключно за завдання шкоди природним об'єктам не встановлено).

На протипагу цьому у державах ЄС склади кримінальних екологічних правопорушень побудовані як формальні. Зважаючи на особливості екологічної шкоди, латентність наслідків діянь, як правило значний часовий проміжок між діянням і наслідками, саме такий підхід міг би забезпечити превентивну функцію кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення, та практично повну реалізацію принципу попередження екологічної шкоди, так як, за таких умов для застосування заходів кримінальної відповідальності не потрібним би було тривале з'ясування факту настання наслідків.

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора можна побачити, що з кожним роком змінюється кількість вчинених та зафіксованих кримінальних правопорушень проти довкілля, а саме станом на січень: 2015 р. – 522 кримінальних правопорушень; 2016 р. – 325; 2017 р. – 470; 2018 р. – 356; 2019 р. – 281; 2020р. – 669; 2021 р. – 421 [3]. Дослідження статистики екологічних кримінальних правопорушень вказує, з однієї сторони, на їх взаємозв'язок із прийняттям актів щодо підвищення розмірів майнової відповідальності, однак, з іншої сторони – на недостатність лише таких заходів. Таким чином, ефективним заходом забезпечення попередження екологічної шкоди є екологізація кримінального законодавства шляхом визначення кримінальних екологічних правопорушень як формальних, та закріплення можливості застосування кримінального покарання у разі заподіяння шкоди виключно природним об'єктам, враховуючи насамперед їх екологічну цінність, а не лише як об'єктам права власності.

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/126>

2. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення: навч. посіб. / Т. К. Оверковська, Н. М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.

3. Статистичні дані офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 127 «КАТУВАННЯ» КК УКРАЇНИ

Україна є правовою і демократичною державою, обов'язком якої є утверджувати і забезпечувати права і свободи кожної людини. Основна мета правової держави, захищаючи права людини, забезпечити гідність особистості як невід'ємного компоненту культури суспільства, що увібрала багатоміжкові уявлення про людину самовизначену, вільну від злиднів, насилля, пригноблення, приниження [1, с. 89]. В Конституції України імплементовано всі основні положення міжнародно-правових актів про права людини, передусім Загальної декларації прав людини, з метою вдосконалення механізму запобігання катуванням і гарантування свободи людини від жорстокого або такого, що принижує людську гідність, поводження.

Згідно зі статтею 3 Основного Закону України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Це положення свідчить про підвищену значимість проблем захисту особи від катування й інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Заборона катування є абсолютною забороною, яка закріплена у статті 3 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), ратифікованої Україною у 1997 році. Стаття 3 ЄКПЛ проголошує: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [3].

Слід зазначити, що в кримінальному законодавстві України не одразу містилось визначення катування та жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження. Катування було визнано

як самостійний склад злочину тільки з прийняттям чинного Кримінального кодексу України 2001 року. Кримінальний кодекс України «катування» визначає як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [4]. Якщо порівнювати з Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, то в ній наведено більш вузьке визначення поняття «катування», а саме: будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [5]. Більш вузьке трактування поняття «катування» в цій Конвенції, на нашу думку, зумовлено, в першу чергу, виокремленням спеціального суб'єкта.

Щодо юридичного аналізу складу злочину, передбаченого статтею 127 КК України, основним безпосереднім об'єктом катування, який охороняється кримінальним законом, є здоров'я, а додатковим обов'язковим – воля, честь і гідність особи. Щодо об'єктивної сторони, то цей злочин характеризується такими ознаками: 1) діями – нанесенням побоїв, мученням або іншими насильницькими діями; 2) наслідками у вигляді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання; 3) причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками.

Суб'єкт катування загальний – будь-яка фізична осудна особа, яка досягла на момент його вчинення 16-річного віку, а не тільки офіційна особа, як це вказано у Конвенції. З суб'єктивної

сторони злочин характеризується виною у виді прямого умислу, а також зазначеною у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України спеціальною метою.

Розглянемо практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а саме справу «Григор'єв проти України» 2012, у якій ЄСПЛ визнав порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки було доведено, що заявника було піддано катуванню з боку працівників міліції і отримання доказів відбувалось шляхом примусу та за відсутності свідка [6].

Так само у справі «Поміляйко проти України» від 2016 року заявниця стверджувала, що під час перебування під вартою в міліції її було піддано серйозному жорстокому поводженню, яке становило катування. ЄСПЛ у цій справі визнав, що заявниця постраждала від серйозного порушення її фізичної недоторканості та гідності і нагадав, що стаття 3 Конвенції є втіленням однієї з основоположних цінностей демократичних суспільств, а її порушення тягне за собою нехтування і зневагу цих цінностей [7].

Підсумовуючи вищесказане, ознаки насильства при катуванні, які встановлені в кримінальному законі, сформульовані занадто широко, що ускладнює його розуміння та призводить до помилок у правозастосуванні. Звідси можна зробити висновок, що дефініція катування у ст. 127 КК України потребує суттєвого уточнення з врахуванням інтерпретації катування Європейським судом з прав людини і Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

1. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / Н. М. Ахтирська та ін.; за заг. ред. В. Т. Маляренка. Київ: «К.І.С», 2011. 320 с.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.10.2021).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і від 10 грудня 1984 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 01.10.2021).

6. Справа «Григор'єв проти України» від 15 травня 2012 р. (Заява № 51671/07). *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_833#Text (дата звернення: 01.10.2021).

7. Справа «Поміляйко проти України» від 11 лютого 2016 р. (Заява № 60426/11). *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b28#Text (дата звернення: 01.10.2021).

Д. С. Чудінова

(Національна академія
Державної прикордонної служби
імені Богдана Хмельницького)

РИСИ Й ЯКОСТІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА

Ініціативний, цілеспрямований, дисциплінований, впевнений, відкритий, стресо-стійкий – ось риси справжнього лідера і керівника. Але чи завжди керівник є лідером? Адже керівна посада обов'язково передбачає лідерство. Тож запит на лідерство є і він зростає.

Керівником називають особу, яка завжди тримає руку на пульсі та задає темп усій команді. Керівництво, зазвичай, – це офіційно регламентований процес, під час якого на особу покладаються певні обов'язки, регулювання відносин між підлеглими і прийняття рішень, які в подальшому можуть впливати на підлеглий персонал. У свою чергу лідерство виникає за умов мікросередовища (у малих групах); його завдання – прийняття безпосередніх рішень, що стосуються цих груп. Позитивною можна вважати ситуацію, коли керівник є лідером, адже лідерство (англ. *leader* – провідник, ведучий, керівник) має на меті вміння надихнути співробітників до втілення цілей, мрій та бажань, змотивувати та бути підтримкою. У психологічному аспекті лідер належить до групи, наділений правом приймати рішення у важливих ситуаціях і нести відповідальність за прийняте рішення.

Лідер великої країни Дуайт Д. Ейзенхауер, 34-й президент США, зазначав, що «Лідерство – це мистецтво спонукати людей робити те, що вам потрібно, та ще й тому, що вони хочуть зробити це». Можна стверджувати, що лідер більш містке поняття ніж керівник і охоплює риси обох. Особа, яка поєднує риси керівника і лідера, здатна здійснювати вплив на працівників з метою впровадження змін, вдосконалення організації праці, вносити інноваційні технології у виробництво або створити потрібний і своєчасний продукт діяльності.

Вчені з CEO Genome Project проаналізували базу даних з 17 тисяч управлінців і виявили, що інтроверти дуже хороші керівники, адже вони харизматичні, адаптивні у своїх підходах та вміють слухати. За результатами того ж дослідження, керівники-інтроверти мали набагато кращі показники ефективності й перевершували очікування [1].

Для якісного виконання покладених обов'язків керівник має бути наділений відповідними здібностями – як набутими, так і вродженими, кваліфіковано виконувати свої обов'язки, усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати людей та їх можливості, визначати найефективніші способи досягнення мети, бути добросовісним та чесним.

Коли керівник є лідером, він завжди користується як службовим так і особистим авторитетом.

Відомий німецький психолог Курт Левін визначив систему принципів, методів та норм впливу на підлеглих для забезпечення досягнення поставлених цілей; з цією метою він виокремив три основних стилі управління [2]:

Авторитарний стиль передбачає тотальний жорсткий контроль з боку керівника, залучення дисциплінарної практики (накладення стягнень та подяк, які стимулюють якісне виконання обов'язків), одноосібне прийняття рішень.

Демократичний стиль характеризується наданням колективу права висловлювати свою думку та залучатись до прийняття рішень. На перше місце виноситься самомотивація, турбота керівника про підлеглого та справедливість.

Ліберальний стиль – керівник надає майже повну волю своїм підлеглим, дає їм можливість вибору. До мінусів цього стилю відносять відсутність ініціативи, нереальні обіцянки та безконтрольність.

Однак, вибір оптимального стиля залежить від конкретної ситуації. Будь-який з трьох може бути ефективним.

Аналізуючи дослідження провідних психологів (П. Ф. Друкера, Н. О. Сімченко, Л. А. Антоненка, В. В. Юрчишина), можна визначити ряд якостей сучасного та прогресивного керівника:

1) комунікабельність (вміння підтримати діалог, щирість та відкритість до діалогу);

2) вправність (вміння компетентно робити зауваження, орієнтування у сфері діяльності кожного підлеглого, швидке прийняття рішень);

3) особиста гідність (орієнтування підлеглих на виконання обов'язків на засадах доброчесності);

4) гнучкість (вміння розуміти ситуацію та знаходити вихід з нестандартних ситуацій);

5) емпатичність (вміння ставити себе на місце працівника, який пояснює свою ситуацію, співстраждання).

Сьогодні диктує новітні методи взаємодії між керівником та підлеглим, серед яких проведення психологічних тренінгів, рольових ігор та ситуативних завдань, а також спільне святкування подій тощо. Такі заходи допомагають підлеглим безпосередньо зрозуміти завдання та відповідальність, яка покладена на керівників. Викладене також стосується командирів і лідерів правоохоронних формувань, адже сучасний розвиток України характеризуються такими тенденціями як посилення ролі правоохоронних факторів у вирішенні політичних, економічних, етнічних, та інших конфліктів; поширення неконтрольованої внутрішньої міграції населення країни. Водночас досвід проведення операції об'єднаних сил на сході нашої держави свідчить, що успіх в них досягається в першу чергу завдяки людським ресурсам. Державі потрібні інтелектуально та професійно підготовлені правоохоронці, які здатні ефективно керувати своїми підрозділами; організувати навчання своїх підлеглих, діяти в ризико-небезпечних ситуаціях й бути взірцем для свого персоналу. Подальші розвідки стосуватимуться формуванню лідерських якостей у правоохоронців.

1. What Sets Successful CEOs Apart // by Elena Lytkina Botelho, Kim Rosenkoetter Powell, Stephen Kincaid, and Dina Wang. URL: <https://hbr.org/amp/2017/05/what-sets-successful-ceos-apart>

2. Эксперимент Курта Левина по изучению типов лидерства. URL: <https://poznayka.org/s47395t1.html>

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Відправною точкою розвитку протидії й всеосяжній превенції поширенню зброї масового знищення (далі – ЗМЗ) стала Друга світова війна. З точки зору глобальної безпеки загрози розповсюдження ЗМЗ та тероризму мають особливе значення. Зважаючи на своєрідність і автентичність становлення експлуатації ЗМЗ як кримінального злочину, варто простежити процес нормативного закріплення юридичних нюансів цього правопорушення в рамках міжнародної доктрини.

Вперше дефініція «зброя масового знищення» регламентується в міжнародній правовій доктрині у змісті Протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (Женевський протокол від 17 червня 1925 року). Подальший розвиток уявлень про ЗМЗ перетікав поступово, надто відмежовано від звичних тенденцій становлення гуманітарного права в постулатах міжнародної доктрини. З одного боку, світова спільнота чудово розуміла, до яких наслідків може призвести магістральна роль ЗМЗ в плані паритету озброєння і зовнішніх відносин. З іншого боку, більшість заходів і зрушень не мали реального впливу чи практичного значення на початкових етапах встановлення реальної відповідальності за використання ЗМЗ.

Еволюція відбувалася передусім під впливом ретроспективного бачення ЗМЗ як виключно зброї, котрій притаманна дія тотального ураження безвідносно від самої суті атаки чи сенсу поширення – зброї, яка очевидно повинна робити смерть неминучою, завдавати надмірних страждань та володіти ознаками невибіркової дії. Це стереотипне (дещо звужене й надто утримане) розуміння

ЗМЗ лише утвердилося зі створенням ООН. У сучасних умовах для більш коректного розуміння категорії ЗМЗ доцільно й раціонально спиратися на системне тлумачення цілого спектру спеціальних міжнародних договорів, адже воно дає обґрунтовані підстави розглядати здатність завдавати надмірних страждань і властивість невибіркової дії в якості двох самостійних і самодостатніх критеріїв ЗМЗ [2, с. 189].

Згідно із фундаментальними висновками резолюції Комісії зі звичайних озброєнь, (себто допоміжного органу Ради Безпеки ООН) від 12.08.1948 р. категорія «зброя масового знищення» повинна бути визначена таким чином, щоб включати зброю, діючу атомним вибухом і за допомогою радіоактивних матеріалів, смертоносну хімічну і біологічну зброю, як і будь-яку розроблену у майбутньому зброю, що володіла б характеристиками, порівнянними за руйнуючою дією з атомною бомбою та іншою згаданою вище зброєю [3, с. 177]. Позиція Комісії була дещо перефразована та деталізована Генеральною Асамблеєю ООН у резолюції 32/84 (XXXII) від 12.12.1977 р. у визначення, що відтоді закріпилося на рівні ООН.

У 1981 році Генеральна Асамблея ООН уклала текст і прийняла положення Декларації про запобігання ядерній катастрофі, згідно із твердженнями якої «...держави, державні діячі, які першими вдадуться до використання ядерної ЗМЗ, здійнять найтяжчий злочин проти людства» [4]. Таке формулювання нашоухує на думку, що наразі використання ЗМЗ вважається антигуманним заходом, котрий суперечить навіть усталеним засадам збройних конфліктів.

Послугування ЗМЗ під час збройних кампаній чи військових дій підпадає під категорію злочинів, що характеризується забороненими методами досягнення мети або ведення війни. Кодифікація звичаєвого гуманітарного права Комітету Червоного Хреста містить принцип (пункт 70), який забороняє використовувати засоби і методи ведення війни, котрі здатні завдати надмірних ушкоджень чи заподіяти зайві страждання [5].

Також необхідно зазначити, що одним з ключових кроків до становлення відповідальності за цей особливий злочин було визнання міжнародного регулювання цього питання. Зокрема, 21 лю-

того 1975 року Президія Верховної Ради УРСР узгодила й законодавчо закріпила (імплементувала) положення Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення від 10 квітня 1973 року.

Таким чином, слід констатувати, що в міжнародному кримінальному праві заборона використання ЗМЗ прямо не передбачене документами, але в той же час лєвова частка ідеалів в цьому векторі було сформовано ще в 40-50 рр. ХХ ст. Ефективність кримінально-правової політики регулювання й протидії застосування ЗМЗ повинна відповідати рівню захищеності осіб, суспільства та держави від загроз, які якісно порушують приватні й публічні інтереси.

1. Протидія тероризму, нерозповсюдженню зброї та матеріалів масового знищення й захист критичної інфраструктури. Київ: НІСД, 2013. 104 с.

2. Галака С. П. Зброя масового знищення. Українська дипломатична енциклопедія: у 5 т. Харків: Фоліо, 2013. Т. 2. 321 с.

3. Самойленко Є. А., Голованова В. І. Поняття та види зброї масового знищення у міжнародному праві. *Журнал східноєвропейського права*. № 70. 2019. С. 175–184.

4. Делійська Декларація про принципи вільного від ядерної зброї та насильницького миру від 27 листопада 1986 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356_200#Text .

5. Міжнародне гуманітарне право – Товариство Червоного Хреста. URL: <https://redcross.org.ua/ihl/>.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА В ДОГОВОРАХ У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ

У наш час питання договірних відносин набули важливого значення як універсальної та найдоцільнішої форми опосередкування товарно-грошових відносин. Зокрема, договір – це угода двох або більше осіб, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Цивільні договори класифікуються у доктрині за різним критерієм, проте існує єдиний критерій для всієї системи договорів, втілений у новому ЦК України. Він був у свій час запропонований О. Красавчиковим і певним чином змінений з урахуванням умов сьогодення М. Брагінським, Є. Сухановим [2, с. 34]. Мається на увазі критерій спрямованості цивільно-правового результату. За ним договори поділяються на чотири групи та спрямовані:

- 1) на передачу майна;
- 2) на виконання робіт;
- 3) на надання послуг;
- 4) на заснування різних утворень.

На мою думку, окремої уваги заслуговує положення щодо договорів про надання послуг в цивільному праві України. Оскільки саме послуга є певною діяльністю, яка спрямована на отримання нематеріального результату. А це означає, що об'єктом відповідних правовідносин є дія та її корисний ефект. Як підкреслює В.Луць, «корисний ефект такої діяльності не виступає у вигляді певного осяжного матеріального результату, як це має місце у підрядних договорах, а полягає у самому процесі надання послуги» [3].

Доцільним є більш детально розглянути такі договори з точки зору цивільно-правових відносин, дати загальну характеристику цих договорів, висвітлити особливості договорів про надання деяких окремих послуг.

Законодавець у ст.901 ЦКУ зазначає, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за за-

вданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [1].

Договори про надання послуг становлять значну групу цивільно-правових зобов'язань. До них можна віднести низку договорів, які передбачені ЦК України, зокрема це договори перевезення, транспортного експедирування, комісії, доручення, зберігання, позики, кредиту тощо, які передбачені іншими нормативно-правовими актами: агентський договір (ст. 297 ГК України), договір морського буксирування (ст. 222 КТМ України), договір про надання правової допомоги (розділ IV Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р.), договір на туристичне обслуговування тощо, а також договори, які хоч і не передбачені чинним законодавством, однак поширені в договірній практиці учасників цивільних правовідносин (договори консалтингу, надання маркетингових послуг, надання ритуальних послуг тощо).

Щодо предмета договору про надання послуг – ним є послуга.

Відповідно до ст. 177 ЦК України вона є самостійним об'єктом цивільних прав, проте її визначення в ЦК України не закріплено. В інших нормативних актах та юридичній літературі спостерігається неоднозначне розуміння того, що таке послуга.

Варто зазначити, що послуга в будь-якому випадку характеризується такими основними ознаками:

- послуга спрямована на досягнення певного корисного і правомірного результату;
- результат послуги є завжди немайновим, хоча може мати речову форму
- (наприклад, письмовий юридичний висновок може бути результатом надання юридичних послуг).
- послуга є різновидом товару, адже вона спрямована на задоволення потреб і має грошову оцінку;
- послуга невіддільна від джерела, тісно пов'язана з особою виконавця та процесом її надання;
- послугу неможливо зберігати, тобто вона існує лише на той час, коли надається;

– надання й споживання послуги відбуваються одночасно, тобто послуга споживається в процесі її надання [4].

Однією з особливостей договору про надання послуг є їх строковість, адже для замовника зазвичай важливо те, протягом якого проміжку часу йому буде надано послугу.

Строк договору про надання послуг може визначитися в договорі за домовленістю сторін або ж в актах цивільного законодавства. Наприклад, якщо сторони не визначили строк договору управління майном, цей договір вважається укладеним на п'ять років.

Проаналізувавши загальну характеристику цих договорів, я вважаю, що договори у сфері надання послуг в цивільному праві відіграють важливу роль у сфері суспільних відносин. Особливістю договорів про надання послуг є нематеріальний характер об'єкта договору, при цьому продається не сам результат, а дії, які до нього привели.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5209> (Дата звернення: 26.09.2021).

2. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: підручник. К.: КНТ, 2006. 496 с. URL: http://www.biglib.com/book/6_Civilne_pravo_Ukraini_Dogovirni_ta_nedogovirni_zobov'yazannya (Дата звернення: 26.09.2021).

3. Луць В. В. Договір як регулятор цивільних відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 19–25.

4. Ємельчик С. Послуга в цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 105–108.

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ

Пандемія COVID-19 поглибила низку складних соціально-економічних викликів у суспільствах по всьому світу – особливо помітними стали проблеми гендерної та фінансової нерівності [1]. Пандемія, фінансова незахищеність, стрес та невпевненість призвели до посилення агресії, як це бувало й раніше: у зв'язку зі світовою фінансовою кризою 2008-2009 року. Домашнє насильство частіше й за інших обставин, коли сім'ї проводять більше часу разом, наприклад, в період різдвяних відпусток, оскільки частота й жорстокість випадків насильства залежить від можливостей для зловмишників контролювати своїх жертв у повсякденному житті протягом тривалого часу. Тому основний вплив пандемії пов'язаний з заходами урядів відомими як закриття, обмеженням контактів та пересування, спрямованим на сповільнення поширення інфекції [2].

Уповноважена із питань гендерної політики Катерина Левченко відзначає, що пандемія COVID-19 негативно вплинула на ситуацію з домашнім насильством. «Ситуація з пандемією однозначно вплинула на збільшення кількості випадків домашнього насильства. Для цього є чимало чинників і не обов'язково йдеться про ненависницьке ставлення один од одного. Час перебування в замкнутому середовищі, маленька площа, на якій проживає сім'я, постійне незадоволення ситуацією, погіршення економічного стану, тимчасова відсутність роботи або робота вдома, вимушена зміна моделі життя призводить до того, що погіршується й психологічний стан й власна контрольованість» [3].

Тому важливо, щоб суб'єкти протидії домашньому насильству активізували свою діяльність у даній сфері, зокрема: активно формували в суспільстві нетерпиме ставлення до насильства та готовність протидіяти його проявам, небайдуже ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини; системно реагувати на насильс-

тво, де кожен випадок отримує належну увагу суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, інших органів та установ, які виконують функції, пов'язані з проведенням заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі; надавати кожній постраждалій особі інформацію про її права та можливості реалізації таких прав; збільшити кількість спеціалізованих мобільних груп із реагування на факти вчинення домашнього насильства; належно розслідувати факти домашнього насильства, притягувати кривдників до передбаченої законом відповідальності та змінювати їх поведінку на ненасильницьку тощо.

1. Пандемія COVID-19 загострила проблему домашнього насильства. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/dafina-gercheva--covid-19-pandemic-puts-spotlight-on-domestic-vi.html>.

2. Вплив пандемії COVID-19 на домашнє насильство URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

3. Через пандемію кількість домашнього насильства зросла – гендерний омбудсмен. URL: <https://suspilne.media/108361-cerez-pandemiu-kilkist-domasnogo-nasilstva-zrosla-gendernij-ombudsmen/>.

ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Практика державної підтримки суб'єктів господарювання набула значного поширення й в Україні. Проте переважна більшість механізмів такої підтримки є де-факто проявами політики державного патерналізму та не узгоджуються з сучасними принципами ринкової організації економіки. Водночас у міжнародній конкуренції українські виробники постійно стикаються з контрагентами, які працюють в умовах наявності розвинених мереж державної допомоги суб'єктам господарювання, що ставить їх у наперед нерівні конкурентні умови [1].

В Україні за роки незалежності не вдалося сформувати дієву систему державної підтримки реального сектора економіки. Більш того, низька ефективність бюджетних видатків традиційно була одним з основних недоліків бюджетної системи в Україні саме через відсутність визначених чітких правил та контролю щодо надання державної допомоги суб'єктам господарської діяльності. Крім того, непрозорі принципи виділення державної допомоги спотворюють конкуренцію, що негативно впливає на самий інвестиційний клімат країни [2].

Державна допомога суб'єктам господарювання – це термін права ЄС, який стосується одного з напрямів конкурентної політики Європейського Союзу. Його метою є запобігання спотворенню конкуренції на спільному ринку через втручання держави (у будь-якому вигляді), що призводить до виникнення у фірми або групи фірм переваг, які неможливо було досягти на ринкових умовах. В Україні це питання належить до порядку денного європейської інтеграції. Відповідні норми містяться в Угоді про партнерство і співробітництво, Пріоритетах порядку денного асоціації Україна-

ЄС та Угоді про асоціацію (частина щодо створення зони вільної торгівлі) [3, с. 52].

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» *«державна допомога» означає «підтримку в будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності».* Надання державної допомоги в багатьох випадках виправдане з погляду інтересів суспільства або окремих його груп та може мати загальний позитивний вплив на конкурентне середовище. Проте існують негативні наслідки надання державної допомоги у вигляді неконтрольованого та непрозорого надання державної допомоги, що стає причиною виникнення корупції у владі шляхом лобювання певних суб'єктів господарювання [4].

Уповноваженим органом з надання державної допомоги є Антимонопольний комітет України, у якому діє Департамент моніторингу і контролю державної допомоги. Протягом 2020 року Комітетом прийнято 216 рішень по суті у сфері державної допомоги. Для порівняння у 2019 році було прийнято 324 рішення. Зменшення кількості рішень відбулося, зокрема, за рахунок зменшення кількості повідомлень про нову державну допомогу, за результатами розгляду яких державну підтримку суб'єктам господарювання визнано такою, що не є державною допомогою відповідно до Закону (таких рішень у 2020 році – 157, у 2019 році – 269) [5].

Антимонопольний комітет України схвалив нову редакцію змін до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». Серед ключових новел розробленого документу – уніфікація процедур із законодавством ЄС. Законопроект деталізує значну кількість понять, встановлює строки давності для повернення державної допомоги, передбачає чіткі критерії компенсації витрат за надання ПЗЕІ, за умови виконання яких дія закону не поширюється на відповідне виділення бюджетних коштів. Водночас значну увагу приділено процесуальним новаціям, які забезпечать більш ґрунтовний підхід до розгляду повідомлень про державну допомогу. Законопроект не порушує Європейську соціальну хартію, хоча, слід підкреслити, його сфера дії виходить за рамки пред-

мета положень ЄСХ з точки зору класифікації конкретних форм пільг, що надаються суб'єктам і організаціям, що надають допомогу людям з інвалідністю як державну допомогу. Європейська соціальна хартія прямо не розглядає форми державної допомоги, що надається організаціям осіб з інвалідністю та іншим суб'єктам господарювання, які приймають на роботу таких осіб. [6].

Отже, законодавство України щодо надання державної допомоги носить фрагментарний та неповний характер. У наданні підтримки панує повна довільність. Не існує чіткого державного регулювання, яке б забезпечило умови надання державної підтримки, і здійснювало контроль за наданням цієї підтримки. Низька ефективність державної допомоги призводить до втрат бюджетних коштів, в той час як відсутність контролю спричиняє спотворення конкуренції або загрожує їй.

1. Чередніков Д.О. Модернізація системи державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні. Київ, 2013. URL: [//www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1806_dop.pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1806_dop.pdf)

2. Правила надання державної допомоги. Довідка проекту консультаційної підтримки з питань європейської інтеграції Уряду України. 2021. URL: http://www.nrdevelopment.com/visa_free_regime_briefing_note_ukr.pdf

3. Лічак Д. В. Господарсько-правове забезпечення державної підтримки суб'єктів господарювання. Одеса. 2011. 800 с.

4. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: проект закону від 05.04.2013 № 2749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

5. Річний звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2020 рік: Розпорядження Антимонопольного комітету від 26 серпня 2021 № 17-рп. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/613/0b3/a45/6130b3a45c7dc400334459.pdf?fbclid=IwAR2kaCIGxQzxBWsoCkdKjGhtdbd6To36dhhf_mVcC7eElbCcMcOO5_cQJ0

6. Смуш-Кулеша М., Мойса Б. Правова експертиза проекту Закону України «Про внесення змін до статті 3 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» в частині, що стосується підтримки громадських об'єднань осіб з інвалідністю» Рада Європи, 2021. 22 с.

ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

Ще із зародженням перших держав, правосуддя було тим самим фундаментом для створення правової держави та всебічного розвитку права для врегулювання важливих суспільних відносин. Судова влада є найвагомішою самостійною структурною складовою державної влади будь-якої сучасної країни, адже вона виконує специфічні функції притаманні лише їй та обумовлена великою соціальною роллю. Тому її значення у системі державно-правового регулювання величезне, оскільки якісне відправлення правосуддя є тим чинником, який визначає імідж країни на міжнародній арені [1].

02.06.2016 Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» Було змінено порядок призначення та звільнення суддів з посад. Зокрема, скасовано п'ятирічний термін призначення суддів на посади та передбачено зайняття посад судьями безстроково. Призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя. Таким чином, вилучено повноваження політичного органу – Верховної Ради України – у питаннях суддівської кар'єри.

Крім того, усунулась політична складова у вирішенні питання щодо надання згоди на затримання судді або утримання його під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом. Без згоди Вищої ради правосуддя, а не Верховної Ради України, суддю не може бути затримано, а також суддя не може утримуватися під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Зміни до Конституції гарантують право кожного на звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України,

якщо він вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в його справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Зліквідувався інститут народних засідателів. Правосуддя здійснюватимуть судді, а у визначених законом випадках – за участю присяжних.

Відбулись зміни й в порядку створення судів. Суди у подальшому будуть утворюватися, реорганізовуватися і ліквідуватися законом, що прийматиметься Верховною Радою України, проект якого вноситиме до парламенту Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Змінами передбачено, що повноваження суддів, призначених на посаду строком на п'ять років, припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено. Такі судді можуть бути призначені на посаду судді в порядку, визначеному законом. Судді, які обрані судьями безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією України. Введено проведення кваліфікаційного оцінювання всіх суддів – кожен суддя має підтвердити відповідність займаній посаді. Змінами також було зменшено повноваження органів прокуратури.

Передбачено було й створення нового органу – Вищої ради правосуддя, що мала бути створена не пізніше 30 квітня 2019 року. Вищій раді правосуддя належать повноваження щодо внесення подання про призначення судді на посаду, ухвалення рішень стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності, про звільнення судді з посади та ін.

Зараз обговорюються нові зміни за судовою реформою, запропонованою Президентом Володимиром Зеленським. Положення стратегії щодо формування Вищої кваліфікаційної ради суддів сформульовані надто загально і не забезпечать нової якості органу навіть за умови формального виконання їх.

Стратегія визначає, що «в перспективі» ВККС має бути підпорядкована Вищій раді правосуддя. Це суперечить положенню про незалежність ВККС. Також не зазначено, за яких умов має статися таке підпорядкування. Документ пропонує вдосконалити

процедуру заміщення вакантних посад у місцевих судах «окремими» конкурсними процедурами з урахуванням критеріїв доброчесності і професійності. Впровадження таких «окремих правил» може бути використане для посилення впливу недоброчесної ВРП на цей процес.

Вдосконалення процедури добору членів Вищої ради правосуддя із залученням міжнародних експертів та перевірка на доброчесність чинних членів ВРП – формально відповідають зобов'язанням у Меморандумі з МВФ і ЄС, але є занадто загальними та потребують конкретизації. Положення про створення «автономних кадрового і дисциплінарного органу» при Вищій раді правосуддя, очевидно, співзвучне з положенням про підпорядкування ВККС Вищій раді правосуддя. Такі зміни не можуть запроваджуватися до формування незалежного і доброчесного складу Вищої ради правосуддя.

Повноваження Вищої ради правосуддя відкликати суддів з відставки (які пройшли кваліфікаційне і відповідають доброчесності) – раніше аналогічним положенням хотіли повернути на посади всіх недоброчесних суддів, які пішли у відставку, бо не хотіли проходити кваліфікаційне оцінювання.

Повноваження ВРП призначати голів судів, якщо самі судді тривалий час їх не обирають – повернення до сумнозвісної практики, що існувала до 2014 року. Тоді судова система управлялася з Вищої ради юстиції, через яку сформували «вертикаль судової влади». Голови судів повинні мати виключно представницькі функції, або ж ця посада має бути ліквідована взагалі.

Повноваження ВРП погоджувати бюджетні запити на фінансування судів – ще одна можливість контролювати суди шляхом узалежнення їх від Вищої ради правосуддя, яка зможе винагороджувати лояльні суди щедрим бюджетом і карати незалежних. Система бюджетного планування має зберегти незалежність кожного суду.

Позитивними положеннями стратегії є пункти щодо повернення кримінальної відповідальності за неправосудне рішення; припинення відставки суддів у разі виявлення дисциплінарного проступку; відсторонення судді з адміністративної посади одночасно з відстороненням від здійснення правосуддя.

Стратегія передбачає передання частини виключної юрисдикції ОАСКУ до Верховного суду, а надалі – створення окремого вищого суду для розгляду справ проти органів державної влади національного рівня, залучення міжнародних експертів до добору суддів у цей суд.

Реформа і розвиток третейських судів – загальне формулювання положення відповідає законопроекту, що зараз розглядається в парламенті.

Стратегія пропонує запровадити механізм перевірки на доброчесність чинних суддів Конституційного суду, а також запровадити прозору процедуру конкурсного відбору суддів КСУ із перевіркою на доброчесність із можливим залученням міжнародних експертів. Такий підхід повністю відповідає концепції, розробленій громадськими експертами, та рекомендаціям Венеційської комісії [3].

Правосуддя – особлива функція державної влади, яка має дуже велике значення у наш час. Тому варто у підсумку навести слова Л.М. Москвич: «Довіра громадян – це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють люди, не життєздатна... Сучасна юриспруденція повинна полягати тільки на засадах правосуддя і здорового глузду» [4].

1. Конєв І. Принципи судової реформи в сучасній Україні . Закон і бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/140812-principi_sudovoi_reformi_v_suchasniy_ukraini.html

2. Синєцкая О. Судова реформа: зміни до Конституції України в частині правосуддя. *Бізнес та комерція*. Лип 19, 2016. URL: <https://jurist-blog.com.ua/zmini-do-konstitucii.html>

3. Баркар Д. Судова реформа Зеленського. Як зміниться правосуддя України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sudova-reforma-zelenskoho-yak-zminytsya-pravosuddya/31167879.html>

4. Міні-спіч на тему «Правосуддя в нашому житті». URL:<http://abimopectoret.blogspot.com/2015/04/blog-post.html>

ФІЗИЧНИЙ ТА ПСИХІЧНИЙ ПРИМУС ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

На сьогоднішній день залишається чимало відкритих питань щодо правової природи фізичного та психічного примусу, зокрема як обставини, що обтяжує покарання. Фізичний або психічний примус як обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння передбачені у ст. 40 чинного Кримінального Кодексу України [1, с. 17].

Фізичний примус (насильство) – це протиправний фізичний вплив на людину (наприклад, застосування фізичної сили, завдання удару, побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень, введення в організм різноманітних препаратів тощо) з метою примусити її вчинити кримінальне правопорушення (наприклад, не перешкоджати проникненню в сховище, видати чуже майно та ін.). Непереборним визнається такий фізичний примус, при якому особу цілком позбавлено можливості керувати своїми діями (бездіяльністю).

Психічний примус – це погроза застосування до особи фізичного насильства чи заподіяння матеріальної або моральної шкоди (наприклад, погроза вбити, знищити або пошкодити майно, поширити відомості, що ганьблять особу, тощо) із метою спонукати її вчинити кримінальне правопорушення. Очевидно, законодавець виходить із того, що психічний примус хоча й обмежує можливості особи керувати своїми діями, проте не паралізує цілком її волю, внаслідок чого ця особа все ж має певну можливість обрати той чи інший варіант поведінки, як і при переборному фізичному примусі [2, с. 291].

Якщо особа визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення, застосування щодо неї фізичного чи психічного примусу з метою змусити її вчинити це кримінальне правопорушення є обставиною, що пом'якшує покарання, а саме п. 6 ч. 1

ст. 66 КК України, вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність [1, с. 26].

Непереборний фізичний примус «руйнує» психофізичну єдність діяння, знищує його цілеспрямований і вольовий характер. Це той випадок, коли особа не може керувати своїми вчинками. Іншими словами, у разі непереборного фізичного примусу не здійснюється дія чи бездіяльність у кримінально-правовому їх значенні, внаслідок чого виключається кримінальна відповідальність за їх вчинення.

Ще одним моментом, який відрізняє обставину, передбачену ч. 1 ст. 40 КК України, від решти тих, що закріплені у цьому розділі, є те, що законом не визначено меж її застосування. Тобто, абсолютно будь-які блага, будь-які об'єкти кримінально-правової охорони можуть бути порушені за наявності цього виду фізичного примусу. Така ситуація не створюється жодною іншою обставиною з переліку обставин, зазначених у цьому розділі.

Зовсім інша ситуація відображена у ч. 2 ст. 40 КК України. У даному випадку мова йде про свідомі вольові вчинки, здійснювані внаслідок здоланого фізичного або психічного примусу. У будь-якому випадку особа не позбавлена можливості вибору певного варіанту поведінки. Зокрема, психічне насильство обмежує волю, але ніколи не паралізує її і не перетворює особу в «механічного» виконавця. Те ж саме спостерігається і при переборному фізичному примусі. Навіть при гіпнозі, як найвищому ступені психічного впливу на людину, вона повністю не позбавлена можливості керувати своїми діями. Гіпноз означає психічний вплив однієї особи на іншу, при якому відбувається неповне «заторможення» клітин кори головного мозку.

Отже, психічний примус, а так само і переборний фізичний примус створюють докорінно іншу у кримінально-правовому розумінні ситуацію, аніж непереборний фізичний примус. У особи, яка зазнає психічного або переборного фізичного примусу, ця ситуація пов'язана із моментом вибору, якому із благ, що перебувають під загрозою порушення, завдати шкоду. За наявності свідомого заподіяння шкоди, коли має місце розуміння того, що відбувається і зберігається можливість керувати своїми діяннями, можемо із

впевненістю говорити про кримінально-правовий характер поведінки особи [2, с. 239–240].

Таким чином, примус – вплив на особу поза або всупереч її волі, який обмежує свободу вибору поведінки, що має на меті змусити діяти відповідно волі того, хто примушує, виключаючи таку ознаку як свідомість. Це діяння передбачає вимагання від іншої особи вчинити протиправні дії шляхом заподіяння тілесних ушкоджень або застосування до неї іншого насильства, пошкодження належного їй чи її близьким майна, поширення певної інформації про таку особу тощо. Через страх особи стати жертвою насилля, вона вчиняє правопорушення. Фізичний та психічний примус необхідно виокремлювати серед інших обставин, що виключають злочинність діяння, хоча вони певною мірою і співвідносяться з іншими поняттями, такими як крайня необхідність, необхідна оборона, виконання наказу або розпорядження, але мають свої особливості.

Викладене дозволяє стверджувати, що серед обставин, які виключають злочинність діяння, передбачені законодавцем в розділі VIII Загальної частини КК України, є обставини, які мають іншу правову природу. Так, вчинення особою суспільно небезпечного діяння внаслідок застосування до неї фізичного впливу, який виключає її можливість керувати своїми діяннями, не виключає ні суспільної небезпечності, ні кримінальної протиправності вчиненого.

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 15 березня 2020 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2020. 224 с.

2. Меркулова В. О., Конопельський В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Одеса, 2017. 430 с.

Б. В. Шукалович,

А. Я. Лазар

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Українське суспільство – стратифіковане за низкою ознак, серед яких – стать, вік, соціальний статус чи клас, регіон проживання, стан здоров'я, сексуальна орієнтація, етнічна або національна, а також релігійна приналежність, тип населеного пункту. Інтереси та потреби різних соціальних груп (незалежно від їх розміру) повинні поважатися та бути гідно представлені у різних сферах суспільного життя, тому що це – основа демократичного суспільства. Фаховий аналіз ситуації дає можливість врахувати розмаїті погляди, інклюзивність (включеність) думок різних соціальних груп, чутливість і критичність.

На сучасному етапі розвитку суспільства питання гендерної нерівності посідають не останнє місце за актуальністю. Гендерна нерівність гальмує розвиток суспільства, що знаходить своє підтвердження у таких негативних наслідках, як зростання витрат на добробут і управління, зниження продуктивності праці, уповільнення економічного зростання. Саме тому досягнення гендерної рівності наразі стає центральним показником розвитку кожної країни, а в умовах глобалізації сучасне суспільство вимушено щоразу звертатися до проблем гендерної нерівності. ООН відносить цю проблему до категорії глобальних і рекомендує державам змінювати існуючі гендерні моделі, орієнтовані на збереження системи нерівних цінностей і подвійних стандартів.

Рівність між чоловіком і жінкою – це одночасно і цінність, і привілей будь-якого суспільства. І хоча в різних кінцях світу це питання вирішується з різною швидкістю, тим не менш напрям залишається єдиним.

Позиція Європейського Союзу з досягнення гендерної рівності полягає в тому, що жінки і чоловіки повинні мати рівні права та можливості в усіх сферах життя суспільства. Для цього всі ін-

ститути ЄС мають впроваджувати проблематику рівності між чоловіками та жінками в усі галузі політики, всі програми і на всі рівні прийняття рішень [1].

Європейський вибір України був проголошений і зафіксований національними законами України та міжнародними угодами. Наближення до економічних і соціальних стандартів ЄС є тим «домашнім завданням» України, яке вимагає виконання низки умов, визначених угодами між Україною та ЄС. Безвідносно до того, чи надана вже сьогодні Брюсселем чітка перспектива вступу України до ЄС, чи це залишається справою майбутнього, «європеїзація» України має відбуватися шляхом виконання вимог щодо вступу для країн-претендентів. У соціальній царині це побудова соціально справедливого суспільства, забезпечення гідних умов життя для соціально вразливих верств населення та підвищення ефективності роботи системи захисту прав людини.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства поряд з питаннями економічної стабілізації не менш актуальним стає забезпечення переходу України до сталого соціального розвитку, що, своєю чергою, потребує формування державної політики з урахуванням гендерного компонента, тобто оцінку стратегії державної політики з точки зору гендерної рівності [1].

Відомим словам Зігмунда Фрейда «Анатомія – це доля» пропонується альтернативний вислів французької філософині Сімони де Бовуар із праці «Друга стаття» «Жінкою не народжуються – жінкою стають». Подібне можна сказати і про чоловіків. Адже ми приходимо у світ, де вже існують певні очікування до наших ролей та сценаріїв поведінки; у процесі виховання або соціалізації ми навчаємося «правильним» ролям, які відповідають традиційним уявленням про маскуліність і фемінність [2, с. 12].

Аналіз гендерних стереотипів (наприклад, у рекламі), дає змогу зрозуміти, як у суспільстві створюються умови, що відтворюють гендерну нерівність. Під гендерними стереотипами розуміють узагальнені усталені уявлення про те, якими є чоловіки й жінки та якою діяльністю вони повинні займатися. Гендерні стереотипи містять два компоненти, які тісно пов'язані між собою. Насамперед вони проявляються «як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто, психо-

логічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам [2, с. 13].

Гендерні відносини змінюються із часом, ситуацією, залежно від обставин. Гендерну нерівність, яку вважають несправедливістю, можливо подолати шляхом боротьби за рівні права і можливості.

«Беручи до уваги Конституцію України і Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок», організація зобов'язується дотримуватимуся принципів гендерної рівності та загалом недискримінації у своїй діяльності. Працівникам і працівницям, експертам і експерткам, партнерам і партнеркам організації надаватимуться рівні можливості із у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці незалежно від статі, віку, етнічної та релігійної приналежності, сексуальної орієнтації, регіону походження, стану здоров'я» [3].

«Організація визначає гендерну рівність та політики розмаїття за цінність і прагне втілювати їх на власному організаційному рівні». «Організація зобов'язується створювати умови праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам³³ здійснювати трудову діяльність на рівній основі, забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками, здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці, вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань.» «Організація ставить за мету формування гендерно-збалансованого кадрового резерву. Для жінок та чоловіків планується створити однакові умови для реалізації їх права на працю, надаватимуться можливість брати участь у навчанні та підвищенні кваліфікації³⁴ відповідно до потреб. Організація проводитиме постійно тренінги для ознайомлення працівників і працівниць із їхніми трудовими правами і антидискримінаційною політикою, покликаною попереджувати сексуальні домагання і мову ворожнечі у робочому середовищі».

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Видавництво «Заповіт». 2016. 342 с.

2. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОПУСКУ ГРОМАДЯН ТА ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ДО ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

У наш час правове регулювання відносин у сфері охорони державної таємниці регулюється наступними нормативно-правовими актами: Конституцією України, Законами України «Про інформацію», ЗУ «Про державну таємницю», іншими міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Допуск до державної таємниці надається у встановленому українським законодавством порядку та має багато особливостей. Актуальність дослідження даної тематики сфери охорони державної таємниці пов'язана з важливістю даної інформації, що має загальнонаціональний рівень.

Ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» визначає допуск до державної таємниці як оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації. Ст. 22 цього закону наводить перелік форм допуску до державної таємниці, якими встановлюється дозвіл на роботу з різними рівнями секретності інформації: «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно». Суб'єктами, яким надається допуск до державної таємниці, можуть бути лише дієздатні громадяни України віком від 18 років, які використовують дані відомості для здійснення службової, наукової та науково-технічної, виробничої та технічної діяльності або навчання. Порядок та підстави надання допуску до державної таємниці визначає Кабінет Міністрів України [1].

Законний допуск до державної таємниці громадянами України надається за умови перевірки них у зв'язку з допуском до державної таємниці, визначення необхідності роботи громадянину, що громадянин склав у письмовій формі згоду на передбачені законодавством обмеження прав через надання йому допуску до державної таємниці, ознайомлення з підставами та мірою відповідальності

за порушення, пов'язані із державною таємницею. Рішення щодо допуску громадянина до державної таємниці приймається відповідним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, установи, підприємства, організації на основі висновків по матеріалах його перевірки не раніше 5 днів з дня надходження даного запиту [2, с. 24].

Слід зауважити, що окрім допуску до державної таємниці, громадянам, окремо, в обов'язковому порядку, надається доступ до конкретних секретних документів. Отже, доступ до державної таємниці – це надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень [3, с. 32].

Слід зазначити, що невід'ємною складовою службової діяльності слідчих органів Національної поліції, є здійснення процесуальних дій, що пов'язані зі сферою державної таємниці. Ст. 218 КПК України встановлює, що слідчий територіального підрозділу обов'язково повинен звернутися до прокурора відповідного рівня щодо підслідності тяжких та особливо тяжких злочинів [4] з метою повного, всебічного і неупередженого дослідження обставин у кримінальних справах у сфері охорони державної таємниці (пункт 17 розділу 5 Положення «Про слідчі підрозділи Національної поліції України») [5]. Тож з огляду на наведений вище порядок здійснення кримінальних процесуальних дій у сфері державної таємниці слідчими Національної поліції України стає зрозумілим, наскільки цей процес є серйозним та не допускає будь-яких порушень та неточностей.

Отже, на нашу думку, громадяни України повинні розуміти, що розголошення державної таємниці може призвести до фатальних наслідків, що становлять велику загрозу національній безпеці нашої держави. У разі, якщо такі ситуації будуть дуже часто проявлятися, то держава може стати політично нестабільною та в суспільстві може відбуватися хаос. Тому вбачається обов'язковість дотримання законів України та інших нормативно-правових актів щодо регулювання порядку розголошення, засекречування держав-

ної таємниці, що є дуже вагомим кроком для встановлення та підтримання авторитету державу на міжнародній арені.

-
1. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 25.05.2021)
 2. Роїна О. М. Державна та комерційна таємниця. Нормативно-правове регулювання. К.: КНТ, 2006. 424 с. (дата звернення: 25.05.2021).
 3. Волошина М. О. Режим секретності: конспект лекцій. Дніпро: ДДУВС, 2019. 134 с.
 4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.05.2021).
 5. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: Наказ МВС від 06.07.2017. № 570. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (дата звернення: 25.05.2021).

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Початок наукового обґрунтування концепції безпеки припадає часи Давньої Греції та Риму. Давньогрецькі філософи стали одні з перших, кому вдалось закласти основи науково-правової парадигми безпеки особистості, суспільства та держави.

В епоху Просвітництва поняття «безпека» зазнало свого активного розвитку. Так, англійський філософ Томас Гоббс один з перших науковців в світі почав вивчати сутність безпеки з точки зору системного аналізу взаємодій людей між собою, а також взаємодії суспільства та державних інституцій в контексті формування умов для взаємовигідного та безпечного виживання та існування [1, с. 173].

В часи Нового часу такі вчені як Спіноза вивчали сутність безпеки в контексті державотворення. На його думку саме демократичний суспільний лад може забезпечити максимальний рівень безпеки окремого громадянина [2, с. 76–78].

Характерною особливістю розвитку сутності поняття «безпеки» в цей час є те, що вперше науковці усвідомлювали важливість такої державної функції як забезпечення гармонійного життя людей не лише в соціумі, а й природі [3, с. 90].

На нашу думку, під безпекою слід розуміти такий стан соціально-економічної системи, при якому через застосування ряду механізмів, досягається захист від негативного впливу ряду зовнішніх та внутрішніх загроз.

За останні десять років зріс інтерес до концепції безпеки і, зокрема, до її взаємозв'язку з правами людини. У відповідь на ряд терористичних атак по всьому світу, на міжнародному рівні було прийнято цілу низку нових законів про безпеку.

Підсумовуючи, слід відмітити, що процес забезпечення безпеки не може відповісти на всі питання: ми повинні зробити ще

один крок і обговорити модель управління безпекою. Управління безпекою протистоїть ризику насильницьких і швидко мінливих сценаріїв і усуває вразливість системи: отже, це повинна бути динамічна і «завжди зелена» система, основа для керівництва і забезпечення послідовності для майбутніх рішень. поступово.

1. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / наук. ред. Т. Польська. Київ: Дух і Літера, 2000. 600 с.

2. Спиноза Б. Богословско-политический трактат. URL: http://www.civibook.ru/files/File/Spinoza_B-P_tr.pdf

3. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. Г. Г. Демиденка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.

ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ

З перших днів життя людина починає дізнаватися багато нового, обмінюватися інформацією з навколишнім середовищем. Вона зростає, і з'являються нові можливості отримувати бажані знання. Разом із бурхливим науково-технічним прогресом виникають нові шляхи і методи доступ до інформації. Друковані видання відходять на задній план, а Інтернет займає першу сходинку серед інформаційних ресурсів.

Як відомо, у більшості країнах світу проголошується свобода слова і свобода доступу до інформації. Така політика має досить важливе значення для суверенітету країни. Вона є ознакою демократичного громадянського суспільства. У своїй конституції Україна також проголошує це право. А саме ст. 34 Конституції України: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1, с. 11]. Задля забезпечення даного права Україні як і іншим країнам необхідно забезпечити оптимальний механізм доступу до неї. Теоретично кожна особа має змогу переглянути ту публічну інформацію, яку забажає, а з появою Інтернету це стало набагато швидше і зручніше. Однак фактично ми можемо спостерігати, як наші права на вільний доступ до цієї інформації порушуються. Уряди контролюють видавництва та ЗМІ, встановлюють цензуру і стверджують свою владу над онлайн-платформами. Журналісти страждають від утисків і переслідувань, а персональні дані перебувають під загрозою розголошення через безпосереднє втручання влади у приватну комунікацію. Прогалини у законодавстві також дають про себе знати.

У своєму звіті Freedom House стверджує, що така політика урядів світу призводить до спаду рівня свободи Інтернету вже

не один рік поспіль. За даними дослідження в Україні не забезпечується свобода інформації в повному обсязі [2].

Виникає питання: для чого встановлюються дані обмеження? Цілком зрозуміле обмеження доступу до конфіденційної інформації, яка є важливою для держави. Але чому обмежуються дані, які не мають такої ваги? Існує декілька причин.

По-перше, влада таким чином намагається зберегти або покращити своє становище у суспільстві, приховуючи інформацію, яка буде підривати її авторитет.

По-друге, певна інформація або ж манера її подачі ЗМІ можуть змінити настрої людей і призвести до неочікуваних наслідків. Під час антитерористичної операції варто уважно контролювати, що і хто поширює в Інтернеті. Уряд блокує різного роду вебсайти та вводить додаткові санкції проти журналістів, які поширюють неправдиву інформацію і пропаганду, вносить низку запитів щодо видалення вмісту інтернет сторінок. Ці запити стосуються наклепу, загроз національній безпеці, порушення конфіденційності та безпеки [3].

По-третє, із розвитком комп'ютерних технологій, розвивається і кіберзлочинність. Правоохоронні органи блокують вебсайти, які, на їхню думку, пов'язані із злочинною діяльністю [4].

Однак чи є такі дії влади законними? Наприклад, наразі законодавством передбачено можливість блокування ресурсів, через які здійснюється розповсюдження дитячої порнографії (п. 18, ст. 39 ЗУ «Про телекомунікації») [5]. Дана процедура здійснюється лише за рішенням суду і в одному випадку. Як результат, інших підстав для обмеження доступу до Інтернет-сторінок законодавство України не містить. Але на практиці відсутність законодавчих механізмів для блокування не перешкоджає це робити. Суди на різних підставах продовжують таку практику.

Європейський суд з прав людини також висловив свою позицію: визнав незаконними дії держави щодо повного обмеження доступу до вебсторінок [4].

Отже, інформація, яка підриває авторитет держави і її суверенітет, несе загрозу національній безпеці, а також пов'язана зі злочинною діяльністю або ж є засобом здійснення правопорушень, повинна бути обмежена в повному обсязі. Однак процедура,

підстави здійснення цього мають бути чітко закріплені в законодавстві України.

-
1. Конституція України: офіц. текст. Харків: 2020. 64 с.
 2. Freedom of the NET 2021. The global drive to control big tech. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2021/global-drive-control-big-tech>
 3. Дворовий М. В. Санкції та блокування веб-сайтів в Україні: як непомітно відкрити скриньку Пандори. *Лабораторія цифрової безпеки*. 2021 URL: https://dslua.org/wpcontent/uploads/2021/06/Sanctions_and_Internet_UPD_2.pdf
 4. Блокування сайтів: судова практика розділилася. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/156424-blokuvannya-saytiv-sudova-praktika-rozdililasya>
 5. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>
 6. Юридичний аналіз указу Президента України про блокування сайтів. URL: <https://www.ppl.org.ua/yuridichnij-analiz-ukazu-prezidenta-pro-blokuvannya-sajtiv.html>
 7. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
 8. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

ФОРМУЛА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

«*Qualis*» та «*facio*» – поняття, які розкривають зміст слова «кваліфікація», що в перекладі означає визначення якості, а з позиції кримінального права – оцінка скоєного діяння на підставі чинних кримінально-правових норм. Кримінально-правова кваліфікація – це оцінка діяння, яке заподіяло чи могло заподіяти істотну шкоду та яке характеризується рисами кримінальної протиправності з метою визначення, чи є воно кримінальним правопорушенням або суспільно небезпечним діянням, ознаки якого передбачені кримінальним законом. Одним з етапів кримінально-правової кваліфікації є етап формулювання результатів кваліфікації, який, в свою чергу, містить три дії, одна з яких – складання формули кваліфікації.

Серед юристів-практиків існує чутка: «Юрист без вміння писати формули кваліфікації як лікар, який не може виписати рецепт пацієнту». Формула кримінально-правової кваліфікації – це сукупність буквених і цифрових позначень, які вказують на перелік статей, їх частин, пунктів Особливої, а при необхідності – і Загальної частини КК України, якими передбачено вчинене діяння. На перший погляд, все досить однозначно, проте цей інститут, як і чимало інших кримінально-правових інститутів, містить певні проблеми.

При написанні формули кримінально-правової кваліфікації ми вказуємо нормативно-правовий акт відповідно до якого вчинене діяння (не) вважається суспільно небезпечним. Таким нормативно-правовим актом є Кримінальний кодекс України. Приклади складання формули, якщо Особа Т повторно вчинила крадіжку:

Неправильно: ч. 2 ст. 185 ККУ або ч. 2 ст. 185 КК України 2001 р.

Правильно: ч. 2 ст. 185 КК України.

Слід зауважити, що слово «Україна» ми не скорочуємо. До того ж, не потрібно зазначати рік набрання чинності кримінального закону.

Винятки з правил:

1. В випадках, якщо ми посилаємось на КК України 1960 р., оскільки він має зворотню дію в часі.

2. За умови прийняття нового КК України за таким же принципом посилаємось на КК України 1960/2001 рр.

У разі потреби потрібно посилатись на статті (їх частини) Загальної частини КК України, але думки стосовно того на які саме статті необхідно посилатись у науковій літературі різняться. Найбільш правильний підхід – це посилання на норми Загальної частини КК України у випадках [1, с. 9]:

– вчинення незакінченого кримінального правопорушення (готування – ст. 14; замах – ст. 15).

– вчинення кримінального правопорушення у співучасті (але лише для розмежування дій співучасників, тобто ст. 27).

Недоцільно посилатись, наприклад, на ст. 28 КК України при написанні формули кваліфікації, оскільки це може вже бути ознакою кваліфікованого складу кримінального правопорушення, а у разі відсутності такого складу посилаємось лише на ст. 27 КК України для розмежування дій співучасників кримінального правопорушення.

Ситуація: Особа А вчинила повторно кримінальне правопорушення за ст. 113 КК України (диверсія). Ця стаття не передбачає кваліфікованого складу кримінального правопорушення за ознакою повторності. Внаслідок цього виникає питання: як тоді дотриматись правильності написання формули кваліфікації зважаючи на вищезгадані випадки посилання на статті Загальної частини КК України?

Відповідь на це питання дає Пленум Верховного Суду України у пункті 7 постанови від 4 червня 2010 р. №7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» – у випадках, коли кваліфікація за певною частиною Особливої частини КК не відображає повторність, ця ознака «повинна зазначатись у процесуальних документах, які стосуються обвину-

вачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних злочинів» [1, с. 11].

Таким чином, можна підсумувати, що велике значення має правильно складена формула кримінально-правової кваліфікації, яка означає повне, вичерпне застосування всіх статей, частин і пунктів закону про кримінальну відповідальність, що охоплюють суспільно небезпечне діяння. Для досягнення цих умов слід уникати неточностей, які були висвітлені вище, при написанні цієї формули.

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 9, 11.

Т. А. Яковенко

*(Донецький державний університет
внутрішніх справ)*

ВИКОРИСТАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У ЮРИДИЧНОМУ ДОКУМЕНТООБІГУ ЯК СКЛАДОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Протягом останніх років впровадження засад гендерної рівності стало одним з основних пріоритетів внутрішньополітичного розвитку України. Прийняття у першому читанні законопроекту щодо заборони сексизму у рекламі, поява кримінальної відповідальності за домашнє насильство та її посилення за злочини сексуального характеру, скасування переліку заборонених професій для жінок – все це ґрунтовно підтримало та надало поштовх для подальшого розвитку жіночого руху, відомого як «фемінізм». Дані обставини сприяли розповсюдженню в юридичному документообігу «фемінітивів» – так званих жіночих відповідників назвам професій чоловічого роду. Актуальність даної тематики полягає у висвітленні того, наскільки глибоко поширилося використання фемінітивів у найбільш консервативній частині мови – документообігу.

Загалом стверджувати, що фемінітиви набули широкого вжитку лише протягом останнього часу – некоректно. Адже до 1973 року їх використання можна було спостерігати у безлічі матеріалів. Дане явище лінгвісти та історики пояснюють тим, що українська мова та письмо тривалий час піддавалися русифікації [1]. Проте з появою оновленого українського правопису, який на законодавчому рівні закріпив правильне вживання жіночих назв, процес використання «жіночих відповідників» значно посилюється, про що свідчить їх кількість у судовому реєстрі [2].

За даними проведеного дослідження сервісом моніторингу реєстраційних даних українських компаній та судового реєстру «Опендатабот», кількість фемінітивів у юридичному документообігу та судовому реєстру загалом невпинно зростає. Для проведення даного дослідження у пошук за судовим реєстром були задані два

десятки слів як виключно з правової («прокурорка»), так і більш загального порядку («директорка»). Так, найбільш вживаними у 2020 році виявилися «позивачка» (171 124 згадок) та «відповідачка» (84 712 згадок). Після за кількістю вживання йдуть «секретарка» (4019), «працівниця» (716), «прокурорка» (661) та «адвокатка» (659). Слід зазначити, що половина з цих слів – «секретарка», «прокурорка» та «адвокатка» почали згадуватися в судовому реєстрі лише у 2019 році, коли з'явився закон про нові правила українського правопису, про що йшла мова раніше. Варто наголосити й на тому, що фемінітиви не обов'язково повинні закінчуватися на «ка», проте, спираючись на дані дослідження, саме це закінчення виявилось найбільш затребуваним. Інші варіанти застосовуються не досить часто: наприклад, «адвокатеса» зустрічається в чотири рази рідше «адвокатки». Однак попри на зростаючу кількість фемінітивів у документах, «чоловічі» варіанти все ще залишаються поза конкуренцією. Для прикладу, «позивач» минулого року фігурував у документах у 18 разів частіше, ніж «позивачка», а «відповідач» – у 34 рази частіше «відповідачки» [3].

Підбиваючи підсумки з усього вищенаведеного, можна зробити висновки про те, що ідейні засади гендерної рівності мають широке розповсюдження майже в усіх сферах суспільного життя, включаючи навіть таку не схильну до нововведень як документообіг. Прикладом цього є початок активного використання фемінітивів у юридичних документах. Однак не слід забувати, що такі зрушення хоч і мають велике значення, проте все ще відносно невеликі на тлі загальної картини. Так, вживання назв професій чоловічого роду залишається кількісно більшим, ніж назви жіночого роду. Загалом це позитивна тенденція розвитку внутрішньої політики, спрямованої на демократизацію суспільства.

1. Марущак Д. Що таке фемінітиви і для чого вони потрібні. 2017. URL: <https://nachasi.com/cards/2017/05/27/feminitives/>

2. Фемінітиви: як це працює. 2020. URL: <https://internews.ua/opportunity/feminitivi>

3. Фемінітиви в юридичному документообігу: «позивачка», «відповідачка» й «секретарка» в топі. 2021. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/feminitives>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Запобіжний захід у виді тримання під вартою – це найсуворіший захід та із існуючих заходів перебуває в центрі уваги фахівців й суспільстві. Тому що, процесуальний механізм запобіжного заходу у виді тримання під вартою обмежує конституційне право людини на свободу та особисту недоторканість. Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України та міжнародне законодавство проголошує заборону на неправомірне обмеження права на особисту недоторканність та свободу у кримінальному провадженні тощо.

Під час застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою головним напрямом є захист особи від порушення обмеження права на свободу й особисту недоторканність на основі нормативного визначення підстав та умов правомірного обмеження цього права. Доцільним й актуальним є вивчення даного питання й виокремлення існуючих проблем застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою та знаходження шляхів для його вирішення.

Дане питання вивчали наступні вчені: І. Голуб, А. Даль, А. Дубинський, В. Зеленецький, В. Колесник, М. Короткий, Н. Рогатинська, В. Фаринник та ін.

А. Даль вважає, що тримання під вартою це – винятковий запобіжний захід, що застосовується до підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили, на підставі ухвали слідчого судді, суду в разі доведення недоцільності застосування більш м'яких запобіжних заходів та з обов'язковим визначенням розміру застави в передбачених законом випадках, і полягає в примусовій ізоляції особи шляхом поміщення до установи попереднього ув'язнення з метою попередження негативних

наслідків, що можуть вплинути на хід і результати кримінального провадження [2, с. 50].

Визначення дає чітке розуміння причинно-наслідкових зв'язків поняття тримання під вартою як запобіжного заходу. Ізоляція та фізичне обмеження особи в певній мірі може впливати на неї та нести за собою певні наслідки, які можуть погіршити психічний та фізичний стан підозрюваної особи.

У статті 183 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) зазначено, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 КПК України, крім випадків, передбачених частиною п'ятою статті 176 КПК України [1].

Таким чином, даний вид запобіжного заходу застосовуються тільки у разі обґрунтованого законодавчого рішення прокурором. Крім того, коли обрано вищезгаданий запобіжний захід, то потрібно пам'ятати, що при цьому максимально обмежуються свободи й права особи.

Також застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою несе собою непотрібне, невинувачене обмеження свободи підозрюваних осіб, що є проблемою. Адже для того щоб дійсно й правдиво затримати підозрювану особу потрібен час й докази, що на практиці не завжди є можливим.

Зокрема, на законодавчому рівні чітко визначено випадки, коли не можливо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Так, ч. 2 ст. 183 КПК України містить перелік випадків неможливості застосування даного заходу, а саме це: до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років; до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років тощо [1].

Безперечний факт, що коли необґрунтовано застосовують запобіжні заходи, неправильно обрали та відмовляють скасовувати їх, в випадку подальшої непотреби й необхідності застосування, то тоді можна розглядати як несправедливість щодо підозрюваного чи обвинуваченого.

Н. Рогатинська, вважає, що узяття під варту є найбільш продуктивним запобіжним заходом, а оскільки цей запобіжний захід суттєво обмежує свободу громадян, тому повинен застосовуватися лише у випадках, коли інші заходи є неефективними [3, с. 114].

Взяття під варту є досить ефективним запобіжним заходом, але водночас має ряд проблемних питань, а саме це помилкове оголошення підозрюваній особі запобіжного заходу, що тягне за собою порушення її прав та свобод, морального збитку тощо.

В. Фаринник засвідчує, що кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення цілей затримання. Водночас затримання лише для з'ясування причетності особи до вчинення злочину й вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу за відсутності бажання підозрюваного зникнути, продовжити злочинну діяльність або сховати (знищити) докази не зовсім виправдане, адже ці питання можливо вирішити й не затримуючи особу, анкетні відомості й місцезнаходження якої відомі органу розслідування. Свобода ж особи повинна обмежуватися виключно тоді, коли без цього неможливо забезпечити виконання поставлених цілей [5, с. 193].

Також, проблемою застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою є відсутність на законодавчому рівні чіткого й логічного переліку цілей затримання підозрюваної особи відповідними органами. До цього переліку слід віднести, обставини скоєння кримінального правопорушення, суспільну небезпеку підозрюваної чи обвинуваченої особи тощо.

Тримання під вартою можуть застосовуватися лише в разі, якщо неповнолітній підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування [6, с. 209]. Закон повинен захищати права хворих, літніх, вагітних жінок, неповнолітніх щодо застосування даного запобіжного заходу.

О. Тищенко, зазначає, що під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тяжкість кримінального правопорушення має розглядатися з двох позицій:

1) тяжкість кримінального правопорушення як формальна підстава обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Тобто, можливість обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чітко окреслюється тяжкістю кримінального правопорушення, інкримінованого особі. З даним фактом пов'язане таке негативне явище, як свідоме завищення слідчими кваліфікації діяння, що дає можливість поставити питання про взяття особи під варту;

2) тяжкість кримінального правопорушення як обставина, врахування якої свідчить про більшу доцільність застосування взяття під варту порівняно з іншими запобіжними заходами [4, с. 136].

Отже, необхідно врахувати тяжкість кримінального правопорушення, що має раціональний зміст під час формування внутрішнього переконання слідчого, прокурора, судді, тому що саме це свідчить про ступінь суспільної небезпечності цієї особи та дозволяє спрогнозувати з достатньо високим ступенем ймовірності її поведінку, беручи до уваги, що майбутнє покарання за тяжке кримінальне правопорушення підвищує ризик того, щоб підозрюваний не ухилився від слідства й суду.

Таким чином, вивчення даного питання надало наступні результати. Законодавство, яке регулює застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою потребує корективів. Так як потрібно чітко визначити та на законодавчому рівні зробити перелік підстав затримання особи в разі застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Тому що існують випадки коли особу затримано з порушення її прав та свобод, що суперечить Конституції України та інших нормативно-правових актів.

1. Кримінально процесуальний кодекс України від 08.08.2021 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 3.10.2021 року).

2. Даль А. Л. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні: монографія; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків:

ХНУВС, 2017. 238 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1898/trimannya_pid_vartoyu_yak_zapobizhniy_zh.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 2. 10. 2021 року).

3. Рогатинська Н. Деякі особливості застосування взяття під варту як запобіжний захід в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 2 (10). 2017. С. 112–115. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/150> (дата звернення: 3. 10. 2021 року).

4. Тищенко О.І. Тримання під вартою: окремі питання правозастосовних реалій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. № 2. С. 135–138.

5. Фаринник В. Затримання особи в новому Кримінальному процесуальному кодексі України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам і практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 192–196. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/44.pdf> (дата звернення: 02.10.2021 року).

6. Щербаківа Г. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 4'2016. С. 207–214.

**А. Р. Ярема,
Ю. Р. Максимів**

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГАРАНТІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН У ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ЇХ ДІЄЗДАТНОСТІ

У ст. 3 Конституції України визначено зміст і спрямованість держави щодо прав і свобод людини й громадянина та їх гарантій [17].

Говорячи про дієздатність фізичної особи, що передбачена цивільним законодавством, то саме повна дієздатність є однією із складових правосуб'єктності. Це надає громадянину, в першу чергу, змогу реалізувати свої цивільні права, тобто бути учасником цивільних відносин.

Стосовно обмеження дієздатності фізичної особи, то підстави мають два критерії – медичний і юридичний. Зокрема, медичний – це наявна залежність фізичної особи від спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин, або азартних ігор. Варто наголосити, що юридичний критерій – це наслідок зловживання вказаними речовинами або азартними іграми, коли фізична особа ставить себе, свою сім'ю у скрутне матеріальне становище.

Сьогодні в Україні відбуваються реформи в усіх сферах суспільства, відбуваються зміни на законодавчому рівні, тому вивчення даного питання, а саме гарантії прав фізичної особи при вирішенні питання про обмеження дієздатності є досить важливим та актуальним.

Дане питання вивчали вчені: О. Андрюшкова, С. Кравцов, І. Комасюк, І. Соловей, Л. Лічман, О. Чуб та інші.

У ст. 30 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) визначено, що цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними [2].

Отже, під цивільною дієздатністю громадянина розуміють його здатність певними діями набувати для себе цивільних прав

і самостійно їх здійснювати, також створювати цивільні обов'язки й у разі невиконання нести відповідальність.

Зокрема, ст. 36 Цивільного кодексу України, визначає, що тільки суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад та зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо [2].

Таким чином, цивільні обмеження фізичної особи повинні мати суттєві підстави, а суд повинен дотримуватися гарантій захисту особи під час вирішення цього питання в судовому порядку.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день дуже багато випадків обмеження дієздатності фізичної особи, які пов'язані з вживанням алкоголю, наркотиків, азартних ігор тощо. Потрібно чітко визначити, що не дивлячись на це необхідно гарантувати реалізацію прав фізичних осіб, які за певних причин та обставин отримують обмеження дієздатності.

Отже, важливою складовою правового статусу фізичної особи є цивільна дієздатність. Це надає право фізичній особі набувати та реалізувати цивільні права й обов'язки. Крім того, важливою гарантією захисту прав і законних інтересів громадян є вирішення питання про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним, поновлення цивільної дієздатності фізичної особи у судовому порядку.

Ми вважаємо, що обмеження дієздатності фізичної особи є категорією цивільно-процесуального та цивільного права. Обмеження цивільних прав, чітко визначено нормами цивільного законодавства, а порядок проведення усіх обмежень містять норми процесуального права.

На нашу думку, на законодавчому рівні потрібно переглянути норми та розширити деякі з них, а саме важливо захистити немайнові права осіб, які страждають на психічні розлади або вживають наркотичні, алкогольні, токсичні речовини чи грають в азартні ігри.

Також розширити перелік підстав обмеження цивільної дієздатності щодо захисту майнових прав фізичної особи та її сім'ї. Для того щоб гарантувати права громадян при вирішення питання

їх обмеження у цивільній дієздатності потрібно обов'язково проводити судово-психіатричну експертизу.

1. Конституція України: станом на 1 вересня 2021 р. *Верховна Рада України*. Харків: Право, 2021, 82 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Цивільно процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.

ДО ПИТАННЯ НЕДІЙСНОСТІ УМОВ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Недійсність трудового договору одним із актуальних та не вирішених на сьогоднішній день питань українського законодавства. У судовій практиці нерідко можна зустріти справи, пов'язані з визнанням трудових договорів недійсними. Проте Кодекс законів про працю України не містить такого поняття його застосування, тому на даний момент потребує врегулювання. У ньому передбачені лише положення про те, що умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, недійсними. (ст. 9 Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII) [1]. Але про недійсність самого трудового договору у повному обсязі нічого не вказано.

Зазначимо, що С. В. Венедіктов висловлює думку про те, що «положення сучасного КЗпП фактично «справляються» з випадками, коли трудові правовідносини мають бути припинені у зв'язку з недотриманням стороною (сторонами) положень діючого законодавства під час укладення трудових договорів» [3].

Науковець В. Мамай запропонував навіть свою класифікацію підстав визнання трудового договору недійсним. Вона ґрунтується на положеннях Цивільного кодексу України і виглядає так.

1. Укладення трудового договору з неналежною (уповноваженою) стороною.
2. Недотримання істотних умов трудового договору.
3. Недотримання вимог щодо форми трудового договору.
4. Укладення трудового договору без наміру виконувати обумовлені в ньому обов'язки.
5. Порушення принципу вільного волевиявлення сторін у договорі [4].

Вчений С. Я. Вавженчук відзначає, що законодавець у ст. 9 КЗпП України не розкриває зміст терміну «погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю»[1]. Думається, що таке погіршення становища працівника окреслює факт порушення суб'єктивного права та факт явної загрози порушення суб'єктивного права працівника.

Тому розглядуваний спосіб захисту можливо застосовувати у разі:

- 1) порушення суб'єктивного трудового права працівника;
- 2) явної загрози порушення суб'єктивного права працівника.

Як наслідок, помилковим вважається незастосування такого способу захисту, як визнання умов договорів про працю недійсними, у разі явної загрози порушення суб'єктивного права працівника [2, с. 322–333].

Варто відмітити, що у кодифікаційних напрацюваннях вже є спроби визначити не тільки підстави недійсності трудового договору, але і наслідки його недійсності. Особливо важливим є закріплення гарантій оплати праці. Зокрема, недійсність трудового договору або окремих його умов не тягне за собою обов'язок працівника повернути роботодавцеві отримані ним заробітну плату, інші матеріальні блага, крім матеріальних цінностей, які були видані йому для використання з метою виконання обов'язків за трудовим договором.

Недійсність трудового договору або окремих його умов не звільняє роботодавця від обов'язку здійснити всі виплати працівнику за час фактичного виконання роботи [4].

Отже, трудове законодавство однозначно потребує введення поняття недійсності трудового договору, так як застосування норм цивільного права є практично неможливим, з огляду на те, що трудові відносини та цивільно-правові мають принципово різний характер.

При внесенні цього поняття до законодавства України необхідно визначити підстави для визнання договору недійсним, що не є проблемою, адже деякі науковці вносять свої пропозиції щодо цього і можна спиратися на їхню думку. А також, важливе значення має чітке визначення наслідків недійсності трудового договору. І на нашу думку, основним критерієм при визначенні наслідків

недійсності трудового договору, має бути наявність фактичного виконання працівником своїх трудових обов'язків.

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

2. Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 592 с.

3. Венедіктов С. В. Щодо можливості існування недійсності договору в трудових правовідносинах *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2011. 9. С. 118–121]

4. Мамай В. Недійсність трудового договору: теоретичний та практичний аспекти *Юриспруденція: теорія практика*. 2010. № 12. С. 38–44.

5. Проект Кодексу законів про працю від 08.11.2019 р. № 2410-1. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67334

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Суверенітет (нім. *Souveränität* від фр. *souveraineté*): незалежність держави, що полягає в її праві за власним розсудом розв'язувати свої внутрішні й зовнішні справи, без втручання в них будь-якої іншої держави. Суверенітет є необхідною політичною та юридичною ознакою держави [1].

Для позначення цього поняття використовується також термін державний суверенітет для відмінності від понять національного і народного суверенітету. У сучасній політології розглядається також суверенітет особистості або громадянина [2].

Декларація про державний суверенітет України, наприклад, проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [3].

На думку О. Скакун, державний суверенітет – це політико-юридична властивість державної влади, яка означає її верховенство і повноту всередині країни, незалежність і рівноправність ззовні. Відрізняють дві сторони державного суверенітету: внутрішню – виражає верховенство і повноту державної влади відносно до усіх інших організацій у політичній системі суспільства, її монопольне право на законодавство, управління і юрисдикцію усередині країни в межах усієї державної території; зовнішню – виражає незалежність і рівноправність держави як суб'єкта міжнародного права у взаємовідносинах з іншими державами, недопустимість втручання у внутрішньодержавні справи ззовні [4].

Гарантії державного суверенітету проявляються у наступних ознаках: волевиявлення народу, який бажає мати власну державу і прагне її незалежності; економічна незалежність; обороноздатність, у тому числі військова могутність; міжнародне визнання непорушності суверенітету держави [5, с. 94].

У сучасному світі борються дві тенденції. З одного боку, це тенденція «десуверенізації», а з іншого – зміцнення державного суверенітету. Реальний суверенітет – це здатність держави насправді, а не декларативно, самостійно проводити свою зовнішню і внутрішню політику, зміцнювати свою економічну самостійність, укладати міжнародні договори, вступати в міждержавні партнерські відносини. Суверенітет сучасної держави обмежується різними чинниками, але особливо – міжнародними договорами. Все більш важливим стає процес інтеграції держав у наддержавні об'єднання (наприклад, Європейський Союз), у зв'язку з чим відбувається поступове розмивання граней суверенітету держави. У процесі глобалізації десуверенізація держав взагалі уявляється неминучою. Але їй протистоїть тенденція посилення суверенітету з боку держав з реальним економічним та політичним суверенітетом – так званих наддержав. Спірним є питання про кількість таких наддержав. До них, як правило, відносять, США, але на цю роль претендують також Китай та деякі інші держави [5, с. 95].

Слід відрізнити суверенітет держави від суверенітету народу і суверенітету нації.

Суверенітет народу (народ – громадяни всіх національностей, що мешкають на території даної країни) означає верховенство народу як джерела і носія влади, його право самому вирішувати свою долю, безпосередньо або через представницькі органи брати участь у формуванні напрямку політики своєї держави, складу її органів, контролювати діяльність державної влади [4]. Суверенітет держави не обов'язково передбачає суверенітет народу. Суверенітет держави може поєднуватися з відсутністю суверенітету народу, наявністю тоталітарного режиму, деспотії. У демократичній державі джерелом і основою співпраці усієї влади є установча влада народу. Тут суверенітет народу є первинним щодо державного суверенітету, є його джерелом.

Поняття «суверенітет нації» означає повновладдя народу, здійснюване через реалізацію принципу – «право нації (народу) на самовизначення». Самовизначення – колективне право, прерогатива якого належить народам, націям. Внутрішній статус означає свободу вибору форми правління, суспільного і державного ладу, свободу заміни старої соціально-економічної системи, шляхів

і засобів здійснення перетворень. Зовнішньополітичний статус означає право нації (народу) на державотворення, приєднання до іншої держави чи об'єднання з нею [4].

Суверенітет нації і його співвідношення із суверенітетом держави. Державний суверенітет, здійснюваний багатонаціональною державою, повинен гарантувати суверенітет кожної з націй, що об'єдналися. Будь-яке державне утворення, відповідно до Статуту ООН, має поважати права нації на самовизначення і забезпечити гарантії цього права. Нація може здійснити своє право на політичне самовизначення об'єднанням з іншими націями в союзну державу (федерацію). Суверенітет нації, її повновладдя означає володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, самостійно вирішувати питання, що стосуються розвитку національної свободи і національних потреб, право на повагу національної честі і гідності, розвиток культури, мови, звичаїв, традицій, створення національних установ [4].

Як висновок, слід наголосити, що державний, народний і національний суверенітети є взаємозалежними в демократичній державі.

1. Суверенітет. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book>.

2. Суверенітет. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Суверенитет>.

3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1554.html>.

5. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Практикум. Тести: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.

ЗМІСТ

Благуга Р. І.	
Активна молодь – запорука формування дієвого громадянського суспільства (<i>вступне слово</i>).....	3
Аксьонов Є.	
Актуальні проблеми охорони інституту державної таємниці під час кримінального провадження.....	5
Андрухів Є. М.	
Роль договорів у процесі здійснення господарської діяльності.....	8
Антіпов А. Д.	
Щодо питання удосконалення виявлення фактів торгівлі людьми підрозділами по боротьбі з торгівлею людьми.....	11
Бабій М. М.	
Поняття та значення трудового договору, його відмінність від трудової угоди.....	14
Бабій О. В.	
Експерт з питань права як інший учасник судового процесу.....	17
Базір В. Б.	
Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства.....	20
Барсуковський О. Р.	
Профілактика та попередження вчинення вбивств.....	23
Басараб Д. Е.	
Рівень та динаміка торгівлі людьми.....	26
Батрух В. Ю.	
Міжнародно-правові інструменти захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.....	29
Білостовська Д. Д.	
Особливості взаємодії поліції та інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні.....	32
Блажків Р. Р.	
Незаконний збут психотропних речовин, вчинений неповнолітніми або щодо неповнолітнього.....	35
Богун В. В.	
Соціальна природа корупції: окреслення етимології поняття.....	38

Болкун К. А., Зубкова А. Д.	
Розвиток нормативно-правового регулювання трансплантації в Україні.....	41
Бомко С. І.	
Еволюція відповідальності за дітовбивство в Україні у загальноісторичному контексті.....	44
Бредельса С. В.	
Проблематика визначення караності як ознаки кримінального правопорушення.....	48
Васильєва С. М.	
Деструктивний вплив явищ і процесів при реалізації інвестиційної безпеки підприємств.....	51
Васюк С. В.	
Планування як одна із функцій органів і підрозділів Національної поліції України.....	54
Вершкова Х. В.	
Проблематика розмежування кримінально-протиправної недбалості та казусу.....	57
Видюк М. В.	
Евтаназія: теретико-правовий аспект.....	60
Вихопень Р. П.	
Вищий антикорупційний суд України: історія створення та порівняльний аналіз з антикорупційними судами в світі.....	63
Волошина Ю. В.	
Державна таємниця як складовий елемент роботи слідчого.....	66
Воробей А. О.	
Проблемні питання закінчення дізнання у формі звернення до суду з обвинувальним актом для його розгляду у спрощеному провадженні.....	69
Габель М. П.	
Проблема гендерної рівності у трудових відносинах.....	72
Гадуп'як С. В.	
Комунікативна компетентність дільничного офіцера поліції як запорука налагодження співпраці з населенням.....	75
Галак Д. О.	
Механізми усунення проявів корупції в органах державної влади.....	78
Гілецька О. І.	
Механізм функціонування громадянського суспільства.....	82
Глушаченко В. В.	
Роль державної таємниці в системі нашої держави.....	86

Голягін В. Р., Ковтун В. П.	
Основні чинники формування девіантної поведінки неповнолітніх.....	89
Гонсьор М. П.	
Теоретико-правові засади запобігання дискримінації за сексуальною орієнтацією.....	92
Горобінська Є. А.	
Закон як джерело конституційного права.....	95
Гусонька З. П.	
Банкрутство підприємства: організаційно-правові аспекти.....	98
Гусонька З. П., Зорена А. А.	
Правові аспекти укладення шлюбу у відносинах з іноземним елементом.....	101
Дачишин Л. Я.	
Поняття та ознаки сторін у цивільному процесі.....	104
Денчук О. П.	
Лікарська помилка як кримінально-правова проблема.....	107
Дзюба М. В.	
Цивільно-правові способи захисту честі й гідності.....	110
Довга В. Я.	
Діяльність поліції діалогу у сфері забезпечення громадської безпеки і порядку.....	112
Долгун О. В.	
Особливості кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.....	115
Драган О. В.	
Домашнє насильство: проблемні аспекти законодавчого регулювання.....	119
Дронь Д. А.	
Проблемні аспекти та особливості реалізації виборчого права на місцевих виборах в Україні.....	122
Дубчак О. О.	
Особливості адаптації майбутніх офіцерів до первинних офіцерських посад структур морально-психологічного забезпечення.....	125
Елісєєва О. С.	
Проблеми кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у стані сильного душевного хвилювання.....	128
Ємельяненко А. О.	
Сутність держави: плюралізм підходів.....	131
Жмасва М. Ю.	
Особливості нормативно-правового регулювання запобігання дискримінації.....	134

Жукоцький В. О.	
Щодо питання документування злочинів, пов'язаних з розповсюдженням порнографічних предметів у мережі Інтернет.....	137
Заблоцький Н. М.	
Врегулювання конфліктів між неповнолітніми у правоохоронній діяльності.....	141
Заболотнюк І. В.	
Забезпечення державної та воєнної безпеки Збройними Силами України спільно з іншими складовими сил безпеки і оборони.....	143
Заборська Д. Ю.	
Кримінально-правова протидія сексуальним домаганням.....	146
Заверуха В. М.	
Особливості контролю за дотриманням трудової дисципліни осіб, що здійснюють дистанційну працю.....	149
Заверуха Д. А.	
Вплив індустрії 4.0 на економічний розвиток в умовах глобалізації.....	152
Занфір А. К.	
Вплив звичаю на врегулювання цивільних відносин.....	154
Зубко А. М.	
Чинники девіантної поведінки неповнолітніх.....	157
Зубко А. М., Захожий А. В.	
Щодо визначення поняття адміністративної відповідальності.....	161
Івановська Є. Д.	
Опосередковане виконання кримінального правопорушення.....	164
Ільчишин Б. В.	
Поняття та значення вини у кримінальному праві України.....	167
Каліновська Т. О.	
Свобода договору як одна із засад цивільного законодавства України.....	170
Караїм О. О.	
Формування економічної культури особистості.....	173
Караман Л. О.	
Олігархія в Україні: засоби подолання.....	175
Карпенко Ю. В.	
Смарт-контракт: поняття та правова природа.....	179
Карпенко Ю. В., Басараб Д. Є.	
Особливості провадження у формі приватного обвинувачення.....	182

Качмарик Т. Р.	
Аудит державних фінансів як складова державного фінансового контролю.....	184
Кашперський О.	
Правова природа інформації з обмеженим доступом в органах Національної поліції України.....	187
Кирильчук С. О.	
Забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні.....	191
Кирпач А. О.	
Роль рішень Європейського суду з прав людини у системі джерел цивільного права України.....	194
Кирюха К. І.	
Причини існування корупції в українському суспільстві.....	197
Ковальчук О. І.	
Міжнародний досвід протидії торгівлі людьми.....	200
Кобасюк Т. В.	
Визначення поняття договору у механізмі правового регулювання господарських відносин.....	203
Козак М. В.	
Проблематика правової регламентації діяльності підрозділів дізнання.....	206
Комар С. А.	
Особливості накладення строків адміністративного стягнення.....	210
Кончаківська С. Л.	
Кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 «Домашнє насильство» КК України. Окремі аспекти кількісного критерію систематичності як ознаки домашнього насильства.....	213
Копач М. М.	
Кредитні спілки як особливий суб'єкт господарювання.....	217
Копач М. М., Габель М. П.	
Окремі аспекти особливостей спадкування за заповітом.....	220
Кос В. Р.	
Організаційні рамки соціального аудиту.....	223
Костовят І. Є.	
Нормативно-правові засади регулювання системи підготовки кадрів сил безпеки України.....	226
Кравчук І. В.	
Проблеми ювенальної юстиції.....	229

Красвський О. О.	
Протидія діяльності щодо реалізації підроблених сертифікатів про вакцинацію від COVID-19 в Україні.....	232
Курочка Ю. І.	
Загальна характеристика конкуренції загальної і спеціальної норм.....	234
Куцериб Д. Р.	
Окремі аспекти цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки.....	237
Куцір Н. С.	
Вплив держави на розвиток малого підприємництва в Україні в умовах нестабільності.....	240
Куцір Н. С., Шостак К. Р.	
До питання про форми іноземного елемента.....	243
Лазар А. Я.	
Примусова вакцинація як потенційна загроза обмеження права на вільний вибір роду занять.....	246
Лазар А. Я., Сподарик С. І.	
Окремі аспекти кримінально-правової характеристики домашнього насильства.....	249
Легка С. Т.	
Врегулювання сімейних конфліктів у правоохоронній діяльності.....	252
Либя М. С.	
Суспільна небезпека корупції в Україні.....	256
Литвин Е. П.	
Процесуальний статус викривача у кримінальному провадженні.....	260
Літвинчук С. П.	
Податкова безпека: сутність і проблеми забезпечення.....	264
Лолін Є. В.	
Тенденції приватного права у світлі інтеграційних процесів.....	267
Ломакіна І. Р.	
Секрети ефективної комунікації прикордонника.....	271
Лук'янович Я. О.	
Професійна деформація працівників Національної поліції України та шляхи її подолання.....	274
Лучейко Р. В.	
Характеристика нормативних актів, що регулюють міграційні процеси в Україні.....	277
Ляшенко А. С.	
Місце режиму секретності у забезпеченні безпечного існування держави.....	281

Магомедалієв Е. Г.	
Вчинення злочину у великих розмірах як кваліфікуюча ознака у кримінальних правопорушеннях проти власності.....	283
Мадиліус Т. З.	
Мирова угода у цивільному процесі.....	286
Мазуркевич О. В.	
Проблеми застосування амністії в Україні.....	289
Малахова В. В.	
Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.....	293
Мартиняк Х. Т.	
Захист права власності.....	296
Марченко С. С.	
Протидія кіберзлочинності в Україні: проблеми правового регулювання.....	299
Марчук О. І.	
Вплив політичного маркетингу на суспільство.....	302
Мацейко А. Ю.	
Малий і середній бізнес в Україні в умовах економічної кризи, викликаної пандемією COVID-19.....	305
Мацелюх І. І.	
Кримінально-правовий захист права на власне зображення.....	308
Мигович Р. Я.	
Генезис поліцейської діяльності.....	311
Михайлів В. Д.	
Правовий статус судді: міжнародні стандарти та національна практика.....	314
Мінурка С. В.	
Окремі питання відпусток працівників у період карантину.....	317
Нагибайло Т. О.	
Поняття соціального діалогу, його завдання та основні принципи.....	321
Надурак В. В.	
Витоки дактилоскопії у криміналістичній науці та практиці.....	324
Надурак В. В., Семочко А. Р.	
Інтеграція інформаційних технологій в громадянське суспільство.....	328
Небожук О. В.	
Поняття та зміст колективного договору.....	332
Ненчук О. І.	
Рейдерство в сучасній Україні.....	335
Нетежак М. І.	
Юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки.....	340

Никон О. О.	
Європейський досвід державного управління з протидії торгівлі людьми.....	342
Нікітіна Ю. Д.	
Система публічних закупівель: переваги та недоліки.....	345
Озарко Н.-Р. Л.	
Податкова амністія: як це працює та яку роль зіграє у житті українців?	349
Опалькова А. О.	
Права людини в діяльності української поліції.....	354
Павлюк Ю. І.	
Поняття та види представництва в цивільному процесі.....	357
Паляник І. С.	
Затримання особи за вчинення злочину: проблемні питання.....	360
Пантелюк Ю. С.	
Психічний примус як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння.....	363
Панько А. І.	
Умови правомірності крайньої необхідності.....	366
Парій Т. М.	
Конкуренція як фактор забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.....	369
Пасічник Д. Р.	
Взаємодія Державного бюро розслідувань з іншими державними правоохоронними органами.....	372
Пашко А. Я.	
Закон як основний механізм функціонування громадянського суспільства.....	375
Пашко І. Ф.	
Діагностика рівня сформованості особистих якостей військовослужбовців-учасників ООС (АТО).....	378
Пемпуть І. В.	
Самореалізація в студентському віці: психологічний аспект.....	381
Пендюра С. М.	
Громадянське суспільство та держава: деякі аспекти співвідношення і взаємодії в сучасних умовах поступу України.....	383
Підгорецька Л.	
Тенденції у сфері правового регулювання опіки та піклування.....	386
Підгорняк В. А.	
Поняття, сутність і юридичні ознаки конституції як основного закону держави.....	389
Підгородський Б. М.	
Функції юридичних конструкцій у сфері реалізації права.....	392

Порядіна Н. А.	
Особливості взаємодії патрульної поліції та підрозділів Національної гвардії України під час забезпечення публічного порядку та безпеки.....	395
Порядко А. Л.	
Підвищення правової культури у жителів прикордонних районів.....	398
Приймак Л. В.	
Особливості відбування покарання неповнолітніми та їх правовий статус.....	400
Пришляк М. Р.	
Поняття і ознаки покарання у кримінальному праві України.....	403
Рижий О. А.	
Сучасний стан наукової розробки питань оцінки показань як джерел доказів у кримінальному провадженні.....	406
Рижкова А. А.	
Проблеми забезпечення фінансової безпеки України.....	409
Ризун Я. В.	
Місцеві референдуми: проблеми та перспективи правового регулювання.....	412
Рошук С. П.	
Аналіз і характеристика роботи заступника командира підрозділу з морально-психологічного забезпечення щодо формування вольових якостей військовослужбовців під час бойової підготовки.....	415
Савельєва А. С.	
Протидія та попередження злочинів у сфері торгівлі людьми.....	418
Сагайдак М. О.	
Реалізація правоохоронної функції держави в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні.....	420
Садовська С. І.	
Окремі питання правового регулювання поділу майна подружжя.....	423
Самойленко Д. Ю.	
Досвід самонавчання курсантів з предмета «Військова топографія» в НАСВ.....	427
Свистун Я. В.	
Використання технологій штучного інтелекту в роботі правоохоронних органів зарубіжних країн.....	430
Свідерський Л. Ю.	
Проблеми визначення джерел кримінального права.....	434
Сениця Т.В.	
До питання гендерної рівності у трудовому законодавстві.....	437

Сергійчук К. М.	
Порядок надання допуску до державної таємниці.....	439
Сердечний А. Б.	
Проблемні питання здійснення кримінального провадження на підставі угод.....	442
Сідоренко Д. С.	
Щодо проблеми протидії торгівлі людьми.....	445
Скальська З. В.	
Дискримінація осіб з інвалідністю: теоретико-правовий підхід.....	448
Скуйбіда К. В.	
Громадянське суспільство та економічна система держави: взаємозв'язок і взаємодія.....	451
Соболь С. Л.	
Метод рикошету у практиці Європейського суду з прав людини як спосіб захисту екологічних прав.....	454
Созанська М. М.	
Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення: особливості її визначення.....	457
Соломонюк О. Я.	
Судова правотворчість у європейському праві.....	460
Солук Ю.-Р. В.	
Фінансово-економічні наслідки впливу пандемії Covid-19 на туристичну діяльність в Україні.....	463
Стефура С. А.	
Психологія натовпу і громадянське суспільство: загрози і соціальні наслідки.....	466
Стешенко О. О.	
Соціальне забезпечення громадян як соціально-економічна категорія відносин.....	469
Стус В. І.	
Створення антикорупційного суду України.....	473
Суботіна А. А.	
Регіональні особливості дотримання законності, прав і свобод людини при заведенні оперативно-розшукових справ.....	476
Табацький Р. О.	
Окремі аспекти методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.....	479
Терещеня А. Ю.	
Забезпечення реалізації права на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.....	482

Томчак Н. О., Станіславський С. В.	
Роль інститутів громадянського суспільства в діяльності правоохоронних органів.....	486
Тремба Ю. І.	
Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності: «за» і «проти».....	489
Фагат Т. В.	
Система покарань, які застосовуються щодо неповнолітніх за чинним КК України та проектом нового Кримінального кодексу.....	492
Федак О. О.	
Пілотні рішення Європейського суду з прав людини.....	495
Федейко Р. В.	
Захист прав малолітніх і неповнолітніх осіб у цивільному процесі.....	498
Фединяк О. І.	
Передумови успішності студентів: психологічний аспект.....	501
Федорів О. М.	
Деякі питання забезпечення ефективності досудового розслідування.....	504
Філімонов В. О.	
Правова система захисту державної таємниці за часів незалежності України.....	508
Фільварська В. М.	
Психологічні особливості профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.....	511
Флюнт Д. І.	
Про стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки.....	514
Фотіна Д. М.	
Поліцейський офіцер громади.....	517
Франчук Ю. О.	
Організована злочинність в Україні: сучасний стан, проблематика та міжнародний досвід щодо її протидії.....	520
Франчук Ю. О., Скуйбіда К.	
Державний контроль та нагляд у сфері господарювання.....	524
Химич Ю. О.	
Функції сучасної держави в контексті становлення громадянського суспільства в Україні.....	527
Хміль Б. О.	
Система та законодавче втілення принципів призначення покарання.....	530

Цикала В. Ю.	
Проблема лідерства у громадянському суспільстві.....	534
Цікало Н. В.	
Застосування правових наслідків фіктивних та удаваних правочинів (за матеріалами судової практики).....	537
Цьона С. Ю.	
Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища як ефективний засіб попередження екологічної шкоди.....	541
Черна С. В.	
Кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 «Катування» КК України.....	544
Чудінова Д. С.	
Риси й якості сучасного керівника.....	548
Шейн Д. С.	
До питання становлення кримінальної відповідальності за застосування зброї масового знищення в правовій доктрині.....	551
Шиманська Д. Т.	
До питання про визначення предмета в договорах у сфері надання послуг.....	554
Шкреба А. Б.	
Протидія домашньому насильству під час пандемії Covid-19 в Україні.....	557
Шпат Х. Я.	
Державна допомога суб'єктам господарювання: сучасні тенденції та перспективи розвитку.....	559
Штокало С. Р.	
Зміни в сучасній системі правосуддя.....	562
Шукалович Б. В.	
Фізичний та психічний примус як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння.....	566
Шукалович Б. В., Лазар А. Я.	
Перспективи вдосконалення інституту гендерної рівності.....	569
Шурганов М.	
Правовий аспект допуску громадян та державних службовців до державної таємниці.....	572
Щадило М. І.	
Історичні аспекти поняття безпеки та її сутнісні характеристики.....	575
Щур С. О.	
Проблеми обмеження доступу до інформації.....	577

Юрейко А. Р.	
Формула кримінально-правової кваліфікації: проблемні питання.....	580
Яковенко Т. А.	
Використання фемінітивів у юридичному документообігу як складова реалізації гендерної політики держави.....	583
Ярема А. Р.	
Проблемні питання застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою та шляхи їх вирішення.....	585
Ярема А. Р., Максимів Ю. Р.	
Гарантії прав громадян у вирішенні питання про обмеження дієздатності.....	590
Яцків Д. В.	
До питання недійсності умов трудового договору.....	593
Ященко А. Р.	
Суверенітет держави: поняття та види.....	596

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

МЕХАНІЗМ
ФУНКЦІОНУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА

(осінні читання)

Збірник тез
Всеукраїнської наукової конференції
здобувачів вищої освіти

19 листопада 2021 року

Опубліковано в авторській редакції

Макетування *Надія Лесь*

Підписано до друку 12.11.2021 р.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 35,6.
Тираж 100 прим. Зам. № 87-21.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.